

ఉపోద్ఘాతము

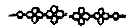
శ్రీమన్నారాయణుని పరిపూర్ణావతారమైన శ్రీరామచంద్రుని చరితామృతమై, కావుననే యాస్తికశిరోమణులకెల్ల అతిభోగ్యమై, వాల్మీకి మహర్షి ప్రణీతము నగుటంజేసి పఠన శ్రవణ లేఖన పూజనాదులచేత ఐహికాముష్మిక సామ్రాజ్యప్రదమై యొప్పు శ్రీమద్రామాయణము మహిమనుగుఱించి యించుకైనను వ్రాయ నక్కఱలేదు గదా. మఱియు నందలి ప్రతిపాద్యవస్తువైన శ్రీరామునియందు ప్రతిపత్తిలేని యితరమతములవారికిని, అది నవ రసము లొలుకుచు అనర్గళమైన కవితాధోరణిగల కావ్యరత్న మగుటచే మిక్కిలి యాదరణీయమై యున్నదనఁగా ప్రతిపాద్యవస్తువునందలి భక్త్యతిశయమునుబట్టియు, సాటిలేని కవిత్వమాధుర్యమునుబట్టియు అది మనవారి కెంత యాశ్రయింపఁదగినదో చెప్ప నెవరితరము? రాముని కల్యాణగుణగణము లసదృశములు; అగణ్యములు. సీత పతిభక్తియు అప్రతిమము. రామ లక్ష్మణులయు భరత శత్రుఘ్నులయు సౌభ్రాత్రము సర్వజనస్తుతిపాత్రము. అందు రాముని పితృభక్తియు, సత్యవ్రతమును, ఆశ్రితపారతంత్ర్యమును, అతిభయంకరమైన వీరరసవిలసితమును అతిస్ఫుటముగా వర్ణించు వర్ణనము లతిమనోజ్ఞములు. ఆ యా రసము లొలుకుటకై చేయు రచనలు కడు సుకుమారములు. ఆ యా భావములను హవణించువిన్నాణములు బహుప్రౌఢములు. నాయికానాయకుల సహజమనోజ్ఞములైన గుణవృత్తాదులు అతిసరళమై, సులలితమై, బహుమధురమై యొప్పు వాల్మీకి కవితామృత ప్రవాహమునం దోఁగి, నిరతిశయమాధుర్యము నొందుచున్నవి. ఇట్టి రామాయణమును పెక్కు కవులు బహుభాషల గద్యపద్యాత్మకముగఁ గూర్చియు, మార్చియు మనోజ్ఞములైన యనేకమార్గముల రచించి యున్నారు గాని బ్రహ్మప్రసాదమున భారతి యవతరించిన యా మహర్షి వాక్కునుండి వచ్చిన యచ్చంపుఁ బలుకుల ముద్దును, వాని సహజమాధుర్యమును మఱి యెందును గానరావు. కావున శ్రీ రామాయణమును మహర్షి చెప్పిన మాటలనే యాంధ్రదేశీయు లనుభవించి యానందింపవలయు నను తలంపుతో స్త్రీలకును బాలురకును దెలియఁ గూడినట్టి తేటతెనుఁగున మృదుశైలిని షట్కాండములను రచించి ప్రకటింపనయ్యెను.

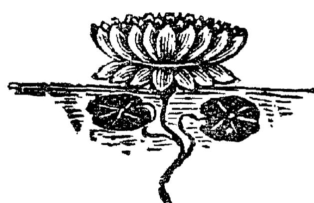
మఱియు నిందుఁ గృష్ణసూరి యనువారు ఆ యా శ్లోకమునకు విశేషార్థముల నద్భుతముగాఁ బ్రతిపాదించుచు రచించిన తనిశ్లోకియును, గోవిందరాజ మహేశ్వర తీర్థాది వ్యాఖ్యానములం గల విశేషవిషయములును రహస్యవివరణములును అన్నియును తేటతెనుంగునఁ గూర్పంబడియున్నవి. ఆంధ్రభాషాభిమాను లందఱును దీనిని గొని యీ యుద్యమమున కుత్సాహము గలిగింతురుగాక యని కోరుచున్నాఁడను.

టి. దేవరాజసుధి

విషయసూచిక

శ్రీ రామచన్ద్ర పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమద్రామాయణము

బాలకాండము

మొదటిసర్గము

శ్లో॥ కలయే మమ హృదయే నవ
కువలయదళనీలకోమలాకారమ్ ।
కువలయజనమన్దారం
నన్దకుమారం నతార్తిభయచోరమ్ ॥

తపస్స్వాధ్యాయ నిష్ఠుండును [1] వాగ్విదుల కెల్ల ముఖ్యుండును మునిజనములకు మేలుబంతియు నైన నారదునిఁ బూజించి తపస్వియగు వాల్మీకి

1. ఇందులకు 'తపస్స్వాధ్యాయనిరతం తపస్వీ వాగ్విదాం వరమ్। నారదం పరిపప్రచ్ఛ వాల్మీకి ర్మునిపుఙ్గవమ్' అని మూలము. సకలలోకహితార్థంబు పితామహుండైన బ్రహ్మ యతిపవిత్రంబగు రామచరిత్రంబును శతకోటివిస్తరము గల ప్రబంధముగా రచించి నారదాదులచే దాని నధ్యయనము సేయించి యతివిపులమైన యా చరితమును సంగ్రహముగా వాల్మీకిమూలమున భూలోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేయం దలఁచినవాఁడై నారదుని వాల్మీకికడకుఁ బంపఁగా నతండును వచ్చి శ్రీరామచరితంబును సంగ్రహముగా వాక్యరూపమున వాల్మీకి కుపదేశించిన వాఁడయ్యె. 'ఆచార్యాద్ధైవవిద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్' 'ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద' ఇత్యాది ప్రమాణములంబట్టి వేదాంతాది మహనీయ విషయములు సదాచార్యముఖముగానే లభింపవలయును. కాన వాల్మీకికి గురుండైన నారదునకుం గల సదాచార్యలక్షణములును, వాల్మీకికిం గల శిష్యలక్షణములును ఈ తొలివాక్యములం దెలియనగు. ఎట్లన 'అభిజనవిద్యాసముపేతం సమాహితం సంస్కర్తార మీప్సేత్' అను నాపస్తంబ వచనప్రకారమున ఆభిజాత్యము, విద్య, సమాహితత్వము అను మూఁడును సదాచార్యుని లక్షణము లగును. ఈ మూఁడును నారదునకుం గలవు. ఎట్లన 'తపస్స్వాధ్యాయనిరతం' అనుచో తపస్స

యిట్లడిగినవాఁడయ్యె. 'మునితిలకా! ఇక్కాలమున నీ భూలోకమున నెవఁడు [1]సకల కల్యాణగుణ సంపన్నుఁడు? వీర్యవంతుఁ డెవ్వఁడు? సకల సామాన్య ధర్మములును విశేషధర్మము లెల్లను బరిహరింపవలసిన యధర్మము లన్నియు నెవ్వానికిఁ దెలిసియుండు? పరులుసేసిన మహావంత యుపకారము నత్యంతముగాఁ దలఁచు నెవ రెవ్వానికిఁ దనరు? ఎట్టి యవస్థలయందుఁగాని సత్యమే పలుకువాఁ డెవఁడు? తాను దలఁచిన తలంపుగాని పట్టిన కార్యముగాని విడువని గట్టి పూనిక యెవ్వానియందుఁ గనుపట్టు? కులాచారం బెవనియం దెడతెగక పొలుపారు?

అనఁగా మనస్సును నిర్మలముగావించు వ్రతనియమోపవాసాదిరూపమైన కర్మము. స్వాధ్యాయ మనఁగా వేదము. ఈ తపోవేదములు రెండును 'తపో విద్యా చ విప్రస్య నిఃశ్రేయసకరా వుభౌ' అన్నట్లు ఆవశ్యకములుగాన నీ రెంటియందు నెడతెగని యాసక్తిగలవాఁడని యర్థము. లేక, 'తపో హి స్వాధ్యాయః' అన్నట్లు తపమనఁగా వేదము. స్వాధ్యాయమనఁగా జపము. 'వేదమేవ జపేన్నిత్యమ్' అన్నట్లు వేదజపమునం దాసక్తుఁడని యర్థము. లేక, 'బ్రహ్మైతదుపాస్వైతత్తపః' అన్నట్లు తపమనఁగా బ్రహ్మము. తపస్సు ప్రధానముగాఁ గల స్వాధ్యాయము తపస్స్వాధ్యాయము. ఇదియే వేదాంతము. వేదాంతము నెప్పుడును అధ్యయనాధ్యాపనములు సేయుచుండువాఁడని యర్థము. ఇట్టి యర్థములు గల తపస్స్వాధ్యాయశబ్దమువలన నారదునకు విద్యకలిమి చెప్పఁబడెను. 'వాగ్విదాం వరమ్' అనుచో 'వాక్' అనఁగా 'గీర్వాగ్వాణీ సరస్వతీ' అని సరస్వతి. ఆమెచేత 'విద్యన్తే లభ్యన్తే' లభింపఁబడినవారు - అనఁగా పుత్రులైన మరీచ్యాదులు. వారలలో శ్రేష్ఠుఁడని యర్థము. దీనిచే నాభిజాత్యము చెప్పఁబడియె. ఇట్లాచార్యలక్షణములు మూఁడును బ్రతిపాదితములయ్యె. 'నారదమ్' నరుని సంబంధించినది నారము-అనఁగా జ్ఞానము. దానిని 'ద్యతి ఖణ్డయతి' ఖండించువాఁడు నారదుఁడు. లేక, నార మనఁగా జ్ఞానము. దానిని 'దదాతి' ఇచ్చువాఁడు నారదుఁడు. ఇట్లాచార్యలక్షణపూర్తి చెప్పి యిఁక నధికారిత్వపూర్తి తెలుపుటకొఱకు శిష్యలక్షణములను చెప్పుచున్నాఁడు. 'తపస్వీ' అనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సాధనమైన తపస్సుగలవాఁడు. లేక తపస్సనఁగా వేదమును వ్యాకరణమును జ్ఞానము నగును గాన వ్యాకరణాద్యంగసహితముగా వేదము నధ్యయనముచేసి దానిచేఁ గేవలకర్మము లల్పాస్థిరఫలములను జ్ఞానముం బడసినవాఁడై, కావుననే 'తపస్వీ తాపసే శోచ్యే' అని తపస్సనఁగా నిర్వేదముగాన నిర్వేదమునొంది, మోక్షాభిలాష గలవాఁ డగును. 'తస్మాన్న్యాస మేషాం తపసామతిరిక్తమాహుః' అని తపస్సనఁగా న్యాస మగును గాన 'తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా' అన్నట్లు గురుశరణాగతిరూపమైన న్యాసము గలవాఁడు అగును. 'వాల్మీకిః' 'వల్మీకస్య అపత్యమ్' అని పేరుకొనుటచే జ్ఞానాంగములైన శమదమాదులకలిమి స్ఫురించెడి. 'పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాత్' అన్నట్లు కర్మచితములగు లోకములఁ జూచి నిర్వేదమొంది మోక్షాభిలాష కలిగి శమదమాదిసంపన్నుఁడై గురుశరణాగతిసేయువాఁడగునని శిష్యలక్షణపూర్తియుఁ జెప్పఁబడియె.

1. ఇట్టి కల్యాణగుణంబులు వైకుంఠలోకంబున నున్న శ్రీవిష్ణునకును గలవు గావున అతండు గాదనుటకై 'యీ లోకంబున' ననియు, యీ లోకంబునందును గాలాంతరముల నరసింహాదులకును నిట్టి గుణములుగలవు గాన వారు గాదనుటకై 'యిక్కాలంబున' అనియుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఎక్కువ తక్కువ లున్ననుగాని తనకుఁ దప్పుసేసిననుగాని పాటింపక యఖిల భూతములకును హితమే యాచరించుచుండువాఁ డెవఁడు? ఎవ్వనికి శాస్త్రజాలము సకలమును గరతలామలకము? ఇతరుల కలవికాని యెట్టి కడింది కార్యము నేని యొడఁగూర్పఁ జాలువాఁ డెవఁడు? చూడంజూడ నింపై యీడుం జోడు లేక యుండు చక్కఁదన మెవ్వానియందుఁ జూపట్టు? చలింపరాని ధైర్యమును, గొలందికి మీఱని కోపమును, గామాదుల గెలుచుటయు నెవ్వనియందుఁ బొలుచు? తులకించు మేనికాంతి యెవ్వనికిఁ దళుకొత్తుచుండు? ఒకరి యొప్పులను సైతము తప్పులుగాఁ జేయు నసూయవలన నెవండు వాయు? కోపముగలిగెనా దేవతలేని యెదిరింప వెఱచునట్టివాఁ డెవఁడు? ఎవ్వఁడు యుద్ధమున బొమలు ముడి వడఁ గన్నెఱ్ఱఁ జేసి పాఱఁజూచెనా, పగవారగు రాక్షసులే కాదు, అనుకూల రగు దేవతలు సైతముఁ దేఱిచూడ వడఁకుదురో యట్టివాఁ డెవండు? [1]ఇట్టి మాననీయ గుణములు గలవానిని దెలిసికొనవలయునను కుతూహలము నాకు మిక్కిలి కలదు. కాన యట్టివాఁ డెవ్వఁడో వినఁగోరెద. ఇది నినుబోఁటికిఁ దెలియరాదన వచ్చునా? నీవు జ్ఞానవంతులలో నెల్ల మేటివి. కాన యీపాటి పురుషుం డెవఁడో యెఱుంగ నేర్తువు. దయసేసి యట్టివానిని వినిపింపుమీ' యనియె. ముల్లోకముల సకలవృత్తాంతములఁ దెలిసియున్న నారదుఁడు వాల్మీకి చెప్పిన యప్పలుకుల

---

1. వాల్మీకి రామవృత్తాంతము సర్వమును పూర్వమే తెలిసియున్నవాఁడు. 'ఇతి సీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాఞ్జలిః । అభిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకి మభివాదయన్' (అయో-కాం) ఇత్యాదులవలనను 'రామో రామో రామ ఇతి ప్రజానా మభవన్ కథాః । రామభూతం జగదభూ ద్రామే రాజ్యం ప్రశాసతి' అని సామాన్యజనులకుఁగూడ రామవైభవము విదితమై యుండుటవలనను రామవిషయమధ్యవర్తి యగు వాల్మీకికి నతనిగుణంబులు దెలియకుండునా? కాన యతఁ డీ ప్రశ్న రామునిగుఱించి యడిగినవాఁడు గాఁడు. వేదాంతములందలి నానావిద్యలందుఁ బ్రతిపాదితము లైన యా యా గుణములతో నెల్లఁ గూడియున్న పరతత్త్వ మెద్ది? యని యడిగినాఁడని గ్రహింప వలయును. కావుననే నారదుఁడు 'తెలిసి చెప్పెద' నని చెప్పి యట్టి కల్యాణగుణములతోఁ గూడిన పరతత్త్వమే రాముఁ డని నిర్ణయించెనని రహస్య మూహ్యము. లేకున్న బ్రహ్మచే ననుజ్ఞాతుండై రామచరితమునే యుపదేశింప వచ్చిన నారదుఁడు, తన్ను వాల్మీకి యట్టిగుణములు గలవాఁడు రాముఁ డని తెలియక యడిగె నేని యట్టివాఁడు రాముఁడని తోడనే చెప్పునుగాని 'తెలిసి చెప్పెద' ననునా? తా నుపదేశింపవచ్చినదానినే వాల్మీకి యడిగె నేని తోడనే చెప్పి యుండును. అట్లు చెప్పక 'తెలిసి' అనఁగా ఆలోచించి 'చెప్పెద' ననుటచే వాల్మీకి రామునిగుఱించి తన్నడిగినవాఁడు గాఁడనియు, నానా వేదాంతోపపాదిత గుణగణ సంపన్నుఁ డెవ్వఁడని యడిగినవాఁ డనియు, కావుననే తాను 'తెలిసి' చెప్పునట్లు చెప్పెననియు, ప్రశ్న మఱొక్కరినిగుఱించిన దయ్యు ఆ ప్రశ్నయందు రూపింపఁబడిన కల్యాణగుణగణములతోఁ గూడిన పరమపురుషుఁడు రాముఁడే యైనందున తుదకుఁ దా నుపదేశింపవచ్చిన యా రాముని చరితమునే యుత్తరముగాఁ జెప్పఁ గలిగినవాఁ డయ్యెననియు నెఱుంగునది.

విని తనలో 'ఇట్టి కల్యాణగుణము లన్నియు నిం దెట్టి సార్వభౌమునకేని కలుగునా? ఇవియెల్ల నెల్లజగములను గావ మనుష్యరూపమున నవతరించిన పరమపురుషుండగు రామున కొక్కనికిం దగుం గాక. ఆ! నా భాగ్యము! ఈ నెపమున దైవికముగా నా మహాపురుషుని వర్ణింపంగలిగె. మఱియు నే నుపదేశింపవచ్చిన విషయమునే యీతఁడు నడిగినవాఁడయ్యె. నాకోర్కి యీడేరం గంటి, మంటి' యని మిక్కిలియు నుప్పొంగినవాఁడై వాల్మీకిని జూచి 'యాలించి విను' మనుచుం జక్కఁ దనయెదుర నునిచికొని యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. 'మునివరా! నీవు గొనియాడిన కల్యాణగుణములం దొక్కొక్కటియుఁ బెక్కు గుణగణములకు మూలమైనది. ఆ గుణములను జెప్పునప్పుడు దన్మూలకములైన గుణగణములనుం జెప్పకతీఱదు గాన యవి యన్నియుఁ జేరి లెక్కకు మిక్కిలి యగుచున్నవి. మఱియు నవి ప్రాకృతులైనవారికిఁ గలుగుట యరిది. అట్టి గుణములతోఁ గూడినవానిని [1]దెలిసి చెప్పెద వినుము. [2]ఇక్ష్వాకువంశమున జనించి [3]రాముం డనుపేరు గాంచిన పురుషలలాముండు గలఁడు. అతనిని, నిను బోఁటివారే కాదు, సామాన్యులగు సకలజనులు [4]విని యెఱింగి యున్నవారు. నీయడిగిన సకల

1. నారదుఁడు రామునిచరిత్ర చెప్పుటకై వచ్చినవాఁడే కావునను, వాల్మీకి ప్రశ్నమునకు రాముఁడే యుత్తరముగాఁ జెప్పఁదగినవాఁడయ్యెం గావునను, రామునిని తోడనే చెప్పునుగాని 'తెలిసి చెప్పెద' ననుట యొప్పదని కొందఱు వ్యాఖ్యాత లాక్షేపించి 'తెలిసి' యనఁగా వాల్మీకి యడిగినట్టివాఁడు దైవికముగాఁ దా నుపదేశింపవచ్చినరాముఁడే యగుటచే నాతని కల్యాణగుణాదుల స్మరించి యొక్కింతసేపు మైమఱచినవాఁడు గాన 'తెలిసి' అనఁగా పరవశమై మనసును దేర్చుకొని చెప్పెదనని చెప్పినాఁడని యర్థము గ్రహింపఁ దగుననియు వ్రాసియున్నారు. ఇదియు సరసముగానే యున్నది.

2. జనకాది మహాకులము లుండఁగా నిక్ష్వాకుకులంబున నవతరించుటకుఁ గారణ మేమనఁగా తొల్లి యిక్ష్వాకుండు చిరకాలము హరి నారాధించి తన్మూర్తివిశేషమైన రంగనాథుని లభించెనని పురాణకథితము. అతని సంతతివారికి నా మూర్తి యారాధనవిషయమై యుండె. అట్టి ఇక్ష్వాకుని యందలి పక్షపాతముచేతను తద్వంశీయుల యారాధనములకు ఫలముగాను నిక్ష్వాకువంశమునం దవతరించిన వాఁడయ్యె. కాఁబట్టి తత్సూచకముగా 'నిక్ష్వాకువంశంబున జనించి' యనఁబడియె.

3. రాముఁడనుట యౌగికపదము. 'రమయతి సర్వాన్ గుణైరితి రామః'-అందఱిని గుణములచే రమింపఁజేయువాఁడు గాన రాముఁడు. 'రమన్తేఽస్మిన్ సర్వే జనా యోగినో వా గుణైరితి రామః'-గుణములనుబట్టి యితనియందు సకలజనులు లేక యోగులు రమించుచున్నారు గాన రాముఁడు అని యోగార్థములు.

4. 'విని యెఱింగియున్నవా' రనఁగా, తాటకామారీచవధ విశ్వామిత్రయాగసంరక్షణాహల్యాశాపవిమోచన శివధనుర్భంజన పరశురామనిగ్రహాదులచే నారాయణుండని నిర్ణయించినా రని విశేషము తెలియునది.

మూఁడుగా రాజ్యంబు సేయుటకై తన పాదుకలను భరతునకు నిల్లడగా నొసంగి తన్ను విడనాడనొల్లక చింతిలుచున్న యా తమ్ముని మాటిమాటికి నూఱటఁ జెప్పి యచటనుండి మరలించె. భరతుండు 'రాముని దెచ్చి పట్టంబు గట్టెద. అతనికిఁ బరిచర్యలు సలిపి చరితార్థుండ నయ్యెద' నని యుక్కివ్వెల్లూరుచు వచ్చిన. తనకోరిక యీడేరకపోఁగాఁ జేయునది లేక రాముని చరణంబుల కెరంగి యతని పాదుకలం బ్రసాదంబని కైకొని యహరహంబుఁ బూజించుచు రాముండు విడిచిన యయోధ్యం జొర నిచ్చగింపక దానికి సమీపంబున నిలిచి రాముం డెపుడు వచ్చునా యని కోరుచుఁ బాదుకలపై రాజ్యభరము మోపి పాలించుచుండె. తమ్ముం డెంత నిర్బంధించియుఁ దనచేసిన ప్రతిజ్ఞనుండి రాముండు చలించెనే! ఇంతేల! అనుంగుఁదల్లులు దన్ను వేఁడికొన్న నెపంబుండియు రాజ్యభోగంబున కాసపడనట్టి జితేంద్రియుండు. రాముండుగాక మఱెవరు? రామప్రసాదంబు పెంపున సొంపు దళుకొత్తుచు భరతుండు తరలిపోఁగా రాముం డచటికి నగర జనులు మఱి యెవ్వరేని వచ్చి తన్ను రమ్మని బలాత్కరింతురో యని యాలోచించి తండ్రిమాట పరిపాలించుటయందే మనంబు నిలిపి బహువిరోధి భూయిష్ఠంబైన దండకారణ్యంబు జాగరూకుండై ప్రవేశించె. అట్లు సొచ్చి కుతూహలంబునఁ గన్నుదోయి దామరఱేకులవలె వికసిల్ల నందు మెచ్చులు గులుకు వేడుకలఁ జూచుచుం బోయి యా యుత్సాహంబున విరాధుండను రాక్షసుని సంహరించి వానిని వధించుటయె కానుకగాఁగొని శరభంగమహామునిని దర్శించి యతని యనుజ్ఞగొని సుతీక్ష్ణుండను తపస్వి నవలోకించి పిదప నగస్త్యుని నతనితమ్ముండైన సుదర్శనుని గాంచినవాఁడయ్యె. అంత నగస్త్యుండు దన కింద్రుం డిచ్చిన విల్లును ఖడ్గమును నక్షయబాణంబులగు రెండు తూణంబులను గైకొనుమని రామునికిం జెప్పఁగా నతండును దన వీర్యంబునకుం దగిన యాయుధంబులు లభించెనని మిక్కిలియు సంతుష్టుండై వానిం గైకొనియె. పిదప నా శరభంగ వనమున రాముఁడు వానప్రస్థులైన మునులతోడం గూడి వాసము చేయుచుండఁగాఁ జుట్టుఁ బట్టులం గల ఋషులందఱును దమ్ముఁ గాఱియ పెట్టుచున్న యసురులను రాక్షసులను జంపింపఁ దలఁచినవారై రామునికడ కరుగుదెంచిరి. అట్లువచ్చి, యతఁడు హింసానురూపంబు కాని తాపసరూపంబు దాలిచియుండుట చూచియు, దానినిబాటింపక 'ఇతండు సర్వేశ్వరుండు గాన దుష్టులనెల్లఁ జంపి రక్షించు'నని నిశ్చయించి రాక్షసవధార్థ మాతని శరణుఁ జొచ్చిరి. అంతఁ గ్రూర రాక్షసులకు నునికిపట్టయిన యా దండకాటవియందు రాముం డా మునుల వేఁడికోలు నంగీకరించె. ఆ ఋషులో కేవలులుగారు; అగ్నికల్పులు. వా రనల్పమైన తమ తపంబు తేజంబునం జేసియే యతిభయంకరమైన దండకారణ్యంబున వసించుచుండిరి. రాముం డట్టి మహాఋషుల సన్నిధియందే 'యుద్ధంబున రాక్ష

సుల నెల్ల వధించెద' నని ప్రతిజ్ఞ గావించె. పిదప నతం డా దండకారణ్యంబునఁ గలు పంచవటియందు వసించియుండఁగా జనస్థానంబునందుఁ గాఁపున్న కామరూపిణి యగు నొక రాక్షసి శూర్పణఖ యనునది రాఁగా నతండు దానిని ముక్కు సెవులఁ గోసి వికారరూపం గావించె. అది పోయి యచటి రాక్షసులతోఁ గూయిడఁగా విని వారు రామునితోఁ గయ్యంబు సేయ నుద్యుక్తులై వచ్చుటయు, నచ్చిన వీరందు వారివారికి ముఖ్యులైన ఖర దూషణ త్రిశిరు లను రాక్షసులను వారి కనుచరులైన తక్కుంగల రక్కసులను సమరంబున మార్కొని తుత్తుమురు గావించెఁ. ఇట్లా వనంబున నసహాయుండై రాముం డొక్కరుండే యా జనస్థానంబున నివసించు ఘోరరాక్షసులఁ బదునాల్గువేవుర నొక్కమ్మడిఁ జక్కాడె. రావణుండు కు తన జ్ఞాతులైన ఖరాదులు వధింపఁబడుట విని పెనుంగోపంబు దీపింప మతిదూలి రాముని నిర్జించుటకై మారీచుం డను రక్కసుని సహాయంబు గోరఁగా వాఁడు రావణుం జూచి 'ఓయీ! ఖరదూషణాదుల నవలీలం దునుమాడిన మహాబలవంతుం డగు నా రామునితోఁ బగపూనుట తగదు తగ'దని పెక్కుమాటలు పరిపరివిధముల వారించె. వారించిన నేమి! మృత్యువుచేఁ బ్రేరితుఁడైన వానికి హితములు చెవిందూఱునా? వాఁ డమ్మారీచుమాటలు పీటిఁ బుచ్చి వానితోఁ గూడి ఖరాది విజయాభిరాముండగు రాముం డున్న యాశ్రమప్రదేశంబునకు నప్పుడే బయలుదేఱిపోయెను. అట్లు పోయి మాయావి యగు మారీచుని 'ఓయీ! విచిత్రకనకమృగరూపంబు దాల్చి రాజకుమారులగు రామలక్ష్మణుల దూరముగా వంచించి కొనిపొ'మ్మని నియమించి, తన ప్రయత్నమున కడ్డపడిన జటాయువు మృతప్రాయునిఁ జేసి రాముని నెల్లప్పుడుఁ బాయకుండు నతని యిల్లాలి నపహరించికొనిపోయె. అంత రాముండు మరలివచ్చి సీతంగానక వెదకుచు నొక్కయెడ గుత్తుకనుండి ప్రాణంబులు వెడలియు వెడలక పడియున్న గద్దలరాయని జటాయువునిఁ జూచి వానివలన మిథిలాధిరాజసుతను సీతను రావణుండు గొనిపోవుట విని మిక్కిలియు శోకాగ్నిం దపించి యింద్రియము లెల్లఁ దత్తఱిల్ల నిల్లాలిం దలఁచి పలవింపసాగెను. పిదప సీత యపహృత యగుటకన్నను జటాయువు మృతుం డగుటకు మిక్కిలియు ముప్పిరిగొన్న శోకంబున యా గృధ్రనాయకునకు జట పితని మానం యునకు దహనసంస్కారము సేసి సీతను వనమున నలుగడల వెదకుచుం బోవఁగా, నొక్కయెడ మిక్కిలి వికారరూపంబున ఘోరముగాఁ గనఁబడుచున్న కబంధుఁ డను నొక రాక్షసుఁడు గానంబడియె. అంత నతండు మహాభుజబలాఢ్యుఁడు గావా వానిని జంపి వాఁడు వేఁడికొన్న రీతి నగ్నిసంస్కారము నొనర్పఁగా దానం జేసి వాఁడు దేవలోకప్రాప్తి నొంది పోవుచు నడుమ నాకసంబున నొకింత నిలిచి 'రామా! శబరి యను నొక పరివ్రాజిక గలదు. అది గురుశుశ్రూషాధర పరాయణురాలు; భగవద్ధ్యానాదిధర్మంబులం జఱుపునది; యతిథి సత్కారధర్మ

బునను దక్కంగల సామాన్య విశేషధర్మంబులను జతుర. దానిం బోయి గను'
మని చెప్పి చనియె. అంత రాముండు ధర్మచారిణియగు శబరరమణిం జూచు
సొంపు దీపింప నాశ్రితజనులకుం గల యఖిలవిఘ్నంబుల నిర్మూలంబు సేయు
వాఁడు గాన దానింగూర్చి పోవఁగా నదియు రామునికి యథావిధిని మిక్కి
లియుఁ జక్కంగాఁ బూజ లాచరించె. పిదప నా దశరథకుమారుండు పంపాసర
స్తీరంబున హనుమంతుఁడను వానరునితోఁ జెలిమి వాటించి యా హనుమంతుని
మాటచొప్పున సుగ్రీవునితోడం గూడినవాఁడై, యా కూడికవలని వేడుకచేత
సీత నెడఁబాసిన దైన్యంబు గప్పిపుచ్చి యొకింత తెంపుదెచ్చుకొనియె. అయిన
నా నెఱదంట, తానొంటిగా సర్వకార్యంబులు నిర్వహించుకొనఁజాలిన బల
వంతుఁడయ్యు, లోకరీతి ననుసరించి సహాయసంపదం గోరినవాఁడుగాన సుగ్రీవునికి
మొదటినుండియు నంత వృత్తాంతంబును, అందును విశేషించి సీతావృత్తాంత
మును, జరిగినరీతిని జెప్పె. వానరాగ్రణియగు సుగ్రీవుఁడును రాముని వృత్తాంత
మంతయు విని రామునికార్య మొడఁగూర్చుటవలన దనప్రయోజనము నెఱవేఱం
గలుగుననియుఁ దనకు సమాన దుఃఖంబు గల మహాబలవంతుఁడు సహాయం
బుగా దొరకె ననియు మిక్కిలియుఁ దుష్టింజెంది యగ్నిసాక్షికముగా నతనితోఁ
జెలిమి గావించె. పిమ్మట నా వానరేంద్రుఁడు తన పూర్వదుఃఖములను దలంచు
కొని కనుల నీరు గ్రమ్మ దుఃఖించుచు వాలికిని దనకును గలిగిన వైరమును
రాముం డడుగ వరుసగా నంతయు నెంతయు నెయ్యంబునఁ దెలియంజెప్పఁగా
రాముండును వాలిని వధించెదనని ప్రతిజ్ఞ గావించె. అంత ఋశ్యమూకంబున
నవ్వానరుండు వాలికిం గల బలంబు రామునికి నుత్సాహంబు చొప్పడం జెప్పె.
అయిన నతఁడు తనలో రామునింజూచినది మొదలుగా 'నితఁడు వీర్యమునందు
వాలిని బోలఁగలఁడా' యని నిత్యంబును శంకించి రామునికి వాలిబలం బిట్టిది
యని నమ్మిక గలిగించుటకును, రామునిబలంబు దా నెఱింగి నమ్ముటకును, బూని
యపు డింకను శిథిలముగాక పెనుఁగొండవలె నున్న దుందుభికాయంబును నెమ్ముల
గూఁడై మిగిలియున్న దానిని రామునకుఁ జూపి 'ఇదె యీ యెమ్ములబొందిని
వాలి, కాలిమొననుంచి మిక్కిలి మీఁది కెగఁజిమ్మును జేమీ' యనెను. మహా
బాహుండును నత్యంత బలవిలసితుండు నగు రాముండు నా యెమ్ములఁ గూఁటిం
జూచి వెడనవ్వు నగి వాలి కాలంగొని యున్నాఱు విండ్లపట్టు చిమ్మినదానిని
దాను బొడనవ్రేలనె చక్కఁ బదియోజనముల దవ్వునం బడ నెగమీఁటె. దాని
చేతను సుగ్రీవునకు నమ్మిక యిమ్ముగాఁ గలుగదయ్యె. రాముం డది యెఱింగి
యతఁడింత నమ్మిక గలిగించువాఁడై యొక్క బలుతూపు దొడిగి యేడు సాలముల
నొక్కట నుచ్చిపోవ నేయఁగా నది యా మ్రాకులనే కాక దాపున నున్న కొండను
దూసికొని రసాతలంబునకుఁ జని మరలివచ్చె. రాముఁడు సప్తసాలాదుల భేదిం

చిన యతిమానుషకృత్యంబును జూచి సుగ్రీవుఁ 'డితం డవశ్యము వాలిని జయింపఁ జాలు ' నని విశ్వాసము నొంది యచిరకాలముననె దనకు రాజ్యముఁ బడయఁ గలుగునని మది నెంతయు సంతసిల్లి తన్నుఁ గపిరాజుగా నెన్నుకొనుచుఁ, బెనుఁ గొండల నడిమి గుహావలెఁ బొలుపారు కిష్కింధకు రామునితోడం గూడి యప్పుడు కదలిపోయి యుత్సాహం బుప్పొంగ, బంగరువంటి మేని పసిమివన్నె మఱింత కాంతిఁ దళుకొత్త, పెనుగొంతున సింహనాదంబు గావించె. మునుపటిదానికంటె మిక్కిలి వింతగా నున్న యా పెనుగర్జనంబును వానరేంద్రుండగు వాలి విని వాసితో ఘోర నుద్యుక్తుండై యా గుహనుండి బయలువెడలఁగా నప్పుడు తార పోవల వని వారించియు వాఁడు దానికిం దగు మాఱుటఁ జెప్పి యియ్యకొలిపి తాను సుగ్రీవునితో వచ్చి మార్కొనియె. వా రిరువురు మాఱుకొని పోరునపుడు రాముం డా వాలి నొక్క బాణమే యేసి ప్రాణములకుఁ బాపె. అట్లు సుగ్రీవుఁడు వేఁడికొన్నపగిది నా సమరంబున వాలిం బరిమార్చి యా సుగ్రీవునే వాలి రాజ్యంబున రాముఁడు ప్రతిష్ఠించె. ఆ వానరవీరుఁడును రామునికయి జనకరాజసుతను జూడంగోరి నానా దేశముల నివసించుచున్న వానరుల నందఱిని రప్పించి 'సీతను జూచి వేగరం' డని నలు దిక్కులకుఁ బంపె. పిదప మిథిలరాజకుమారిని వెదకఁ బోయినవారలలో హనుమంతుండు సంపాతి యను గద్దల తలమిన్నం గాంచి యది సీత లంకయందున్నదని చెప్పఁగా దాని మాటచొప్పున మిక్కిలియు బలవంతుఁడుగాన శతయోజనవిస్తారంబుగల లవణసముద్రంబును గుప్పించి దాఁటి రావణుండు పాలించుచున్న లంకాపురిం జేరి యందు రావణుని ప్రమదవనంబైన యశోకవనంబున రాముని నెప్పుడును మనంబునఁ దలంచుకొనుచుఁ జింతలం గుందుచున్న సీతాదేవిని గాంచి యా చంచలాక్షికి రాముఁ డానవాలుగా నిచ్చిన యంగుళీయకము నొసంగి సుగ్రీవునితోఁ జెలిమిసేయుట మొదలుగా వానరుల నలుగడల వెదకంబంచుటవఱకుఁ గల సకల వృత్తాంతంబును దెలియంజెప్పి 'తల్లీ కొద్దికాలంబుననే రాముఁడు వచ్చి నిన్నుఁ గొనిపోవు' నని యా విదేహ కుమారి నూరడించి యంతట నూరకపోవుట పౌరుషముగాదని యా యశోకవనము వెలుపలి ద్వారమును గూల్చె. అది యెఱింగి తనపయిం దలపడివచ్చిన పింగళనేత్రుఁడు మొదలైన యేవురు సేనాపతులను జంపి జంబుమాలి యాదిగాఁ గల మంత్రికుమారుల నాఱువురం బోరిపుచ్చి రావణుని రెండవ కుమారుండును మహావీరుండు నగు నక్షునిం బట్టి నీఱుసేసి పిదప నింద్రజిత్తుండు ప్రయోగించిన బ్రహ్మాస్త్రంబునకుఁ గట్టువడి చిక్కువడియె. అయినను నైదుగడియలవఱకు నా శరమునకుఁ లోఁబడియుండి పిదప విడివడున ట్లతనికి బ్రహ్మవరము గలిగియుండుటంజేసి తా నా తూపువలన విముక్తుండగుట దెలిసి తన్నుఁ గట్టి యలంచిన రక్కసులనెల్లఁ జెల్ల చెదరుగాఁ దూటాడునంత మేటివీరుండయ్యు రావణునితో మాటాడవలయు

నను కార్యాంతరముఁబట్టి యిచ్చమెయి వారిని బొరిగొనక మన్నించి మిథిలాపతి సుతయగు సీతం దప్పఁ దక్కిన లంకాపురమంతయు నగ్నిపాలుగా దహించి సీతా దర్శనము మొదలుగాఁగల ప్రియవృత్తాంతమును రామునికిం దెలుపుటకయి మరల సముద్రము దాఁటివచ్చె. అపరిమేయ బల బుద్ధి పరాక్రమాది విరాజమానుండైన యా కపినాథుండు మహాత్ముఁడగు రామునికడకుం బోయి యాతనికి భయభక్తియుక్తముగఁ బ్రదక్షిణము గావించి 'చూచితిని సీత' నని చెప్పె. అంత రాముఁడు రావణుని బొరిగొనఁ దలంచి సుగ్రీవుని గూడి మహాసముద్రంబు తీరంబునకుఁ బోయి యది తెరుపీయక యూరకుండఁగాఁ జూచి యేచిన కినుక వేఁడివెలుఁగువలెఁ దుఱంగలించు వాఁడిబాణంబుల నా జలరాశిని బాతాళతలంబు వఱకుఁ బిండలివం డగునట్లు కలంచె. అంత నదీనాథుఁడైన యా సముద్రుఁడు నిజరూపమునఁ బొడసూపి తనపయి సేతువుగట్టినయెడ దానిని దాను దాల్చునట్లు చెప్పఁగా వానిమాటచొప్పున రాముండు నలునిచే సేతువు గట్టించి దాని మూలమున జలరాశిని దాఁటి లంకాపురంబుఁ జేరి యుద్ధంబున రావణుం జంపి సీతను జేకొనియె. అయిన నా మేటిమగఁడు 'పగవానిని జంపి పడఁతిని మరలఁబడయుట పౌరుషము గాపాడుకొనుటకే కాని యొరునింట నుండిన యిల్లాలిని మరలఁ గైకొనుట దగునా' యని యగ్గలంపు సిగ్గునకు లోనయి దేవతలు వానరులు రాక్షసులాదిగా బలసియున్న కొలువున నా చెలువను వాఁడిములుకులవంటి పలుకు లాడఁగా నా పూఁబోఁడి యా పరుసములు నెఱకులాడిన నోరువం జాలక పాతివ్రత్యంబు దీపింప నగ్నిం జొచ్చెను. అంత నగ్నిభట్టారకుండు 'రామా! ఈ సీత మహాపతివ్రత చేపట్టు' మని చెప్పగా రాముండును దనయిల్లాలు మనోవాక్కాయంబులందుఁ గొంచెమేనియుఁ బాపంబులేనిదని యెఱింగి మిక్కిలియు నుప్పొంగి వెలింగె. దేవతలును 'ఔరా! రామునిధర్మవాంఛ' యని మిక్కిలియు నతనిని బూజించిరి. అమ్మహాత్ముఁడు రావణుని జంపిన యమ్మహనీయకార్యమునకు ముల్లోకంబులం గల [1]చరాచరంబులు దేవతలును ఋషిగణములును మిక్కిలియుఁ దుష్టిం జెందినవారైరి. అంత రాముఁడు రాక్షసేంద్రుఁ డయిన విభీషణునికి లంకాపురియందుఁ బట్టాభిషేకంబు గావించి మున్ను రావణుని సబాంధవముగాఁ జంపి యాతనికిఁ బట్టంబు గట్టునట్లు తా నాడిన ప్రతిజ్ఞ యొనగూడుటవలన గృతకృత్యుం డయ్యె. ఇంతకుమున్ను రాముఁడు 'భరతునివలె నీ విభీషణుఁడును రాజ్యం బిపుడు వలదనునేని నా ప్రతిజ్ఞ చెల్లుట యెట్లు' అని చింతచే వివర్ణుఁడయి యుండి యతండు

1. జంగమములైన చేతనములకు గల సంతోష చిహ్నములు తెలియంగూడును గాని స్థావరములం దవి యెఱుంగుట యెట్లు? అన్నయెడల చిగుర్చుట మొదలైనవానిచేఁ దెలియంగూడునని యెఱుంగునది. స్థావరములు జ్ఞానరహితములు గాని వానికి సంతోషము తెలియదనరాదు. 'అన్తస్సంజ్ఞా భవన్త్యేతే' అని విష్ణుపురాణంబున వానికి లోపలఁ దెలివి యుండు నని చెప్పంబడియె

రాజ్యంబు గైకొనఁగా దృష్టిఁబొంది తన యెప్పటిరూపుం జెంది మనసునం దంత
వఱకుఁ జింతచే నేపారుచుండిన తాపంబును డిగఁద్రావి మిక్కిలియు మోదం
బునం బొదలుచుండె. లోకకంటకుం డగు దశకంఠుని గీఁటడఁచిన యామేటి జగ
జెట్టిం జూడ దేవతలు రాఁగా వారివలనఁ బడసిన వరమున రాముఁడు యుద్ధమున
హతులైన వానరులనెల్ల నిదురించి లేచినవారింబోలె, మరల బ్రతికించి లేపి
వారందఱును, సుహృదులగు సుగ్రీవ విభీషణాదులును, గొలువఁ జెలువారు
పుష్పక విమానంబు నెక్కి యయోధ్యకుఁ బయనంబయ్యె. ఇట్లు పయనంబై భర
ద్వాజాశ్రమంబును జేరి, యపుడు, పదునాలుగేండ్లు కడచన నుండుట యెఱింగి,
సత్యంబును వాఁడి పూనికతో నడపువాఁడు గాన భరతునకు దాఁ బదునాలుగవ
యేఁటితుదను వత్తు నని యాడినమాట దప్పకుండుటకై యాతనిచెంతకుఁ దన
రాకం దెలుప ముందు హనుమంతుని బుచ్చె. అంత నమ్మునియాశ్రమంబుననుండి
కదలి పుష్పకం బెక్కి భరతుని వృత్తాంతమును సుగ్రీవునకును, మఱియుం దక్కు
వృత్తంబుల సీతకును జెప్పుచుఁబోయి భరతుండున్న నందిగ్రామంబున కరుగు
దెంచె. ఇట్లు పితృవచన పరిపాలనంబునను సుగ్రీవ విభీషణ భరతులకుఁ జేసిన
ప్రతిజ్ఞలఁ బూరించుటవలనను దోషలేశంబును బొరయనివాఁడై రాముఁ డా నంది
గ్రామంబున భరతాదులగు తమ్ములనుగూడి, తాల్చియున్న జడలను బుచ్చి, జడ
దారి వేషంబు వీడి, సీతాదేవి పొలుపునకుం దగిన భూపాలవేషంబునఁ బ్రకాశిం
చుచు, నాదేవితోడం బట్టాభిషిక్తుండై మరల రాజ్యంబుఁ బడసి పాలించు
చుండె. రాముఁడు రాజ్యంబు సేయుచుండ సర్వజనులు మేనం బులకలొత్త
మనంబున సంతసము దొంతరలుగొన సమస్త కామితములం బడసి తుష్టిం
జెందిరి. మఱియు వారు రాముని నెడఁబాసి కృశించియుండిన యవయవంబులు
పుష్టింబొంద, రామభక్తిపూర్వకంబులైన కర్మంబు లాచరించుచును, నతని
యభ్యుదయంబుకొఱకు నిష్టదేవతా నమస్కారాది ధర్మంబులు గావించుచును,
నుండుటంబట్టి, ధర్మాత్ములై శరీర రోగంబులుగాని మనోవ్యాధులుగాని లేక కఱవు
మొదలైన యుపద్రవంబుల భయంబు మాలి సుఖంబుండిరి. పురుషుల కపు
డెయ్యెడలంగాని తాము బ్రతికియుండఁగా [1]పుత్రమరణంబు గలుగదు.

1. 'కలుగదు' అని భవిష్యదర్థకమును ప్రయోగింప నేల యనఁగా 'ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య వాల్మీకిర్భగవానృషిః । చకార చరితం కృత్స్నం విచిత్రపదమాత్మవాన్' అన్నట్లు రావణుంజంపి రాముండు రాజ్యము సేయుచుండు కాలముననే వాల్మీకి రామాయణము రచించెనని తెలియుచున్నది. కాఁబట్టి యతఁడు రామాయణమును రచించునపుడు రాముని రాజ్య మారంభించి యుండుటచే నిఁక నతని రాజ్యంబునం గలుగవలసిన ప్రజాక్షేమము పుత్రమరణాదులు గలుగమి మొదలైన విషయములను భవిష్యదర్థక క్రియచేఁ దెలిపినాఁడు. అనఁగా తాను రామాయణము రచియించునపుడు కలుగక యింకఁ గలుగనున్న యుత్తరకాండకథను జెప్పినాఁడని తెలియునది.

[1]పడఁతుకలును విధంతువులు గాక యెప్పుడును పతివ్రతలై యుండఁగలరు. ఆ మగని భయంబేమియుఁ గలుగదు. ఏ ప్రాణులైనను ప్రమాదంబున జలంబుల మునిఁగి గాని యపాయంబు పొరంబొరి వాయువులనఁగాని భయము గలుగదు. జ్వరము చేతను చావు లేదు. ఆఁకలిదప్పులవలనను బాధలుపుట్టదు. దొంగలమూలమునను దెబ్బదిగురారు. నగరంబులును జనపదంబులును ధనధాన్యంబులం బొడలుచుండు. కృతయుగంబున బోలె జనులును నిత్యమును సంతసంబునం బొదలువారు. ఇట్లు రాముండు క్షత్రియులకు సాధారణంబగు ప్రజాపాలనధర్మం బాచరించి బ్రాహ్మణార్థానుసారముగా ఘనకీర్తి నలుగడలం బూర్తినొందఁ బెక్కు లశ్వమేధంబులను బహుసువర్ణకంబు లనెడి యజ్ఞములును యజించి బ్రాహ్మణులకు పదివేలకోట్ల గోవులును కొలఁదియిడరాని ధనమును నొసంగి బ్రహ్మలోకంబునకుం జనఁగలవాఁడు. ఆ శ్రీరాముఁడు రాజవంశంబుల నూఱుమడుంగు లెక్కుడగునట్లు గా స్థాపించి యా యా రాజ్యంబులకు వారిని నెలకొలుపఁగలవాఁడు. నాలుగు వర్ణములు వారిని దమతమ వర్ణాశ్రమధర్మములు స్థిరముగా నడపునట్లు నియోగించును. ఇట్లు పదునొకండువేల సంవత్సరంబులు రాముండు రాజ్యంబును, గొలువుగొలుచునట్టి లక్ష్మణుతోడను భరతశత్రుఘ్నులతోడను నెరతెగక పరిపాలించి బ్రహ్మలోకంబును బొందును. ఈ రామచరితంబు వేదసమ్మతంబై యది గాన దన్ను నుపాసించువారిని పరిశుద్ధులను గావించి వారి పాపంబుల దూలించి పుణ్యంబులం గలిగించునదియు నగును. కావున దీని భక్తితోడను బఠించువారు సకల పాపములనుండి విడివడినవారగుదురు. ఆయుర్వృద్ధికరంబై రామాఖ్యాయికారూపంబున నున్న యీ రామాయణంబును ఎవ్వండేనియు బఠించునేని వాఁడు మృతినొందిన పిదపఁ బుత్రులతోడను పౌత్రులతోడను బంధుభృత్యజనంబులతోడను స్వర్గంబుఁ బ్రాపించి యందు మిక్కిలియుఁ బూజితుండై రాజిలుచుండును. బ్రాహ్మణుండు దీనిని బఠించి వేదవేదాంతపారగుండును, శబ్దబ్రహ్మపారీణుండు నగు. క్షత్రియుండు పఠించి సామ్రాజ్యమునుం బడయు. వైశ్యుండు పఠించి బేరంబులు లాభంబులై

1. పడతులు విధవలు కారన్న యెడల పురుషులకు మరణమే కలుగదని యసంగతి సిద్ధించుచున్నది. కాఁబట్టి పడఁతులు భర్తతోడ సహగమనము చేయుటచేతను, సహగమనము చేయక యుండినను భర్తయొక్క యంశమే యైనట్టి పుత్రులు గలిగియుండుటచేతను, విధవలు కారని యెంచునది. విధవత్వము గల కౌసల్య మొదలైనవారు రామాదిపుత్రులు గలవారుగాను పృథగ్గానము నుండుటచే, విధవలుగా గ్రహింపఁబడరైరని కొందఱిమతము.

జల వాతములచే నగునది ఆధిదైవికభయము; జ్వరాదులచే నగునది ఆధ్యాత్మిక మొదలైనవారిచేఁ గలుగునది ఆధిభౌతికభయము. ఈ తాపత్రయంబును లేమి

రాజ్యధనసమృద్ధి గాంచు. [1]శూద్రుండును బఠించి కులమువారిలో మిగులం పెరిమిం గొమరారుచుండును.

ఇది మొదటి సర్గము

—◇—

రెండవ సర్గము

బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై వాల్మీకి ననుగ్రహించుట

ధర్మస్వభావజ్ఞుండగు వాల్మీకిమునీంద్రుండు తా నడిగినదానికిం దగు నుత్తరము నారదుండు వచించిన యవ్వాక్యమును విని, వాక్యజ్ఞుల పస నెఱింగిన విద్వాంసుండు గాన యా ఋషితిలకుని శిష్యులును దానును గొనియాడినవాం డయ్యె. ఆ దేవర్షియు వాల్మీకిచే యథావిధిగాం బూజితుండై యపుడు 'పోయి వచ్చెద' నని మౌనిచే ననుమతిగొని మింటిదారిని బోయెను. అతం డొక్కింత సేపున దేవలోకమునకు బోవంగా నపుడు వాల్మీకియు గంగానదికి దాపున నున్న తమసానదీ తీరమునకుం బగటిపూంట జలకమాడుటకై పోయె. అమ్మహాతపస్వి తమసానదీతీరమును జేరి యందు బురద లేక తేటగా నీటు గులుకుచున్న రేవును జూచి ప్రక్కనున్న శిష్యునితో 'భరద్వాజా ! మంచివాని మనస్సువలెం బంకరహితమై ప్రసన్నజలమై రమణీయముగా నున్న యీ రేవును జూచితివా. నాయనా ! జలకలశము నిటయుంచి నా నారచీర నిమ్ము. గంగ దాపుననే యున్నను వేళ మించుచున్నందున గాన యుత్తమమైన యీ తమసానదీతీర్థంబుననే స్నానంబు చేసెద' ననియె. గురుపరతంత్రుండగు భరద్వాజుండును నారచీర యొసంగె. అమ్మునియు వానికేలనుండి నారవల్కలమును గొని పిదపం దానెంత జితేంద్రియుం డయ్యు దైవికముగా నవ్వనమును జూచు వేడుకం దగిలి విశాలంబై యున్న దానియందు నలుగడలం గలయం గ్రుమ్మఱువాం డయ్యె. అమ్మహాత్ముండో శపింపను ననుగ్రహింపనుం జాలినట్టి మహిమ గలవాండు. అట్లతండు తిరుగునపుడా వనమున నా తీర్థమునకు సమీపంబున నాలుమగలైన క్రౌంచపిట్టలు రెండు నొండొకటిని వీడక కవగూడి మేలుకొని కొలకొలమని కలరవములు సేయుచు చరించుచుండంగాం జూచెను. అపుడచటికి నొక బోయవాండును వచ్చె. ఏపాపమును జేయని పులుంగులం దెగం జూచుటయే వాని బ్రతుకు గదా. కాన వాండు నా రెంటిని జంపు పాపంబునకు నొడిగట్ట నిశ్చయించి యమ్ముని చూచుచునుండంగానే సరకుసేయక యా జతలో పోతుపిట్టను జంపంగా నదియు నేలంగూలి విలవిలం దన్నుకొనుచు నొడలెల్ల నెత్తుటను దోంగియుండె. సొగసు గులుకు నెఱ్ఱని సిగయు, సిరులు చూపు నవకంపు గఱులుంగల యాండుం బిట్టయు నా గిట్టిన పులుంగుం జూచి, కట్టా! యింత

---

1 శూద్రులకుం బఠించునధికారము లేమిం జేసి పఠించుటయనంగా బ్రాహ్మణాదులవలన వినుట యని యర్థ వ్యాఖ్యానము.

దాఁక మరుకేళిని బాళిగొని తన్మయింగవిసి చొక్కుచున్న సంగడికానిని దన మగని నెడఁబాసి యతిదీనముగాఁ గూయిడసాఁగెను. అంత పరమధార్మికుఁడైన యా మునివరునకు, నిషాదుండు పడఁగూల్చిన యా పక్కిని జూడఁగా మిక్కిలియు జాలిపుట్టె. ఇటు లా క్రౌంచపెంటి వాపోవుచుంట విని మిక్కిలియుఁ గరుణ మునుకొనఁగా నా విప్రుఁడు నిషాదునిఁ జూచి '[1]ఓరీ! నిషాదుఁడా! మరువికారంబున మతి మఱచియున్న క్రౌంచపిట్టలజతలో నొకదానిని జంపితివిగాన నీవు కడలేని పెక్కు

---

1. ఇందులకు సంస్కృతము—

'మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమ శ్శాశ్వతీ స్సమాః
యత్ క్రౌఞ్చమిథునా దేక మవధీః కామమోహితమ్'

దీనికి నిషాద శాపపరమైన యర్థము పూర్వమే స్పష్టము. కొందఱు 'వాల్మీకి నిజ ముఖమునుండి మొట్టమొదటఁ బొడసూపిన యీ శ్లోకము కేవల శాపముగుట తగదు. వాల్మీకి భగవంతుని దీనిచే మంగళాశాసనము చేయుచున్నాఁడు' అని మంగళాశాసనపరముగా నర్థము చేయుచున్నారు. అది యెట్లనః— నిషాద శబ్దమునకు 'నిషీదత్యస్మిన్నితి నిషాదః' అను వ్యుత్పత్తిచే నివాసమని యర్థము. 'మా' అనఁగా లక్ష్మి, కాఁబట్టి 'మా నిషాద' లక్ష్మికి నివాసమైనవాఁడా—ఓ శ్రీనివాసా యని సంబుద్ధి. 'యత్' ఎందువలన, 'క్రౌంచమిథునాత్' రాక్షసమిథునమునుండి - రావణమండోదరులనుండి యనుట, 'కామమోహితం' మన్మథునిచే మోహితుఁడైన - మన్మథప్రేరితుఁడైన—సీతను అపహరించిన యనుట, 'ఏకం' ఒకనిని - రావణునిననుట, 'అవధీః' చంపితివో - త్రిలోకకంటకుఁడైన రావణునిఁ జంపి త్రిలోకములను గాపాడితివో యనుట, 'శాశ్వతీః సమాః' కలకాలము, 'ప్రతిష్ఠాం' 'ప్రతిష్ఠా స్థితిమాహాత్మ్యే' అన్నట్లు మహిమను, 'అగమః' పొందుము. ఇట్టి శ్లోకముచే నిష్టదేవతాస్మరణరూపమైన మంగళమును ఆచరింపఁబడినది. ముని భగవంతునికిఁ జేయు మంగళాశాసనము నైనది. 'కావ్యార్థసూచనం కైశ్చిన్నాన్దావేవ నిరూప్యతే' అను వచనమును బట్టి యీ శ్లోకమున నింకఁ జెప్పఁబడు కావ్యార్థము సంక్షేపముగాఁ దెలుపఁబడియున్నది. ఎట్లన: 'మా నిషాద' అనుటచే సీతాపరిణయముం జెప్పు బాలకాండకథ చెప్పఁబడినది. 'ప్రతిష్ఠాం త్వమగమః' అనుటచే పితృవచన పరిపాలన ప్రతిష్ఠను దెలుపు నయోధ్యాకాండకథ సూచితమైనది. 'శాశ్వతీస్సమాః' అనుటచే రాముండు ఋషులకుఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞను నిర్వహించుటకై యడవుల బహుకాలముండుటను దెలుపు నరణ్యకాండ కథయు సూచితము. 'క్రుంచ గతికౌటిల్యాల్పీభావయోః' అని 'క్రుంచ్' ధాతువునకు గతికౌటిల్యమును అల్పీభావమును వాచకము లగుటచే 'క్రౌంచయోః' అనఁగా కుటిలములైన-అనఁగా తిర్యక్కులైన-తారా వాలు లను మిథునమున, 'ఏకం కామమోహితం' అనుటచే సుగ్రీవుని భార్యను హరించిన వాలిని, 'అవధీః' చంపితివని కిష్కింధాకాండకథయుఁ బ్రతిపాదితము. క్రౌంచము అనఁగా అల్పీభూతము లనియు నర్థము గాన 'క్రౌంచమిథునాత్' అనఁగా నొండొరుల నెడఁబాసి కృశించిన సీతారాముల మిథునమునందు, 'ఏకం' సీతయను నొక్కరిని, 'అవధీః' చంపితివి-అనఁగా చంపునంత మిక్కిలియుఁ బీడించితివని సుందరకాండ కథయు స్ఫురితము. క్రౌంచ యనుట కుటిలులైన రాక్షసులకును వాచకము గావచ్చును గాన రాక్షసులైన రావణ మందోదరు లనెడి మిథునము

సంవత్సరము లెందును నిలుకడ నొందకుందు దువ్వగా ' యనియె. క్రౌంచ
పెంటిని జూచి యిట్లు చెప్పెను. ఆమ్మునికి ' నీ పిట్టవలని శోకంబు నన్ను బీడిం

నుండి సీతయెడఁ గామమోహితుఁడైన నిక్కిలి రావణుని జంపితి వని యర్థాంతరము సూచి
తము. కామశబ్దమునకు నభిలాష యని యర్థము కాన ' కామమోహితమ్ ' అనఁగా దండకారణ్య
వాసినులైన ఋషిపత్నులఁ జూచు నభిలాషచే మోహితమైన సీతను ' అవధీః ' పీడించితివని
యుత్తరకాండకథయు నంతర్భావితము.

కావ్యార్థము మఱియొకవిధముగా నొకానొకరిచే సూచింపఁబడియున్నది. ఎట్లన: ' నితరాం
సాదయతి పీడయతీతి నిషాదః ' అను వ్యుత్పత్తిచే శ్లోకములను మిక్కిలి పీడించు రావణుని కిది
సంబుద్ధి. ఓ రావణా! ' క్రౌంచమిథునాత్ ' అల్పీభూతమైన మిథునమునుండి - అనఁగా రాజ్య
భ్రంశవనవాసక్లేశాదులచే మిక్కిలి కృశించిన సీతారాముల నెడి మిథునమునుండి, ' ఏకం ' సీత
యనెడి యొకరిని, ' యస్మా దవధీః తస్మాత్ ' వధించితివి లేటి యొక్కఁడు పీడకు గలుగఁజేసితివి
కాన, ' ప్రతిష్ఠాం ' లంకాపురియందు పుత్రపౌత్రసహితముగాఁగూడి విభవముతో నుండు నట్టి
బ్రహ్మ యొసంగినస్థితిని, ' మా గమః ' ఇఁకమీఁద పొందకుము అని కావ్యార్థమును సూచించుచున్న
దాను, త్రిలోకకంటకుఁడగు రావణుని ఇట్లు అడంచుటచే త్రిలోకపరమమంగళముగాను సర్వసర
స్వతిచేఁ బుట్టింపఁబడిన దని కొందఱిమతము.

మఱికొందఱి యభిప్రాయము దీనికి విరుద్ధముగా నున్నది. ఎట్లన: రావణుని సంబోధించి
చెప్పినట్లుగా అర్థము సేయుట పొసఁగదు. రావణునిఁ జంపి రాముఁడు రాజ్యమును బ్రాపించిన
యనంతరమే నారదునిగూర్చి వాల్మీకి ప్రశ్న చేసినాఁడు. ఆ ప్రశ్నమునకుఁ బిదప నీ శ్లోకము నతఁ
డుచ్చరించెను. రావణవధానంతరము చెప్పఁబడిన యీ శ్లోకమునందు చంపఁబడిన రావణుఁడు జగ
త్తునకు మంగళముగా శపింపఁబడినాఁ డనునర్థము సంబంధించుట యాభాస మగును. సర్వజ్ఞయైన
సత్యసరస్వతి జరిగిపోయిన విషయమును ఇఁక జరుగునట్లుగాఁ గోరి చెప్పుట యొప్పదు. మఱి
యిందు కావ్యార్థమును కవిసూచించె ననుటయుఁ బొసఁగదు. అట్లు వాల్మీకి బుద్ధిపూర్వక
ముగా నిందు కావ్యార్థము సూచించినవాఁడే ' కిమిదం వ్యాహృతం మయా '-ఇదియేమి నేను చెప్పితిని
అనునా? తెలిసిచెప్పిన దానిని ' యేమిది ' యని వితర్కించుట దగదు గావున నిందు కావ్యా
ర్థము కవి సూచింపలేదు. ' ఇది యేమి ' అనఁగా ' ఇది గద్యమా, పద్యమా ' అని వితర్కించి
నాఁడుగాని తాను సూచించిన కావ్యార్థమును బట్టికాదు అని చెప్పుటయుఁ దగదు. ' తద ప్యేష
శ్లోకోఽభిగీతో మహతః ' అని శ్రుతులందును శ్లోకము ప్రస్తావింపఁబడియుండుటచే వేదజ్ఞుఁడైన
వాల్మీకి అట్టి పదసన్నివేశము శ్లోకమా యని తెలియక వితర్కించినాఁడనుట తగదు. శ్లోక మెట్టిది
యని తెలియనివాఁడేని నారదుని సంవాదము శ్లోకరూపమగుటచే దానిని వినినప్పుడే ' ఇది యేమి '
యని సందేహపడి యుండునుగదా. అయితే నారదుని సంవాదము మొదట వాక్యములుగానే
యుండెననియు, నీ శ్లోకము కలిగిన పిమ్మటనే యది శ్లోకరూపముగా రచింపఁబడెననియుఁ జెప్పిన
రెండల నిది యూహయేకాని స్థాపించుటకుఁ బ్రమాణమేమియు లేదు. ఇఁకమీఁద బ్రహ్మ వచ్చి
యుపదేశించుపిదప నీ కవికి నీ కావ్యమును జేయుబుద్ధి పుట్టినదిగాని యీ శ్లోకము చెప్పునప్పు డట్టి
బుద్ధియే లేదు. కాన కావ్యార్థము నిందు సూచించె ననుటయు బొసఁగదు. బోయవాఁడు చేసినది
అధర్మ మనెడి బుద్ధితో చెప్పఁబడిన యీ శ్లోక మిటువంటి యర్థమునందు పర్యవసించుటయు సంభ

పంగా నేను జెప్పిన దిది యేమి? ' యని మనంబున జింత గలిగెను. అమ్మునివరుండు

విశేషము. కాని దీని యథార్థమైన భావ మిది. వాల్మీకి నారదునివలన రాముని గుణములను విన్న పిదప నతఁ డతని వర్ణింపఁగోరుట భగవంతుఁడగు రాముఁ డెఱింగి తన చరిత్రము కరుణరసమయ మగునట్లుజేసి యనేకయుగ ఉత్తరోత్తర యుక్తి నని రచింపఁ జాలుదురు కావున వాల్మీకి కట్టి కరుణవిశిష్టత్వము గలవాఁ డని తెలియఁగోరియుఁ, దనకు మున్ను భృగువొసంగిన శాపమును వాల్మీకిచేతఁ గూడఁ జెప్పించి ప్రకాశపఱుపఁ దలఁచి రాముఁడే నిషాదరూపమును దాల్చి యున్నాని చూచుచుండుటను గ్రహింపక క్రౌంచరూపమున నున్న రాక్షసుని జంపినవాఁడయ్యె అప్పుడు వాల్మీకికి బుద్ధిపూర్వకముగాను అంతర్యామియగు భగవంతుఁడు ప్రేరేపించుటచేతను 'వీఁడు గొప్ప యధర్మము జేసినాఁ' డని కోపముపుట్టి యిట్లు శపించెను. కాఁబట్టి శ్లోకార్థ మెట్లనఁగా: 'ఓరీ నిషాదా! నీవు మోహితమైయున్న క్రౌంచపక్షులజంటలో నొక్కటిని జంపితివిగాన, (శాశ్వతీః సమాః) నీ విఁక బ్రతికియుండఁగల బహుసంవత్సరములు, (ప్రతిష్ఠాం) నీకాంతతోఁ గూడిన సుఖమును యీ లోకమునందుఁ బొందకుందువుగాక అల్పకాలమే పొందియుందువు' అని ముని శపింపవాఁడయ్యె. క్రౌంచము రాక్షసుఁడగుట యెట్లన బ్రహ్మవలన సకల రామవృత్తాంతము దెలియునట్లు వరము నొందిన పిదప రచితమైన 'తస్మాత్తు మిథునాదేకమ్' అను శ్లోకమున 'వైరనిలయః' అను విశేషణమువలన రాక్షసుఁడగుట సూచితము. ఎట్లన లౌకికదృష్టినిబట్టి చూడఁగా భగవంతునికి రాక్షసులయందే వైరముగాన వారినిబట్టియే వైరనిలయుఁ డనఁబడెను. నిషాదులకుఁ గూడ పక్షులను జంపుట యాహారార్థమే కాని వైరమును బట్టి కాదు. కావున కేవల క్రౌంచమును బట్టి కేవల నిషాదుని వైరనిలయుఁడనుట యొప్పదు. క్రౌంచము రాక్షసుఁడును, నిషాదుఁడు రాముఁడును అగుటచేతనే వైరనిలయుఁడనుట పొసఁగును. కనుక క్రౌంచము రాక్షసుఁడగుట తెల్లము. ఇంతివరికిఁ జెప్పఁబడిన విషయమే పాద్మపురాణమున శివశివాసంవాదఘట్టమున 'ఆహూయ లక్ష్మణం ప్రాహ రామో రాజీవలోచనః । శృణు మే వచనం గుహ్యం సీతాసన్త్యాగకారణమ్। వాల్మీకి నాథ భృగుణా శప్తోఽస్మి కిల లక్ష్మణ । తస్మా దేనాం త్యజామ్యద్య జనో నైవాత్ర కారణమ్' అనుచో సీతాపరిత్యాగమునకు భృగువును వాల్మీకియు శపించుటయే కారణము గాని జనవాదము గాదని చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లె స్కాందమున పాతాళఖండమున 'శాపో క్త్యా హృది సంతప్తం ప్రాచేతస మకల్మషమ్। ప్రోవాచ వచనం బ్రహ్మ తత్రాగత్య సుసత్కృతః। న నిషాద స్స వై రామో మృగయాం చర్తుమాగతః । తస్య సంవర్ణనేనైవ సుశ్లోక స్త్వం భవిష్యసి । ఇత్యుక్త్వా తం జగామాశు బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్ । తతస్సంవర్ణయామాస రాఘవం గ్రన్థకోటిభిః' అని బ్రహ్మ నిషాదుని శపించుటచే సంతాపము నొందియున్న వాల్మీకికి నిషాదుఁడు రాముఁడని తెలిపినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. కాన యీ భావమే సమంజస మని గ్రాహ్యము.

ప్రబంధము తొలుత శాపోక్తి గూడదని హితోపదేశపరముగా మఱియొక వ్యాఖ్యానము చూపట్టుచున్నది. ఎట్లన:—'హే నిషాద' ఓ నిషాదుఁడా, 'త్వం శాశ్వతీస్సమాః ప్రతిష్ఠామగమః' నీవు బహుసంవత్సరములుగా ఉనికిఁ బొందినవాఁడవు - అనఁగా మిక్కిలి వయోవృద్ధుఁడ వనుట. కాఁబట్టి 'క్రౌంచమిథునా దేక మవధీః ఇతి యత్' క్రౌంచపిట్టజంటలో నొకటిని జంపితివనునది ఏదిగలదో 'తత్ మా అస్తు' అది యికమీఁద లేకుండుంగాక ; ఇఁక నిట్టి పనులు సేయకుమా యని భావము.

మహాప్రాజ్ఞుండును మతిమంతుండును గాన మరల యిట్టిదని దనలో నిశ్చయించి శిష్యుని జూచి 'క్రౌంచపక్షియెడ శోకము వలనఁ గుందుచునపుడు నాపలననుండి వెడలిన యీ పదసంఘటనము నాలుగు పాదములు గలదై ప్రతిపాదమునందును సమముగా నక్షరసంఖ్యగలిగి వీణెను తంత్రులం దాలపింపి లయతోఁ గూడఁ బాడు టకుఁ దగియున్నది గాన [1]శ్లోకం బగుఁగాని మఱియొకటి గా' దనియె. ఇటు లా ముని పలుకుచుండఁగా శిష్యుండును బరమహర్షంబున నిరుపమానమైన యతని వాక్యంబును 'ఓరీ నిషాద' యిత్యాదికమైనదాని బరిగ్రహించినవాఁ డయ్యె. గురుండును శిష్యుఁడు గ్రహించినందులకుఁ దృప్తుఁ డయ్యె. పిదప నా జలవారి యథావిధిగా నా తీర్థంబున మాధ్యాహ్నికస్నానముఁజేసి యా శ్లోకము పుట్టుటయే చింతించుకొనుచు నాశ్రమంబునకు మరలఁగా నంత నాతని శిష్యుఁడగు భరద్వాజుఁడు వినయసంపన్నుఁడును శాస్త్రజ్ఞుఁడు నగుటంజేసి యా శ్లోకంబును గట్టిగా బుద్ధియందు నెలకొలిపి జలపూర్ణమగు కలశంబు గొని యాతని వెనువెంటఁ జనియె. ఇట్లు శిష్యుండును దాను నాశ్రమమునఁ బ్రవేశించి దేవ పూజాది ధర్మంబు లొనర్చి సుఖంబుగాఁ గూర్చుండి తనంత నుత్పత్తిల్లిన యా శ్లోకమును లోపలఁ జింతించుచునే వెలికి నితరములైన పురాణాదులఁ బారాయణము సేయుచుండె. అంత సకలలోకంబుల నిర్మించు ప్రోడయు సర్వంబునకుఁ బ్రభుండును మహాప్రభావభాసితుండు నైన నలుమొగంబు వేలుపు బ్రహ్మ యమ్మునివరునిఁ జూచి యాతనిచింతను బాపు నాదరాతిశయమున నచటి కరుగుదెంచె. వాల్మీకియు నవ్యయుండగు నద్దేవునిఁ జూచి తోడనే లేచి మిక్కిలి యచ్చెరువు గదుర నియతవచస్కుఁడై మనస్సును సమాహితంబు గావించుకొని కేలు మొగిచి నిలువంబడి విధివిధానంబున మ్రొక్కి కుశలం బడిగి యర్ఘ్య పాద్యాసనము లొసంగి స్తుతిపూర్వకముగాఁ బూజించె. పిమ్మట నా భగవంతుఁడును, దనకై వాల్మీకి మిక్కిలియు నర్పించిన యొక యాసనంబుఁ బెట్టఁగా నందుఁ గూర్చుండి యనంతరము వాల్మీకినిఁ గూర్చుండ నియోగించుటయు, నా యనుజ్ఞం జేసి యాతండును దగ్గుగా నుండు నొక పీఠంబునఁ గూర్చుండె. ఇట్లు లోక పితామహుం డపుడు ప్రత్యక్షమై కూర్చుండియుండఁగా వాల్మీకి క్రౌంచపిట్ట గిట్టుట యందే మనస్సు తగిలి 'కట్టా! పగఁ బూని పట్టుకొను తలంపుతో నా కట్టిఁడి బోయ మరులు వెల్లునఁ గొలకొలమని యింపారఁ గూయుచుండిన యా క్రౌంచ పిట్ట నకారణముగాఁ జంపి యెట్టి కుచ్చితంబున కొడిగట్టినాఁ' డని మదిలోఁ జింతించుకొనుచు నా పోతు పిట్టకై మిక్కిలియు దురపిల్లుచుఁ గవఁబాసి పొగలు

---

1. శ్లోకశబ్దమునకు 'పద్యే యశసి చ శ్లోకః' అని యశస్సు అర్థమగును. కాఁబట్టి 'శ్లోకము చే అనుచితమైన శాపకార్యమునం బ్రవర్తించిన నా కిది యశస్సగును గాక. మఱొకటి - అనఁగా అపయశస్సగాకుండుఁగాత' మని యర్థాంతరము—కొందఱిమతము.

చున్న వెంటిపులుఁగులందు నొరల బాణంబుఁ జిక్కఁ, దాని నుద్దేశించి, దపంబు పన గుందించునట్టి శాపంబును దాను బలుకుటయును మాటిమాటికి వగచుచు నా శ్లోకమును మరి మరి పాడినవాఁడయ్యె. అంత బ్రహ్మయుఁ దనలో 'నీతండు నా నియోగంబున సరస్వతి తన జిహ్వాగ్రమున శ్లోకరూపంబున నవతరించినదని యెఱుంగక యిట్లు చింతించుచున్నాఁడు గదా' యని నవ్వుచు నా మునివరున కిట్లనియె. 'నీవు శ్లోకమే రచించితివి. దీనిని గుఱించి విచారింప వలదు. నీచేఁ బ్రబంధరూపముగా రామాయణమును బ్రవర్తింపఁ జేయవలయునని నేను సంకల్పము గొనుటవలననే 'ఓరీ నిషాదుఁడా' యిత్యాదిరూపమైన యీ సరస్వతి నీ యెడఁ బ్రవర్తించినది. ఋషివరా! యిట్టి శ్లోకములచేతనే రాముని చరిత్రమంతయు నీవ రచింపుము. ఇందులకు నీవే సమర్థుఁడవు. [1]ధార్మికుఁడును లోకులయందు గుణవంతుఁడును మహాబుద్ధిమంతుఁడును ధీరుఁడు నగు రాముని వృత్తంబును నారదునివలన విన్నరీతిని సంగ్రహముగా రచింపుము. ఇంతియ కాదు. ధీమంతుఁడగు రామునియు, లక్ష్మణునియు, రాక్షసులయు, భరతాదులయు, సీతాదేవియుఁ బ్రకాశరహస్యంబులైన సకలవిధ చరితంబులును దప్పక నీకుఁ దెలియఁగలవు. నారదుఁ డెఱిఁగింపనివియుఁగూడ నీకుఁ దేటతెల్లము గాఁగలవు. నీవు రచింపఁగల యీ కావ్యంబునందు నెయ్యెడనేని నీవాక్కు దుష్టముగాని యనృతముగాని కాదు. రామచరితంబు సకలపాపహారం బగుటం జేసి పుణ్యంబై, విన్నంతనే యానందము వెల్లిగొలుపునదగుటం జేసి యతిమనోహరంబై యొప్పు. కాఁబట్టి దానిని శ్లోకరూపంబున నిబంధింపుము. ఈ పుడమియందుఁ బర్వతములును నదులు నెంతకాలము నెలకొనియుండునో యంతకాలము రామాయణకథయు సప్తలోకంబులను బ్రచరింపఁగలదు ఇట్లు నీ రచించిన రామాయణకథయు నెంత కాలము ప్రచరించునో యంతకాలము నాచే మీఁదఁగాని క్రిందఁగాని నిర్మితంబులైన యెల్ల లోకములం దప్రతిహతగతిని నీవు చరించుచునుండి పిదప నా లోకంబును బ్రాపించి నాతోడ ముక్తినిఁ జెందుదువు.' ఇట్లు భగవంతుండగు పితామహుండానతిచ్చి యచ్చటనే యంతర్హితుం డగుటయు నమ్మునియు నతని శిష్యులును మిక్కిలి విస్మయంబు నొందిరి. [2]ఆతని శిష్యు లందఱును సంతసంబు

1. 'మహాకులీనతౌజ్జ్వల్యం మహాభాగ్యముదారతా । తేజస్వితా విదగ్ధత్వం ధార్మికత్వాదయోఽపి చ' అనెడి యీ నాయకగుణంబులే తత్కావ్యనాయకుండగు రామునియందు నిచటఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవి. ఎట్లన: ధార్మికుండనుటచే ధార్మికత్వమును, గుణవంతుఁడనుటచే ఉదారతయు ఔజ్జ్వల్యమును బుద్ధిమంతుఁ డనుటచే పాండిత్యమును, ధీరుండనుటచే భూధురంధరత్వరూపమైన మహాభాగ్యమును, గుణవంతుఁ డనుటచే తక్కిన యితరగుణములును బ్రతిపాదితములు.

2. 'తస్య శిష్యాః...ప్రీయమాణాః ప్రాహుశ్చ భృశవిస్మితాః॥ సమాక్షరైశ్చతుర్భిర్యః పాదైర్గీతో మహర్షిణా । సోఽనువ్యాహరణాద్భూయః శోకః శ్లోకత్వమాగతః' అని యిందులకు మూలము.

దొంతరలుగా మరల నా శ్లోకమును బాటించుచుఁ బాడుచు మిక్కిలి విస్మితులై 'ఇదియేమి యద్భుతం' బని యొండొరులకుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. మహర్షి మున్ను సమాక్షరములుగల నాలుగుపాదములచే బాడుటంజేసి శ్లోకంబైన యదియె శిష్యులు మరలమరలఁ బాడుటంజేసియు మరల శ్లోకంబయ్యె. క్రౌంచపిట్టం గుఱించి శ్లోకం బుప్పతిల్లినపుడు సమాక్షరంబులుగు నాలుగుపాదంబులతో నా ఋషి పాడుటంజేసి యా మిక్కుటపు శోకమే శ్లోకంబుగా నయ్యెం గాఁబోలు నని వా రొండొరులకుఁ జెప్పుకొనుచు నచ్చెరువందుచు నుండిరి. అంత నా మునివరుండు మంగళార్థంబు మనంబున బరమాత్మను జింతించుచుఁ 'ప్రాముఖ్యముగా నిట్టి శ్లోకంబులచేత రామాయణం బనెడి కావ్యంబు నంతయు రచియింతు' నని బుద్ధిఁగొన్నవాఁ డయ్యె. పిదప నా కీర్తిమంతుఁ డుదారబుద్ధిగాన యుదారంబులై రసంబులఁ జిప్పిలు వృత్తంబులచేతను, ద్రాక్షాదిపాకంబులఁ బోలుచు నర్థంబులచేతను, మృదుమధురశబ్దసంఘటితంబులైన పదంబులచేతను, మిక్కిలియు మనోహరములై సమాక్షరములై పలులు నూఱులకొలఁది శ్లోకములచే మహనీయమగు రామునిచరితమును వర్ణించుచు మహాయశస్కుఁడగు నతనికి మఱియు యశంబు నాపాదించు నక్కావ్యంబును రచించినవాఁ డయ్యె. ఇట్లు సమాసంబులును సంధులును బదంబులును లక్షణానుగుణంబుగాఁ గూడి రాణింప, నెక్కువ తక్కువలు లేక తులదూఁచి తీరిదినట్లు సమముగా నమరి, తీయనై, తేటఁదనము నీటుగులుకు నర్థములు గలిగి, సకలజనసముపాదేయమై యానందైకరసతుందిలమై యెప్పుడు సాక్షాత్కరించు రామపరబ్రహ్మమును బ్రతిపాదించు వాక్యములు వెలయ దశశిరస్కుఁడగు రావణునివధముం బ్రతిపాదించుచుఁ దా రచియించిన రఘురాముని చరితమును వాల్మీకిముని శిష్యులకుం జదువించినవాఁ డయ్యె. అట్టి కావ్యమును నిరీక్షింపుఁడు.

ఇది రెండవ సర్గము

మూఁడవ సర్గము

రామాయణ విషయసంగ్రహము

ధర్మాత్ముఁడైన యమ్మునివరుఁడు ధర్మయుక్తమైన రామునిచరితమంతయు నారదునివలన వినియు నా ధీమంతునివృత్తాంత మంతకంటె నధికముగా నేదిగలదో దానినిగూడ విస్తరించి రచింపవలయునని తలంచె. కాన యా వృత్తాంతము

'శ్లోకః శ్లోకత్వమాగతః' 'శోకః శ్లోకత్వమాగతః' అనియుఁ బాఠద్వయము. మొదటిపాఠమున, ఋషిచే శ్లోకలక్షణములతో రచింపఁబడుటచే మొదట శ్లోకమైనది; శిష్యులచే శ్లోక్యమానము (శ్లోకముగాఁ బొగడఁబడునది) అగుటచే మరల శ్లోకమైనది యని భావము. రెండవపాఠమున 'శోకః శ్లోకత్వమాగతః' అనుటకు '(ఇతి) ప్రాహుః' అని శిష్యకర్తృకముగా పూర్వశ్లోకముతో నన్వయము. ఈ రెండు యోజనలకు నర్థంబులు రెండును వరుసగా వాక్యద్వయమున వివృతములు.

సాంతముగా తనకుఁ దేటతెల్లమగువిధమును మది నాలోచించి విచారించుచు విధ్యుక్తముగా జలముల వార్చి తూర్పుదెస మొనలుగల దర్భలపయి నెలకొని నిజగురునిఁగూర్చి కేలు మోడ్చి బ్రహ్మప్రసాదంబుఁ బడయుటకై రామ వృత్తంబు మదిని వెదకఁగా రామలక్ష్మణులకును, సీతాదేవికిని, రాజగు దశరథున కును, నతనిభార్యలగు కౌసల్యాదులకును, దదీయరాష్ట్రమునకును గలిగిన వృత్తాం తంబులంతయును, వారి నవ్వులును మాటలును బోకడలును మఱియుం దక్క చేష్టితములు సర్వంబును బ్రహ్మవరప్రసాద మహిమంజేసి కలరూపునఁ దేటతెల్ల ముగా నాతనిమనంబునకుఁ గానిపించె. ఇట్లు రాముఁడు పురంబున వసించి యున్నప్పటి చరితంబు గనుంగొనుటే కాక యతండు తనపట్టిన ప్రతిన సత్యంబు గావింపఁ బూని తనతో మూఁడవదిగా సీతను దోడ్కొని యడవిని దిరుగునాఁడు జరిగినదియు నాతండు గాంచె. ఊరక చూచుటయే కాదు. కలయందుంబోలె గనుటయుఁగాదు. అట్లు చూచినపిదప నా ధర్మాత్ముఁడు బ్రహ్మవరదానగరిమం జేసియు సమాధిని బూనియు రాముఁడు మున్నగువారియందు మున్ను జరిగి నదియు నిఁక జరగఁగలదియు సకలంబును నరచేతియందలి యుసిరికవలె మిక్కి లియు విశదంబుగ దర్శించినవాఁ డయ్యె. ఇట్లు రామకల్యాణగుణానుభవము వలనం గలిగిన సొంపుపెంపున నెంతయుఁ గాంతి దళుకొత్తుచున్న యా మునిమిన్న సర్వమును నున్నరూపునఁ బొడఁగాంచి యంత నత్యంతమనోహరుఁడగు రాముని చరితము రచింపఁబూనె. అట్లు పూని యర్థకామంబుల నందంద యప్రధానం బులుగాఁ గూర్చియు ధర్మమోక్షంబుల నతిశయంబుగా విస్తరించియుఁ గామ బు నొడఁగూర్చు గుణంబులం బ్రతిపాదించుచును, ధర్మార్థముల కుపయుక్తములగు గుణంబుల విఱివిగా వర్ణించుచును, రత్నపరిపూర్ణంబునుంబోలెఁ దులకింప, మృదు పదగుంభితంబులు వీనులవిందుసేయ, లలితార్థవిలసనంబుల మది కానందంబు గూర్ప సర్వోపనిషత్సారసంకలితముగా నారదమహర్షి దనకుఁ దొల్లి యుపదే శించిన ప్రకారమున రఘువంశలలాముండగు రామునిచరితంబు రచించె. మఱియు దశరథ తపోమహత్త్వఫలితంబును విష్ణ్వవతారభూతంబు నగుటచే నతిమహ నీయమైన రాముని జన్మమును, నతండు దాటకాదుల రూపుమాపిన వీర్యమును, సర్వజనముల కనుకూలుండై వర్తించుటయు, లోకులప్రేమకుఁ బట్టయి యుని కియుఁ, బరుసములాడినను నపరాధములు సేసినను మన్నించు నోరుపును, జల్లనై కన్నులపండువై యగపడు రూపంబును, సత్యస్వభావంబును, రాముండును లక్ష్మ ణుఁడును విశ్వామిత్రునితోడం గూడునప్పుడు జరిగిన తక్కు నానావిధవిచిత్ర కథలును, సీతాదేవియు నూర్మిళాదులయు వివాహంబును, శివునివిల్లు విఱుచు టయు, రామునకును బరశురామునకుఁ గలిగిన వివాదమును, రాముని గుణం బును, నతనికిఁ బట్టాభిషేకంబుఁ దొడంగుటయుఁ, గైకేయి దుష్టహృదయయై

వర్తించుటయు, దానంజేసి పట్టాభిషేకంబు చెడుటయు, రాము నడవికిఁ బంపుటయు, రాజగు దశరథుని దుఃఖప్రలాపమును, నతని పరలోకప్రాప్తియుఁ, బ్రకృతిజనుల దుఃఖంబును, రాముండు వారిని వంచనమెయి విడిచి పోవుటయు, బోయఱేఁడగు గుహునితోడి సంవాదంబును, సూతుఁడగు సుమంత్రుఁడు మఱలుటయు, గంగానదిని దాఁటుటయు, భరద్వాజదర్శనంబును, భరద్వాజుని యనుజ్ఞవలనఁ జిత్రకూటంబుఁ గాంచుటయు, నచట శాస్త్రోక్త విధానంబున గృహంబుఁ గట్టికొనుటయు, నందుఁ బ్రవేశించి కాఁపురముండుటయుఁ, భరతుండు వచ్చుటయు, నతండు రామునిఁ దేర్చుటయుఁ దండ్రికి నుదకంబిచ్చుటయు, భరతుండు శ్రేష్ఠములగు రామపాదుకలకు రాజ్యాభిషేకంబు గావించుటయు, రాముండు దండకారణ్యముఁ జొచ్చుటయు, విరాధవధమును, శరభంగదర్శనమును, సుతీక్ష్ణ సమాగమమును, సీత యనసూయతోడ వసించియుంటయు, ననసూయ యంగరాగము నర్పించుటయు, నగస్త్యదర్శనంబును, జటాయు సంగమంబును, బంచవటీ గమనంబును, శూర్పణఖా దర్శనమును, శూర్పణఖతోడి సంవాదంబును, దానిని విరూపంజేయుటయు, ఖర దూషణ త్రిశిరుల వధించుటయు, రావణుఁడు సీతాపహరణమునకై చెలరేఁగి వచ్చుటయు, మారీచవధంబును, సీతాహరణంబును, రాముని విలాపంబును, జటాయు వధంబును, గబంధదర్శనంబును, బంపాసేవనంబును, శబరిం గాంచుటయు,హనుమంతునిఁ జూచుటయు, ఋశ్యమూకగమనంబును, సుగ్రీవసమాగమంబును, సాలభేదాదులచే విశ్వాసంబుఁ బుట్టించుటయు, రామసుగ్రీవుల సఖ్యమును, వాలి సుగ్రీవ వైరకథనమును, వారలయుద్ధమును, వాలివధమును, సుగ్రీవునకు రాజ్యంబు గూర్చుటయుఁ, దారావిలాపమును, శరత్కాలమున సీతాన్వేషణమును దండయాత్రయుఁ జేయునట్లు సంకేతము సేసికొనుటయు, వర్షదినంబులు మిన్నక వసించి జరుపుటయు, రఘువంశసింహుఁడగు రాముఁడు సుగ్రీవునియెడం గోపంబుఁ దాల్చుటయు, వానరబలములఁ గూర్చుటయు, దిక్కులకుఁ బంచుటయు, బుడమింగల నదీ ద్వీప సముద్రాదుల తెఱంగు లెఱింగించుటయు, రాముఁడు హనుమంతున కంగుళీయక మిచ్చుటయు, జాంబవంతుఁడు స్వయంప్రభయున్న బిలము గాంచుటయు, సంపాతి దర్శనంబును, సముద్రముదాఁట మలయపర్వతము నారోహించుటయు, హనుమంతుఁడు సముద్రంబు దాఁటుటయు, సముద్రవచనము విని పైకిలేచిన మైనాకుని గాంచుటయు, సింహికావధమును, లంకయందలి [1]మలయగిరిని గాంచుటయు, రాత్రి హనుమంతుఁడు లంకను బ్రవేశించుటయు, నొంటిమెయిం జింతించుటయు,

---

1. ఈ మలయము లంకాపురి కాధారభూతమై యున్న పర్వతమునందలి యొక భాగము. సముద్రము దాఁటునప్పుడు హనుమంతుఁ డెక్కిన మలయము వేఱైనది. 'మలయః పర్వతాన్తరే' 'పర్వతాంశే' అని రత్నమాల.

రావణునిఁ గాంచుటయు, బుష్పకదర్శనమును, మద్యపానభూమికిఁ బోవుటయు, నంతఃపురదర్శనంబును, నశోకవనమునకుం జనుటయు, సీతను జూచుటయు, ఆనవాలగు నంగుళీయక మొసఁగుటయు, రావణుని మరలం జూచుటయు, రాక్షసాంగనలు సీతను బెదిరించుటయుఁ, ద్రిజట స్వప్నముఁ గాంచుటయు, సీత చూడామణి నొసఁగుటయు, నశోకవనవృక్షభంగంబును, రాక్షసస్త్రీలు పలాయితలగుటయు, రావణుఁడు పంచిన, భటులనెల్లఁ జంపుటయు, హనుమంతుఁ డింద్రజితునిచేఁ బట్టువడుటయు, లంకాదహనమును, అందలిజనుల యాక్రందనధ్వనియు, మరల సముద్రమును లఘించుటయు, మధువనమునందలి తేనియల వానరులు గొల్లగొనుటయు, రాము నూఱడించుటయు, సీత యిచ్చిన చూడామణి నర్పించుటయు, సముద్రముకడకుఁ బోయి చేరుటయు, నలుఁడు సేతువును గట్టుటయు, సముద్రము దాఁటుటయు, రాత్రి లంక ముట్టడించుటయు, విభీషణు తోడఁ గూడుటయు, నతఁ డింద్రజిదాదుల వధించు నుపాయము నెఱిఁగించుటయు, గుంభకర్ణవధమును, మేఘనాదహననమును, రావణుని వినాశమును, ఆ పగతుని పురిలోన సీతం బ్రాపించుటయు, విభీషణు పట్టాభిషేకంబును, బుష్పకదర్శనంబును, నయోధ్యకు బోవుటయు, [1](భరద్వాజునిం జేరుటయు, నాంజనేయుఁ బంపుటయు) భరతునిగూడుటయు, రామపట్టాభిషేకోత్సవంబును, సర్వసైన్యంబులఁ దమ తమ పట్టులకు విడిచి పుచ్చుటయు, (నిజరాష్ట్రంబునందలి ప్రజల రంజించుటయు, సీతాదేవిని త్యజించుటయు), భగవంతుఁడగు వాల్మీకిమహర్షి రచించె. రాముని కిఁక భూతలంబున గలుగనున్న [2]యొక్కింతయు నమ్మహానీయుఁ డుత్తరకాండంబున నిబంధించినవాఁడయ్యె.

ఇది మూఁడవ సర్గము

నాల్గవ సర్గము

కుశలవులు రామాయణమును గానము సేయుట

[3]రాముఁడు రాజ్యంబు వడసి పాలించుచుండఁగా నతని చరిత్రమును వివిధ చిత్రశబ్దార్థాలంకారకలితముగా బ్రహ్మప్రసాదలబ్ధ దివ్యజ్ఞానుండును గావ్యనిర్మాణనిపుణుండు నగు వాల్మీకి యుపహితచిత్తుఁడై పూర్ణముగ రచించె.

---

1. ఈ కుండలీకరణములోని పాఠ మొక వ్యాఖ్యానమునఁ జూపట్టెడి.

2. 'ఒక్కింత' (యత్కించిత్) అనుటచే సీతను విడుచుటకుఁ బూర్వమైనకాలము మిక్కిలి దైనదనియుఁ బిమ్మటికాల మత్యల్పమైనదనియుఁ దెలియనగు.

3. రాముఁడు రాజ్యంబు వడసి పాలించుచుండఁగా నతనిచరిత్రంబు 'ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య' అనుటచే రాముఁడు రాజ్యము సేయుచున్న కాలముననే రామాయణము రచింపఁబడెనని యెఱుంగునది.

ఆ ప్రబంధంబున నిరువదినాలుగువేల శ్లోకములును, నేనూఱు సర్గములును, నాఱు కాండములు, నుత్తరకాండము మఱియొకటియుఁ గలవు. మహనీయుండైన యా ప్రాజ్ఞుఁ డమ్మహాకావ్యమును రామపట్టాభిషేకమునకుఁ బిదప జరిగిన యుత్తర వృత్తాంతముతోడను, నశ్వమేధానంతరమునను, సీత భూప్రవేశముఁ గావించిన తరువాతను జరిగిన భవిష్యచ్చరితముతోడను రచించి యంత 'దీని నెవ్వఁడు పఠింపఁ జాలువాఁడో' యని చింతింపసాగెను. ఇట్లనుకూలుఁడగు శిష్యుఁ డెవ్వఁడేని దొరకునా యని పరమాత్ముఁ మదిఁ జింతించుచు రామచరిత వర్ణనంబునఁ బరిశుద్ధాంతరంగుండై యమ్ముని దనలో విచారించుచుండె. అపు డయ్యాశ్రమమునఁ [1]కుశలవు లనువా రిరువు రుండిరి. వారు రాజకుమారులయ్యు నాశ్రమంబున మనికిం జేసి మునివేసంబులు దాల్చియుండిరి. వారు వాల్మీకినిఁ జూచి 'మునీంద్రా! మేము వల్లింతు' మనుచు రామాయణంబు గ్రహించుకొఱకు నమ్మునివరునియడుగులం గొలిచి యనువర్తించుచుండిరి. ఇరువురును గురుశుశ్రూషాధర్మవిదులై విద్యాపటిమం బొగడుగాంచినవారు. ఇద్దఱును దోఁబుట్టువులు గాన వారికి స్వరం బొక్కతెఱంగై యతిమధురంబగు శారీరంబుతోఁ గూడి యుండు. మఱియు వారు వాల్మీకి యాశ్రమంబున వసించియుండుటం జేసి యమ్ముని నెయ్యంబునకును బాత్రులై యొప్పుదురు. కావున వాల్మీకి యా రాజపుత్రుల నుపదేశార్హులుగాఁ గాంచినవాఁ డయ్యె. ఈ కరణి ధారణాశక్తియుక్తంబైన బుద్ధిగలిగి వేదవేదాంగంబులఁ బరిపూర్ణంబుగ నధిగమించియున్న వారిం జూచి యా చతురుఁడు వేదార్థంబుల వ్యక్తంబుగాఁ దెలుపఁ గోరినవాఁడై యా యిరువురను గైకొని యంత రాముని చరితంబుఁ బ్రతిపాదించునదై ముఖ్యముగా మహనీయంబైన సీతాచరిత్రమేయై [2]రావణవధంబను పేరఁ దనచే రచింపఁబడియున్న రామాయణమును వారిని వల్లింపఁజేసెను. వారును గానశాస్త్రంబునఁ గుశలులు. షడ్జము మొదలగు స్వరములు పూర్ణముగా హావణించునట్లు వీణాదుల వాయించుటయందును మంద్రాదులైన మూఁడు స్వరస్థానములందును బ్రవీణులు. తోఁబుట్టువులు గావున వారికి శారీరంబు నొక్కతెఱంగై మృదుమధురంబుగా నుండు. గంధర్వులవంటి చెలువంపు రూపంబులును గానాను

1. ఈ సర్గము మొదట రాముఁడు రాజ్యంబు సేయునపుడు — అనఁగా పట్టాభిషేకమునకుఁ బిదప రామాయణంబు రచితంబైనదని సూచితమయ్యె. ఆ రచనకుఁ బిదప కుశలవు లుత్పన్నులైరని యిట సూచితమగుచున్నది. రాముఁడు దీని నెఱింగియే వాల్మీక్యాశ్రమమున సీతను విడిచెననుట యూహ్యము.

2. మాఘకావ్యము శిశుపాలవధ యను పేర కృష్ణచరితమును వర్ణించున దెట్లగునో యట్లే యిదియు రావణవధ మను పేర రామచరితము నప్రధానముగాను సీతచరితము ప్రధానముగాను వర్ణించునది యగును.

కూలంబుగ నభినయించుటకు వలయు నాటకలక్షణ పరిజ్ఞానమును వారికిఁ బోలుచు. ఇట్లు మధురస్వరంబున వీనులవిందును, రాముని దేహమును బింబమునుండి కలిగిన మాఱుటబింబములవలెఁ దులకించు మూర్తివిశేషములఁ గన్నులవిందును గావించు నా యిరువురును, జదువుటకుఁ బాడుటకును మిగుల నింపై, త్ర్యశ్ర చతురశ్ర మిశ్రంబు లను మూఁడు ప్రమాణంబులతోఁ గూడి రాణించుచు, షడ్జమధ్యమాది సప్తస్వరజాతులచే నిబద్ధమై, తంత్రులయం దాలపించి లయకుం దగునట్లుగాఁ బాడఁదగినదై యొప్పుచు, శృంగార వీర కరుణ రౌద్ర భయానకాది రసంబులు చిప్పిలుచున్న యకావ్యంబును బాడిరి అనిందితులును, మహాబుద్ధిమంతులును, మహాభాగ్యసంపన్నులును, సర్వలక్షణలక్షితులు నైన యా రాజకుమారులు ధర్మయుక్తమై యత్యుత్తమమై పూర్వవృత్తాంతకథనరూపమైన యికావ్యంబునంతయు వాక్కునకు వశమై యుండునట్లు వల్లించి, ఋషులును బ్రాహ్మణులును సాధుజనులును గూడునట్టి సదములయందుఁ బాతశుద్ధిని దెలిసి యొక్కటియు మఱపునకు రాకుండునట్లు హెచ్చరికలుగలిగి యుపదేశింపఁబడిన రీతిని గానము సేసిరి. అంత నొకనాఁడు రామాశ్వమేధమునకుఁ బరిశుద్ధాత్ములగు మునులందఱును వచ్చి కూడి యజ్ఞక్రియాకలాపములు ముగిసినంత సుఖాసీనులై యుండఁగా నా యిరువురును వారలయొద్ద నికావ్యమును గానము చేసిరి. దాని నమ్మునులందఱు వీనుల విందుగా విని మిక్కిలియు జుట్చెరువడి కన్నుల నానందబాష్పము లురల 'బాగుబా' గని మెచ్చిరి. అమ్మునులో ధర్మరతులు ; కావుననే మత్సరము లేనివారు. అట్టి వారలెల్ల, మిగుల బాగడఁదగినవడువునఁ బాడుచున్న యా గాయకులయెడ మది మిక్కిలియుఁ బ్రీతినొంది 'ఔరా! పాట యందలి తీయందనము ! శ్లోకంబులో యంతకంటెను దీయనై యెక్కుడు ముద్దు గులుకుచున్నవి. ఇది చిరకాలముగా జరిగియున్నదయ్యు నిప్పుడు కన్నులయెదుటఁ గనుపట్టుచున్నట్లుగాఁ జూపంబడియె. వీ రిరువురును గవిహృదయంబును, భావంబులును జక్కఁగా నెఱింగి తన్మయులై లయాదులు సహంబుగా నొడఁగూడి గవఁ గూడ స్వరంబులు సొంపుమీఱ రాగంబు దయివాఱ నింపుఁబెంపార వినువారికి రసంబులు చిప్పిలునటు లెంత యొప్పిదముగాఁ బాడి !' రని ప్రశంసించిరి. ఇట్లక్కజంపుఁదనంబు పెంపునఁ బొగడ్త గాంచి మహాబుద్ధికుశలులై యనసూయువులై వెలుంగు నమ్మునులు గొనియాడుచుండఁగా వారిరువును నుత్సాహంబతిశయించి మఱిమఱి రాగంబుమీఱ మిక్కిలియు దీయన దయివాఱఁ బాడిరి. అంత దానికిఁ బ్రీతినొంది యందుండిన యొక ముని లేచి వారికి నొక కలశముఁ బారితోషికముగా నొసఁగె. గానశాస్త్రంబున మిక్కిలియు పొగడు గన్న మఱొక తబిసిమిన్న ప్రసన్నుఁడై నారచీర యొకటి యిచ్చె. మఱియొక ముని కృష్ణాజినంబును నింకొక మహర్షి మౌంజయు నిచ్చిరి. ఒకఁడు కమండలువును వేఱొకఁడు

జందెము నొసంగిరి. మఱియొకఁడు నత్తిమ్రానితోఁ జేయఁబడిన బ్రుసియు (బుష్యాసనము) నింకొకఁడు జపమాలయు నిచ్చిరి. మఱియు నందుఁ గల తక్కిన మహర్షులు మునుమంచి యాయువు గలుగునట్లు దీవించిరి. సకల జనులును వారిని జూచి 'వాల్మీకిమునిచే సవిస్తరంబుగా రచితమై, కావ్యలక్షణముల నిర్మాణ ప్రక్రియలఁ దెలియఁగోరు కవులకు మిగుల నాధారమై మీచేత యీ యితిహాసము యథాక్రమముగా సమాప్తము గావింపంబడియెఁ గదా. ఇది యెంతయు నాశ్చర్యకరము. సకలగీతవిశారదులారా! మీ రాయుష్కరమును నభ్యుదయ కారణమును బుష్టికరము నగు నీ పూజ్యచరితమును సకలజనులకు వీనుల విందుగా సుతులన్నియుఁ బొందుగాఁ బాడితి' రని యా యజ్ఞశాలను బెనువీదులను రాజ మార్గంబులను మఱియుఁ దక్కిన యెల్ల యెడలను బొగడుచుండిరి. ఇట్లుల్లసిల్లు చున్న యా గాయకులఁ గుశ లవుల నొకప్పుడు భరతునిమూలమున రాముఁడు గాంచినవాఁడయ్యె. పగతుర నూటాడించి, గీటడంచు నమ్మేటి యట్లు గాంచి యా యన్నదమ్ములఁ గుశ లవుల నిజగృహమునకు రప్పించి యా పూజ్యులను మిక్కిలియుఁ గొనియాడె. ప్రభులలాముండును బ్రతాపధాముఁడు నగు రాముఁడు సౌవర్ణదివ్యసింహాసనాసీనుఁడై యుండి, చుట్టును దమ్ములును మంత్రులును బలసి కూర్చుండఁగా రూపసంపన్నులగు నక్కుమారుల నిరువురను జూచి లక్ష్మణునితోను భరతశత్రుఘ్నులతోడను నప్పుడు 'దేవతలంబోలె దివ్యతేజమున రాజిల్లు వీరు విచిత్రార్థపదవిఖ్యాతంబైన యీ యాఖ్యానంబును బాడెదరు. వినుఁ' డని చెప్పి యా కుమారులను బాడునట్లు పురికొలిపె. వారును దేనియ లొలుకు తీయని రాగంబులఁ దలఁచినవడువున నెడతెగక నిడుదగాఁ జాఁగునటు లాలపించుచుఁ దంత్రులయం దారోపించి లయతోడంగూడఁ గడుం దేటలగు నర్థంబులు నీటు గులుక గానము సేసిరి. ఆ గానము నా సభయం దెల్లవారి యవయవములను బుల కితములఁ గావించుచు వారల మనంబులకును దదాశ్రయములైన హృదయంబుల కును నిరతిశయసుఖంబుఁ గూర్చుచుఁ జెవులపండువై ప్రకాశించినదయ్యె. ఇయ్యి రువురు మునివేషులయ్యు రాజలక్షణలక్షితులును, గాయకులయ్యును మహా తప స్సంపన్నులు నగుదురు. రాముండును సభ్యులం జూచి [1]'యీ చరితమో సీతా

1. ఈ చరితము సీతావృత్తాంత ప్రతిపాదక మగుటంజేసి మహాప్రభావమైనదని రాముఁడు చెప్పె. కావుననే 'ప్రధానముగా సీతాచరితము ప్రతిపాదించునది' యని పూర్వము చెప్పఁ బడెను. రాముఁడు స్వచరిత్రమగుటచే మహాప్రభావమైనదనియె నని కొందఱు చెప్పెదరు గాని యప్పుడు ధీరోదాత్తనాయకుఁ డగు రాముఁ డాత్మప్రశంసాదోషమునకుఁ బాత్రుఁడగును. సీతా చరితమగుటంజేసి తద్విరహాక్రాంతుండై యున్న తనకు నది మేలొడఁగూర్చునది యని చెప్పె. ప్రియా వృత్తాంతము విరహిజనులకుఁ బ్రీతికరము కదా. తన చరితమేని తనకు మేలొడఁగూర్చునని చెప్పఁ బడు అని తెలియునది.

వృత్తాంతము కలిమింజేసి మహాప్రభావభాసురమై యీ ప్రియురాలిం బాసి నవయుచున్న నాకుఁ బ్రాణముల నిలువంబెట్టు దిట్టంపు మేలొడఁగూర్చునదియునై యొప్పును. అట్టి మహాత్ము లిట్టిమహనీయచరిత్రము చెప్పెదరు ; కాన వినుఁడని వారి కుత్సాహముఁ గలిగించె. ఆ పలుకులకు నుల్లసిలి యీ యిరువురు మార్గ మనెడి రాగప్రకారము నొడఁగూర్చి నిండుపరికరముతోడ వీనులకు హాయిగాఁ బాడిరి. రాముఁడు దాను దోడనే సింహాసనము డిగినచో వినుచున్న సభ్యులంద ఱును లేతురనియు దానివలన గానరసభంగము గలుగుననియుఁ దలఁచి తోడనే లేవక యల్లల్ల లేచి వచ్చి యీ సభనడుమం గూర్చుండి తద్గానామృతము నను భవించు సొంపున మనంబు దగులువడినవాఁడయ్యె.

ఇది నాలుగవ సర్గము

ఐదవ సర్గము

అయోధ్యాపురవర్ణనము

ఇక్ష్వాకువంశజులగు రాజులు మిక్కిలియు మహాత్ములు. ఈ మహాధారుణి యంతయు నితరభూరమణులకు లభ్యము గాక యీ వంశమునందలి వైవస్వత మనువు మొదలుగాఁగల జయశీలురగు మహీపాలురకు లోనై యెప్పుడుఁ గ్రొత్తయగుదానివలెఁ బొలుచుచుండును. తనపేరం జెలువారు సాగరంబును ద్రవ్వించి యఱువదివేవురు కొడుకులు దనుఁ జుట్టిరాఁగా దండయాత్రలను జరిపి వెలసిన సగరుఁడు నా యిక్ష్వాకు వంశీయులలో నొక్కండే యగు. మహ నీయులగు నా యిక్ష్వాకురాజుల వంశమునకు రాముఁడు లలామభూతుఁడు. ఆ రామునిఁగూర్చి రామాయణమని పొగడుగాంచి నెగడు నిమ్మహనీయమైన యాఖ్యానము బ్రహ్మప్రసాదమునఁ బొడమినదయ్యె. నే నిందులకు నిమిత్త మాత్రుఁడనై దీనిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచున్నవాఁడ. కాఁబట్టి యిది నాచే రచింపఁ బడిన దనెడి యాసులేక బ్రహ్మకృతమని తలఁచి భక్తితోఁగూడ ధర్మార్థకామ ఫలప్రదమైన దీనిని రాముఁడవతరించుట మొదలుగా నేదియుఁ గొఱవడనటు లంతయు వినఁదగును. సరయూనదీతీరమున సతతసంతుష్టబహుజనసమృద్ధమును నపరిమితధనధాన్యసంపన్నమును నతివిశాలమునైన కోసలమను దేశము గలదు. అందు జగములనెల్లం బొగడ్తగాంచి మించు నయోధ్య యను పురము విలసిల్లు. అది తొల్లి మానవనాథుఁడగు మనువు సంకల్పించి నిర్మించెను. మఱియు నమ్మహాపురము పండ్రెండుయోజనముల తనరుపును మూఁడుయోజనముల విప వియుఁ గలిగి కాంతి దళుకొత్తుచుండును. నానాజనపదములకుఁ బోవు నందలి వెనువీథు లన్నియుఁ జక్కఁగా నేర్పఱుపఁబడి యుండును. అందలి రాజమార్గము పెద్దదియై తద్దయు సొగసుగాఁ దీరి యెప్పుడును విడిపూవులు జల్లంబడియు, జలంబులఁ దడుపఁబడియు, నా పురమున కెంతయుఁ బొలుపుగూర్చుచుండును. ఆ వెను

రాష్ట్రము ధర్మమార్గమునఁ బాలించి వర్ధిల్లఁజేయు విన్నాణియగు దశరథుఁడను మహీజాని యప్పురమును, దేవేంద్రుఁడు స్వర్గంబునుం బోలె, నెలకొలిపిన వాఁడయ్యె. అందు బహిర్ద్వారములు మీఁదైన కవాటములచేఁ జెలువారుచుండును. అంగడు లొండొంటి కెడకలిగి చెలువుగా నమరియుండును. లోకమునఁగల యన్నియంత్రములు నఖిలాయుధములు నందుఁ గనుపట్టు. నానావిధ శిల్పులును బెక్కండ్రు వసింతురు. రాజులను గయివారములుసేయు వందిజనులును, నిదురమేలుకొలుపు మాగధబృందమును నందుఁ గ్రిక్కిఱిసి యుండు. ధనధాన్యంబుల పెంపు పొంపిరివోవుచుండు. ఎటుసూచిన నందు తులలేని కాంతి తులకించుచుండు. పొడవులైన యట్టళ్లును వానిమీఁదఁ బడగలును బెడఁగారుచుండు. వందకోలఁదిని బిరంగులు ప్రాకారంబుల రంగారు. ఎటు చూచినను జెలువలరు నాటకఱపు నట్టువలగుంపును, ఎలదోఁటలును, నచ్చంపు మామిడితోపులును నేపారు. మొలనూలివలెఁ జుట్టియున్న పెనుప్రాకారంబును విఱివియు లోఁతును గలదై పగవారికిని జొరరానట్టి బలుదుర్గమని పొగడ్త గన్న పెన్నగడ్తయుఁ గలదు. మఱియు నందు మేలిగుఱ్ఱములును, మత్తిల్లిన యేనుగులును, బలుపుగొన్న గోవులును, దిట్టలగు లొట్టియలును, బటుతరంబులగు ఖరంబులును లెక్కకు మిక్కిలియై యుండు. కప్పంబు లర్పింప వచ్చిన సామంతరాజసమూహములును బేరమునకై వచ్చియున్న నానాదేశవాసులగు వర్తకులు నందు నెఱసియుందురు. విశేషించి మణులచే నిర్మితములైన నగళులును, క్రీడార్థము రచింపఁబడిన కృత్రిమపర్వతములును, సుందరములైన వలభీసందోహములును నందము మీఱ నది యింద్రుని యమరావతింబోలెఁ బొలుపారుచుండు. మఱియు నానారాజగృహవిచిత్రితముగాన, నెత్తపలకనుబోలిన యాకారసన్నివేశముగలిగి వెలుఁగుచుండు. సుందరులగు నారీజను లెయ్యెడ నొయ్యారము గులుకుచుందురు. అన్నివిధములరత్నము లందు నెఱసియుండు. విమానము లనియెడి గృహవిశేషములు భాసిలుచుండు. గృహస్థులగృహము లేచక్కని జూచినను గ్రిక్కిఱిసియుండు. ఇట్లెనెఱసును లేక మెఱయుచు నెగ్గుతగ్గులుగాని సమభూతలమునఁ గట్టఁబడి యా పట్టణము డంబు మీఱుచుండు. అందు శాలితండులములు నిండారియుండు. జలములు చెఱకురసమునుంబోలెఁ దీయనై యుండు. భేరులు, మద్దెలలు, వీణియలు, నుడుకులు నందెప్పుడును మిక్కిలియు బోరుకొనుచుండు. ఇట్లాపురంబు పృథివీతలంబునం దెందు నీడు జోడు లేక, దివంబున సిద్ధులు తపంబుచేఁ బడసిన దివ్యవిమానసమూహంబునుంబోలెఁ బొలుపారుచు, నలుగడల సువినిర్మితంబులైన గృహంబులు గలిగి వెలుఁగుచుండు. అందు విద్వాంసులు వేనవేలు గలరు. అస్త్రవిద్యయం దారితేరిన మహారథులు పలువేవు రా వీట రాజిలుచుందురు. వారు సమర్థులైయుండియు, నొంటి నహాయుఁడైన వానినిగాని, తనకుఁ బెద్దలైన

తలిదండ్రులు మున్నవారేని పిన్నలకు కొడుకులు మొదలగువారేని లేక వంశంబునకెల్ల నొంటిపోఁగై మిగిలియున్నవానినిగాని, యెదురుగా మార్కొనక శబ్దంబు గుఱుతు చేసి యొండొరులంజాడక (అనఁగా మాటునుండి) యమ్ము నాటం జగినవానినిగాని, పలాయితులంగాని బాణంబుల గాడనేయరు. మఱియుఁ దమ దేశంబున వనంబుల మత్తిల్లి గర్జిల్లుచున్న సింహ శార్దూల వరాహంబులఁ దెంపు బలిమిం జేసియు మహాబలంబునను వాండ్ర బాణంబులఁ గీటడంతురు. వీరలేకాక యాహితాగ్నులును, సకలగుణ సంపన్నులును, వేద వేదాంగ పారంగతులును, బహుశాస్త్ర ప్రదులును, సత్యనిరతులును, కేవల ఋషులును, వసిష్ఠాది మహర్షికల్పులును, మహాత్ములు నగు బ్రాహ్మణోత్తములు సంతు రాణించుచుందురు. ఏవంవిధ లక్షణవిరాజమానమైన యప్పురరాజమును రాజగు దశరథుండు పట్టుకొల్పిన వాఁడయ్యె.

ఇది ఐదవ సర్గము.

ఆఱ వ స ర్గ ము

దశరథుని యతని ప్రజాదులను వర్ణించుట

ఆ పురమున దశరథుండను భూనాథుండు వసించియుండు. అతఁడు సకల వేదార్థవిదుండు, సర్వజ్ఞుండు, సర్వవశీకరణకౌశలుండు మహాతేజుండు వైవస్వత మనువు లోకమును రక్షించునట్లు తాను జగతీతలమును బరిపాలించుచు, ధనాదు లవ్వారిగా నొసంగి సకలవీరులను విద్వాంసులను బ్రాపయి కూర్చుకొనుచుండును. మఱియు నతఁడు చిరకాలంబునకుఁ గలుగనున్న విషయమునైనను దవ్వులఁ గనుఁగొనునట్టి మతిచాతుర్యము గలిగి, మహాప్రతాపవంతుఁడును, పౌరులకు జానపదులకును బ్రియుఁడును, ఇక్ష్వాకువంశీయులలోనెల్ల నతిరథుండును, విధ్యుక్తముగాఁ బెక్కు యజ్ఞంబులు యజించినవాఁడును, నానాధర్మకార్యనిరతుఁడునై విలసిల్లు. ఇంతేకాక, యెల్లవారిని లోఁబఱచుకొనునట్టి శక్తిగలిగి, మహర్షి సమానుండై, రాజరూపుండైన ఋషియనంబరఁగి, ముల్లోకములఁ బొగడ్త గాంచి మించుచుండు. అపారంబులైన చతురంగబలముల కలిమిం జేసి యతండు సకలశత్రుల రూపుమాపి తన గుణములకు మెచ్చి వచ్చిన మహనీయులఁ బెక్కండ్రు మిత్రులం బడసి బెడఁగారుచుండు. మఱియు, నా జితేంద్రియుఁడు సువర్ణమణిదివ్యాంబరాభరణవిభవంబున సురవిభునితోఁ దులతూఁగు; భూరినిధి సంగ్రహమునఁ గుబేరునిఁ బురుడించు. ఇవ్విధమున నా భూనాథుండు సత్యసంధుండై ధర్మార్థకామంబుల నుద్దేశించి యప్పురీలలామంబును నింద్రుం డమరావతిం బోలెఁ బరిపాలించె. ఇట్టి సౌరాజ్యంబుమహిమం జేసి యప్పురవరంబునఁ గలవారందఱు సుఖవాసంబున సంతుష్టులై నానావిధ ధర్మంబు లెడతెగక యాచరించుచు, బహు

శాస్త్రశ్రవణపరిణతులునై, తమతమ విత్తంబులం దృప్తినొంది, పరధనాభి లాషులుగాక లోభములేక దానము లొనఁగుచు, సత్యవాదులై పొదలుచుండిరి. మఱియు నందెచ్చటనేనియు మిగులఁ గామైకలోలుండగువాఁడుగాని, తల్లి దండ్రులను దారపుత్రాదులను లోభంబునఁ బీడించి వచించునట్టివాఁడుగాని, క్రూరుండుగాని, పండితుండుగానివాఁడుగాని, నాస్తికుండుగాని కనఁబడుట యరిది. మఱియు నల్పధనసంచయుఁడైనవాఁ డెవ్వఁడు నవ్వీటఁ గలుగఁడు. కావుననే ద్రవ్యాదులచేఁ దాను గోరిన యర్థముల నొడఁగూర్చుకొననివాఁడేని, గోవుల నశ్వములు ధనధాన్యములు మున్నగునవి లేనివాఁడేని కానిపింపఁడు. అందలి పురుషులును బడఁతులు నెల్లవారు ధర్మపరాయణులును, నియతేంద్రియు లును, సహజసుస్వభావులును, సదాచారయుతులును, మహర్షులుంబోలె విమ లాంతరంగులు నై రంగారుచుందురు. చెవిపోగులు లేనివాఁడును, దలమకుటముఁ దొడుగనివాఁడును, మేనఁ బూదండలు దాలుపనివాఁడును నందుఁ గలుగఁడు. అల్పభోగుఁడును, నభ్యంగస్నానములచే శుద్ధుండు గానివాఁడును, గంధము లలందుకొననివాఁడును, గస్తూరి కుంకుమము మొదలైన సుగంధద్రవ్యములఁ బూసికొననివాఁడును లేఁడు. అన్నాభావంబునఁ గడుపారఁ గుడువనివాఁడును, నన్నము పెట్టనివాఁడును, బాహుల భూషణంబులను వక్షంబున హారాదులను దాల్పనివాఁడును జేతఁ గడియములు లేనివాఁడును నంతఃకరణము జయింపని వాఁడును గానరాఁడు. ఎడతెగక యగ్నిహోత్రము వేల్వనివాఁడు గాని, యాగము లొనరింపనివాఁడుగాని, యల్పములగు విద్యయు నైశ్వర్యమును గల వాఁడుగాని, చోరుఁడుకాని, వర్ణసంకరముగావించువాఁడుగాని యా యయోధ్య యం దెవ్వఁడును గలుగఁడయ్యె. అందలి బ్రాహ్మణు లెప్పుఁడును దమకు నియ తములైయున్న కర్మంబులఁ దప్పక యాచరించుచు, జితేంద్రియులై శిష్యులకు విద్యాదానంబులు సేయుచును, జపములు సలుపుచును బొలుపారుచుందురు. వారు ప్రతిగ్రహంబులఁ దీయ వెనుదీయుదురు. పురజను లిట్లుండ నిఁక జానపదులగువారి యందో నాస్తికుఁడును, నసత్యవాదియుఁ, బెక్కుశాస్త్రములు విననివాఁడు, నసూ యాయుక్తుండును, బురుషార్థములు సాధించుటయం దశక్తుఁడైనవాఁడును, అపం డితుండును నెప్పుడుఁ గానరాడయ్యె. మఱియు శిక్షా వ్యాకరణాది షడంగ పారంగ తుండు గానివాఁడును, జాంద్రాయణాది వ్రతంబు లాచరింపనివాఁడును, హిర ణ్యాది దానంబులు పెక్కు లొనరింపనివాఁడును, దీనుండును, వ్యాకులచిత్తుం డును, వ్యాధిప్రభృతి పీడితుండును నొక్కండేనియు లేఁడయ్యె. పురుషుల యందును బడతులయందును నెవ్వరేని కాంతి రహితులుగాని, సౌందర్య హీనులు గాని, రాజభక్తి శూన్యులుగాని యందుఁ గాంచుట యెంతయు నశక్యము. బ్రాహ్మణులు మొదలుగాఁ జతుర్వర్ణములవారును, దేవతలను నతిథులను బూజిం

చుచు నుపకారంబు మఱవక ప్రత్యుపకారంబుఁ గావించుచు నుందురు. అందు బ్రాహ్మణులు దానశీలురై, యధ్యయనశూరులై, వాదంబుల విక్రమంబు నెఱపుదురు. తక్కిన వర్ణములవారును దాతృత్వ శౌర్య పరాక్రమముల రాజిలుచుండిరి. వేయేల? అందుఁ గల జను లందఱును, దాము పూనిన ధర్మమునను సత్యమునను దీర్ఘాయుష్మంతులై యెప్పుడు నాలుబిడ్డల మనుమలను గూడి యింపు సొంపారుచుందురు. క్షత్రియులు బ్రాహ్మణులఁ దమకు ముఖ్యులుగా వరించి వారి యాజ్ఞ చొప్పున వర్తింతురు. వైశ్యులు క్షత్రియుల ననువర్తింతురు. శూద్రులును దమతమ ధర్మములందుఁ దప్పక నెలకొని తక్కిన మూఁడు వర్ణములవారికి నుపచరించుచుందురు. ఇట్లా పురీమతల్లి తొల్లి మానవేంద్రుండును మతిమంతుండు నగు మనువు రక్షించిన ట్లిప్పు డిక్ష్వాకుకులతిలకుండైన యా దశరథ భూనాథుచేతఁ బరిరక్షితమగుటం జేసి యేవంవిధ సకల సౌభాగ్య లక్షణ లక్షితంబై, డంబుమీఱు, ఒప్పిదంపు నడవడియు, మెప్పులు గులుకు ముఖవర్చస్సును గలిగి, శౌర్యాతిశయమున నగ్నింబోలెఁ గ్రాలుచున్న వీరు లందు నిండి యుండుటచే నది సింగములు నిండియున్న పెను గుహారీతిని బగవారి కెదిరింప రానిదై యుండు. మఱియుఁ గాంభోజదేశజనితములును, బాహ్లీకములును, వనాయుజములును, సింధుసంభవములు నగు నశ్వము లుచ్చైశ్శ్రవముంబోలి యందు లెక్కకు మిక్కిలిగా నుండు. వింధ్యపర్వత సంభవములును, హిమవన్నగ సముత్పన్నములును, నైరావతకులమునఁ బుట్టినవియు, పుండరీకమను దిగ్గజము వంశమునఁ బొడమినవియు, వరుణదిగ్గజమగు నంజనమువలన జనించినవియు, యామ్యదిగ్దంతియగు వామనమువలన నుత్పత్తిల్లినవియు నగు నేనుఁగుల పిండు లతిబలవంతములయి మత్తిలి నడగొండలవలె గండుమీఱుచు నందు మెండుకొనియుండు. మఱియు [1]భద్రములు, మంద్రములు, మృగములు ననఁబడు మూఁడుజాతుల గజములును, భద్రమంద్రమృగములును, భద్రమంద్రములు, భద్రమృగములు, మృగమంద్రములు నను సంకీర్ణజాతులగు గజములు నందు నెప్పుడు మత్తిలి పెనుగొండలవడువునఁ బొడువులై యొడ తెగక యుల్లసిల్లుచుండు. చతురంగబల సంపత్తిం జేసి యా నగరము తనయంతమాత్ర నెట్టి శత్రునకు మార్కొనరానిదై యుండుటయే కాక తనచుట్టు రెండుయోజనముల మట్టునకును నట్టిదయై యయోధ్యయను నిజనామము సార్థకముఁ జేయుచుఁ బ్రకాశించుచుండును. అందు రాజై దశరథుఁడు వసించి జగము పాలించు

1. 'అంగప్రత్యంగ భద్రత్వం సంక్షిప్తం భద్రలక్షణమ్ । పృథుత్వం శ్లథతా స్థౌల్యం సంక్షిప్తం మంద్రలక్షణమ్ । తనుప్రత్యంగదీర్ఘశ్చ ప్రాహుః మృగగుణో మతః' అని భద్రమంద్రమృగజాతుల లక్షణములును, 'భద్రమంద్రో భద్రమృగో భద్రమంద్రమృగోఽపి చ । మృగమంద్రాదయోఽప్యేవ మితి సంకరజాతయః' అని యా మూఁటి సంకరముచే నైన జాతులును దెలియునది.

చుండఁగా నది యట్టిదగుట యేమి చోద్యము? ఆ మహారాజు నిజతేజమున నఖిల శత్రురాజి నడంచి యప్పురరాజమును, జంద్రుఁడు నక్షత్రములంబోలెఁ, బ్రకాశించినవాఁడయ్యె. ఇట్లన్వర్థనామధేయముగలిగి యతిదృఢంబైన బహిర్ద్వారంపు గడియంజేసి యెట్టివారికిం జొరరానిదై విచిత్రములైన గృహముల వెలుంగుచుఁ బరమమంగళవిలసితమును బహుసహస్రజన సంకులము నై యరిజనాయోధ్య యగు నయ్యయోధ్యాపురము శక్రసమానుండగు నా భూనాథుండు శాసించె.

ఇది ఆఱవ సర్గము

ఏడవ సర్గము

మంత్రి పురోహితాది వర్ణనము

ఇక్ష్వాకుకుల ప్రసూతుండగు నమ్మహామతికి మంత్రు లెనమండ్రు గలరు. వారు కార్యవిచార నిపుణులగుటచే మంత్రజ్ఞులును, ముఖవికాసాదులచేఁ బరాభిప్రాయముల నెఱింగికొనఁజాలువా రగుటచే నింగితజ్ఞులు ననఁదగి ప్రియుం డగు రాజున కెప్పుడును హితము లాచరించుచు మంత్రులకు వలయు సకలగుణములచే రాణించుచు నుందురు. ఆ యెనమండ్రును మిక్కిలి కీర్తిమంతులై రాజు దెస నే నెఱసును లేక నిర్మలాంతరంగములతో మెలఁగుచు నతని కార్యముల మిక్కిలి యనురక్తితో నెప్పుడును నిర్వహించుచుందురు. వారలు దృష్టియు, జయంతుఁడు, జయుఁడును, సిద్ధార్థుఁడు, నర్థసాధకుఁడు, నశోకుఁడు, మంత్రపాలుఁడు ననఁబడుదురు. ఎనిమిదవవాఁడు సుమంత్రుఁ డనఁబడు. ఆ రాజ వరునకు వసిష్ఠుఁడును వామదేవుఁడు నను నిరువురు పురోహితులును బ్రధానులై యుండిరి. అట్లె జాబాలి మొదలగు నితరులును[1] మంత్రులుగాను బురోహితులుగాను నుండిరి. వీరందఱును సకల విద్యలందును సుశిక్షితులగుటయును గర్వము మాలి వినయసంపన్నులై, అకృత్యము లాచరించుటయందు భీతియు సిగ్గు గలిగి యుందురు. మఱియు వారు నీతికుశలులును, నియతేంద్రియులును, లక్ష్మీసంపూర్ణులును, మహాబుద్ధిమంతులును, నీతిశాస్త్రజ్ఞులును, అప్రతిహత పరాక్రమవంతులును నై, మంత్రనైపుణ్యమున నగణ్యమగు కీర్తి నార్జించి, యెల్ల కార్యములం దెచ్చరిక గలిగి, యాడినట్లు తప్పక చేయుచుఁ, దేజమునను, క్షమంజేసియుఁ బొగడ్త కెక్కియుండిరి. వారు గోఁపము లాడుట యెఱుఁగక యెప్పుడును జిఱునవ్వు మొఱుపు నూప మాటాడుదురు. కోపమునఁగాని కామమునఁగాని మఱి యే యర్థమునంబట్టి కాని వా రనృతంపుఁ బలుకు పలుకరు. స్వరాష్ట్రములందును బరరాష్ట్రములందును జరుగుచున్నదియు జరుపఁబడినదియు నికఁ జరుపఁగోరఁబడియున్నదియు నేదిగాని

1. ఇతరులు 'సుయజ్ఞోఽప్యథ జాబాలిః కాశ్యపోఽప్యథ గౌతమః । మార్కండేయస్తు దీర్ఘాయు స్తథా కాత్యాయనో ద్విజః । ఏతై ర్బ్రహ్మర్షిభి ర్నిత్య మృత్విజ స్తస్య పౌర్వకాః' అని తెలియునది.

చారుల మూలమునఁ వారికిఁ దెలియనిది లేదు. వారు సర్వ వ్యవహారములందును కుశలులు. వారి మిత్రభావములో మిక్కిలియుఁ బరీక్షింపఁబడి యూర్జితములైనవిగాఁ దెలియఁబడినవి. ఒకఁ డపరాధము సేసిననాఁడు వాఁడు కన్నకొడుకేనియు దండింపక తప్పరు. ఊరక యెట్టివారిని దండింపరు. బొక్కసమునం దర్థము సేకరించుటయందును, ద్రవ్యాదు లొసంగి చతురంగబలములఁ గూర్చుటయందును జాగరూకులై, తమ కహితుండయ్యును నపరాధము సేయనివాని నావంతయు హింసింపరు. మఱియుఁ బగతుర వారించునట్టి వీర్యమును, గెలుపుఁగొనునట్టి యెడతెగని యుత్సాహమును, నీతిశాస్త్రము దప్పని యనుష్ఠానమును, స్వరాజ్యమున వసించు సాధుజనుల రక్షించుటయుఁ గలిగి వెలుఁగుదురు. బ్రాహ్మణులను క్షత్రియులను నపరాధము లేనిచో హింసింపక, వారి సొమ్ము లపహరింపరు. వా రెవ్వఁడేని యపరాధము సేసినయెడల వాని యపరాధమున నెక్కువ తక్కువలు చక్కఁగాఁ బరిశీలించి దేశ కాల వయః శక్తుల నెఱింగి తదనుగుణముగా మిక్కిలి యుగ్రముఁగాఁగాని మృదువుగాఁగాని దండము విధించుచు బొక్కసము నించినవారైరి. ఈ రీతిని త్రికరణశుద్ధులై యైకమత్యబద్ధులై మంత్రులందఱును రాజ్యతంత్రమును విచారించుచుండుటం జేసి యప్పురమునను దదీయరాష్ట్రమునను నెయ్యెడ నేనియు, ననత్యవాదిగాని, దుష్టుఁడుగాని, పరదారరతుఁడుగాని యొక్కరుఁడును గనఁబడఁడయ్యె. పురమును రాష్ట్రమును నే బాధయు లేక నిమ్మళపాటు నొందియుండె. అందలి జను లన్యాయమునకు నధర్మమునకు దూరులై వర్తిలుచుండిరి. మఱియు నయ్యమాత్యు లెల్ల శుభ్రవస్త్రములఁ గట్టి శోభనాలంకారవిరాజితులై సమంజసవృత్తులై తమ స్వామియగు రాజలలామునికి హితము సేయుకొఱకును నెప్పుడు నీతిదృష్టితో నెచ్చరికఁ గలిగి గుణాగుణగ్రహణనిపుణులై రాజువలన మన్నన వడసి పెద్దలయందలి దోషమును బాటింపక గుణమాత్రము గ్రహించుచుఁ బరాక్రమమునఁ బొగడ్తకెక్కి సకల విషయముల నిశ్చయించు బుద్ధివిశేష వైదుష్యమునం జేసి తమ దేశముననే కాక పరదేశములయందును మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచి మించుచుండిరి. వారికి సంధి విగ్రహాద్యుపాయముల తత్త్వము లన్నియుఁ దెలియు. సంపద యుండినను లేకున్నను నెప్పుడును సంపన్నులవలెనే నడచుకొనునట్టి స్వభావముగలవారు. కావున సంపద లేకున్నను గలిగినను దానికై యన్యమార్గముఁ ద్రొక్కునట్టివారు కారు. ఇంతే కాక, యా మతిమంతులు రాజకార్యాలోచనముల రహస్యముగాఁ గాచియుంచుకొను శక్తిగలిగిన సూక్ష్మార్థ విశేషములను విచారించుటయం దతిబుద్ధిస్ఫురణంబునం బురణించుచు, నీతిచేఁ బ్రజలఁ బరిపాలించు విశేషములం దారితేఱి రాజున కెప్పుడు హితములగు ప్రియములు వలుకుచు నుండిరి. ఇట్టి గుణగణంబులుగల యమాత్యశిఖామణులం గూడి రాజగు దశరథుండు వ్యసనం బేమియు లేక చారు

లచే సకల వృత్తాంతములు నరయుచుఁ, బ్రజల ధర్మంబుచే రంజించుచు, వారి యనిష్టములం దొలంచి యిష్టములఁ బూరించి పరిపాలించుచు, అధర్మము మాని, నిజవిక్రమాదులచే పుణ్యలోకములను బొగడువడు, దానశీలుఁడును సత్యసంధుఁడు నై యఖండవసుంధరాతలంబు నేలుచు నప్పురిలలామంబున వసించియుండె. అతండు దన కధికుండుగాని సముండుగాని యగు పగతుని నెఱుఁగఁడు. ఏలన నతనికిఁ బ్రశస్తులగు మిత్రులు గలరు. సకల సామంతు లతనికి గడగడ వడఁకు చుందురు. కాన నతని ప్రతాపంబున సకల శత్రువులును రూపుమాసినవారైరి. అట్టివాని కీడు జోడఁగాని యధికుఁడుగాని కలుగునే ? కాన యా రాజేంద్రుఁడు దేవేంద్రుఁడు స్వర్గమునుంబోలె సకల భూవలయమును బరిపాలించె. ఇట్లు తనదు కార్యాలోచనంబులందును, హితంబులందును నియుక్తులై తనకనురక్తులై బుద్ధి కుశలులై కార్యసమర్థులై యొప్పు నమ్మంత్రివరులు దన్నుఁ జుట్టికొలువఁగాఁ దేజోమయములైన కిరణములు చుట్టి వెలుంగు బాలార్కునింబోలె నా భూపా లుఁడు దీప్తినొందినవాఁడయ్యె.

ఇది ఏడవ సర్గము

ఎ ని మి ద వ స ర్గ ము

దశరథుఁడు పుత్రకామేష్టి సేయఁ బూనుట

ఇట్టి ప్రభావములు గలిగి యఖిలధర్మముల నెఱింగి వెలుంగుచున్న యమ్మహాత్ముఁడు కొడుకును బడయఁగోరి తపం బెంతయు నాచరించుచుండెను. కాని వంశకరుండైన కొమరుం డాతనికిఁ గలుగఁడయ్యె. అందుల కా రాజును చింతించుచుండఁగా నొకప్పు డాతనికిఁ 'బిడ్డకొఱ కశ్వమేధయాగము నే నేల చేయ నైతి' నను బుద్ధి పుట్టెను. అంత నా రాజు బుద్ధిమంతుండుగాన మంచి బుద్ధిచొరవ యం దారితేఱిన ధర్మాత్ములగు తన మంత్రులతోఁగూడి యాలోచించి యవశ్యము యజ్ఞము సేయవలయునని మనమున నిశ్చయించి మంత్రిసత్తముఁడగు సుమం త్రునిఁ జూచి 'మంత్రీ ! నీవు పోయి నా గురువులను బురోహితులను నందఱిని ద్వరితముగాఁ బిలుచుకొనిర' మ్మని చెప్పె. అంత సుమంత్రుం డప్పుడే కడు వడిం జని వేదపారంగతులైన సుయజ్ఞుఁడు, వామదేవుఁడు, జాబాలి, కాశ్యపుఁడు, పురోహి తుండైన వసిష్ఠుఁడు, మఱియుఁ దక్కుంగల బ్రాహ్మణోత్తముల నందఱిని గూర్చి రాజగృహంబునకుఁ గొనివచ్చె. ధర్మాత్ముఁడగు నా దశరథుఁడును వారలనెల్ల నపుడు పూజించి ధర్మార్థయుక్తముగను మధురముగను వారలతో 'మహాత్ములారా! పుత్రులఁ బడయఁగోరి నే నెంతయు విలపించుచుండియు నాకు బిడ్డని గాంచునట్టి పరమసుఖము గలుగదయ్యె. కావునఁ బుత్రునికొఱకు నశ్వమేధము సేయవలయు నని నాకు మతి గలుగుటవలన శాస్త్రోక్తమైన విధానమునఁ గ్రియాకలాపముఁ గయికొని యజ్ఞము సేయఁగోరెద. నేను గోరుచున్న యీ యజ్ఞము నెట్టు లొడఁ

గూర్చుకొందునో యట్టి యుపాయము మీరు విచారించి చెప్పుఁ' డనియె. అంత వసిష్ఠప్రభృతులైన బ్రాహ్మణు లందఱును రాజోక్తరిబోధనచేఁ గాక తానై చెప్పిన యవ్వాక్యమును 'బాగు బా' గని మెచ్చి సంతోషించి దశరథుని జూచి పరమప్రీతులై 'రాజా! యజ్ఞమునకు వలయు సంభారము లన్నియు నొడఁగూర్పం బనుపుము. అశ్వమును విడువుము. పుత్త్రులకొఱకు నీకు ధర్మాత్మకమైన యిట్టి బుద్ధి గలిగినది. కాన సర్వవిధముల నీవు గోరినపుత్త్రులను బడయుదు' వనిరి. అంత రాజును నా బ్రాహ్మణులపలుకులకు మిక్కిలియుఁ బ్రీతుండై సొంపు వెంపునఁ గనుఁదమ్ములు విరియఁబాఱ మంత్రులఁ జూచి 'నా గురువులు చెప్పిన చొప్పున సకల సంభారములను సమకట్టుఁడు. రక్షించుటకుఁ జాలినవారిని గాపుగా నుంచి యశ్వమును నధ్వర్యుప్రముఖులైన ఋత్విజులతోడఁ గూడ విడుచునది. సరయూనది కుత్తరతీరమున యజ్ఞభూమిని గావింపుఁడు. క్రమము తప్పక శాస్త్రప్రకారమున శాంతికర్మములను మీఁదుమిక్కిలి చేయింపుఁడు. అత్యుత్తమంబైన యీ యజ్ఞంబునఁ గ్లేశకరంబుగ నపచారం బేదియుఁ గలుగనియెడ సామాన్యులగు రాజుల కెల్లవారికిఁగూడ నిది చేయుటకు శక్యమే యగు. ఈ యజ్ఞ స్వరూపము నెఱుంగు బ్రహ్మరాక్షసులు దీనియందు రంధ్రమును వెదకుదురు. వారు రంధ్రమే దేని కలిగి యజ్ఞమును జెఱుపుదురేని తోడనే దానిని జేయు కర్త నశించును. కావున యజ్ఞానుష్ఠానముల సమర్థులరగు మీ రీ యజ్ఞము విధిపూర్వకముగా సమాప్త మగునట్టి ప్రయత్నము సేయవలయు' ననియె. మంత్రులెల్ల నమ్మహారాజు చెప్పినవాక్యమును విని 'దేవర యానతిచ్చినట్లె చేసెద' మని పలికి యాతని యీ మేలిపూన్కికి మిక్కిలియు సంతుష్టిఁ జెందినవారైరి. ఆ రాజలలాముని కాశీర్వాదాదులచే మంగళాభివృద్ధి సేయుచున్న ధర్మాత్ము లగు బ్రాహ్మణోత్తములు నట్లే కావించునట్లు చెప్పి సెలవుపుచ్చుకొని యందఱును దమ వచ్చిన దారిని బోయిరి. రాజా విప్రులను వీడుకొలిపి మంత్రులఁ జూచి 'ఋత్విజు లుపదేశించినట్లు వలయు విధంబున యజ్ఞసంభారములెల్ల మీరు సమకట్టుఁడు. అంతకు మీరు నా యీ యజ్ఞకార్యములకుఁ జాలి మెలఁగు' డని చెప్పి చెంతనున్న యమ్మంత్రులనెల్లఁ బోవం బంచి మదిసొంపున నెమ్మెనఁ గాంతివెంపు పొంపిరివోవఁ దేజరిల్లుచు నిజగృహమునకుఁ జనియె. అట్లా రాజు వోయి మదికి మిక్కిలియుం గూర్చు తనపత్నుల నా కౌసల్యాదులను జూచి 'నేను బుత్త్రులఁ గోరి యజ్ఞము సేసెదను. కాన మీరు దీక్షఁబూనుఁ' డని పలుకఁగాఁ జక్కఁదనంపు సొంపు లివ్వటిలుచున్న యా జవ్వనులకు మిక్కిలియు నింపైన యమ్మాట వినఁబడఁగానే, తామరలవంటి వారిముద్దుమొగములు, మంచు వీడఁగాఁ దామర లెట్లో యట్లు ప్రకాశించినవి.

ఇది యెనిమిదవ సర్గము

తొ మ్మి ద వ స ర్గ ము

ఋశ్యశృంగచరిత్రము

రాజు పుత్రులకొఱకు నశ్వమేధము చేయుదునన్న వాక్యము విని సారథి యగు సుమంత్రుఁడు మహీకాంతున కేకాంతమున నిట్లనియె. "రాజేంద్రా! ఈ యశ్వమేధాచరణము నీకు ఋత్విజులగు వసిష్ఠాదు లుపదేశించిరి గదా. నేనో దీని నితిహాసరూపముగా మునుపే వినియున్నవాఁడను. భగవంతుఁడగు సనత్కుమారుఁడు నీకుఁ బుత్రుఁడు కలుగు విధమునుగూర్చి జరుగఁగల వృత్తాంతమును ఋషులసన్నిధిని మున్ను చెప్పియున్నవాఁడు. అది చెప్పెద వినుము. కాశ్యపునకు విభండకుఁడను పేరుగల పుత్రుండు గలఁడు. అతనికి ఋశ్యశృంగుఁ డని పేరు గాంచిన కుమారుండు గలుగు. ఆ ముని వనముననే నిత్యమును బెరిగి యెడతెగక తండ్రి ననువర్తించుచు వనముననే తిరుగుచుండును. కాన యా బ్రాహ్మణోత్తముఁడు వనముదప్ప మఱియొక గ్రామమునుగాని గ్రామీణులనుగాని యెఱుంగఁడు. ఆ మహాత్ముఁ డట్లాచరించుచున్న బ్రహ్మచర్యము భంగమునొంది తాను గృహస్థుండగు. కాన యతని [1]బ్రహ్మచర్యము లోకమునఁ బ్రసిద్ధమై యున్న యజినదండాది ధారణరూపమగు నొకతెఱంగుగాను, స్మృతికారులైన విప్రులు వచించునట్లు వివాహంబాడినపిదప నియతకాలమున భార్యను బొందు రూపమున మఱొకతెఱంగుగాను, నిట్లు రెండు దెఱంగులై తుఱుంగలించు. అతఁ డిట్లు లగ్నిహోత్రమునకును మహాయశస్కుండగు తన తండ్రికిని శుశ్రూష సేయుచుఁ బ్రథమబ్రహ్మచర్యమున వర్తిల్లుచుండఁగాఁ గొంత కాలము జరుగు. ప్రథమ బ్రహ్మచర్యమం దతఁడుండు కాలమునఁ బ్రతాపవంతుఁడును మహాబలుఁడు నైన రోమపాదుఁ డనువాఁ డంగదేశమునకు రాజునాఁ బరఁగుచుండు. ఆ రాజు ధర్మము నతిక్రమించుటం జేసి యనావృష్టి కలుగును. అది చిరకాలము నెలకొనియుండుటం జేసి యతిదారుణమై యతని రాజ్యమునవెల్ల ఘోరముగా వ్యాపించి యఖిలభూత భయంకరముగా నుండును. అ య్యనావృష్టి గలుగుటకు రాజెంతయుఁ జింతాక్రాంతుఁడై బహుశాస్త్రంబుల విని యాఱితేఱియున్న బ్రాహ్మణుల రావించి 'మహనీయులారా! మీరలు సకల ధర్మముల వినియున్నవారలు. లోకమునందలి యాచారములన్నియు నెఱింగినవారలు. కావున మిమ్ము వేఁడెద. అనావృష్టిరూపమైన నా యీ పాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము గలుగునట్టు లే నియమంబు ననుష్ఠింపఁదగునో యది నాకుం దెలుపుఁ'డని యడుగును. వేదపారీణులైన యా బ్రాహ్మణు లా భూపాలునిఁ

---

1. బ్రహ్మచర్యము ద్వివిధము. వివాహమునకుఁ బూర్వము అజిన దండాదులను దాల్చి వనమునఁ జరించుట యొకవిధము. వివాహానంతరము భార్యను ఋతుకాలంబుల మాత్రము పొందుట మఱియొక్క విధము. కావున ఋతుకాలభార్యాసంగమముగూడ బ్రహ్మచర్యమే యనఁబడును.

జూచి 'రాజా ! విభండకుని కుమారుఁడగు ఋశ్యశృంగుని బలువిధములైన యుపాయముల నిట రప్పింపుము. రప్పించి యాతనిఁ జక్కఁగా సత్కరించి నీ కూఁతు శాంతను నిర్విచారముగ నాతని కొసంగు' మనిరి. రాజు వారల పలుకులు విని 'నియతబ్రహ్మచర్యుఁడగు నతని నే యుపాయమున నిచటికి రావింప నలవియగునో' యని చింతాపరుఁడై మతిమంతుఁడుగాన మంత్రులతోఁ గూడి 'బ్రాహ్మణుఁడే బ్రాహ్మణుని దేఁగల' డని నిశ్చయించి పురోహితుని నమాత్యులను సత్కరించి యద్దేశముననుండి బంపఁగలఁడు. వారు రాజువచనము విని మదిలోన ఖిన్నులై తలవంచి 'రాజా ! విభండకునికి మేము వెఱతుము. కావునఁ బోవనేరము. అయిన నా మునిని గొనివచ్చు నుపాయము విచారించి చెప్పెద' మని యా మహీశు నను నయింతురు. పిదప వా రా మునివరుఁ దేరం జాలిన యుపాయముల విచారించి 'రాజా ! మే మీ యుపాయములచే నా విప్రుని రావింతుము సుమీ ! దీన నాతని బ్రహ్మచర్యమున కే దోషమును గలుగదు. విభండకునివలన నే భయమును గలుగదు. ఈ యనావృష్టివలని భయమును నుండ' దందురు. ఇట్లు సనత్కుమారుఁడు చెప్పె. అట్లే యంగరాజును వేశ్యలచే నా ఋషికుమారుని ఋశ్యశృంగుని రప్పింపఁగాఁ బర్జన్యుఁడును వర్షము గురిసె. శాంతయు నాతని కిచ్చి పెండ్లి సేయఁబడియె. [1]నీ యల్లుడగు ఋశ్యశృంగుఁడును నీకుఁ బుత్రులను గావించు. సనత్కుమారుఁ డింతవృత్తాంతమును జెప్పె. దాని నేను నీకుఁ జెప్పితిని." ఇట్లు మంత్రి చెప్పఁగా దశరథుఁడు మిక్కిలియు హర్షమునొంది 'మంత్రీ ! ఋశ్యశృంగుని దోడి తెచ్చిన విధము నంతయు విస్తరించి నాకుఁ జెప్పవలయు'నని పలికెను.

ఇది తొమ్మిదవ సర్గము

పదియవ సర్గము

వారస్త్రీలు ఋశ్యశృంగుని వంచించి తోడితెచ్చుట

రా జట్లడుగఁగా సుమంత్రుఁడు "ధరణీనాథా ! మంత్రులా ఋశ్యశృంగుని దోడితెప్పించిన విధమును వినుము. దాని నంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెద. పురోహితుఁడు మంత్రులతోఁ గూడి రోమపాదున కిట్లనియె. 'మనుజేంద్రా ! మే మా ఋశ్యశృంగుఁ దోడితెచ్చుటకు నిరపాయంబైన యుపాయంబు చింతించితిమి. ఋశ్యశృంగుఁ డెప్పుడు నడవియందే తిరుగుచుండువాఁడు. ఎల్లప్పుడును దపము సేయుచును వేదముల నధ్యయనము సేయుచునే యుండువాఁడు. కాన పురాణంబుల నితిహాసంబులనేనియు నెఱుంగడు. కనుక స్త్రీలనఁగా నెవ్వరో తనంతఁగాని యా పురాణాదుల మూలమునం

1. దశరథునికి శాంత ఔరసపుత్రి. రోమపాదునకు నది దశరథునిచే దత్తయైనది. కావున శాంత భర్తయగు ఋశ్యశృంగుడు దశరథునకును, రోమపాదునికిని నల్లుండగు.

గాని యావంతయు నెఱుంగఁడు. విషయసుఖమును నెఱుంగఁడు. రూపరసాదులగు నింద్రియవిషయములు పురుషులకు మిక్కిలియు నభిమతములై వారి హృదయములఁ గలంచి యాకర్షించునట్టివి గదా. ఇట్టి విషయములచే నట్టి వానిని, వశ్యునిఁ గావించి యీ పట్టణమునకుఁ దోడితెప్పింతము. మా యీ ప్రకారమును మీరు శీఘ్రముగా నిశ్చయించి చెప్పుఁడు. చక్కదనమున నిక్కుచు నానాలంకారములు గయిసేసి చూచువారిఁ జొక్కించునట్టి వారకాంత లా ఋశ్యశృంగుని కడకుం బోవలయు. వా రట్లుపోయి యాతనిచే సత్కారముల నొంది పలువిధములైన యుపాయముల వంచించి యతని నిట దోడి తేఁగలరు.' ఇటు పురోహితుఁడు చెప్ప, రాజు 'నట్లే కానిం' డని యానతిచ్చె. పురోహితుఁడును మంత్రులకు నట్లేచేయ సెలవిచ్చెను. ఆ మంత్రులు నప్పు డవ్విధమునే కావించిరి. మంత్రులవాక్యము వారకాంతలు విని యా రీతినే చేయఁబూని ఋశ్యశృంగు డున్న మహావనమును బ్రవేశించిరి. ఇట్లవ్వనము జొచ్చి యతని యాశ్రమమునకు సమీపముననుండి యాతనిని దర్శించుటకుఁ దగిన ప్రయత్నముఁ జేయసాగిరి. ఏలన నతఁడు ఋషికుమారుఁడై యడవులందే తిరుగుచుండువాఁడు; గాన, నాగరులచందం బెఱుంగఁడు. జితేంద్రియుండుగాన సులభముగా వశుండును గాడు. మఱియు నెప్పుడు నాశ్రమముననే యుండువాఁడు గాన పొంచిచూచుటకు ననువుగాదు. అట్టివానిని దగునట్లు దర్శించుట కష్టము గాన దానికిఁ దగిన యత్నములు వారికిఁ గావింపవలసివచ్చె. మఱియు నతఁడు తండ్రికడనే యెప్పుడును శుశ్రూషసేయుచు దానిచేతనే తృప్తుఁడై మఱెద్దియుఁ గోరకయుండు. కావుననే యాశ్రమమును విడిచి మఱొక్కచోటికిని బోవఁడు. ఇంతేకాక పుట్టుక మొదలుగా నా తపసి యొకస్త్రీని గాని పురుషునిఁగాని చూచియున్నవాఁడును గాఁడు. నగరములఁగాని గ్రామములఁగాని పుట్టిన యే పదార్థమును నింతవరకుఁ గన్నవాఁడును గాఁడు. ఇట్లుండగా నొకానొకప్పు డా విభండకకుమారుఁ డా గణికామణు లున్నయెడకు దైవవశమున వచ్చి యా కాంతారత్నములఁ జూచినవాఁ డయ్యె. ఆ ముద్దుగుమ్మలును పలువగల యలంకారములం గయిసేసి తేనియలొలుకఁ దీయని యెలుఁగున బాడుచు నందఱు నా ఋషికుమారునిం దఱియ నరుగుదెంచి 'బ్రాహ్మణోత్తమా! నీ వెవ్వఁడవు? భయంకరమైన యీ యడవియం దేల వర్తించెదవు? మఱియు నొంటి యుండుఁ జరించెద వేల? ఇది మేము తెలియఁ గోరితిమి. మా కెఱిఁగింపుమీ' యనిరి. మిక్కిలియుఁ గోరఁదగిన చక్కని రూపులుగల యా యెప్పులాండ్రవంటి రూపముల నడవియం దత డెప్పుడును నింతకు మునుపు చూచినవాఁడు గాఁడు. కాన, వారియెడ వానికి స్నేహము గలిగి తనతండ్రి మొదలగువారిని వారికిఁ దెలుపవలయు నను బుద్ధి పొడమఁగా వారిం జూచి, 'మాకు విభండకుండు తండ్రి.

అతనికి నే నౌరసపుత్రుఁడ. నా పేరు ఋశ్యశృంగుఁడునాఁబడు. నా తపఃకర్మము నీ యాశ్రమభూమియందెల్ల సుప్రసిద్ధము. శుభదర్శనులారా! ఈ వనమున సమీపముననందే మా యాశ్రమ మున్నది. మీ కెల్లవారికి విధిపూర్వకముగఁ బూజసేసెదఁ గయికొనుఁ'డనియె. ఆ ఋషి పలుకులు విని,వారికెల్ల నతనియాశ్రమ పదమునుఁ జూడ మతిగలిగి, యందఱును వానితోడఁ గూడి యక్కడికిఁ బోయిరి. అతండు నా వచ్చినవారికెల్ల నర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి కందమూల ఫలంబు లిచ్చి పూజింపఁగా వా రా పూజల నెల్లఁ గయికొని యతనితోడి సల్లా పాదులవలన నుల్లసిల్లుచు విభండకుఁ డేమిసేయునో యని వెఱచి వేగ మరలుటకు మతిఁదలఁచి 'బ్రాహ్మణోత్తమా! మాయిచ్చు నీ పండ్లు మిక్కిలియు మేలైనవి. కాన వీనిని గయికొనుము. నీకు శుభంబగు. ఆలస్యములేక వీనిని భక్షింపు' మనిరి. పిదప వారందరును వానిని బిగియఁ గౌఁగిలించుకొని హర్షంబున వానికిఁ గుడుములును మఱియుఁ బలువగల పిండి వంటలను బెక్కింటి నొసంగిరి. అతఁ డడవియందే యెప్పుడును వసించియుండువాఁడుగానఁ దా నెన్నండును జవిచూచి యెఱుఁగని యా పదార్థములను గయికొని యాస్వాదించి తా నింతవఱకును జవిచూడని యొక తెఱంగు పండులని తలంచెను. అంత నా వారకాంత లాతనిఁ జూచి 'మా కొక వ్రత మాచరింపవలసియున్నది. కాన పనివినియెద' మని యొక నెపఁబిడి సెలవుపుచ్చుకొని యాతని తండ్రికి వెఱచి యచటు వాసిపోయిరి. వారందఱును బోయినపిదప విభండకసుతుఁడగు నా ఋశ్యశృంగుఁడు మనస్సు కుదురుదప్పి నవయుచు నొకచోటను గాలూనక యిట్టట్టు దిరుగాడుచుండి తాళ లేక మఱునాఁడు వారకాంతలు చక్కఁగా నలంకరించుకొని యతిమనోహరా కారంబులఁ దనకుఁ గనఁబడిన చోటికి పోయినవాఁ డయ్యె. అతఁడు నియత బ్రహ్మచర్యుఁడు. అయినను వారకాంతలమాయ నెవఁడు గెలుచు? అతఁడు వచ్చుచుండఁగా నా మించుఁబోఁడులు గనుంగొని మనంబున నెంతయు నుప్పొంగి యపుడందఱు నాతని డగ్గఱి యగ్గలంపు నెయ్యంబున 'సౌమ్యా! మా యాశ్రమ పదములకు రమ్ము. అది మా స్వదేశము. కాన యచ్చట నీ ఫలమూలభక్షణాది సత్కారవిధులు విశేషించి సమృద్ధముగా నీకు జరుగు' ననిరి. వారెల్ల నటు లింపారఁ జెప్పిన యొప్పులగు పలుకులు విని యతండును బోవఁదలఁచె. వా రాతనిఁ గొనిపోయి గంగయందున్న యోడ నెక్కించి యా ప్రవాహమున నంగ దేశమునకుం గొనిపోయిరి. ఆ విప్రుఁడు మహాత్ముఁడు గాన నంగదేశమునకు నతనిఁ దోడితెచ్చుచుండగాఁ బర్జన్యుఁడు జగములకెల్ల నుల్లాసము గలుగునట్లు వర్షము గురిసె. రోమపాదుఁడును తన దేశమునకు వర్షముతోఁగూడ వచ్చుచున్న యా బ్రాహ్మణవరునిఁజూచి వినయవినమ్రుఁడై యెదుర్కొని యమ్మునికి నేలం జాఁగిలి మ్రొక్కి సమాహితుఁడై యర్ఘ్యపాద్యముల యథావిధిగ నొసంగె.

అంత నా రాజు వెలయాండ్రం గొని తోడి తెచ్చినందులకై యాతనికిని, గొడుకును బెడంబాపినందులకై యాతని తండ్రియగు విభండకునికిని గోపము కలుగకుండు నట్లుగా నాతనివలనం బ్రసాదంబు వేఁడె. పిదప రోమపాదుఁడు ఋశ్యశృంగు తోడ నంతఃపురమునకుం బోయి తనకూఁతు శాంత నతనికి యథావిధిగా నొసంగి శాంతచిత్తుఁడై మిక్కిలియు సంతుష్టి నొందినవాఁ డయ్యె. ఇట్లు ఋశ్యశృంగుఁడు దన యనుంగుకాంతయగు శాంతం గూడి, తేజంబు దీపింపఁ గోరిక లెల్ల నేపార నప్పురంబున నివసించి యుండెను."

ఇది పదియవ సర్గము

—❀—

పదునొకండవ సర్గము

దశరథుండంగదేశమునుండి ఋశ్యశృంగునిం దెచ్చుట

"రాజేంద్రా! దేవప్రవరుండగు నా సనత్కుమారుం డింకను జెప్పిన వృత్తాంతమును నీకుఁ బ్రియంబారఁ జెప్పెద వినుము. ఇక్ష్వాకుకులమున శ్రీమంతుండు సత్యసంధుండు నగు దశరథుండను నొక ధార్మికుఁడు పుట్టు. ఆ దశరథునకు నంగదేశపురాజుతోఁ జెలిమి కలుగును. ఆ యంగరాజునకు రోమపాదుఁడనఁ బరఁగు నొక కుమారుఁడు జనించు. ఆ రోమపాదునకు మహాభాగ్యవంతురాలగు శాంత యను నొక కన్య యుదయించును. మహాకీర్తిమంతుఁ డగు దశరథభూకాంతుఁ డా యంగరాజుకడకుఁ బోయి యాతనిం జూచి 'ధర్మాత్మా! నేను సంతానహీనుఁడ. నీవు సెలవిచ్చితేని నా వంశమునకు సంతానము గలుగునట్లు శాంతాదేవి మనఃకాంతుం డగు ఋశ్యశృంగుఁడు నా యజ్ఞమును జక్కఁగా నెఱవేర్చు' నని చెప్పఁగలఁడు. రోమపాదుఁడు నా రాజుపలుకు విని మతిమంతుఁడుగాన మనమున నాలోచించి ఋశ్యశృంగుఁడు పుత్రునిం గలిగింపఁజాలువాఁడు గాన, యాతనిని దశరథునకు నియ్యఁగలఁడు. అంత నా భూకాంతుం డా బ్రాహ్మణునిం గయికొని మది తుందుడుకు మాని వేడుకమీఱ నా యజ్ఞమును జేయఁగలఁడు. ఆ దశరథుఁడో ధర్మవిదుఁడు; కాన యా ఋశ్యశృంగుని నూరక వరించినవాఁడు గాఁడు. ఆ భూకళత్రుండు పుత్రకామయజ్ఞము యిజించుకొఱకును, దానివలన సంతానముఁ బడయుటకును, దక్కాలమున స్వర్గమునుఁ బ్రాపించుటకును, ఆ బ్రాహ్మణపుంగవుని వరించును. ఆ రాజు బ్రాహ్మణోత్తముని వలనఁ దాను గోరిన యా కామ్యక్రతువును జేయఁగాంచు. అంత నతని కమితపరాక్రములును వంశస్థాపకులును సకలలోకప్రసిద్ధులు నగు కొడుకులు నలువురు గలుగుదురు.' ఇట్లు భగవంతుఁడును దేవప్రవరుఁడు నగు సనత్కుమారుఁడు తొల్లి కృతయుగమున నీ కథను జెప్పినవాఁ డయ్యె. పురుషసింహమా! నీవును బుత్రార్థివి. కావున బలములు గొలువ నలువైన వాహన మెక్కి సత్కారార్హుం డగు నమ్మునిని నీవే పోయి తోడితె"మ్మని చెప్పెను. అయి

నను వసిష్ఠుఁడు కులపురోహితుఁడు. అతనిని విడిచి ఋశ్యశృంగునిఁ బురోహితుఁడుగా వరింపరాదు. తానై వరింపక సనత్కుమారుని వృత్తాంతముంబట్టి యట్లు వరించుటగా వసిష్ఠునకుం దెలిపి పిదప నాతని యనుమతిని బొందుట యుచితము. కాన దశరథుండు వసిష్ఠుని సన్నిధి నీ వృత్తాంతము సుమంత్రునిచే మరలఁ జెప్పించి యా మునితోడం దానును విని ఋశ్యశృంగునిఁ బురోహితునిగా వరించుట కాతని యనుమతిని బొందెె. పిదపఁ దాను నిండు మనంబున నా యల్లుని నుపలాలించి శాంతతోడఁ దోడితెచ్చుటకై తన యంతఃపుర కాంతలనుం బిలుచుకొని మంత్రులతోడ నా బ్రాహ్మణుఁ డున్న రోమపాదపురంబున కరిగెను. ఇట్లరిగి వనంబులను నదులను వేడుకలు గడలుకొన నెడనెడ నల్లనల్లన చూచుచు నమ్మునిపుంగవుఁ డున్న దేశముం దఱిసి దానిని జొచ్చి జ్వలించుచున్న యగ్నిహోత్రముంబోలె వెలుంగుచు రోమపాదునియొద్ద నున్న యా బ్రాహ్మణపుంగవుని ఋశ్యశృంగుని భక్త్యతిశయంబుసంజేసి తొలుతఁ జూచినవాఁ డయ్యె. పిమ్మట రోమపాదుఁడు తనకు దశరథుఁడు చెలికాఁ డగుటం జేసి యతనిరాకకు నెంతయు మది సంతసిల్లి తగురీతి నతనికి విశేషించి పూజలొనరించి మహాబుద్ధివిరాజితుఁ డగు నా ఋషితనూజునిఁ జూచి 'ఈ దశరథ భూనాథుఁడు నా యనుంగుఁ జెలికాఁడు. ఇంతేకాదు. నీకాంత యగు శాంతకు నితఁడు జనకపిత. కావున నీకు నితనితోడ సంబంధము గల'దని చెప్పఁగా నా ఋశ్యశృంగుఁడు నప్పుడు తనమామ యగు దశరథునిఁ బూజించె. ఇట్లు పురుషలలాముం డగు దశరథుం డా రోమపాదునిచే సత్కారంబులందుచు నతనితోఁగూడ నేడెనిమిది దినంబు లందు వసించియుండి యంత నా రాజునుం జూచి 'రాజోత్తమా! నీ కూతుఁరగు శాంత తనకాంతునితోఁ గూడి నా పురమునకు రావలయును. వారిచే జరుగఁదగిన పెనుకార్య మొకటి సంభవించియున్న' దని చెప్పఁగా నాతండు వల్లె యని యా ఋశ్యశృంగునిఁ బంపువాఁడై యా విప్రవరునిం జూచి 'నీవు భార్యతోఁ గూడ దశరథునివెంటఁ బొ'మ్మని చెప్పె. ఆ ఋషికుమారుఁడును నందులకు నియ్యకొని య య్యవనీశుచే వీడుకోలు వడసి తనపడఁతితోఁగూడఁ బయనమయ్యె. దశరథుండును రోమపాదుండును బరస్పర మంజలి గావించి నెయ్యంబు మెండుకొన నొండొరుల యురమ్ములొరయ బిగియారఁ గౌఁగిలించుకొని యానందించిరి. అంత నా రఘుకులతిలకుండు చెలికానిచే సెలవుపుచ్చుకొని పయనమై యయోధ్యాపురజనులకుఁ దమరాక తెలుపుటకై వేగముగాఁ బోవంజాలిన దూతలను రావించి 'పట్టణమెల్ల వేగ చక్కఁగా నలంకరించి, ధూపవాసనలు నించి, నలుగడలఁ గలయంపి చల్లి, పిదప నూడ్చి, కలువడములను దోరణములను గట్టి సింగారింపవలయు' నని పురజనులకు దెలుపఁ బంపెను. పౌరు లందఱును రాజురాక విని మిక్కిలియు నుప్పొంగి యతండు చెప్పిపుచ్చినట్లెల్లఁ గావించిరి. పిదప నా

మేదినీపతి యా విప్రవరు మున్నిడుకొని శంఖభేరీధ్వనులు బోరుకొనఁ జక్కఁగా నలంకృతమై యున్న యన్నగరముఁ బ్రవేశించెను. పరాక్రమాదుల నింద్రుని వలె వెలుంగు నా నరేంద్రుఁ డట్లా బ్రాహ్మణశిఖామణిని బట్టణంబునకుఁ దోడి తెచ్చుటం జూచి నగర జనులందఱు నెంతయు సంతసిల్లినవారైరి. రా జతని నంతఃపురంబునకుఁ గొనిపోయి శాస్త్రోక్తరీతిని పూజ లాచరించి యాతనిం దోడి తెచ్చినందులకుఁ దన్నుఁ గృతకృత్యునిగాఁ దలంచినవాఁ డయ్యె. అంతఃపుర కాంతలందఱును వాలుఁగన్నులఁ జెన్నారు నా శాంత తన కాంతునితోఁ గూడనట్లు వచ్చుటం గాంచి ప్రేమాతిశయంబున నానందపరవశలైరి. ఇట్లు శాంతయు నంతి పురిలోని యింతులచేతను, విశేషించి యమ్మహీకాంతునిచేతను, బూజలందుచు ఋత్విజుండగు తనపతితోడఁ గొంతికాల మందు సుఖముగా వసించియుండె.

ఇది పదునొకండవ సర్గము

పండ్రెండవ సర్గము

దశరథుండు యజ్ఞంబునకుఁ బూనుట

ఋశ్యశృంగునిఁ దోడితెచ్చినపిదపఁ బెద్దయుంగాలము గడచె. అంత మిక్కిలియు నింపైన యొక వసంతసమయము రాఁగా రాజునకుఁ దాను మున్ను సంకల్పించుకొన్న యజ్ఞమును జేయ మనసు గలిగెను. అంత దేవతేజంబున రాజిలుచున్న యా బ్రాహ్మణవరునకు భూవరుఁడు సాష్టాంగనమస్కారము గావించి ప్రసన్నునిం జేసి నిజవంశాభివృద్ధికరముగా సంతానము వడయుటకై యజ్ఞము సేయుటకు నతని వరించెను. అతఁడును సత్కృతుఁడై వల్లె యని రాజును జూచి 'యాగంబునకు వలయు సంభారములన్నియు సమకట్టుఁడు. అశ్వమును విడువుఁ' డనియె. రాజును మంత్రిశిఖామణి యగు సుమంత్రునిఁ జూచి 'సుమంత్రా! వేదపాఠకులును ఋత్విజులు నగు సుయజ్ఞుని, వామదేవుని, జాబాలినిఁ, బురోహితుఁడగు వసిష్ఠుని, మఱియు దక్కంగల బ్రాహ్మణోత్తములను వేగముగాఁ దోడితెమ్మని యానతిచ్చెను. అంత సుమంత్రుఁడు నప్పుడే యతిత్వరితముగఁ బోయి వేదపారంగతులగు నా సకల బ్రాహ్మణపుంగవులను దోడితెచ్చె. ధర్మాత్ముఁ డగు నా దశరథుఁడు వారలఁ బూజించి ధర్మార్థహితంబులైన మృదుమధురవచనంబుల నుచితంబుగ వారలతో 'మహాత్ములారా! పుత్రులను గోరి పలవించుచున్న నాకుఁ బుత్రులఁ గాంచు సుఖంబు గలుగదయ్యె. కావునఁ బుత్రార్థం బశ్వమేధ యాగముసేయ నాకు బుద్ధిపుడమె. కాఁబట్టి శాస్త్ర విహితవిధానమున నేను యాగము సేయఁగోరెద. ఋషికుమారుఁడగు నీ ఋశ్యశృంగుఁ డాచరించు యజ్ఞము మహిమంజేసి నా కోర్కులఁ బడయంగలవాఁడ' ననియె. అంత వసిష్ఠ ప్రభృతులైన బ్రాహ్మణు లందఱును రాజు తనంత వాక్రుచ్చిన యవ్వాక్యము

విని 'బాగు బాగని' సంతోషించిరి. ఋశ్యశృంగుఁడు మున్నగువారు రాజును జూచి 'సంభారంబు లొడఁగూర్పఁ బంపుము. గుఱ్ఱమును విడిచి పుచ్చుము. పుత్త్రార్థముగా నీకు యజ్ఞంబు సేయఁదగు నని ధర్మాత్మకమైన యిట్టిబుద్ధి యుప్పతిల్లె. కాని కొలఁదిలేని పరాక్రమమున వెలుఁగు కొడుకులు నలువురు సర్వవిధముల నీకుఁ గలుగుదు' రనిరి. అంత రాజు నా విప్రులవాక్యము విని మిక్కిలియుఁ బ్రీతుఁడై యతిహర్షమున మంత్రులను జూచి 'నా గురువుల వచనముచొప్పున యజ్ఞమునకు వలయు సకలసంభారములు సమకట్టుఁడు. రక్షించుటకు సమర్థులైన వారు చుట్టుఁ గొలువ నశ్వమును ఋత్విజులతోడ విడిచిపుచ్చుఁడు. సరయూనది యుత్తరతీరమున యజ్ఞభూమిఁ గావింపుఁడు. క్రమము దప్పక విధివిధానమున శాంతికక్రియలు పయింబయిం జేరఁబంపుఁడు. అనర్థకరమైన యపరాధమేదియుఁ గలుగనియెడ నీ యుత్తమ క్రతువు సామాన్యముగా రాజులందఱికిని జేయ నలవి యైనదే కాని మఱి వేఱుకాదు. ఇది గావించుచో నేమి యుపచారము వచ్చునో యనువెఱపున నందఱును దీనిని జేయఁబూనరు. ఈ యజ్ఞస్వరూపము నెఱింగిన వారగు బ్రహ్మరక్షస్సులు దీనిని జెఱుపుటకై యిం దేదేసి యపరాధమును వెదకుచుందురు. కాన జాగ్రత్తతో దీని నడపఁదగును. అట్లుకాక యజ్ఞము నెఱసు గలిగి వారిచేఁ జెఱుపంబడెనేని తోడనే దాని కర్తయు నశించును. కాఁబట్టి యీ యజ్ఞానుష్ఠానముల సమర్థులైనవార లిది విధిపూర్వకముగా సమాప్తమగు నట్టి ప్రయత్నమును జేయవలయు' ననియె. మంత్రులందఱును వల్లెయని యా మహీవల్లభువాక్యమునకు మిక్కిలి సంతుష్టులై యతం డానతిచ్చినట్లు గావించిరి. పిదపఁ బ్రాహ్మణులును ధర్మజ్ఞుఁడగు నా భూపతిని బొగడి యాతనిచే ననుమతి నొంది యందఱును దమవచ్చిన దారిని బోయిరి. బ్రాహ్మణోత్తములుఁ దన్ను వీడుకొనఁగా నా జనపతి మంత్రులను వీడుకొలిపి మిక్కిలియుఁ గాంతి దళుకొత్త నంతఃపురమునకుఁ బోయె.

ఇది పంద్రెండవ సర్గము

పదుమూఁడవ సర్గము

యజ్ఞసంభారాదులను సమకట్టుట

ఋశ్యశృంగుఁడు మొదలైనవారిని ఋత్విజులుగా వరించుట యాదిగాఁ గల యజ్ఞకలాపములు జరుగుచుండఁగా మరల వసంతము వచ్చెను. అంతకు[1]నొక సంవత్సరము నిండారె. అంత సంతానార్థమై యా వీర్యవంతుఁ డశ్వమేధంబు గావింపఁ దొడఁగెను. అట్లు పూని వసిష్ఠునకు మ్రొక్కి న్యాయప్రకారంబునఁ దక్కుంగల పూజ లాతనికొనరించి వినయమున న వ్విప్రోత్తమునితో

1. మొదటి వసంతమునందు ఋశ్యశృంగాదులను వరించుట; యజ్ఞసంభారములు గూర్చుట; యజ్ఞభూమివిధానము; శాంతికర్మములు సేయుట; యశ్వమును సమర్థులగు రక్షకులతోన

'బ్రాహ్మణోత్తమా! మునితిలకా! సంతానార్థమై నే నారంభించిన యీ యజ్ఞమును శాస్త్రక్రమము దప్పకయు యజ్ఞాంగములందే విఘ్నమును గలుగకుండునట్లును గావింపుఁడు. మీరు నా కెడతెగని నెయ్యురు. ఎప్పుడును మనంబున నా మేలుగోరుచుండువారు. మఱియు మీరు మాకు వామదేవాదులకంటె నతిశయించి యనుపమానులై యుండు గురువులరు. కాన నా యీ యుద్యమించిన యజ్ఞంబు భారంబెల్ల మీరే భరింపవలయు' ననియె. ఆ విప్రవరుఁడును భూవరునిఁ జూచి 'నీవు వేఁడినదంతయు దప్పక గావించెద' నని చెప్పి, పిదప యజ్ఞకర్మములందారితేఱిన వృద్ధులగు బ్రాహ్మణులను, ఆ యా ద్రవ్యముల రప్పించుట కొడయుండ్లుగా నియమింపఁబడియున్న పరమధార్మికులగు వృద్ధులను, గూలివాండ్రను, గమ్మరులను, నిటికరాలు మొదలగు శిల్పములను జేయువారిని, స్రువము చమసము గ్రహము యూపము మొదలగు యజ్ఞసాధనములను జేయు వడ్రంగులను, వాపీకూపాదులఁ ద్రవ్వువారిని, వ్రాయసకాండ్రను, చిత్తరువులు మొదలగువానిని బన్నువారిని, నట్టువులను, నర్తకులను, నిర్మలులై బహుశ్రుతులై ప్రయోగశాస్త్రవేత్తలగు పురుషులనుఁ జూచి యిట్లనియె. 'ఋత్విజులారా! మీరు రాజానతిచ్చుటం జేసి యజ్ఞకర్మకలాపంబుల నిర్వహింపఁ బూనుఁడు. శిల్పకరులారా! ఇటికఱాలు పెక్కువేలు వేగ దెప్పింపుఁడు; పొడవు వెడలుపు మొదలగు పెక్కుగుణంబులచే రాణించు నుప్పరిగలు రాజులకై రచింపుఁడు. మంగళములై బహుభక్ష్యాన్నపాన సంగతములై వాతవర్షాదులకు నసియాడనట్టు దిట్టములైన మనికిపట్టులు వందలకొలఁది బ్రాహ్మణులకై కావింపుఁడు. అట్లే పౌరజనులకొఱకును మిక్కిలి విఱివియై పలుదెఱఁగుల భక్ష్యములచే నొప్పి హార చందనాది సర్వ కామితపదార్థ విలసితంబులైన వాసస్థలంబులు నిర్మింపుఁడు. అట్లే గ్రామాంతరములనుండి వచ్చిన జానపదులను మిక్కిలి చవులు గులుకు నన్నమిడి యనాదరంబునఁ గాక విధ్యుక్తముగా సత్కరింపవలయును. వీరు వా రననేల? సకల వర్ణముల వారిని మిక్కిలియు సత్కరించి పూజితులఁ గావింపవలయును. చెలిమిచేఁగాని, పగచేతఁగాని యెవ్వరిని నవమానింపఁ దగదు. ఈ యజ్ఞకర్మంబులఁ గరంబుఁ దగులుగలిగియున్న పురుషులకును, వారివలె శిల్పులకును, విశేషించి మఱింత యాదరముతో వారి వారి పిన్న పెద్ద యంతరువు లెఱిఁగి పూజలు గావింపవలయును. వారును భోజనముచేతను ధనములచేతను మిక్కిలి తృప్తులగుదురు. మీ రందఱును నెయ్యంబు లూను

నుపాధ్యాయులతోను విడిచి పుచ్చుట; వారు దాని వెంటఁ బోవుచు నందంద సావిత్రాదికర్మములాచరించుట మొదలైనవి యొక్క సంవత్సరమువరకు జరుగఁగా మరల రెండవ వసంతము వచ్చెనని భావము. 'అథ సంవత్సరాన్తే దీక్షేత' అన్నట్లు వసంతమునం దిట్లశ్వమును విడిచి మరల వసంతము వచ్చువఱకు నొక్క సంవత్సరము దీక్షఁబూని పిదప యజ్ఞ మారంభింపవలయును.

నెమ్మనంబులతో నన్నియును జక్కఁగా ననుష్ఠితములై యొక్కటియుం గొఱవడ కుండునట్లుగాఁ జూచికొనవలయు ' ననియె. అంత వారందఱును వచ్చి వసిష్ఠుం జూచి ' మహాత్మా ! మీరు శాస్త్రప్రకారమున నొకటియు లోపింపకుండునట్లు చక్కఁగా విధించితిరి. మీ రానతిచ్చినట్లె చేయుదుము. ఒకటియు విడిచిపెట్ట ' మనిరి. పిదప వసిష్ఠుఁడు సుమంత్రుని రావించి యతనితో ' భూతలమున ధార్మికులుగా నున్న రాజుల నందఱఁ బిలువుము. సకలదేశములందు నున్న బ్రాహ్మణులను క్షత్రియులను వైశ్యులను శూద్రులను సత్కరించి వేలవేలకొలందిని దోడి తెమ్ము. బీఱువ్రోని పరాక్రమంబువలన శూరుఁడై సర్వశాస్త్రములందును వేదములందును నారితేఱియున్న మహాభాగుఁడగు మిథిలాధినాథుని జనకునిఁ జక్కఁగా సత్కరించి దూతలను బంపక నీవే పోయి తోడితెమ్ము. అతఁడు మన రాజునకుఁ జిరకాలసంబంధి యని తెలియుము. కాన యందఱకంటె మున్న తనిని దోడి తెమ్మని నీకుఁ జెప్పుచున్నాఁడను. కాశీరాజు నెయ్యంబు తియ్యంబుగలిగి యెప్పుడును బ్రియముగా మాటాడువాఁడై రాజసింహుఁ డగు దశరథునికిఁ జెలికాఁడునై యుండు. కాన యా మహీపతిని సయితము నీవే పోయి తోడి తెమ్ము. వృద్ధుఁడును బహుధార్మికుఁడును మన రాజలలామునికి మామయు నైన కేకయరాజును నతని పుత్త్రులను దోడితెమ్ము. మహాభాగ్యవంతుఁడును గీర్తిమంతుఁడును మన రాజపుంగవునకు ననుంగుఁ జెలికాఁడు నైన యంగరాజును రోమపాదునిఁ బూజించి పిలుచుకొని రమ్ము. మఱియుఁ దూర్పు దిక్కునఁ గల రాజులను సింధు సౌవీర దేశముల రాజులను, సౌరాష్ట్ర రాజులను, దక్షిణదిక్కునందలి రాజులను నందఱిని దూతల నంపి పిలిపింపుము. మఱియు మహీతలంబున మనకు నెయ్యులై యుండు తక్కిన రాజులను వారి యనుంగులతోడను బంధుగులతోడను వేగ రాఁబనుపు ' మనియె. వసిష్ఠుఁ డిట్లు చెప్పఁగా విని సుమంత్రుఁడు త్వరితుఁడై యచటికి రాజులఁ దోడి తేరఁ దగిన యంతరంగులును గుశలులు నగు పురుషుల నపుడు నియోగించి, ముని విశేషించి తన కానతిచ్చిన రాజులను తానే తోడితేర వేగ పయనమయ్యె. మున్ను చెప్పఁబడిన పనివాండ్రందఱును యాగనిమిత్తము దాము నిర్మించిన దంతయు మతిమంతుఁడగు వసిష్ఠునకు నప్పగించిరి. అంత నా భూసురవరుఁడు ప్రీతుఁడై వారి నందఱిని జూచి 'ఎవ రేది యడిగిన ననాదరముచేఁ గాని వేడుకతోఁ గాని యీయరాదు ; అక్కఱతోడను మెలపుతోడను నొసంగవలయును. అనాదరముతో నేదేని దానము సేయఁబడెనేని యదియే యా దాతం జెఱుపు ననుటకు సందియము లే ' దనియె. అంతఁ గొన్నిదినములకు నలుగడలనుండి రాజులు దశరథభూనాథునకుఁ గానుకగా మణులు ముత్తియములు పగడములు వస్త్రాభరణములు మొదలగు మేలి పదార్థములను గొని యరుగుదెంచినవారైరి.

వసిష్ఠుండు మిక్కిలియుఁ బ్రీతుఁడై దశరథునిఁ జూచి 'పురుష శార్దూలా! నీ యాజ్ఞంజేసి రాజులందఱు నరుదెంచిరి. రాజసత్తములనెల్ల నేనును గౌలందు లెఱింగి సత్కరించినాఁడ. యజ్ఞమునకు వలయు సకల పదార్థములను మిక్కిలి మెచ్చరికతో నా యా పురుషు లొడఁగూర్చిరి. యజ్ఞశాలయు నలుగడల సమస్తోప కరణములతోడఁ గూడియున్నది. కాన, సమీపంబుననున్న యా శాలను బ్రవే శింపుము. రాజేంద్రా! మనస్సుచేతఁ గావింపఁబడెనో యన్నట్టు లతిశీఘ్రం బుగా నేర్పఱుపఁబడిన యాగశాలను జూడం దగదే' యనియె. అట్లు వసిష్ఠుఁ డును ఋశ్యశృంగుఁడు నిరువురు చెప్పఁగా నా జగతీనాథుఁడు శుభదినమున శుభ నక్షత్రంబునను యాగశాలంగూర్చి బయలుదేఱినవాఁడయ్యె. అంత వసిష్ఠుఁడు మొదలగు బ్రాహ్మణోత్తములందఱును ఋశ్యశృంగుని మున్నిడుకొని యజ్ఞశాలం జేరి వేదోక్తప్రకారమునఁ గల్పసూత్రానుసారముగా యజ్ఞకర్మములఁ జేయ నారంభించిరి.

ఇది పదుమూఁడవ సర్గము

ప దు నా లు గ వ స ర్గ ము

దశరథుం డశ్వమేధము సేయుట

అశ్వమును విడిచిపుచ్చి యొక సంవత్సరము నిండఁగానే యా గుఱ్ఱము మరల వచ్చినదయ్యె. అంత సరయూనది యుత్తరతీరమున రాజగు దశరథుని యజ్ఞము ప్రవర్తిల్లె. బ్రాహ్మణపుంగవులును ఋశ్యశృంగుని మున్నిడుకొని మహాత్ముఁడగు నా మహీకాంతుని వినుయజ్ఞంబున వలయు కర్మముల నాచరిం చిరి. వేదసారజ్ఞులగు ఋత్విజులు విధ్యుక్తముగా యజ్ఞకర్మముల జరుపుచు వేదోక్తప్రకారమునను మీమాంసానుసారముగాను కల్పసూత్రంబులందుఁ జెప్పంబడిన చొప్పునను నడచుకొనుచుండిరి. మఱియు వారు ప్రవర్గ్యకర్మమును నట్లే యుపసత్తను నిష్టిని యథాశాస్త్రముగఁ జేసి యుపదేశశాస్త్రంబునం జేసి యధికముగాఁ బ్రాప్తించు తక్కిన సర్వకర్మములనును విధ్యుక్తముగా నొనర్చిరి. పిదప మునివరులందఱును సంతసంబు దొంతరలుగొన నా యా కర్మ దేవతలను బూజించి ప్రాతస్సవనము మొదలుగాఁగల కర్మములను యథావిధిగాఁ గావిఁ చిరి. ఇంద్రుని కియ్యఁదగు హావిర్భాగ మింద్రునకు విధివిధానంబున నొసంగఁ బడియె. నిర్దోషంబైన సోమలతయు స్తోత్రశతములచేఁ బొగడఁబడియె. మాధ్యఁ దినసవనమును యథాక్రమముగా జరిగినది. అట్లే విప్రవరు లమ్మహారాజుకొఱకు శాస్త్రప్రకారము దెలిసి తృతీయసవనమునుం జేసిరి. ఆ యాగమునందు మంత్ర ప్రకారమున వేల్వఁబడనిదిగాని, యట్లు వేల్వంబడక తప్పిపోయినదిగాని, మఱి వేఱువిధముగా వేల్వఁబడినదిగాని యేదియుఁ గలుగదయ్యె. వా రంతయు నిర్వి ఘ్నముగాఁ జేసిరిగాన యన్నియు మంత్రయుక్తముగానే కనఁబడినవి. ఆ యాగ

దినములందు దప్పిగొన్నవాఁడుగాని, యాఁకలిగొన్నవాఁడుగాని, కానరాఁ డయ్యె. పండితుఁడగు బ్రాహ్మణుఁ డెవఁడుగాని నూఱుగురు శిష్యులు లేనివాఁడు దొరకఁడయ్యె. అందు నెప్పుడు నెడతెగక, బ్రాహ్మణులే కాదు, శూద్రాదులును, తాపసులును, సన్న్యాసులును, వృద్ధులును, వ్యాధిపీడితులును, స్త్రీలును, బాలురును గడుపారఁ గుడుచుచుందురు. వా రిట్లు లెడతెగక భుజించుచుండియు నన్నాదుల యగ్గలంపు రుచులం జేసి వారికి మఱిమఱి గుడువ మతి వ్రెడము చుండెనేకాని తృప్తిగలుగదయ్యె. వా రెంతఁ గుడిచియు రాజునకు దృప్తి పుట్టినదిగాదు. కాన యతండు 'అన్నంబు పెట్టుఁడు; పలువిధములైన వస్త్రంబు లొసఁగుఁ' డని పురికొలుపుచుండఁగా నట్లే రాజపురుషులు పెక్కు చందములఁ గావించిరి. మఱియు నందుఁ బ్రతిదినమును బాకశాస్త్రపద్ధతిని సిద్ధము చేయఁబడిన యన్నరాసులు పెక్కు లప్పుడు కొండలపొడువునఁ గానంబడినవి. అమ్మహాత్ముని యజ్ఞమునందు నానాదేశములనుండి వచ్చిన పురుషులును స్త్రీలును నన్నపానంబుల నెంతయు దృప్తులైరి. బ్రాహ్మణోత్తములు 'అన్నం బుపచారముతోఁ బెట్టఁబడినది. ఎంతయుఁ జవులొలుకుచున్నది. ఔరా ! మా కెంతయుఁ దృప్తియైనది. రాజా ! నీకు మంగళ మగుఁగాక' యని కొనియాడిరి. ఇవియంతయు రాజును విన్నవాఁడయ్యె. కొందఱు పురుషులు చక్కఁగా నలంకరించుకొని బ్రాహ్మణులకు భక్ష్య భోజ్యాదులను వడ్డించుచుండిరి. మెఱుంగు పెట్టఁబడిన మణులు తాపిన కుండలములు దాల్చిన పురుషులు మఱి కొంద ఱా వడ్డించు వారినిఁ దోడుగాఁ గొలుచుచుండిరి. అందలి సవనకర్మముల మధ్యకాలములందుఁ దీఱుపాటు గలిగియున్నయెడ నిపుణముగా వాదింప నేర్చిన విద్వాంసులగు ఋత్విజు లొండొరుల జయింపఁగోరి యుక్తవాదములు పెక్కులు వాదించుచుండిరి. ఆ యజ్ఞంబున నాఁడునాఁటికి వృద్ధులైనవారు యథాశాస్త్రముగా జేయించుచుండఁగా కుశలులైన ఋత్విజులు సమస్తకర్మములు చేయుచుండిరి. అందలి విప్రులలో వేదాంతముల నాఱింటి నెఱుంగనివాఁడుగాని, బ్రహ్మచర్యాది వ్రతము లాచరింపనివాఁడుగాని, బహుశాస్త్రముల నభ్యసింపనివాఁడుగాని యెవ్వండును లేఁడయ్యె. ఆ మహారాజు సదస్యులగు బ్రాహ్మణులలో వాదములఁ గుశలులుగానివా రెవ్వరును గలుగరైరి. అందు యూపస్తంభముల నిలుపునపుడు బిల్వయూపంబు లాఱును, వానికి దాపుగాఁ జంద్రయూపంబు లాఱును, మోదుగుయూపంబు లాఱును, విరిగిమ్రాని యూపంబొకటియు, దేవదారుయూపంబును నిలిపిరి. ఆ యూపంబులను నిలుపునపుడు వానినడుమ రెండేసిని బారసాఁచి రెండుచేతులతోఁ దాఁకఁ దగినంత యెడము గలిగి యుండునట్లుగా నేర్పఱచిరి. అవి యన్నియు యజ్ఞశాస్త్రంబునం దారితేఱి యజ్ఞప్రయోగంబుల కుశలులైయున్నవారిచేఁ జేయింపఁబడినవై యా యజ్ఞ

శాల కలంకారముగా నుండుకొఱకు బంగరుపెట్టెలచే సింగారింపఁబడియుండెను. ఆ యిరువదియొక్క యూపంబులు నొక్కొక్కటియు నిరువదియొక్క మూరల పొడువై యొక్కొక్క వస్త్రముచే నలంకృతమయి యుండినవి. యూపములన్నియు నెచ్చుతక్కువలు లేక తగుకొలఁదిగా రచింపఁబడెను. అవి బొఱియ మున్నగునవి లేక మిగుల గట్టిగా నేర్పరింపఁబడి, యెనిమిదంచులుగలిగి, యభ్యంజనముచే నునుపారిన రూపులతోఁగూడి విధ్యుక్తముగా నిలుపఁబడినవి. మఱియు నవి వస్త్రములచేఁ గప్పంబడి పుష్పగంధములచే నలంకృతములై, యాకాశమునఁ గాంతి మీఱఁ బ్రకాశించు సప్తర్షులం బోలి విలసిల్లుచుండెను. శుల్బమను యజ్ఞకర్మమునందు నిపుణులైన బ్రాహ్మణులు శాస్త్రప్రకారమునఁ దగుకొలతతో నిటికలం జేయించి వానితో నగ్నివేదిని గట్టిరి. ఆ చిత్యాగ్నివేదిని దశరథుని ఋత్విజులగ్నిచయననిర్మాణ సమర్థులుగాన యథాశాస్త్రముగాఁ గట్టఁగా నది గరుడాకారము గలిగి [1]బంగారముచే నెఱసిన రెక్కలు గలిగి సామాన్యముగాఁ గలిగియుండు నాఱుప్రస్తారములకంటె [2]మూఁడింత లెక్కుడై కావుననే పదునెనిమిది ప్రస్తారములచేఁ బొలుపారుచుండెను. శాస్త్రవిహితములైన పశువులు, సర్పములును, పక్షులు, [3]నా యా దేవతల నుద్దేశించి యథావిధిగ నా యూపస్తంభములకుఁ గట్టిరి. పశ్వాదుల వధించు కర్మము రాఁగా నప్పు డశ్వమేధీయమైన యశ్వమును, కూర్మము మొదలైన జలచరములను, మఱియు గ్రామ్యములగు తక్కిన పశుసమూహము నంతయు ఋత్విజులు శాస్త్రప్రకారమున వధకర్మములకు నియోగించినవారైరి. ఆ యూపంబులం దప్పుడు మున్నూఱు పశువులును దశరథ భూనాథుని యశ్వరత్నమును బంధింపఁబడినవి. ఆ వధప్రదేశమునఁ గౌసల్య యా యశ్వమునకుఁ బ్రదక్షిణముగా వచ్చి తానును దక్కిన రాజపత్నులతోడంగూడి మూఁడు కత్తులచే ([4]బంగరు సూదులచే) సంతోషము సెలంగఁ గత్తివాట్లువేసెను. అట్లు గావించిన పిదప ధర్మసిద్ధిని గోరి కౌసల్యాదేవి యా శవము దాఁకవల

---

1. 'సహస్రం హిరణ్యశకలైః ప్రతిదిన మగ్నిం ప్రోక్షతి' అను సూత్రముచొప్పున బంగరు తునకలచే నిండారిన ఱెక్కలు గలదని తెలియునది.

2. 'షట్చితయో భవన్తి' అన్నట్లుగా సామాన్యముగా నగ్నివేది యాఱు ప్రస్తారములు గల్గి యుండును. అవియే అశ్వమేధమున 'త్రిస్తావోగ్నిర్భవతీత్యశ్వమేధే విజ్ఞాయతే' అన్నట్లు ముమ్మడుంగులుగా విధింపఁబడినవి గావునఁ బదునెనిమిది ప్రస్తారములు గలిగియుండును; కావున నే యష్టాదశాత్మక మనఁబడియె

3. 'ఇంద్రాయ రాజ్ఞే సూకరో వరుణాయ రాజ్ఞే కృష్ణః' ఇత్యాద్యనువాకములం దా యా పశువు లా యా దేవతలకుఁ బ్రతిపాదింపఁబడుట తెలియునది.

4. 'సౌవర్ణీభిః సూచీభిః పత్నయోఽశ్వస్యాసిపథాన్ కల్పయన్తి' అనుటంజేసి కత్తులనఁగా నిచట బంగరుసూదులుగా గ్రహింపనగు.

యుటకుఁ గుచ్చించుకొనక దిట్టమైన నెమ్మనముతో నా యశ్వముతోఁగూడ నొక రాత్రియంతయు వసించియుండెను. అప్పుడు దశరథుఁడు దక్షిణగా నొసంగఁగా హోతయు నధ్వర్యుఁడును, ఉద్గాతయు, బ్రహ్మయు ననఁబడు ఋత్విజులు నలువురును రాజు [1]మహిషిని, బరివృత్తిని, వావాతను, దక్కిన నాలవదియగు పాలాకలిని గ్రమముగాఁ బతులవలెఁ బరిగ్రహించిరి. జితేంద్రియుండును బ్రయోగచాతురీకలితుండును నైన యధ్వర్యుఁ డా యశ్వము బొడ్డు క్రింది క్రొవ్వు నెత్తి శాస్త్రక్రమమునఁ బచనముసేసెను. అప్పుడు మహీపతియు నా వప యగ్నియందు వేల్వఁబడుచుండఁగా దనపాపంబులు దూల నా హోమకాలంబు తప్పక శాస్త్రంబుచొప్పున దాని పొగవాసన నాఘ్రాణించెను. మంత్రవంతులగు ఋత్విజులు పదునార్వురును నా యశ్వంబు నంగము లన్నిటి నగ్నిహోత్రమునందు యథావిధిగా వేల్చిరి. ఇతర యాగంబులందు హవిస్సు జువ్వికొమ్మలయందు నఱికి సంస్కరింపఁబడుచున్నది. అశ్వమేధయజ్ఞంబునందు పశువులవలని హవిర్భాగము ప్రబ్బలితీఁగచాఁపలయందు నఱికి సంస్కరింపఁ దగును. కల్పసూత్రముం బట్టియు, దానికి మూలభూతంబైన బ్రాహ్మణవాక్యములచేతను నశ్వమేధము మూఁడుదినముల యజ్ఞమని లెక్కింపఁబడియున్నది. అశ్వమేధము మొదటిదినము చతుష్టోమమనియు, రెండవదిన ముక్థ్యమనియు, నవ్వలి మూఁడవది యతిరాత్రమనియు గణింపఁబడినవి. [2]ఇతర శాస్త్రములలో మఱియును బెక్కు యాగములు విహితములై కానిపించుటంజేసి యవియునుం జేయింపఁబడినవి. అవి జ్యోతిష్టోమంబును, నాయుర్యాగంబును, నతిరాత్రంబు రెండుమాఱులును, నభిజిత్తును, విశ్వజిత్తును, నప్తోర్యామంబను మహాయజ్ఞంబొకటియు, నా

---

1. 'కృతాభిషేకా మహిషీ పరివృత్తి రుపేక్షితా । వావాతా భోగినీ పాత్రప్రదా పాలాకలీ మతా' అన్నట్లు పట్టాభిషిక్తయైన భార్య మహిషి. రాజు భోగించి యుపేక్షించిన దాసి పరివృత్తి. రాజవేశ్య వావాత. రాజునకుఁ బాత్రయొసంగునది పాలాకలి. లేక రాజునకు క్షత్రియజాతి భార్య మహిషి, వైశ్యజాతిభార్య వావాత, శూద్రజాతిభార్య పరివృత్తి యని కొందఱి మతము. ఈ నలువురను హోత, అధ్వర్యువు, ఉద్గాత, బ్రహ్మ యను నలువురు ఋత్విజులకు వరుసగా రాజు దక్షిణ యీయందగును. ఆ ఋత్విజులును నా కన్యకలకుఁ బ్రతినిధియగు ద్రవ్యమును రాజువలనం బుచ్చుకొని వారల మరల నిచ్చివేయవలయును.

2. త్రివృత్తు, పంచదశ, సప్తదశ, ఏకవింశములను నాలుగు స్తోమములతోఁగూడినది యగ్నిష్టోమ మనఁబడును. దాని ననుష్ఠించు ప్రథమదినము చతుష్టోమమనఁబడియె. ఇరువదియొక్క ఉక్థ్యములతోఁ గూడినదిగాన జ్యోతిష్టోమముయొక్క రెండవసంస్థ ఉక్థ్య మనఁబడును. దాని ననుష్ఠించు రెండవదినమును ఉక్థ్య మనంబడియె. సర్వస్తోమ మతిరాత్ర మనంబడు. దాని ననుష్ఠించు మూఁడవదిన మతిరాత్రమునాఁబడె. ఇట్లు అశ్వమేధపు మూడుదినములందు వరుసగా నీ మూఁడే చేయందగినవయ్యు శాస్త్రాంతరమున విధింపఁబడిన, తక్కిన క్రతువు లనేకములనుగూడ రాజు చేయించినాఁడు.

మూఁడు దినముల కవ్వలినాళ్లయందుఁ గావింపఁబడినవి. దాతృత్వమునం బొగడ్తగన్నది యిక్ష్వాకుకులము. అట్టిదానిని వర్ధిలంజేయు దాతయగు భూనేత హోతకుఁ దూర్పుదిక్కున గల దేశమును, నధ్వర్యునకుఁ బడమటి దెసయందలి దానిని, బ్రహ్మకు దక్షిణదిశలోనిదానిని, యుద్గాతకు నుత్తరాశయందుఁ గల దానిని నొసంగె. ఈ దానం బాతఁడు కల్పించినది కాదు. తొల్లి స్వయంభుఁడైన బ్రహ్మ గావించిన యశ్వమేధమహాయజ్ఞంబునందు నిట్టి దక్షిణ విధింపఁబడినది. ఇట్లా పురుషసింహుఁడు శాస్త్రవిధానమున యజ్ఞమును సమాప్తినొందించి యా క్రతుఫలము వర్ధిల్లుటకై భూతలంబంతయు ఋత్విజులకు దానము సేసె. అట్లు చేయుటంబట్టి ఋత్విజులందఱును కల్మషదూరుండై యేపారుచున్న యా భూపాలునిఁ జూచి "రాజా! ఈ మహీమండలమంతయు నీ వొక్కఁడవె పాలింప నర్హుండవు. భూమితో మాబోఁటులకుఁ బనియేమి? మేము దానిం బాలింపఁజాలమే కదా! ఏలన మే మెప్పుడును వేదాధ్యయనంబులు సేయుటయందే యాసక్తులమై యుందుముగాన భూమిపాలనం బెఱుంగము. నీకో యది సహజము. ఈ భూమండలమునకు మాఱుగా దీనివెల యిమ్ము. 'అమూల్యంబైన భూతలంబునకుఁ బ్రతిగా వెలయేమి యిత్తు' నని శంకింపవలదు. నీ వేదేని కొంచెమిచ్చినను జాలును. నరోత్తమా! మిక్కిలి మేలయిన రత్నముగాని మంచి బంగారుగాని, గోవులనుగాని, మఱి దగ్గఱ నాయితముగానున్న దేనినిగాని, మాకు నొసంగుము. ఈ భూమిచే మాకుఁ బ్రయోజన మేమియు లే" దనిరి. వేదవిదులగు నా విప్రు లిట్లు సెప్పఁగా విని మనుజపతియు వారలకు గోవులఁ బదిలక్షలను, బదికోట్ల బంగారమును, దానికి నలుమడుంగుల (నలువదికోట్ల) వెండియు దానముసేసెను. అంత ఋత్విజులందఱును జేరి తమకు మొత్తముగా వచ్చిన ధనమును బంచిపెట్టుటకై ఋశ్యశృంగమహామునికిని మతిమంతుఁడగు వసిష్ఠమహర్షికిని సమర్పించిరి. పిదప వారెల్ల ఋశ్యశృంగ వసిష్ఠుల మూలమున శాస్త్రవిహిత ప్రకారమున ధనమంతయుఁ బంచికొని మిక్కిలి సంతుష్టులై 'మా కెంతయుఁ బ్రీతియైన' దని చెప్పిరి. పిదప యజ్ఞదర్శనార్థము వచ్చిన యభ్యాగతులగు బ్రాహ్మణులకెల్ల నపుడు మిక్కిలి యక్కఱతో జంబేటి మేటిజాళువా బంగారును గోటుల కొలంది నొసంగె. నిరుపేద యగు నొక పాఱువాఁడు రఘుకులతిలకుఁ డగు నా దశరథు నుత్తమంబగు చేతికడియంబును యాచింపఁగా దానినే యతని కొసంగెను. ఇట్లు యథేష్టముగా దక్షిణల నొసంగుటచేత బ్రాహ్మణులందరును బ్రీతులైరి. వారలను మిక్కిలియుఁ బ్రేమించు నా భూమీశుఁడును నుబ్బువెల్లునఁ గన్నులు తబ్బిబ్బుగొన నందఱికి నమస్కారముసేసె. మిక్కిలి యుదారుండును, మనుజులందెల్ల మహావీరుండును నై, తమకుం బుడమిపయిం జాఁగిలిపడియున్న యన్నరపాలున కా బ్రాహ్మణులు విధ్యుక్తముగా నాశీర్వాదములు సేసిరి. ఆ

యజ్ఞమో పుత్రోత్పత్తి ప్రతిబంధకములైన పాపముల నెల్లఁ దొలించునదియుఁ, బుత్రుని గలిగించి తత్కాలమున స్వర్గమును బ్రాపింపఁజేయునదియు, మహారాజులకేని చేయనలవిగానిదియు నీడుంజోడు లేనిదియు నై విలసిల్లు. అట్టి యజ్ఞము నా రాజు చేయంబడసి కడుం బ్రీతి నొందినవాఁడయ్యె. పిదప దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగుని జూచి 'సువ్రతా! మదీయవంశవృద్ధికరంబగు కర్మము నీవే చేయఁదగుదు' వనియె. వల్లెయని యా ద్విజవల్లభుఁడు భూవల్లభుని జూచి 'రాజా! నీకుఁ గులోద్ధారకులగు కుమారులు నలువురు గలుగుదు' రనియె. రాజేంద్రుండును నాతని మధురవాక్యంబు విని యతనికి నక్కజముగఁ జాఁగి మ్రొక్కి మిక్కిలియు హర్షంబునఁ బొంది యా ఋశ్యశృంగుని మరలఁ బుత్రార్థము పురికొలిపినవాఁడయ్యె.

ఇది పదునాల్గవ సర్గము

ప దు నై ద వ స ర్గ ము

దేవతలు విష్ణుదేవునితో రావణుని దుండగములు చెప్పుట

ఋశ్యశృంగుఁడు మేధావియు నథర్వవేదవిశారదుండు నగు. కాన తాను రాజునకుఁ బ్రతిజ్ఞ జేసినపిదప 'ఇతనికిఁ బుత్రుఁడుగలుగుటకై కర్మమేమి యాచరింపఁ దగు'నని యొక్కింతసే పాలోచించి మతిమంతుండుగాన యంతలోఁ దగిన యుపాయము తలంపునకుఁ దెచ్చుకొని రాజును జూచి 'నేను నీకుఁ బుత్రుఁడు గలుగుటకొఱకు శాస్త్రసిద్ధంబును బుత్రోత్పత్తినిమిత్తంబును నథర్వశిరంబునందలి మంత్రములచే నొడఁగూర్పఁ దగినదియునైన యొక యాగంబును యథావిధిగఁ గావించెద' నని చెప్పి, యంతఁ బుత్రోత్పత్తినిమిత్తమైన యా యజ్ఞమును నుపక్రమించి విధిదృష్ట విధానంబున నగ్నియందు వేలిమి గావించె. అంత దేవతలును, గంధర్వులును, సిద్ధులును, బ్రహ్మదేవుండును, మహర్షులును నా యాగమునఁ దమ తమ క్రమముచొప్పున హావిర్భాగములు పుచ్చుకొనుటకై యొక్కటిగాఁ గూడిరి. అటు దేవత లందఱు నా యశ్వమేధయజ్ఞమున వరుసగా నితరుల కదృశ్యులయి కూడి లోకకర్తయగు బ్రహ్మను జూచి యీ గొప్ప మాటను జెప్పిరి. "భగవానుఁడా! రావణుఁడను రాక్షసుఁడు నీ ప్రసాదమునం జేసి యొసలారు నవార్యవీర్యమున మమ్మందఱిని గొందల పఱుచుచున్నాఁడు. వాని మేము శాసింపఁజాలకున్నారము. తొల్లి నీవు వానియెడఁ జాల బ్రీతుఁడవై మాచేనెల్లఁ జావులేకుండునట్లు వరమొసంగితివి. నీ యొసంగినవరమును బూజించుచు మేమును వాఁడు పెట్టుచున్న కాఱియలన్నియు నోరుచుకొనుచున్నారము. వాఁడు మూఁడులోకములును జీకాకుపడ వెఱపించుచున్నాఁడు. ఉన్నతులగు లోకపాలురతో ద్వేషించుచున్నాఁడు. వీరిని వారి నన నేల? దేవతలకెల్ల రాజగు నింద్రునంతవానినే నిరసించి స్థానమునుండి తొలఁగింపఁ జూచుచున్నాఁడు.

నీ వొసంగిన వరమువలన మయిమఱచి యెదిరింపరాని యురవడితో ఋషులను యక్షులను గంధర్వులను రాహుప్రముఖులైన యసురులను భూసురులను మీఱి కారించుచున్నాఁడు. వాఁడు క్రీడాపర్వతాదులందుఁ దిరుగాడునపుడు సూర్యుఁడు వేఁడిగా నెండగాయఁడు. పూఁదోఁటలందు విహరించునపుడు వాయువు వీచినచోఁ బయిని బువ్వులు రాలునోయని వెఱచి వానికెలన లెస్సగా వీవఁడు. కరడుల తండంబుల నలరేఁగుచుండు సముద్రుండేనియు వానిని జూచి యసియాడకయు నూరకుండు. కడు బెడిదముగాఁ బొడసూపు నా రక్కసునివలన మిక్కిలియు మాకు భయమయ్యె కాన, వానినిఁ జంపఁదగు నుపాయము నీకుఁ జేయఁదగు." ఇట్లు దేవతలెల్లఁ జెప్పఁగా విని బ్రహ్మయు నాలోచించి యంత వారితో "బలారే! దురాత్ముఁడైన యీ రావణునిఁ జంపుట కుపాయం బిది నాకుఁ దోఁచినది. అది యెద్దియన, వాఁడు గంధర్వులకును, రాక్షసులకును, దానవ ధ్యుఁడుగాఁ గోరి నాతోఁ జెప్పెను. నేను నట్లె కాని మ్మంటిని. ఆ రాక్షసుఁడట్లు వర మడుగునపుడు తన కవమాన మగునని తలఁచి మనుష్యులను జెప్పఁడయ్యె. కాన, మనుష్యులకును నవధ్యుఁడుగా వరము వేఁడినవాఁడు గాఁడు. కనుక వాఁడు మనుష్యునిచే చావందగునుగాని వానిని జంప మఱియొక్కఁడు లేఁ" డనియె. బ్రహ్మదేవుఁడు వాక్రుచ్చిన యీ ప్రియవాక్యము విని దేవతలును మహర్షులును మిక్కిలియు హర్షము నొందిరి. ఇట్లు వారు రక్ష నపేక్షించుచుండుట విష్ణుదేవుఁ డెఱింగె. సర్వాంతర్యామియై వ్యాపించియుండు నా దేవునికిఁ దెలియరాని దేది? ఆశ్రితరక్షకు సమయము దొరకొనుటవలని సంతసంబున నెంతయుఁ గాంతి దీపింప రక్షణోపకరణములైన శంఖ చక్ర గదలను గేలం దాల్చి పచ్చని వలువం జుట్టి యా జగత్పతి వైకుంఠంబుననుండి దశరథుని యజ్ఞవాటమునకు వేంచేసినవాఁడయ్యె. ఇట్లు విచ్చేసి యచ్చటనున్న బ్రహ్మతోడఁ గలసి యాశ్రితరక్షకై చేయంగల కార్యంబునం దెచ్చరిక కలిగియుండ, దేవతలందఱు నా దేవు నెంతయుఁ బ్రస్తుతించి, ప్రణతులై యిట్లనిరి. "విష్ణుదేవా! లోకములకు హితముసేయుటకై నీవు నీయంతనే యెప్పుడు నాయితపడి యుండువాఁడవు. అట్టి నిన్ను లోకరక్షణమునకై కఱపవలసినదేదియు లేదుగాని, యందులకై కేవలము పురికొలుపుచున్నారము. పురికొలుపు కార్య మేమనఁగా, సకలధర్మముల నరసి మహోదాత్తమై, మహర్షిం బోలెఁ దేజరిల్లు ప్రభుండును, అయోధ్యావిభుండునైన దశరథమహీనాథునకు హ్రీ శ్రీ కీర్తులతో సరివచ్చు నతని మువ్వురిభార్యల యందు నీవు నిన్ను [1]నాలుగువిధములు గావించుకొని నలువురు గొడుకులు గమ్ము. అట్లా దశరథుని భార్యలయందు నీవు మనుష్యుండవై పుట్టి, వీర్యబలంబునఁ

1. నాలుగువిధములుగా నవతరింపు మనుట రావణుని, ఇంద్రజిత్తుని, లవణాసురుని, గంధర్వునిని వరుసగాఁ జంపుటకొఱ కని తెలియునది.

బయింబయిఁ బొదలుచున్న లోకకంటకుఁడును, దేవతల కవధ్యుఁడును నైన రావణుని రణమునం జంపుము. మూర్ఖుఁడైన యా రాక్షసుఁడు వీర్యాతిశయజనిత దుర్వారగర్వమున దేవతలను, గంధర్వులను, సిద్ధులను, మునిప్రవరులను బీడించుచున్నాఁడు. మఱియు ఋషులను, నందనవనమున దంపతులుగా విహరించుచుఁ గ్రీడించుచుండిన గంధర్వులను, నప్సరసలను గ్రూరుఁడై కాఱియపెట్టెను. కాన వాని నవశ్యమును జంపందగు. వాని వధముకొఱకు యక్ష గంధర్వ సిద్ధులును, మునులును, మేమును నీకడకు వచ్చి యెంతయు నిన్ను శరణు జొచ్చితిమి. 'బ్రహ్మ రుద్రాదు లుండ నన్నొక్కనినె శరణుఁజొర నేల' యనవలదు. దేవా! నీవే మా కండఱికిని బరమగతి. ఎట్టి శత్రునేని గ్రాఁచంజాలు నీకన్న మఱియు దిక్కు మాకుఁ గలుగునే. కాన నీ యాశ్రితులైన దేవతలకుఁ బగతురైన రక్కసులఁ జక్కాడ నరలోకంబున నవతరింప నవధరింపు" మనిరి. దేవత లిట్లు దన్ను బ్రార్థింప, దేవదేవుండును, దేవతాశ్రేష్ఠుండును గావుననే సర్వలోక నమస్కృతుండునైన విష్ణుఁడు నచ్చట గుమిగూడివచ్చి తన్ను శరణుఁజొచ్చిన బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలనెల్లఁ జూచి 'దేవతలారా! భయపడవలదు. మీకు శుభంబగు. ఏలన నేను సకలహితార్థంబుగాఁబూని, క్రూరుండును, దురాత్ముండును, దేవతాభయంకరుండు నగు రావణుని వాని పుత్రులను బౌత్రులను మిత్ర మంత్రి జ్ఞాతి బాంధవులను యుద్ధమునఁ జంపి ధర్మసంస్థాపనంబు పొంటె నీ పంటవలఁతిని బాలించుచుఁ బదునొక్కండువేల యేండ్లు వసించువాఁడ' ననియె. సృష్టి స్థితి లయంబులఁ గ్రీడించుచు సకలాత్మశేషియై వెలుంగు విష్ణున కిదియెంత? ఇట్లు దేవుఁడు దేవతలకు వరమొసఁగి వారు వేఁడినట్లు మనుష్యలోకంబునఁ దాను బుట్టుటకుఁ దగినపట్టు చింతించె. అట్లు చింతించి పిదప నప్పద్మదళాక్షుఁడు తన శరీరము నాలుగుదెఱంగులుగాఁ జేసి యపుడు దశరథమహారాజును దండ్రిగా నిచ్చగించె. అంత గంధర్వులు, ఏకాదశరుద్రులును, దేవతలును, నప్సరసలును, దివ్యాత్మ స్వరూప విషయ బంధురంబులగు స్తుతి ప్రబంధంబుల నమ్మధుసూదనుని నిట్లని ప్రస్తుతించిరి. 'దేవా! ఆ రావణుఁడు పుట్టుక మొదలుగా మిక్కిలి దర్పించి యుండువాఁడు. వేండ్రమైన వాఁడిమగఁటిమిచేఁ దీండ్రించుచు నుండువాఁడు. అటమీఁద వరదానంబునం జేసి దర్పంబు మిక్కిలియుం బెరుఁగ సురవిభునంతటి వానితోఁ బగగొని జగంబులెల్లఁ గుయ్యో యని మొఱయిడఁ గారించుచున్నాఁడు. ఎవరి నెట్లు చేసినఁ జేయుఁగాక. అడవియందు దాకులలములు మెసవి యుబుసుపుచ్చు తాపసులను దూలించుచు దన పేరు చెప్పినంతనే వారిని గడగడ వడఁకించుచుండునన నీక వాని దుండగ మిట్టిదని చెప్పవలయునా? వాని నీకు దండింపకుండఁ దగదు. కాన, వాని మొదలంట రూపుమాపుము. దేవతాపతీ! వాఁడి మగంటిమిం జేసి జగంబులనెల్లఁ గారించు నా రావణునే వాని బలగము

తోను బంధువులతోను జమునిపీటికి విందులు గావించి నిత్యమై మముబోటుల కందరాని మాకై రాగద్వేషాది పాపరహితమై యుండు నీ లోకంబునకు మనంబు తుందుడుకుచూని మరల వేంచేయుము' అనిరి.

ఇది పదియేనవ సర్గము

—◇—

పదియాఱవ సర్గము

{ విష్ణువు దేవతలు చెప్పినట్లు మనుష్యరూపంబునఁ బుట్టనియ్యకొనుట }

అంత సృష్టి స్థితి లయములు లీలలుగాఁ గ్రీడించుచు నిఖిలాంతర్యామియై వెలుఁగు నా విష్ణుదేవుఁ డాశ్రితపరతంత్రుఁడు గాన సురవరులు తన్ను నియోగించినందుల కియ్యకొని రావణుని వధించు నుపాయ మెఱింగినవాఁడయ్యు సురలను బహూకరించుటకై వారింగూర్చి మధురంబుగా 'దేవతలారా! ఋషికంటకుఁడును దురాత్ముఁడు నగు రావణుని నే యుపాయముగొని చంపవచ్చు' నని యడుగఁగా నా దేవతలందఱు నవ్యయుఁడగు నా దేవునిఁ జూచి "దేవా! మనుష్యదేహముఁ దాల్చి రణమున రావణునిఁ జంపుము. 'మనుష్యదేహమే తాల్ప నేల?' యన్నచో వాఁడు బహుకాలము బ్రహ్మనుగూర్చి యుగ్రతపము సేసె. బ్రహ్మ లోకుల కెల్లఁ దొలుత బుట్టి యా లోకుల నెల్లఁ బుట్టించు దిట్టయై యెట్టి వరముఁ గోరిన నియ్యంజాలు సమర్థుఁడు గాన, యా తపమునకు సంతసించి మనుష్యులు దక్కఁ బలువిధములైన తక్కిన భూతంబులవలన నీకు భయము గలుగదని యా రక్కసునకు వర మొసఁగె. అట్లతఁడు తొల్లి వరమిచ్చునప్పుడు మనుష్యు లెంత మాత్రమని వారినిఁగూడ గణించినవాఁడు గాఁడు. ఇట్లు పితామహునివలన వరము వడసి వాఁ డతిగర్వితుఁడై ముల్లోకములఁ జీకాకుపఱుచుచు మెఱుంగుఁబోండ్లఁ బట్టి బలిమిం గొనిపోవుచున్నాఁడు. పరంతపా! అక్కారణంబునం జేసి వానికి మనుష్యుల వలననే చావు గనుపట్టుచున్న" దనిరి. ఇట్లు వారలు పలికిన పలుకులు విని, సర్వాంతరాత్ముఁడగు నా విష్ణుదేవుఁడు మనుష్యరూపమునఁ దా నవతరించుటకై యప్పుడు దశరథరాజును దండ్రిగా నిచ్చగించినవాఁ డయ్యె. అక్కాలంబున మహాకాంతిమంతుఁడును, జితారియు నగు నమ్మహీకాంతుఁడును అపుత్రకుండుగాన పుత్రులఁ బడయఁగోరి పుత్రోత్పత్తికరమైన యజ్ఞ మొకటి యజించినవాఁ డయ్యె. విష్ణుదేవుఁడును మనుష్యరూపమున నవతరింప నిశ్చయించి పితామహుతో 'పనివినియెద' నని సురలును మహర్షులును పూజ లొనరించుచుండ నంతర్ధానము నొందె. అంత యజించుచున్న దశరథుని యాహవనీయాగ్నినుండి యొక పెనుభూతము కాంతివెల్లునఁ గన్నులు మిఱుమిట్లుగొలుపుచు బయలుదేఱె. అదియు నెంతయు వీర్యమును బలమును గలిగి, నలుపు నెఱుపును గలసిన వలువ గట్టి, కట్టెఱ్ఱ మొగంబుతోడఁ జూపట్టె. మఱియు నది భేరీధ్వనివంటి

మెఱుంగు సెలంగ సింగంపు మసువెండ్రుకలను బోలిన రోమంబులును మీర్వమేలును తలవెండ్రుకలును గ్రాల, శుభలక్షణ లక్షితంబై, దివ్యాభరణభూషితుండై పర్వతశిఖరము వడువునఁ బొడవుగలిగి మత్తిల్లిన బెబ్బులివలె వెఱపు గొలుపుచు, మేలుగడల మెఱుంగులు దుఱంగలించుచుండంజేసి వేఁడివెలుంగుఁబోలెఁ జూపట్టుచు, మండుచున్న యగ్నిసెగవలె మిగుల వేండ్రమై తీండ్రించె. ఇంతేకాక యది, వెండిమూఁత పయినిగలిగి, దివ్యపాయసముచే నిండారి మాయామయుంబో యున్నట్లు వింతగొలుపుచున్న యొక బంగరంజిపాత్రమును, గడుం బెద్దదిగాన రెండు బుజములచే మక్కువ యిల్లాలింబోలె చిక్కం బట్టికొని పొడతెంచి దశరథునిఁ జూచి 'రాజా ! ఇట వచ్చిన నన్నుఁ బ్రజాపతియొద్దనుండి వచ్చిన పురుషునిగా నెఱుంగు' మనియె. అంత నప్పుడు దశరథుండును గేలుమోడ్చి గీలించి 'భగవంతుఁడా ! నీకు స్వాగతం బగుఁ గాక. నేను నీకేమి సేయఁదగునో యానతి' మ్మనియె. పిదప నా ప్రాజాపత్య పురుషుఁడు మరల రాజును జూచి "రాజా ! నీ వశ్వమేధముచేతను బుత్రకామేష్టిచేతను దేవతల నర్చించితివి. కావున నీ కిపుడీ పాయసము ప్రాప్తించినది. నృపోత్తమా ! ఈ పాయసము విష్ణుదేవునిచే నిర్మితమైనది. సంతానకరము ధనప్రదమును నారోగ్యవృద్ధికరమును నగు. కాన, దీని గైకొని నీకు సజాతీయులైన (క్షత్రియ జాతలైన) భార్యలకు 'భుజింపుఁ' డని చెప్పి యిమ్ము. అట్లిచ్చితివేని నీ వెవరికొఱకు పూజించెదవో యా పుత్రులు వారియందుఁ బడయుదు" వని చెప్పె. ఒల్లెయని యా రాజును మది నుల్లసిల్లి దేవదత్తమును దేవాన్నపూర్ణము నైన యా సువర్ణ పాత్రమును నొదలం గయికొని యద్భుతమును బ్రియదర్శనంబు నైన యా భూతంబునకు మ్రొక్కి మిక్కిలియు ముదంబుపొదల దానిని వలగొనియె. పిదప దశరథుఁడు దేవనిర్మితమైన పాయసమును బడసి పెన్నిధిఁగన్న పేదవలెఁ జాలఁ బ్రీతినొందినవాఁడయ్యె. అంత నద్భుతాకారంబై మిక్కిలియుఁ గాంతి మెంపారు నా భూతంబును బాయసంబు నొసంగుపని నెఱవేర్చి యా యగ్నియందే మఱుఁగయ్యె. అమ్మహీకాంతుని యంతఃపుర కాంతాజనము నుబ్బుసొంపునఁ బెంపారు మనుఁ గాంతులం దళుకొత్తుచు, శరదృతువున నే కలంకయు లేని చెలువంపుఁ జందురుని కిరణంబులచేఁ బురణించు నాకాశమువలెఁ బ్రకాశించె. రాజు నంతఃపురము సొచ్చి కౌసల్యాదేవిని జూచి 'నాకుఁ బుత్త్రోత్పత్తికరంబైన యీ పాయసమును బుచ్చుకొను' మని చెప్పి, యొప్పారు పుత్త్రులం బడయుం గోరి యప్పాయసంబులో సగము కౌసల్య కొసంగె. ఆ మిగిలిన సగములో సగము (మొత్తమునందు నాలవపాలు) సుమిత్ర కిచ్చె. సుమిత్ర కియ్యఁగా మిగిలినదానిలో సగము (మొత్తమునందెనిమిదవ పాలు) కైకేయి కిచ్చె. మిగిలియున్న యెనిమిదవపాలు, మరల కైకేయి కిచ్చినచో నదియును సుమిత్రయును భాగములందు సమాన లగుటయు, సుమిత్ర

పెద్దగాన భాగ మెక్కుడుగా నామె కుండవలయుటయు విచారించి యమృతములేఁ జవులు గొలుపుచుఁ జెలువారు నా మిగిలిన పాయసంబును మరల సుమిత్రకే యిచ్చినవాఁడయ్యె. ఇట్లు రాజభార్యలకుఁ బాయసంబు వేఱువేఱ పంచి యిడఁగా నా రాజకాంతారత్నములు దానిం గయికొని యుల్లంబు లెంతయుఁ బల్లవింప తమ పిన్న పెద్ద యంతరువులకుఁ దగినట్లు దానిం బంచి యిచ్చుటం జేసి రాజు తమ్ము బహూకరించెనని తలఁచిరి. పిమ్మట నమ్మత్తకాశినులు మహీశుఁ డిచ్చిన మేలిపాయసమును వేఱువేఱ భుజించి యగ్నిని సూర్యునిం బోలు తేజంబున రాజిల్లుచుఁ గొండొకకాలము కడచనఁగా నపుడు గర్భంబులు దాల్చిరి. అంత భూకాంతుఁడు దనకాంతలకు చూలు దలసూపుటఁ గనుంగొని స్వస్థచిత్తుఁడై స్వర్గంబున సురవరసిద్ధర్షిగణపూజితుండై రాజిల్లు నింద్రునివలె, సంతసంబు నొందియుండె.

ఇది పదియాఱవ సర్గము

పదునేడవ సర్గము

దేవతలు తమతమ యంశముల వానరాదులఁ బుట్టించుట

విష్ణుఁడు మహాత్ముఁడగు నమ్మహీనాథునకుఁ బుత్త్రుఁడై యవతరింపఁబూనఁగా భావికార్యజ్ఞుఁడగు బ్రహ్మయు దేవతలనెల్లఁ జూచి యిట్లనియె. 'విష్ణుదేవుఁడు దా నాడినమాట దప్పక మనుజుఁడై యవతరించి మహావీరుఁడుగాన మనకందఱికిని హితముసేయుటకుఁగా లోకకంటకుని రావణుని గీటణఁచువాఁడగు. కాన, యమ్మహాత్మునికిఁ గింకరులై తోడుపడుటకుఁ దగిన కడిందిబలము గలవారై కపట రాక్షసులతోఁ బోరుటకుఁ గావలయునట్టి కామరూపంబులు దాల్పంజాలినవారిని మీరు సృజింపుఁడు. మఱియు వారు విచిత్రశక్తులఁ దెలిసినవారును, శూరులును, వాయుసమాన వేగశీలురును, యుక్తిశాలులును, బుద్ధిసంపన్నులును, విష్ణుదేవునిం బోలు పరాక్రమము గలవారును, బరులకుఁ జంపఁ దరముగానివారును, జతురుపాయకుశలులును, రూపముల సింగంబులవలెఁ బొలుచువారును, సకలాస్త్రశక్తియుతులును, అమృతం బాహరించినవారివలె మరణదూరులునై యుండఁదగు. [1]అప్సరఃకాంతలలో మేలుబంతులైనవారలందును, గంధర్వకామినుల దేహములందును, యక్షపన్నగుల కన్నియలందును, ఋక్షవిద్యాధర కాంతలయందును, కిన్నర పన్నగ వేణుల గాత్రములందును, వానరవనితల తనువులయందును, బుత్త్ర

1. దేవతలకుఁ బార్వతీశాపంబునం జేసి స్వక్షేత్రములందుఁ బుత్రోత్పాదనము కలుగదు. కావున యప్సరఃప్రభృతు లిట క్షేత్రములుగాఁ జెప్పఁబడిరి. రావణుఁడు దిగ్విజయకాలమున కైలాసమున నందిని జూచి కోఁతి యని యపహసింపఁగా 'నావంటి బలవంతులైన కోఁతులచేత నే నీవు నశింతు'వని యతఁడు శాపము పెట్టియున్నవాఁడు గాన తచ్ఛాపానుగుణముగా పుత్రులను వానరాకారంబుల సృజించునట్లు బ్రహ్మ నియోగించినాఁడని తెలియునది.

లను మిముంబోలు పరాక్రమవంతుల వానరరూపంబుల సృజింపుఁడు. పూర్వమే నేను నాయంతకు జాంబవంతుం డను నెలుఁగుబంటిమిన్నను సృజించియున్నవాఁడ. నే నావులింపఁగాఁ దోడనే నా నోరినుండి యతఁడు వెడలినాఁ' డనియె. బ్రహ్మదేవుఁ డట్లు చెప్పఁగా నతనియానతి నందఱు గయికొని వానరరూపములఁ బ్రసిద్ధులయిన పుత్రులఁ బుట్టించిరి. మహాత్ములగు ఋషులును, సిద్ధవిద్యాధరులును, ఉరగులును, చారణులును మిక్కిలి వీరులగు వానరకుమారులను బుట్టించిరి. ఇంద్రుఁడు మహేంద్రపర్వతమువలె ధృతిపెంపు సొంపారు వానరచక్రవర్తిని నవ్యాహతవిక్రమునిం గాంచెను. సూర్యుఁడు పగతుర నూటాడించు తన మేటిమగఁటిమికిం దగిన వానిని సుగ్రీవునిం బుట్టించె. బృహస్పతియు సఖిలవానరముఖ్యులలోపల నెంతయు నెనలేని బుద్ధిమంతుండగు మహావానరునిం దారుం డనువానిం గలిగించెను. కుబేరుండును దన్నుంబోలె శ్రీమంతుండగు గంధమాదను డను వానరునిం గాంచెను. విశ్వకర్మయు సర్వకార్యనిర్మాణచణుండుగాన గొప్పవాఁడగు నలునిం గలిగించె. అగ్నికి నగ్నితుల్యంబగు తేజంబున విరాజిల్లు శ్రీమంతుఁడు నీలుం డను సుతుండు పుట్టె. వాఁడు తేజంబునను, యశంబునను, వీర్యమునను దక్కుంగల వానరవీరులనెల్ల నతిశయించినవాఁ డయ్యె. రూపంబును ధనంబు సొంపునఁ బెంపారుచు మిక్కిలి పొగడ్తగాంచి మించు నశ్వులు తమంత మనస్సుచేతనే మైంద ద్వివిదులను గనిరి. వరుణుండు సుషేణుండను వానరశిఖామణిని గాంచె. పర్జన్యునకు మహాబలుఁడైన శరభుఁడు ప్రభవించె. శ్రీమంతుండగు హనుమంతుండు వాయువు సుతుండు. అతని దేహము వజ్రకఠినము. వేగమున నతఁడు గరుడునిం బురుడించువాఁడు. వానరతల్లజులలో నెల్ల మిక్కిలి బుద్ధియు బలిమియుఁ గలవాఁడు. ముఖ్యులైన యీ వానరులే కాక మఱి యపార బలాఢ్యులును వీరులును విక్రమశాలురును గామరూపులు నగు వానరులు రావణుం బొరిగొన నురవడించువారు పెక్కువేవురు సృజింపఁబడిరి. మఱియు దృఢశరీరులై మేరు మందర గిరులం బోలి మహాబలంబునఁ జెలంగు నెలుంగులును గోఁతులును గొండముచ్చులును జెచ్చెర (మానససృష్టింజేసి) జనించిరి. ఆ యా దేవతలకుఁ గల రూపములును వేషములును బరాక్రమములును వారివారి పుత్రులకును వేఱువేఱ తప్పక కలిగినవి. మొగము మాత్రము వానరాకారం బయ్యె శరీరసంస్థానాదులందెల్ల ఆ యా వనచరులు తమతమ పితలంబోలి విలసిల్లిరి. పరాక్రమంబునఁ బొగడ్తగన్న కొందఱు వానరులు కొండముచ్చు చెలువలయందుఁ గలిగిరి. కొంద ఱెలుంగు వెలందులందు జనించిరి. మఱికొందఱు కిన్నరకాంతలందుఁ బుట్టిరి. కీర్తిమంతులగు దేవతలును, మహర్షులును, గంధర్వులును, గరుడులును, యక్షులును, నాగులును, గింపురుషులును, సిద్ధ విద్యాధరులును, ఉరగులును, మఱియుం బెక్కండ్రు నక్కజంపు ముదంబున నచ్చరమిన్నలందును, విద్యాధరకన్యలందును, నాగకన్యలందును, గంధర్వకాంతా

శరీరంబులయందును, విష్ణువవతారకాలమున వేలకొలఁదిని వనచారులగు వానరుల మహాకాయులం బుట్టించినవారైరి. అందఱును కామరూపబలసంపన్నులును, కామగమనులును, దర్పబలంబుల సింహశార్దూల సదృశులును నగుదురు. అందఱును శిలలుగొని కొట్టి పగర సుక్కడంబెట్టుదురు; వ్రాఁకులం బాల్చి చీకాకు పఱతురు. అందఱికిని గోళ్లును కోఱపండ్లునే యాయుధములు. శిలలును వృక్షములును దప్ప నస్త్రములు ప్రయోగించువారుగారు. కాని దేవాంశజనితులగుటంజేసి యస్త్రప్రయోగోపసంహారముల యుపాయంబు లందఱు నెఱింగినవా రగుదురు. వారు పెనుఁగొండలనైనఁ గదల్పఁ గలరు; కడింది వ్రాఁకులను బెల్లగింపఁగలరు; ఉరవడిచేఁ గడలిని గూడఁ గలంచివైవఁగలరు; పుడమి నడుగులచే బ్రద్దలు వాపఁగలరు; మహాసముద్రంబును జెంగున లంఘింపఁగలరు; ఆకసంబునకుం బ్రాకఁగలరు; మబ్బులనుం బట్టుకొనఁగలరు; మత్తిలి యడవులను బరుగువాఱు నేనుంగులనుం బట్టఁగలరు; ఆర్పులచప్పుడుచేతనే పక్షులం గూల్పఁగలరు. ఇట్లు కామరూపులును, మహాధీరులునై యేపారు వానరసేనాధ్యక్షులు నూఱులక్షలు పుట్టిరి. వాలిమొదలైన యా వానరచమూపతులు వానరసమూహములందు సేనాధిపతులలోనుం బ్రధానులై యుండిరి. ఇంతియకాక వారు పరాక్రమశీలురగు వానరులనుం గనిరి. కొందఱు వానరులు, ఋక్షవంత మను కొండనెత్తములందు వేలకొలఁది నివసించియుండిరి. మఱికొందఱు నానావిధములైన కొండల నడవుల నాశ్రయించిరి. ఈ వానరోత్తములందఱును నింద్రసుతుండై (రాజై)న వాలిని, సూర్యకుమారుండై (యువరాజై)న సుగ్రీవుని, (మంత్రులైన) నలుని నీలుని హనుమంతుని, మఱియుం దక్కిన వానరసేనాపతులనుం గొలుచుచుండిరి వారెల్ల గరుడునకుంగల బలంబున వ్రాలుచు, యుద్ధములందు నేర్పరులై, దర్పంబున సింగంబులను బెబ్బులులను బెనుఁబాములను బాములఁబెట్టుచు నిచ్చలు తిరుగుచుండిరి. మహాభుజుండును బహువిక్రమ విరాజితుండు నగు వాలి తన బాహుబలంబున నా యెలుంగుగొడ్డులను గొండముచ్చులను గోఁతులను బాలించుచుండె. మఱియు వారు వివిధములైన యాకృతులు గలిగి వేఱువేఱ తమ్ము గుఱుతుగొనంజేయు లక్షణంబులతోఁ గూడినవారై యా పుడమినిగల కొండలు నడవులు సముద్రంబులందలి దీవులు నచ్చటచట నెఱసి వఱలుచుండిరి. ఘోరములగు వారి కాయములను రూపులను జూడఁగాఁ గడింది మబ్బులగుంపులో పెనుఁగొండకొమ్ములో యనం జూపట్టిరి. అట్టి మహాబలులగు నా వానరచమూపాలురు రామునకు సహాయము చేయునిమిత్తము నిఖిల భూతలమంతయు వ్యాపించి యుండిరి.

ఇది పదునేడవ సర్గము

పదునెనిమిదవ సర్గము

శ్రీ రామావతారము

{ రామాదుల జననము-విద్యాభ్యాసము-
విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చుట }

మహాత్ముఁడగు దశరథుని యశ్వమేధయాగము పుత్రకామేష్టితోఁగూడ నెఱవేఱె. సురలును తమతమ హవిర్భాగములను పుచ్చుకొని వచ్చినదారిని వెడలిపోయిరి. రాజును దీక్షకొఱకుఁ బూనిన నియమములను దీర్చి పత్నులతోడం గూడి, భృత్యులు సైన్యములును వాహనములును బలసికొలువఁ బురముఁ బ్రవేశించువాఁడయ్యె. ఆ యజ్ఞమునకు వచ్చిన రాజులందఱు దశరథునిచేఁ దమ తమకుఁ దగిన పూజలంది ముదమునొంది మునిశ్రేష్ఠుఁడగు వసిష్ఠునకు మ్రొక్కి నిజదేశములకుం బోయిరి. ఆ యయోధ్యాపురముననుండి తమతమ పట్టణములకుం బోవుచున్న శ్రీమంతులగు భూకాంతుల సైన్యము లా రాజన్యునిచే నీయంబడిన యమూల్యవస్త్రాదులచే శుభ్రములై సంతోషముచేఁ బ్రకాశించినవి. అట్లు రాజులందఱు వీడుకొని పోవఁగా నపుడు శ్రీమంతుఁడగు దశరథుఁడును, బ్రాహ్మణోత్తమ పురస్సరముగాఁ బురముఁ బ్రవేశించె. అంత నా రాజుచేఁ జక్కఁగాఁ బూజితుఁడై ఋశ్యశృంగుఁడు శాంతాదేవితోఁ గూడి, ధీమంతుఁడగు రోమపాదుఁడు నిజభృత్యులతో వెంబడించి రాఁగాఁ, బయనమై పోయెను. ఇట్లు రాజా బ్రాహ్మణోత్తములనందఱిని వీడుకొలిపి గోరిక లీడేఱఁగాఁ గొడుకు లెప్పుడు పుట్టుదురో యని చింతించుచు సుఖంబుండె. అశ్వమేధయాగము ముగిసి యొక సంవత్సరము గడిచినదయ్యె. అంతఁ గౌసల్యాదేవి పండ్రెండవదియగు చైత్రమాసమున నవమీతిథిని బునర్వసు నక్షత్రమునందు సూర్యాంగారక శని బృహస్పతి శుక్రులైదుగురును దమతమ యుచ్చస్థానంబులైన మేష మకర తులా కర్కాటక మీనంబులం దుండఁగా, నందు బృహస్పతి చంద్రునితోఁ జేరియుండఁ, గర్కాటక లగ్నంబునందు, సకల జగన్నాయకుఁడును, సర్వలోక నమస్కృతుఁడును, సమస్త శుభలక్షణ లక్షితుఁడును, ఇక్ష్వాకువంశ వర్ధనుఁడును, మహాభాగ్యవంతుఁడును, విష్ణుదేవు నర్ధాంశంబును నైన రాముఁడను పుత్రుఁ లామునిం గాంచెను. కౌసల్యాదేవియు మిక్కిలి తేజంబు రంజిల్ల, వజ్రరేఖఁ గేలందాల్చియున్న యా పుత్రునిం గాంచి, వజ్రంబుదాల్చిన దేవేంద్రునిఁ గన్న యదితియుంబోలె, నెంతయుం బ్రకాశించినదయ్యె. అంత సత్యపరాక్రముండగు నా దశరథునకు గైకేయియందు ప్రత్యక్షవిష్ణుదేవుని చతుర్థభాగంబును దదీయ సకలకల్యాణగుణ యుతుండు నగు భరతుం డను సుతునిం గాంచె. పిదప వీరులును సకలాస్త్రములం దారితేఱిన వారును విష్ణువు నాలవ యెనిమిదవ యంశములుగూడినవారు నైన లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లను కుమారుల సుమిత్రాదేవి గనియె. ప్రసన్నమతియగు భరతుండు

పుష్యమిని మీనలగ్నమందు నుదయించె. లక్ష్మణశత్రుఘ్ను లాశ్లేషానక్షత్రమునఁ గటకలగ్నమందుఁ సూర్యుఁ డుదయించి యుండఁగాఁ (మధ్యాహ్నమునందుఁ) బుట్టిరి. ఇట్లా మహీపాలునకు ననురూపులై గుణవంతులునై కాంతివెల్లునఁ బూర్వభాద్రా నక్షత్రంబులు నాలుగుంబోలె మిక్కిలియుఁ దులకించు మహాత్ములు నలువురు గొడుకులు జనియించినవారైరి. అయ్యవసరమున గంధర్వులు మధురముగాఁ బాడిరి; అప్సరోగణంబు లాడిరి దేవదుందుభులు మొరసె. అమరు లాకసంబుననుండి పువ్వులసోనలు గురిసిరి. అయోధ్యయందును జనులు గ్రిక్కిఱిగా నెఱసి సంతోషంబు నిండార నమ్మహోత్సవంబుఁ గొనియాడిరి. నలుగడ జనబృందంబు గ్రందుకొన, నట నర్తకులు రసభావంబు లొకపక్కంబున నభినయింప, నొకచాయ గాయకులు పాడ, నొకదెస వాద్యశిల్పులు పలువిధముల వాద్యముల వాయింప, మఱియొక్కచక్కి నితరులగు సూత వంది మాగధుల స్తుతివాక్యంబులు బలసికొన, రాజమార్గము లెంతయు మ్రోఁగుచుండె. రాజును బౌరాణికులైన సూతులకును, వంశావళిం గీర్తించు మాగధులకును, స్తుతిపాఠకులగు వందిజనులకుఁ దగు పారితోషికము లొసంగె. బ్రాహ్మణులకు గోవులను ధనమును వేలకొలఁది నిచ్చె. పిదప లక్ష్మణుఁడు పుట్టిననాఁటికిఁ బదునొకండవ దినము, [1]అనఁగా రాముఁడు పుట్టినది మొదలుగాఁ బండ్రెండవ దినము గడవఁగాఁ బదుమూఁడవ దినమునందు రాజు కొడుకులకు నామకరణము సేయువాఁడై యందులకుఁ బరమప్రీతుండగు వసిష్ఠునిచే మహాత్ముండైన జ్యేష్ఠునకు రాముండనియు, కైకేయి సుతునకు భరతుండనియు, సుమిత్రాదేవి నూనులలో నొకనికి లక్ష్మణుండనియు, మఱియొకనికి శత్రుఘ్నుండనియు నామములు గావించెను. ఇట్లు గావించి యతఁడు పట్టణములను బల్లెలను నుండు బ్రాహ్మణులకు భోజనములు పెట్టించి వారలకుఁ గొలఁదిలేని రత్నజాలము లనేకము లొసఁగెను. పిదపఁ గుమారులకు జాతకర్మాది సమస్తకర్మములను జేయించినవాఁడయ్యె. ఆ కుమారులలో వయస్సునఁ బెద్దవాఁడగు రాముఁడు ధ్వజమువలె నిజకులముఁ బ్రకాశింపఁజేయుచుఁ దండ్రికి నెంతయు సంతసంబుఁ గూర్చుచు బ్రహ్మదేవునివలె సకలప్రాణులకు

---

1. మూలంబున 'ఏకాదశాహమ్' అనుటచే పదునొకండవదినము గడవఁగా పండ్రెండవ దినమున నామకరణము జరిగెనని యున్నది. క్షత్రియులకుఁ బండ్రెండుదినములు సూతక మని శ్రుతియుఁ, బదుమూఁడవదినంబున నామకరణం బని స్మృతియుఁ జెప్పుటంజేసి పదునొకండవదినము గడవఁగా పండ్రెండవదినమున నామకరణము సేయుట విరుద్ధమగును. కావున నిట 'ఏకాదశాహమ్' (పదునొకండవదినము) అనఁగా లక్ష్మణుండు పుట్టినది మొదలుకొని పదునొకండవదినముగా గణించుకొనవలయును. అపుడు రాముండు ముందునాడు పుట్టినవాఁడు గాన, అతండు పుట్టినది మొదలుకొని పండ్రెండవ దినమగును. అది గడవఁగాఁ బదుమూఁడవదినమున నామకరణము జరిగెననుట ఉపపన్నమగును.

ప్రియుండై యుండె. కుమారు లందఱును వేదంబుల నభ్యసించి ధనుర్వేదంబునను విశారదులై శూరులై లోకహితాచరణపరాయణులై వేదార్థముల నెఱుంగుటం జేసి జ్ఞానసంపన్నులై, ఆ జ్ఞానమువలనఁ గలుగు సకల కల్యాణగుణముల పెంపున సొంపారుచుండిరి. వారలలోపల రాముఁడు మిక్కిలి తేజమున రాజిల్లుచు నెందును డిందువడని పరాక్రమంబును గలిగి కందులేని నునుఁ జందురుండునుం బోలె లోకులకుఁ గన్నుల విందులు గావించుచుండె. మఱియు నతండు గజముల మూఁపులెక్కుట యందును, తురంగముల నారోహించుట యందు, యుద్ధంబుల రథములను మెలపు మెలఁకువలయందును, అసమానుండని యందఱును బొగడ నెగడుచు విలువిద్య యందు నారితేఱి, పితృశుశ్రూషాపరుండై యొప్పుచుండె. రామునికిఁ గైంకర్యంబు సేయు సొంపు నెప్పుడు సంపాదించుచు లక్ష్మణుఁ డుండు. అతఁడు తనకుఁ బెద్దన్నయు సకల జగదభిరాముండును నగు రామునకుఁ జిన్ననాఁటనుండియు నెప్పుడును మిక్కిలి నెయ్యంబు తియ్యంబుఁ జూపుచుండు. మఱియు నా లక్ష్మీసంపన్నుఁ డా రామునకు నిజ శరీరముకంటెను సర్వవిధంబుల నతి ప్రియకరుండై యాతనికి మేని వెలుపల నున్న మఱియొక ప్రాణమో యనఁ దగియుండె. పురుషలలామున కా రామునకుఁ బ్రాణపదంబైన యా చిన్నతమ్ముఁడు లేనిచో నిదురరాదు తల్లి మృష్టాన్నముఁ దెచ్చి యుంచినను లక్ష్మణుండు లేక దానిని గుడువ నొల్లఁడు. ఎప్పుడేని రాముఁడును గుఱ్ఱంబెక్కి వేఁటాడఁ బోయెనేని యపుడే లక్ష్మణుఁడు దానును విలుదాల్చి యాతని వెంటనె కంటికి ఱెప్పవలెఁ గాచుచుఁ బోవుచుండు. ఇట్టి లక్ష్మణునకు దమ్ముఁడుగాన శత్రుఘ్నుఁడు దాను నట్టి గుణంబులు గలవాఁడై భరతునిఁ గొలిచె. దానం జేసి భరతున కతఁడు ప్రాణములకంటె నత్యంత ప్రియుఁడై యుండె. ఆ శత్రుఘ్నునకు భరతుఁడు నట్లె యతి ప్రియుఁడై యుండె. దశరథుఁడు మహా భాగ్యవంతులగు ప్రియపుత్రులు నలువురం బడసి నలువురు దిక్పాలకుల చేత బ్రహ్మదేవుండునుంబోలె మిక్కిలి సంతసిల్లె. ఇట్లు దశరథునకు వారిని గన్నంత మాత్రచేఁ గలిగిన కేవల సంతోషమే కాదు. వారు వయసున మంచి శాస్త్ర జ్ఞానము గడించి సకలసుగుణముల రాణించుచుఁ బరాకుపడిచేసిన యకార్యంబుల యెడ సిగ్గును మంచి జ్ఞానవంతు లనియెడి కీర్తియుఁ గలిగి సకల లౌకిక కార్యముల యెఱుకయు దవ్వులంగను బుద్ధిగౌరవయుఁ బడసి మహిమంగాంచి యపార తేజమున దీపించుచుండగాఁ జూచినయప్పు డతనికి బ్రహ్మలోకాధిపత్యము గలిగి నంతియ విశేష సంతోషమును గలిగె. వారట్లు తమ తండ్రి మెచ్చుటచే గర్వము హెచ్చి పోమరులుగాక పురుషసింహులుగాన మఱియు నినుమడిగా వైదికములగు స్మృతి పురాణాదులం జదువుచు పితృశుశ్రూషయందు జాగరూకులై మీఁదు మిక్కిలి విలువిద్యం దగిలి కఱచుచుండిరి. అంత దశరథుఁడును బుత్త్రుల కయ్యై కాలములఁ జేయందగు ధర్మముల నెఱింగినవాఁడు గాన వారికి వివాహమునకుఁదగు

వయసు రాఁ జూచి వారి పెండ్లినిగుఱించి పురోహితునిని బంధులనుం గూడి యాలోచించెను. అట్లమ్మహాత్ముఁడు మంత్రులతో నాలోచించుచుండఁగా మహాతపఃప్రభా సంపన్నుఁడగు విశ్వామిత్రుఁ డారాజుం జూడఁ గోరి యచటికి వచ్చి దౌవారికులను జూచి 'ఓరీ! కుశికవంశమున జనించిన గాధిసుతుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చె నని వేగ చెప్పుఁ' డనియె. వా రవ్వాక్యము విని యందఱును మనమున భయమును సంభ్రమమును బిరిగొనఁ బురికొని రాజగృహమునకుఁ బరుగునం బోయి యిక్ష్వాకుకులతిలకునకు రాజునకు విశ్వామిత్రుని రాక యెఱింగించిరి. అది విని యమ్మహీకాంతుఁడును సంతసిల్లి యెచ్చరిక మీఱఁ బురోహితునిం గూడి, బ్రహ్మదేవుని దేవేంద్రుఁడునుంబోలె, అమ్ముని నెదుర్కొని చని, కాంతి వెల్లునఁ దేజరిల్లుచు నియమంబుల వాఁడిమిఁ బోఁడిమిగన్న యాతపసి మిన్నం గాంచి మించు సొంపున మోము వికసింప నాతనికిఁ బురోహితునిచే నర్ఘ్యమిప్పించెను; అమ్మునియు శాస్త్రవిహితవిధానంబున జనవిభుఁ డొసఁగిన యర్ఘ్యమ్ముఁ గయికొని యాతనిఁ జూచి "రాజా! సేమమా? కోరినవన్నియు నొడంగూడి కొఱపడక పయింబయిఁ బెరుఁగుచున్నవా? నీ ధార్మికత్వంబునం జేసి నీ పట్టణమును, బొక్కసమును, దక్కంగల దేశమును, ఏ యుపద్రవము లేకున్నవి గదా? నీ బంధువులకును మిత్రులకును గుశలమా? సామంతులైన రాజు లందఱు నీకు నడఁగి మడఁగి యుందురా? పగతురెల్ల గెలువంబడిరే కదా? యజ్ఞ దేవతార్చనాది దైవకర్మములును, నతిథిసత్కార సామదానాది మానుషకర్మములును జక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడునే" యని యడిగె. పిదప నమ్ముని వసిష్ఠునిం జేరఁజరిగి యతనిని దక్కంగల వామదేవాదిఋషులను మహాభాగులను న్యాయముచొప్పున వారివారి కుశలం బరసె. ఇట్లు విశ్వామిత్రుఁడు బహూకరింప వారెల్ల మనంబులుల్లసిల్ల రాజసభను బ్రవేశించి వారివారికిం దగునెడలఁ గూర్చుండిరి మహోదారుఁడైన యమ్మహీవరుఁడును మేనం బులకలొత్త నా తాపసోత్తముఁ బూజించి సొంపు పెంపారఁగా "మునీశ్వరా! పుత్రుల వివాహంబుఁ గూర్చి చింతించుచున్న నాకు నీవు నీయంతఁ జనుదెంచుట యమృతము లభించినట్లును, నిర్జలదేశంబున వాన గురిసినట్లును, బిడ్డలు లేనివానికి సజాతీయయగు భార్యయందుఁ గొడుకు పుట్టినట్లును, బోయిన పెన్నిధి మరల దొరకినట్లును, మంచి యభ్యుదయకాలమున మించుసొంపు గలిగినట్లును అగునని తలంచెద. నీకు స్వాగతము. బ్రాహ్మణోత్తమా! నీకుంగల పెనుఁగోరిక యేమి? దాని నెట్లు జేయవలయు? నా దానమునకు నీవే మిక్కిలి యర్హుఁడవు. ఇట్టి నీవు నా యదృష్టవశమున నిచ్చోటికి విచ్చేసితివి. కాన యిప్పుడే నా జన్మము సఫలమయ్యె; నా జీవనము సుజీవనమయ్యె. నీవు మొదట రాజర్షివై వెలసి పిదపఁ దపము పెంపున మిక్కిలియుఁ గాంతి దీపించుచు బ్రహ్మర్షివైతివి. కావున రాజర్షిగను బ్రహ్మర్షిగను మఱియుం

చెక్కుచందముల నీవు నాకుఁ బూజింపఁ దగుదువు. ఇట్టి నీ రాక యెంతయు నాశ్చర్యము. ఇంతకంటె నన్నుఁ బవిత్రునిఁ జేయునది మఱేదియు లేదు. నీవు వచ్చి దర్శనం బిచ్చుటవలన నా యీ స్థలము పుణ్యక్షేత్ర మయ్యె. నీవే ఫలము గోరి యిట వే యరుదెంచితివో చెప్పితివేని దానిని నీ యనుగ్రహమున నెఱవేర్పం గోరుచున్నాఁడను. నీ కార్యము నేను జేయుదునో లేనో యని సందేహపడఁ దగదు. నీవు నాకు దైవముగావున నీ కోరినకార్యమంతయు నావంత గొఱవడ కుండఁ జేయఁగలవాఁడ. నీ యీ రాకయే నాకు మహాభ్యుదయము సుమా! అభ్యుదయమే కాదు. నీ రాకవలన ననుత్తమమగు ధర్మమంతయుం గూడ నాకు దొరకొన్నదయ్యె" ననియె. ఇట్లర్థంబు పెంపున మనంబునకు సొంపుగా, మెత్తని పలుకులఁ జెవులకు నింపుగా నెంతయు వినయమున నా మతిమంతుఁడు చెప్పిన వాక్యము విని, వినుత గుణవంతుఁడును గుణగణజనిత కీర్తిమంతుఁడు నగు విశ్వామిత్రమహర్షి పరమహర్షంబుఁ జెందినవాఁ డయ్యె.

ఇది పదునెనిమిదవ సర్గము

పందొమ్మిదవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు దనతోడ రాముని బంపుమని దశరథు నడుగుట

మిక్కిలియు నాశ్చర్యము గొలుపుచున్న యా రాజసింహుని పలుకులు విని పులకితగాత్రుఁడై మహాతేజుఁడగు విశ్వామిత్రుఁ డిట్లనియె. "భూపాలతిలకా! ఈ లోకమున గొప్పకులంబునఁ బుట్టి, వసిష్ఠులవంటివారి యుపదేశమును జేపట్టి యతండును బొగడ నెగడు నినుబోఁటివానికే యిది తగునుగాని మఱొక్కనికిఁ దగదు. ఇది కల్లగాదు సుమీ! దానిని నీవు సేయ నీయకొనవలయును. నీవె సత్యసంధుండవు. కాన యాడితప్పవు. నే నొకానొక ఫలమును గోరి యందులకై యాగము సేయంబూని యొక వ్రతమును జరుపుచున్నాఁడను. కామరూపులగు నిరువురు రాక్షసులు దానికెపుడును విఘ్నములు సేయుచుందురు. నా వ్రతమును జాలఁ జలిపితిని; ఇఁక ముగింపవలయునని యుండఁగా మహావీర్యవంతులై మిక్కిలి గడిదేఱియున్న యా మారీచ సుబాహులు మాంసముతోఁ గూడిన నెత్తురు వఱ్ఱు నా యజ్ఞ వేదిపైఁ గురియుదురు. చాలఁ జలిపియున్న నా వ్రతసంకల్ప మీ విధమ్మున వమ్మునం గవియఁగా నేను మిక్కిలియు శ్రమపడి యుత్సాహము దక్కి యక్కడనుండి తొలఁగి వచ్చితిని. రాజా! వారి నేల శపింపరా దందువేని నాకు వారియెడఁ గోపముఁ జూపుటకు బుద్ధి గలుగదు. ఏలనఁగా నా యజ్ఞ మొనరించు నపుడు గోపము నొంద రాదు. కావున వారిని శపింప నయితిగాదయ్యె. ఇఁక నీ వలననే యీ పని కావలసియున్నది. మఱేమియు వలదు. బీఱువోని పరాక్రమంబున మీఱు రాజశార్దూలుండగు నీ పెద్దకుమారుని రాముని గూఁకటివాఁడని

పాటింపక నా కొసంగఁ దగు. 'వీఁడు బాలుఁడే. వారల నెట్లు చంపునో' యన వలదు. నేను గాపై యుండఁగా నీతఁడు దివ్యంబగు తన తేజమున వా రిరువురి నే కాదు, విఘ్నకారులగు రక్కసుల నెల్ల జక్కాడ సమర్థుఁడు. మఱి యితనికి సందియము లేక పలుచందంబుల నేను మే లొడఁగూర్తు. దానిచే నితఁడు మూఁడు లోకంబులను బ్రఖ్యాతుం డగు. ఆ మారీచ సుబాహులు రాముని మార్కొని యొక్కింతయు నిలువలేరు. రాముండు తప్ప మఱి యెట్టి వాఁడి మగండును వారిని జంపునంత తెగుదారిగాఁడు. 'రాముఁ డెంతశూరుఁ డయ్యును వారును మిక్కిలియు వీర్యవంతులే కాన గెలువందరమా' యందువేని, వా రెంత వీర్యగర్వితులై యున్నను పాపాత్ములు గావున నప్పాపమూలమునం జేసి కాలపాశమునకు లోనై యున్నవారు. కాన మహాత్ముఁడగు రాజశార్దూలునికి రామునికి వారొక సరకుగాదు సుమీ. రాజా! కొడుకని గారాబము చూపవలదు. నా యీ మాట నమ్ముము. నే నిది ప్రతిజ్ఞ సేసి చెప్పెద. ఈ రాక్షసు లిరువురును జంపఁబడిరనియే యెఱుంగుము. ఇది యెట్లు చెప్పఁగలిగితి నన, [1]ఈ రాముండు మహాత్ముండనియు నెయ్యెడను

---

1. ఇందులకు 'అహం వేద్మి మహాత్మానం రామం సత్యపరాక్రమమ్ । వసిష్ఠోఽపి మహాతేజా యే చేమే తపసి స్థితాః' అని మూలము. ఇందులకు విశేషార్థము : (అహమ్) నేను-అనగా బహుగురువుల నుపాసించి, యోగబలంబున పరావరతత్త్వంబుల కలరూపు నెఱింగి, జటావల్కలంబులు దాల్చి, తపంబు సేయు సాత్త్వికుండనై, మోక్షకామేష్టి సేసి, ధర్మమోక్షంబులు మాత్రము గయికొన్న బ్రహ్మర్షియగు నేను అనుట. ప్రసిద్ధమైన దానిని పరామర్శించునట్టి 'అహమ్' అను సర్వనామ శబ్దముచేత ఈ యర్థము ఫలించినది. ఇట్టి నేను రాముని ఎఱుంగుదును; గాని నాకు వ్యత్యస్తముగా కర్మఠుండవై, రాగద్వేషంబులు దాల్చి, సంసారమగ్నుండగు రాజసుండవై, పుత్రకామేష్టిం జేసి, ధర్మకామంబులు మాత్రము గయికొన్న కేవల క్షత్రియుండవగు నీవు ఎఱుంగఁ జాలవనుట. రాముని ఎట్టివానినిగా నెఱుంగుదు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. (మహాత్మానమ్) 'వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమ్' అను శ్రుతి చొప్పున అపరిచ్ఛిన్న మహిమగలవానినిగా; లేక 'తేజసాం హి న వయస్సమీక్ష్యతే' అన్నట్లు బాల్యమందును నిరతిశయ వైభవము గలవానినిగా; లేక ఆత్మ యనఁగా దేహమనియు నర్థము గావున 'మహాత్మానమ్' అనఁగా 'న తస్య ప్రాకృతా మూర్తిః' అను స్మృతి చొప్పున అప్రాకృత దివ్యమంగళ విగ్రహునిగా; లేక, 'అభయం సర్వభూతేభ్యో దదామ్యేతద్వ్రతం మమ' అన్నట్టి మహాస్వభావము గలవానినిగా ననుట. ఇంకను ఎట్టి వానినిగా ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు (సత్యపరాక్రమమ్) ఎప్పుడు నొక్కరూపమైయుండు పరాక్రమము గల వానినిగా, లేక, సత్యమువలన పరుల నాక్రమించు వానిని, అనఁగా, ప్రకృతి సంబంధము వలనఁ దనకుఁ బ్రతికూలురై యుండుటను బలిమాలి నివర్తింపఁ బాటుపడియుఁ బ్రతికూలురుగా నే యుండిరేని యట్టివారలను చంపువానినిగా, లేక, 'సుఖసుప్తః పరంతపః' అన్నట్లు పరాక్రమంబు చూపకయుండు నిద్రాది సమయములందును, ఆకారముయొక్క యౌజ్జ్వల్యమువలన శత్రుభయంకరుఁడై యుండువానినిగా ఎఱుంగుదును. కార్యవశమున నే నొక్కఁడే యిట్లు చెప్పుచున్నానని తలఁపకుము. వసిష్ఠుఁడును జెప్పెడి ననుచున్నాఁడు. (వసిష్ఠోఽపి) నీకు ఆప్తతముఁడును

గడించి పరాక్రమంబు గలవాఁడనియు నే నెఱుంగుదు. నేనే కాదు. మహాను భావుండైన యీ వసిష్ఠుఁడు నెఱుఁగు. మా యిరువురే కాదు. మఱియు ననవరత తపోనిరతులై యున్న యీ వామదేవాది మహర్షులందఱును నెఱుఁగుదురు. వేయేల ? పుడమియందు నీకు మిక్కిలి ధర్మాభివృద్ధియు యశస్సమృద్ధియు స్థిర ముగా నుండవలయునని కోరితివేని రాముని నా కీయం దగు. నాయొక్కని మాట వినియే యీయవలదు. వసిష్ఠుఁడు మొదలైన నీ మంత్రులందఱు ననుమతించి రేని పిదప రాముని౯ పంపుము. తామర ఱేకులను బోలు కన్నులు గలిగి చెన్నారు గారాముని రాముని౯ బెక్కుదినంబు లెడఁబాసి యెట్లుందునో యని వందురవలదు. బహు దినంబులు కాదు; పదిరాత్రులే నీ గారవంపుఁ గొమరుఁడు నాకుఁ గావలయు. కాన యంతవఱకు నేచింతయులేక నాకు నతని వేగ యీఁదగు. రఘుకులతిలకా ! నాయజ్ఞకాలము మీఱిపోకుండునట్లు మునుముట్ట రాముని౯ బంపుము. నీకు శుభమే యగు. కావునఁ గొంచెమైనను మనమున శోకింపకు.'' ఇట్లు మహాతేజుఁడగు నమ్ముని రాజు ధర్మాత్ముఁడుగాన ధర్మార్థసహితంబగు వచనంబు సెప్పి యూరకుండెె. విశ్వామిత్రుఁ డిట్లు శుభముగఁ జెప్పినవాక్యము విని రాజేంద్రుఁడు తీవ్రంబగు శోకంబుపాలై వెఱచి మొగము విన్ననై యుండె. మనంబుపట్టగు హృదయుంబును దద్దయుం బ్రద్దలు వాపు న మ్మునిమాట విని రా జపుడు కరంబు నొచ్చినవాఁడై సింహాసనమునుండి వడవడ వడంకె.

ఇది పందొమ్మిదవ సర్గము

ఇరువదవ సర్గము

దశరథుఁడు రాముని౯ బంపుటకు విషాదపడుట

రాజసింహుండు విశ్వామిత్రుం డట్లాడిన వచనంబు విని ముహూర్త కాలము ప్రాణములేనివాఁడుంబోలె నుండి, యంతఁ దెలివినొంది యిట్లనియె. ''మునీంద్రా ! తామరలను బురుడించు కన్నులుగల నా చిన్నిరామునకు నింకను

కులాచార్యుఁడున, అపి శబ్దముచే నాకు విరోధియును అగు వసిష్ఠుఁడు ననుట. ఆ వసిష్ఠుఁ డెట్టివాఁ డన-(మహాతేజాః) బ్రహ్మకుమారుఁడును యోగసిద్ధజ్ఞానుఁడు ననుట; లేక; ఎవ్వఁడు చెప్పఁగా నేను బ్రహ్మర్షినైతినో యట్టి ప్రభావసంపన్నుఁ డనుట. వసిష్ఠుఁడు నీ వాఁడు గనుక మన యిరువుర వివాదంబు —నతఁడు నీకుఁ బక్షపాతి గావచ్చును. కాన నతఁడట్లుండనీ — రాజద్వారసంబంధము లేమిచే పక్షపాతము చూపని యితరులు నట్లే యెఱుంగుదు రనుచున్నాఁడు. (యే చేమే) 'తన్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమ్' అన్నట్లు అవతారరహస్యవిదులగు వామదేవాదులనుట. వీరును నీకుఁ బ్రియపరులు గావచ్చును గాన వీరట్లుండనీ. కేవలపరమైకాంతులు నట్లె యెఱుంగుదురనుచున్నాఁడు. (తపసి స్థితాః) కాయిక వ్యాపారములను వదలి సదా తపంబునందే నెలకొని యుండువారనుట. వీరందఱిని వేఱువేఱ యడిగి యందఱు ననుమతించినచో రాముని ఇమ్ము అని భావము.

[1]బదియాఱేండ్లును గాదయ్యె. ఇపుడు పండ్రెండేఁడులు నడచుచున్నది. ఇంతటి కసుఁగాయ యెట్లు పోరనేర్చు? నా యొడిని విడువకుండు కూన నన్నెట్లు విడనాడి యుండఁగలఁడు. ఇంతకు నాటలాడికొనుటకే కాని యుద్ధమునకు యోగ్యుఁడుగాఁ గనుపట్టఁడు. మనుష్యులతోడను బోరాడి యెఱుఁగఁడన్న నిఁక నొక్కనితోఁ గాదు పెక్కండ్రు రాక్షసులతోఁ బోరాడఁ జాలుననుట నాకుఁ దోఁపకున్నది. అయినను నాయాడినమాట కల్ల సేయను. ఇదే పూర్ణముగ నొక యక్షౌహిణి యంత సేన నా పాలనకును ఆజ్ఞకును లోనై యున్నది. దీనితోడం బోయి నే నా రాక్షసులతో మార్కొనియెద. ఈ నా భటులు శూరులును బటుపరాక్రములు నై సకలాస్త్రములం దారి తేరి యుండుటం జేసి యిరువురు రాక్షసు లననేల; బహు రాక్షసగణములతోడనుఁ బోరాడఁ జాలుదురు; కాని రామునిఁ దోడ్కొని పోవఁదగదు. నేనే విలుదాలిచి యీ సేనలకునెల్లఁ గాపై యని మొన నిలిచి యుసురు నా మేనియందుండువఱకు నా యసురలతో వెఱచఱువక మాఱుకొనియెద. నేనందులకు రాఁగా, దానంజేసి నీవ్రతకార్యము సురక్షితంబై నిర్విఘ్నముగా జరుగఁ గలదు; కాన రాముని దోడ్కొని పోవం దగదు. వీఁడు బాలుఁడు. కాన విలువిద్యయందుఁ దేరుగడయైనవాఁడు గాఁడు. మఱియు శత్రువుల బలాబలంబులు నెఱుఁగఁడు. అస్త్రబలంబును గలవాఁడు గాఁడు. ఇఁక యుద్ధమందారి తేఱినవాఁడును గాఁ డననేల? రాక్షసులో కపటయుద్ధకుశలులు. అట్టి వారితోఁ బోరాడుటకు నీ బుడుతఁడు మొదలంటఁ దగఁడనుట నిజమే కదా. రాముని విషయ మిటుండ, మునీంద్రా! నా విషయ మిఁకఁ జిత్తగింపుము. రామునిఁ బాసి యొక ముహూర్తము సేపైన నేను జీవించి యుండనోప. దీనిం బట్టియేని రామునిఁ దోడ్కొనిపోవ నీకుఁ దగదు. రఘుకులదీపకుండైన రామునే కొనిపోవఁ దలఁచితివేని, చతురంగబలంబుతోఁ గూడిన నన్నును, వానితోఁ గూడఁ గొనిపొమ్ము. అఱువదివేల యేండ్లు గడచినపిదప ఉపవాసాది వ్రతముల నెంతో కష్టపడి యీ బుడుతవానిం గానక కంటి. ఇది తలఁచియేని నీవు రాముని దోడ్కొని పోవం దగదు. మఱియు నలువురు కొడుకులలోపల నాకు రాముని యందు మక్కువ మిక్కిలి యెక్కువ యగు. వాఁడే నాకు జ్యేష్ఠసుతుఁడు ; కడు ధార్మికుఁడు. అట్టి రామునిఁ దోడ్కొనిపోవం దగదు. మునిపుంగవా ! ఆ రాక్షసుల

---

1. పదాఱేండ్ల క్షత్రియకుమారుఁడే యుద్ధమునకు అర్హుఁడని శాస్త్రము. రాముఁడు ('ఊనషోడశవర్షః') పదాఱేండ్లకుఁ దక్కువైన వయస్సు గలవాఁడనుటచే యుద్ధమునకు అర్హుఁడు కాఁడని భావము. మారీచుఁడు రావణునితో 'బాలో ద్వాదశవర్షో౽యమకృతాస్త్రశ్చ రాఘవః' అని రాముని, విశ్వామిత్రునితోఁగూడ వచ్చినపుడు, వయస్సు పండ్రెండేండ్లని చెప్పినాఁడు. కనుక 'ఊనషోడశవర్షః' అనఁగా నాలుగేండ్లు తక్కువయైన పదాఱేండ్లు - అనఁగా పండ్రెండేండ్లు గలవాఁడని యర్థము.

వీర్య మెట్టిది? వా రెవరి కొడుకులు? వారల పే రేమి? వారల యాకారము లెంతటివి? వారికి నధిపతు లెవరు? కపటయుద్ధకుశలులగు నా రాక్షసులకు రాముఁడుగాని, నా సైన్యములుగాని, నేనుగాని ప్రతీకారము సేయవలసిన దెట్లు? రాక్షసులు వీర్యగర్వితులు గావున నట్టి దుష్టాత్ముల రణంబున నే యుద్ధ పన్ని మార్కొనం దగు. మహాత్మా! ఇవి యన్నియు నాకుం జెప్పవే" యనిన విశ్వామిత్రుండు 'రాజా! పులస్త్యమహర్షి వంశంబునఁ బుట్టిన రావణుం డను రాక్షసుఁ డొకఁడు గలఁడు. వాఁడు బ్రహ్మవలన వరముగాంచి యగ్గలంపు బలంబునను నవార్యం బగు వీర్యంబునను మించి పెక్కండ్రు రాక్షసులు బలసికొలువ మల్లోకంబులను మిక్కిలి పీడించుచున్నాఁడు. వాఁడు సాక్షాత్కుబేరునకుఁ దమ్ముఁడు; విశ్రవసుం డను మునికిఁ గొడుకు; రక్కసులకెల్ల నొడయుండు; మహాపరాక్రమవంతుఁడు. కాఁబట్టి వాఁడు ప్రసిద్ధుఁడే యగును గాన నీవును వానిని వినియుందువే కదా. ఆ మహాబలవంతుఁడు దానై వచ్చి యజ్ఞములను జెఱుప నయితిగాని యప్పుడు, వానిచేఁ బురికొలుపఁబడి మారీచ సుబాహులను నిద్దఱు రాక్షసులు మహాబలులు యజ్ఞంబులకు విఘ్నంబులు గావింతు' రనియె ఇది విని యపుడు రాజు, "మునివరా! అట్టి దురాత్మునితో రణంబున మార్కొని నిలువ నేను శక్తుండను గాను. నీవు ధర్మజ్ఞుండవు. నాకు గురుండును దైవంబును నీవ. కావున నా కుమారునెడను, నీ నియోగంబు సేయ నోఁచని యల్పభాగ్యుండగు నా యెడను బ్రసన్నుండవు గమ్ము. దేవ దానవ గంధర్వ యక్ష పతగ పన్నగులును ఆ రావణుని మార్కొని నిలువనోప రన నిఁక మానవు లెంతమాత్రము. వాఁ డక్కజంపు బరాక్రమవంతులనేని యుక్కడంచునట్టివాఁడు. కాన నే నొక్కండను గాని, బలంబులతోఁ గూడికాని, కొడుకులం దోడుసేసికొని కాని వానితోడం బోరాడనోప; వాని బలంబులతో నేని తలపడంజాల. అమరులపలెఁ బొడసూపుచు యుద్ధంబుల నారితేఱకున్న నా చిన్నారిగొమరునిఁ బున్నమునరకసిస్తారకుని నే నెట్లు నియ్యంజాల. మఱి, నీ యజ్ఞమును జెఱుపు సుందోపసుందకుమారులైన మారీచ సుబాహువులు యమునింబోలువారై యున్నవారు. కావున నీకు నా కుమారు నీయంజాల. మారీచ సుబాహు లిరువురును మిక్కిలి వీర్యంబు మీఱి యుద్ధముల గడిదేఱి యున్నవారు. నేను నా మిత్రులందఱును నొక్కమొత్తంబుగాఁ గూడియు వారిలో నొకనితో నేని పోరాడఁగలనా?" యని చెప్పుటయు నా కౌశికుండు నింతం తనరాని కోపావేశంబు పయికొన యజ్ఞంబుఁ దొలుత సమిధలచే వేల్వంబడి పిదప నేయి వ్రేయుఁగాఁ దడిసి దిగ్గురన సెగ లెనకొలుపుచు మండు నగ్నిహోత్రంబుం బోలెఁ బ్రజ్వలించినవాఁ డయ్యె.

ఇది యిరువదవ సర్గము

ఇరువదియొకటవ సర్గము

వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని మహిమఁ దెలిపి దశరథునిఁ దేర్చుట

పుత్రస్నేహమున మహారాజు తొట్రుపడుచుఁ జెప్పిన వాక్యంబులు విని విశ్వామిత్రుఁడు కోపాక్రాంతుఁడై 'నేను వేఁడిన యర్థమును జేయునట్లు నీవు మొదటఁ బ్రతిజ్ఞసేసి, యిప్పు డా ప్రతిజ్ఞను విడువఁగోరితివి. పరమ ధార్మికులైన రాఘవుల యిక్కులంబునకు నిటు లాడితప్పుట తగునా? చెప్పి తప్పుట నీకు నొప్పిదమగునేని చెప్పుము. నా వచ్చినదారిని బోయెదను. సత్యసంధమగు కాకుత్స్థవంశంబునఁ బుట్టినవాఁడవు చెప్పినమాట పొల్లుచేసి బంధువులఁ గూడి సుఖంబుండుము' అనియె. ఇట్లా ధీమంతుఁడు రోషసమాక్రాంతుఁడగుటయుఁ బుడమియెల్ల గడగడ వడంకె. అతం డేమిసేయునో యని దేవతల మనంబుల దిగులు దగిలె. అంత సువ్రత నిరతుండును మతిమంతుఁడు నగు వసిష్ఠుండు జగంబంతయు బెదరు గదరుటం జూచి రాజుతో 'భూవరా! నీ వాడి తప్పని యిక్ష్వాకుకులంబున జనించినవాఁడవు; మఱియొక రూపుందాల్చిన సాక్షాద్ధర్మమో యనం దగు వాఁడవు; ధృతిమంతుండవు; వ్రతపరాయణుండవు; శ్రీమంతుండవు. ఇట్టి నీకు ధర్మంబు తప్పందగదు. ధర్మాత్ముం డని ముల్లోకంబులనుఁ బ్రఖ్యాతి గన్న వాఁడవు. ఆడినమాట తప్పకుండుట నిజధర్మంబు. దాని ననుష్ఠింపుము. అధర్మమును గయికొనరాదు. ఇట్లు చేసెదనని యొప్పుకొని యట్లు సేయనివాఁడు దాను మున్ను చేసిన యశ్వమేధాది యాగంబులను, నిర్మించిన వాపీకూప తటాకాదులను నిష్ఫలములుగాఁ జేసికొనును. కాఁబట్టి రాముని ఋషి కిమ్ము. రాముఁ డస్త్రము కఱచిన నేమి? గఱవకున్న నేమి? కౌశికుం డతనికిఁ గాపై యుండఁగా నగ్నిచక్రంబుచే నావరింపఁబడిన యమృతముంబోలె రాక్షసు లతనిని జెనకఁ జాలరు సుమీ. రూపొందిన ధర్మమే యితఁడు. ఇతండు వీర్యవంతులలోన మేలుబంతి. బుద్ధింజేసి లోకంబునం దతిశయించినవాఁ డితండు. ఇతడు తపంబునకు మేలికెంకి. కాన యింతటి తపసి మఱియొకఁడు లేఁడు. సచరాచరంబు లగు మూఁడు లోకములను గల నానావిధంబులగు నస్త్రంబుల నన్నియు నీతఁ డెఱుంగు. ఇతం డెఱింగినన్ని యస్త్రంబుల నింతవఱ కెవ్వఁడును దెలిసికొన్న వాఁడుగాఁడు; ఇఁక నెవ్వరును దెలిసికొననుం జాలరు. యక్షుపీకులును కిన్నరులును నురగులును మఱెవ్వరును నేరరు. పరమధార్మికులైన భృశాశ్వునిపుత్రు లస్త్రము లగుదురు. తొల్లి కౌశికుఁడు రాజ్యము సేయుచున్నప్పు డాతనికి భృశాశ్వుం డా యస్త్రములన్నియు నొసంగినాఁడు. భృశాశ్వునికి దక్షప్రజాపతి పుత్రిక లిద్దరియందా పుత్రులు పుట్టిరి. వారు నానారూపులును మహావీర్యవంతులు నై మిక్కిలి కాంతిం దేజరిల్లుచు జయంబు లొసంగుదురు. దక్షునికి జయ, సుప్రభ యని సన్నని కౌఁదీఁగెలం జెన్నారు కన్నియ లిరువురు గలరు. వా రిరువురు మిక్కిలియు వెలుంగునట్టి యస్త్రశస్త్రంబుల నూటిం గాంచిరి. వారిలో మొదట జయ

కొలంది యడరాని మహిమ గలవారును గామరూపులును అదృశ్యాకారులు నైన మేటి కుమారుల నేబండ్ర నసురసైన్యంబులం జెండాడుటకొఱకుఁ బడసి నదయ్యె. పిదప సుప్రభ యెదిరింపను గ్రిందుపఱుపను నలవికాని బలవంతుల నేబండ్రు కొడుకులఁ దానును గాంచె. ఆ యస్త్రంబుల నెల్లఁ బూర్ణంబుగ నీ కౌశికుం డెఱుఁగు. వానినే కాదు ! ఈ సకలాస్త్రవిదుం డింతకుఁ గని విని యెఱుంగని యస్త్రముల వింతగాఁ బుట్టింపను నెంతయు సమర్థుండు. మహాతేజుండును సపారయశోవిరాజితుండు నగు విశ్వామిత్రుని వీర్యం బిట్టిది. కావున రాజేంద్రా ! రామునిం బంపుటకు సంశయింపవలదు. ఆ రాక్షసులనే కుశికాత్మజుండు దానొక్కఁడే నిగ్రహింప సమర్థుఁడు సుమీ ! నీ పుత్రునికి హితము సేయుకొఱకై నిన్నుఁ జేరి యిట్లు యాచించుచున్నాఁడు గాని" యనియె. వసిష్ఠమహర్షి యిట్లు చెప్పఁగా, నా రఘువృషభుం డుల్లంబు కలంక దేఱి పల్లవింప, మోమునఁ దెలివి దొలఁకాడ, రాముని పోకకు నియ్యకొని యతనిని విశ్వామిత్రునకు నొసంగ మదిం దలచినవాఁ డయ్యె.

ఇది యిరువది యొకఁడవ సర్గము

ఇరువది రెండవ సర్గము

{ విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణులను దోడ్కొని పోవుట ; బల యతిబల యనెడు విద్యల నుపదేశించుట }

వసిష్ఠుఁడు చెప్పిన మాటకు దశరథుఁడు సంతసము మొగంబున దొంతరగొన రాముని లక్ష్మణునితోడం బిలువఁ బంచెను. తల్లియుఁ, దండ్రియగు దశరథుండును రామునికి మంగళాచారము నిర్వర్తించిరి. పురోహితుఁడగు వసిష్ఠుఁడును మంగళసూక్తముల నతని నభిమంత్రించె. అంత దశరథుండు రాముని గారాబము మీఱ నౌదల మూర్కొని మది ముదంబు పొదల నతనిని విశ్వామిత్రున కొసగె. పద్మపత్రాక్షుండగు రాముండు విశ్వామిత్రుని జేరె. అపుడు వాయువు దుమ్ముగొనక యిమ్మయి యింపారు చోఁకుల జల్లగా వీచె. మహాత్ముం డా రాముఁడమ్మునిలలాముతోడఁ బయనంబుగాఁ దొడంగుటయుఁ బువ్వులవానలు మిక్కిలియు నివ్వటిలె. దేవదుందుభులు మ్రోఁగె. దశరథుని శంఖంబులును దుందుభులును బోరనఁ జెలంగె. విశ్వామిత్రుండు ముందటఁ బోయె. అతని వెనుక విలుఁ బూని రాముండు చనియె. రాముని వెనుకొని, కూఁకటులు నుదుటఁ దుంపెసలాడ విల్లు దాలిచి లక్ష్మణుండు నడచె. వారిరువురు వేఱువేఱ రెండేసి పొదులం దాల్చియుంటఁ జేసి మూఁడు దలల సర్పంబులు రెంటింబోలి, వింటిని గేలఁ బూని, దశదిశలు వెలిఁగించుచు, నభంగరూప వీర్యాదికంబులు సెలంగ మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుని, నశ్వినీదేవతలు బ్రహ్మదేవునింబోలె, వెంబడించి చనిరి. అట్లు విండ్లఁ బూని చక్కఁగా నలంకరించుకొని, యుడుపతోలు హస్తకవచంబును నంగుళీ

కవచంబును దొడిగి, కత్తులు దాల్చి, మిక్కిలి జిగి దళుకొత్త, నేకందు నొందని యా యన్నదమ్ములు చిన్ని రామలక్ష్మణులు మహాత్ముండగు విశ్వామిత్రుని వెంటఁ బోవుచు, నచింత్య మహిముండగు నీశ్వరుని వెంబడించిన యగ్ని కుమారులగు [1]స్కంధ విశాఖులం బోలె విశేషకాంతిని విలసిల్లినవారైరి. అంత వారొకటియు నఱ యామడ నడచి సరయు దక్షిణతీరముఁ జేరిరి. విశ్వామిత్రుఁడు రఘుకులతిలకుని 'రామా!' యని తీపారు పలుకునం బిలిచి 'బిడ్డా! జలము తీసికొనుము. కాలాతిక్రమము వలదు. సకల మంత్రస్వరూపంబైన బలయు నతిబలయు ననెడి విద్యలం గయికొనుము. వానిని దెలియుటవలన నీకలసటగాని దప్పిగాని కలుగదు. రూపంబును మాఱుపడదు. నిదురించునపుడు గాని యేమఱుపాటున గాని నిన్ను రాక్షసులెదిరింపరు. ఆ రెంటిని నీవు జపించుచున్నయెడల బాహుబలంబునందు భూతలంబున నీకెవ్వండు సాటి గలుగఁడు. బాహుబలంబునందే కాదు; మూఁడు లోకంబుల నేగుణంబునను నీకు సమానుండు గలుఁగఁడు. మఱి సౌందర్యంబునను, సామర్థ్యంబునను, సూక్ష్మార్థములఁ గనుఁగొను తెలివిని, గార్యాకార్యముల నిశ్చయించు బుద్ధియందును, నుత్తర ప్రత్యుత్తరములయందును నీకు సముండు లోకంబున నుండఁడు. పలుమాటలేల? ఈ రెండు విద్యలను బడసినయెడ నీకుఁ బురుడైన వాఁ డిప్పటికిని గలుగఁడు; ఇఁక నెప్పటికిని గలుగఁడు. ఏలన, బలాతిబల లనెడి యీ రెండు జ్ఞానంబులకెల్ల మొదలి యిక్క. ఈ రెంటిని మార్గమునందుఁ బఠించుచు నడచినట్టయిన నీకు నాఁకలియు దప్పియుఁ గలుగవు. వీనిని గఱచినయెడ నీకు ననమానంబైన యశంబును జేకుఱు. ఇవి బ్రహ్మదేవునిచే నిర్మింపఁబడినవి; కావున మహాప్రభావ సంపన్నములైనవి. నీవు మహాకకుత్స్థవంశంబునం బుట్టినవాఁడవు. ధార్మికుండవు. కావున నిట్టి విద్యల నొసంగుటకు నీవే తగినపాత్రము. నీయంతటి వాఁడు మఱొకఁడు గలుఁగఁడు. మున్ను చెప్పఁబడిన సౌభాగ్యాది నానావిధ గుణములన్నియు నీయందు నమందముగా నున్నవి. ఇందులకు సందియము లేదు. అయినను దపంబు పెంపున నివి సంపాదింపఁబడినవి గావున వీనిని సైత ముపదేశము గొందువేని యివి నీకు బహుఫలంబులు కలిగించును; తాము బెక్కువిధముల లోకమున విస్తరిల్లు' ననియె. అంత రాముఁడు జలంబులుగొని యాచమించి, శుచియై సంతసమునఁ బరమాత్మధ్యానసంపన్నుండగు న మ్మునివరుని వలన నా విద్యల రెంటిని బ్రతిగ్రహించినవాఁడయ్యె. ఇట్లు రాముం డా రెండు విద్యలఁ బడసినవాఁడై, శరత్కాలంబున రేవెలుంగులం దుఱంగలించు భగవంతుండగు సూర్యుండుంబోలె, మహాపరాక్రమశాలియై తులకించె. పిదప గురువు

---

1. 'తతోఽభవచ్చతుర్మూర్తిః క్షణేన భగవాన్ ప్రభుః। స్కందో విశాఖ శ్శాఖశ్చ నైగమేయశ్చ పృష్ఠతః' అని భారతమందుఁ గుమారుఁడు నాలుగురూపములు దాల్చినట్లు చెప్పఁబడి యుండుట తెలియుచున్నది.

నకుఁ గావింపఁ దగు పాదసంవాహనాది పరిచర్యా కార్యంబులు విశ్వామిత్రుని కాచరించి తామును ఆ ఋషియు ముగ్గురును నాఁటిరేయి యా సరయూతీరమున మిగుల సుఖంబుగా వసించిరి. అట్లా దశరథరాజతనూజులు సంగడిగా గడ్డిపఱుపులు పఱచుకొని యిండొరుల ప్రక్కం బరుండి కౌశికుని బుజ్జగింపు పలుకులకు నల రారుచుండ సుఖముగా నా రాత్రి తెల్లవాఱె.

ఇది యిరువది రెండవ సర్గము

ఇరువదిమూఁడవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁ డంగదేశ వృత్తాంతము సెప్పుట

రాత్రి తెల్లవాఱఁగా విశ్వామిత్ర మునీంద్రుఁడు [1]పర్ణశయనంబునఁ బవ్వళించియున్న రామలక్ష్మణులను జూచి [2]'కౌసల్యాసుపుత్ర ! రామా ! తొలుసంజ

1. పూర్వసర్గమున 'గడ్డిపఱుపు' అని చెప్పి, యిచట 'ఆకుపఱ' యనుట విరోధముగాన పూరియు నాకులను రెంటిని గలిపి కావించిన పఱుపుగా గ్రహింపఁదగును.

2. ఈ వాక్యమునకు 'కౌసల్యాసుప్రజా ! రామ ! పూర్వా సన్ధ్యా ప్రవర్తతే । ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల! కర్తవ్యం దైవ మాహ్నికమ్' అని మూలము. ఇందుఁగల యర్థవిశేషము లేవి యనఁగా:— విశ్వామిత్రుఁడు రామలక్ష్మణు లిరువుర వేకువను మేలుకొలుప వచ్చి 'స మయా బోధితః శ్రీమాన్ సుఖసుప్తః పరంతపః' అన్నట్లు రాముఁడు నిద్రపోవునప్పటి యొప్పిదమును జూచి, యందు మనంబు దగిలి వచ్చినకార్యంబు మఱచి, యితనిఁ గన్న కౌసల్య యేమితపంబు సేసెనో యని యబ్బురపడుచున్నాఁడు.—'రామ' సర్వోత్తర సౌందర్యముచే రమింపఁ జేయువాఁడా యనుట. 'కౌసల్యా' నిన్నుఁగన్న కౌసల్యాదేవి. 'సుప్రజాః' నీయట్టి చెలువంపు కొడుకును గన్నందున మంచి కొడుకు గలది; లేక, విశ్వామిత్రుఁడు విస్మయపడి తనకుఁ దానే చెప్పికొనుచున్నాఁడు—'కౌసల్యా సుప్రజాః' ఈతనింగన్న కౌసల్య సుపుత్రునిఁ గన్నట్టిది. లేక, ముని దీనిచే రాముని సంబోధించుచున్నాఁడు. 'కౌసల్యాసుప్రజాః' కౌసల్యాదేవి సుపుత్రుఁడైన, 'రామ' రాముఁడా ! యని రామశబ్దమునకు విశేషణము. పరశురాముఁడు గాదని తెలుపుటకై కౌసల్యారాముఁ డనఁబడినది. రాముఁడు కౌసల్యాదశరథుల కిరువురకును తపఃఫలముగా నవతరించియుండుటంజేసి దశరథుండును సుపుత్రుని గన్నవాఁడై యుండఁగా 'కౌసల్యా సుప్రజాః' అని కౌసల్యమాత్రము సుపుత్రుఁడు గలదిగాఁ జెప్పనేల ? యన 'మాతృదేవో భవ పితృదేవో భవ' అనుచో మొదట తల్లినే ప్రధానముగాఁ జెప్పుటచేతను 'పితుశ్శతగుణం మాతా' అను స్మృతిం బట్టియు కౌసల్యయే యిట చెప్పఁబడినది. లేక— విశ్వామిత్రుఁడు 'అహం వేద్మి మహాత్మానం' అని రాముని పరత్వమును దెలిపియు దశరథుఁడు కేవలము పుత్రునిగాఁ దలఁచి, పంపనొల్లక వసిష్ఠుఁడు తెలిపినపిదపఁ బంపినవాఁడయ్యె. కౌసల్య రామునియందు మిక్కిలి వాత్సల్యము గలదయ్యు, అతనిని దోడనే సాదరముగాఁ బంపినదయ్యె. దశరథునికన్నఁ గౌసల్య కిట్టి యతిశయ ముండుటంబట్టి విశ్వామిత్రుండు మోదమంది కౌసల్యం జేర్కొన్నవాఁడు. మాతృవాక్య పితృవాక్యములు పాలింపఁ దగు నను ధర్మము లోకంబునఁ బ్రవర్తిల్లఁజేయుటకై తానే దాని ననుష్ఠించుటంబట్టి రాముఁడు 'సుప్రజాః' యనఁబడియె. ఇట్లే ముని రాముని యితర కల్యాణగుణములందును క్రమముగా మగ్నుఁడగుట మాని మేలుకొలుపు

యైనది. పురుషశార్దూలా! లెమ్ము. పగటఁ జేయుందగిన దేవతారాధనకృత్యంబు సేయవలయు' ననియె. అమ్మునివరుఁడు చెప్పిన పరమగంభీరవాక్యము విని వీరులా రాజకుమారులు జలకమాడి, యర్ఘ్యంబు విడిచి, పరమంబగు గాయత్రీమంత్రంబు జపించి, సంధ్యోపాసనాది ప్రాతఃకాల కరణీయంబులు నిర్వర్తించి, తపోధనుండగు విశ్వామిత్రునకు నమస్కరించి, మించు సంతసంబునఁ బయనంబునకుఁ బురికొనిరి. అట్లచటి నుండి తరలి యా మహావీరులు మంగళకరంబగు సరయూసంగమంబునందు దివ్యంబగు గంగానదిని గాంచి యందుఁ బెక్కువేల సంవత్సరములుగాఁ బెను తపంబు సలుపుచున్న మహాప్రభావభూషితులగు ఋషుల పుణ్యాశ్రమం బొకటిఁ జూచి యేచిన సంతసంబున విశ్వామిత్రునిఁ జూచి 'మహాత్మా! ఈ పుణ్యాశ్రమ మెవరిది? ఇం దెవఁడు వసించు? ఇది మాకు మిక్కిలి కౌతూహలము గలిగించుచున్నది గాన వినఁ గోరెదము, చెప్పవే' యని యడిగిరి. మునివరుండును వారడిగిన మాట సొంపునకు నవ్వి యిట్లనియె. 'రామా! ఇది మున్నెవరి యాశ్రమమో చెప్పెద వినుము. కాముఁడని పండితులాడు [1] (కందర్పుఁడు) మన్మథుడు ముందాకారము గలవాఁడై యుండె. ఆ దుష్టుఁడు, మహాత్ముండగు శివుఁడు పార్వతిం బెండ్లియాడం గలవాఁడై యెడతెగని నియమంబున సమాధి నొంది తపంబు సలుపుచు, నియ్యాశ్రమంబునకు దేవతలతోడఁ గూడి రాఁగా, నపు డాతని మార్కొనియె. ఆ దేవుండును వానిని హుంకారమున నిరాకరించె. ఆ

చున్నాఁడు. 'రామ' ఈ శబ్దముచే నిద్రించునప్పటి యొప్పిదము సూచితము. 'పూర్వా సంధ్యా ప్రవర్తతే' పూర్వసంధ్య దివాకరుని గన్నట్లు రామదివాకరుని నిన్నుఁ గౌసల్య గన్నదట. లేక, తల్లింబోలె పూర్వసంధ్యకు నుపచారము సేయు మనుట. లేక, పూర్వసంధ్య జరుగుచున్నది; ఇప్పుడు సూర్యుని కట్లు మందేహులైన విరోధుల నిరసించు సమయమో, యట్లె నీకును విరోధినిరసనసమయ మయ్యె ననుట. లేక, అంధకారము పోయి పూర్వసంధ్య వచ్చినట్లు నా యజ్ఞానాంధకారము పోయి భగవంతుఁడవగు నీ సాక్షాత్కారము గలిగినది. నేఁడు నాకు సుప్రభాత మనుట. 'ఉత్తిష్ఠ' లెమ్ము. నీవు నిదురించునప్పటి యొప్పిదమును జూచితిని. ఇఁక మేలుకొన్నప్పటి చెలువమును జూడఁగోరెద ననుట. 'నరశార్దూల' నీవు పురుషశ్రేష్ఠుఁడవుగావున 'యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః' శ్రేష్ఠుఁ డేది యేది యాచరించునో యితరజనులు నది యదియే యాచరింతురన్నట్లు, ఇతరులకు విహితమని తెలియుటకై సంధ్యోపాసనమును నీవు చేయవలయు ననుట. ఆశ్రితులయొక్క విరోధులను నిరసించుటయే స్వభావముగాఁ గల పురుషశ్రేష్ఠునకు నీకు నిదురించుటకును దీక్ష గలదా యనుట. లేక, నా యజ్ఞము నిర్వహింపఁ జాలువాఁడా యనుట. లేచుటకు ప్రయోజన మేమనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—'కర్తవ్యం దైవమాహ్నికమ్' దేవునిచే విహితమైన నిత్యకర్మమును జేయవలయును. లేక, దేవర యాజ్ఞారూపమైన కర్మమును నేను జేయవలయును. దానిఁ నీవు స్వీకరింపు మనియు నర్థము.

1. 'కందర్పః' అనఁగా కుత్సితమైన దర్పము. ఇది మున్ను ఆకారము గలిగియుండె. దానినే పండితులు కాముఁడని చెప్పెదరు. అని వ్యాఖ్యానాంతరము.

మున్నంటి కంటి మంటను మాఁడిన యా పలుగాకి యొడలినుండి వీడి యవయవము లన్నియు విశీర్ణములై నవి. అట్లమ్మహాత్ముండు వానిని నీఱు గావింపఁగా వాని దేహంబును రూపణె పరమేశ్వరుని పెనుకోపంబువలనఁ గాముం డీరీతిని శరీరము లేనివాఁడై యది మొదలుగా ననంగుఁ డని నలుగడల పేరు వడసినవాఁడయ్యె. వాఁ డెచ్చట నంగములు విడిచెనో యా దేశ మంగదేశ మని పేరు గాంచి సిరుల వహించె. ఆ స్థాణుని యాశ్రమం బిది. ఇం దున్న యీ మునులు తొల్లింటినుండి క్రమముగా నాతని శిష్యులై యున్నవారు. కావున వీ రెప్పుడును ధర్మపరాయణులై పాపం బేమియు నొందక యుందురు. శుభదర్శనా! ఈ రాత్రి యంగదేశంబున నీ పుణ్యనదుల నడుమ వసించి, రేపు గంగానదిని దాఁటుదము. ఇఁక స్నానంబు చేసి జపంబులు సలిపి హవ్యంబులను వేల్చి, పరిశుద్ధులమై పొల్చుచు నా యాశ్రమంబున కందఱును బోవుదము.' ఇట్లు వారు మాటాడుకొనుచుండఁగా నందలి మునులు తపోమహిమచే దవ్వులం గనుఁగొను తమ జ్ఞానదృష్టిం జేసి వారిని వారి రాకకుఁ గారణము నెఱింగి యెంతయు సంతసిల్లి మేనం బులకలొత్త గాధిసుతమునకు నర్ఘ్యపాద్యంబుల నాచమనీయంబు నొసంగి కందమూలాదు లారగింప నిచ్చి పిదప రామలక్ష్మణులకు నతిథిపూజలు గావించిరి. విశ్వామిత్రుం డును వారి కుశలంబు లడిగె. వారును దమ యతిథుల నమ్మువ్వుర నానావిధ కథల రంజిల్లఁ జేయుచుండిరి. అంత మలుసంజ కెంజాయ చూపట్టఁగా విశ్వామిత్రుఁ డాదిగాఁ గల ఋషులును రామలక్ష్మణులు నేకాగ్రచిత్తులై తమతమ కోలఁదిని సందెవార్చి గాయత్రి జపించిరి. అంత నందు వసించు సువ్రతులగు తాపసులు తమ్ముఁ దోడుకొనిపోవఁగా వారు కాముండు దహింప బడుటం జేసి కామాశ్రమ మని పేరుగల యా స్థలమునకుఁ జని యపు డందు సుఖంబుగా వసించిరి. ధర్మాత్ముఁ డును మునితిలకుఁడు నగు విశ్వామిత్రుఁడు ఆ యాశ్రమ మహిమను గుఱించి రమణీయములగు కథలను జెప్పుచు, నా చెలువపు రాజకుమారుల నలరించిన వాఁడయ్యె.

ఇది యిరువదిమూఁడవ సర్గము

ఇరువదినాల్గవ సర్గము

{ మలద కరూశ దేశముల వృత్తాంతము; తాటకావనమునకుఁ బోవుట }

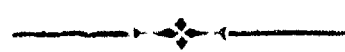
అంతఁ దెలతెలవాఱఁగా నా యరిందములు తత్కాలకరణీయములు నిర్వర్తించి విశ్వామిత్ర పురస్సరముగా గంగాతీరమున కరిగిరి. అందున్న మునులు వాఁడి నియమంబులఁ బోఁడిమిగన్న మహనీయులు. వార లందఱును శుభంబగు నొక యోడను దెప్పించి విశ్వామిత్రుని జూచి 'రాజపుత్రులను దోడ్కొని నీ వీ

యోడ నెక్కి శుభముగా దారిని పయనము గమ్ము. కాలవిలంబము వల' దనిరి. 'వల్లె' యని విశ్వామిత్రుఁడును వారిని బూజించి రాజసుతులతోడ సముద్రగామిని యగు నా నదిని దాఁటుచుఁ దజ్జలంబుల నడిమికిఁ బోవఁగా నయ్యెడ అల లొండొంటిని బిట్టుగా మోఁదెడి యురవడిచేఁ బెచ్చుపెరుగుచున్న పెనుచప్పుడును రాముఁడు నతని తమ్ముఁడును వినిరి. రాముఁడు మునివరుని జూచి 'మహాత్మా! ఇయ్యేటినడుమ జలము లొండొంటితో బిట్టుగా మోఁదుటచేఁ బుట్టినదా యేమి యీ పెనుచప్పు' డని యడుగఁగా నందులకు విశ్వామిత్రుఁడును కుతూహలమంది యా శబ్దమునకుఁ గారణం బిది యని నిశ్చయించి చెప్పఁబూని 'రఘుకులతిలకా! కైలాసపర్వతమున బ్రహ్మదేవుఁడు తన మనస్సుచే నొక సరస్సు నిర్మించెను. కావున నది మానససరస్సు నాఁబడు [1]ఆ సరస్సునుండి స్రవించి, యా సరయూనది అయోధ్యాపురంబు నావరించి ప్రవహించుచున్నది. ఆ బ్రహ్మసరస్సుననుండి యది వచ్చిన దగుటం జేసి సరయువు నాఁబడియె. గంగానది నెదిరి పఱతెంచు నా సరయూజలంబుల కలగుండుచేఁ గలిగిన దీ పెనుచప్పుడు. కాన నియతచిత్తుండవై వీనికి నమస్కరింపు' మనియె. ఆ ధార్మికు లిరువురు నా రెండు నదులకుఁ బ్రణమిల్లి గంగానది దక్షిణతీరంబు సేరి, యవ్వలఁ జులుకని నడల నడచిపోయి యచ్చట ఘోరముగాఁ బొడతెంచుచున్న వనంబును నిర్జనం బైన దానిని జూచి మునితోడ 'ఔరా! చొరరాని యీ వనం బేమి! నలుగడల నీలపురుగులు గీపెట్టుచున్నవి. బెట్టిదములైన క్రూరమృగంబు లంతటఁ దిరుగాడుచున్నవి. శకుంతంబులును మఱియు నానావిధ పక్షి సంతతులును బిట్టుగాఁ గూయుచున్నవి. సింహ శార్దూల వరాహంబుల భయంకర శబ్దంబులు వినఁబడుచున్నవి. గజంబులు నందంద క్రాలుచున్నవి. ఇనుమద్దిచెట్లును చంద్రచెట్లును ఏఱుమద్దులును బిల్వచెట్లును దుమ్మకులును కలిగొట్టుచెట్లును గంగరేఁగులును క్రిక్కిరిసియున్నవి. ఈ దారుణవన మెవరిది?' యని యడుగఁగా మహాతేజుండగు నమ్మునిపుంగవుండు 'వత్సా! కాకుత్స్థకులతిలకా! ఈ దారుణవన మే ప్రాణిదో చెప్పెద వినుము. తొల్లి యిది దేవనిర్మితంబులై దేవలోకసదృశములును ధనధాన్య సమృద్ధములు నగు మలద కరూశము లను రెండు దేశములుగా నుండినవి. మున్నింద్రుఁడు వృత్రాసురుని వధింపఁగా దోడనే యా వేయుగన్నుల ప్రోడను బ్రహ్మహత్య యావేశించె.

1. సరయువు బ్రహ్మనిర్మితమైన మానససరస్సునఁ బుట్టి అయోధ్య పడమటిభాగంబునఁ బాఱి, దాని యుత్తరపుదిక్కును జుట్టుకొని తూర్పుప్రక్కకు వచ్చి, యచ్చట అంగదేశమునందు గంగలో సంగమించుచున్నది. ఆ రెండు నదులు కలియుచోట స్థాణ్వాశ్రమ మున్నది. కాఁబట్టి సరయువుతోఁ గూడిన గంగానదిని దాఁటునపుడు సరయూజలము లెత్తగుటచే గంగయందుఁ బాఱుతెంచి పడఁగా ఆ శబ్దము పుట్టినదని తెలియునది.

కనుక నాతని కళుచిత్వంబును నాఁకలియు మిక్కిలి పయికొనియె. దేవతలును దపోధనులగు ఋషులును, ఆ యింద్రుని గంగానది పుణ్యతీర్థంబుల నభిషేకించి పిదప మంత్రపూతంబులగు కలశజలంబుల స్నాతుని గావించి యశుచిత్వమును ఆఁకలిని విడిపించి యింద్రశరీరజనితంబులైన యా మలంబును గరూశం బను నీ దేశంబున నుంచి యంత సంతసించినవారైరి. ఇంద్రుఁడును మలదకరూశములు విడిచి తాను బరిశుద్ధుండు కాఁగా మిగుల సంతసించి యా దేశంబుల నుద్దేశించి 'నా దేహము మలంబును గరూశమును దాల్చుటంజేసి యీ జనపదములు ధనధాన్యసమృద్ధి నభివృద్ధినొంది మద్దేహ మలమును ఖండించుటంజేసి మలదంబనియు, నా కరూశమును గ్రహించుటంబట్టి కరూశమనియు జగంబునఁ బ్రసిద్ధినిగాంచఁ గల' వని యనుత్తమంబగు వరం బొసంగె. ఆ ధీమంతుండా దేశంబుల నట్లు పూజించుటఁ గని దేవతలు 'బాగు బా' గని యాతనిఁ గొనియాడిరి. ఈ కారణమునుబట్టి యీ మలదకరూశదేశంబులు పెద్దయుంగాలము ధనధాన్యసమృద్ధిని బెంపు సొంపారి యుండె. అంతఁ గొంత కాలమునకుఁ దాటక యను పేరుగల యొక యక్షకాంత కలిగినది. అది పుట్టుకతోడనే వేయి యేనుంగుల కడిందిబలము గలదై కామరూపిణిగా నుండెను. దానివలన నీకు భయంబేమియుఁ గలుగకుండుఁ గాక. దానిని ధీమంతుండగు సుందుండు పెండ్లియాడెను. దానికిఁ బరాక్రమంబున శక్రునిఁబోలు మారీచుండను రక్కసుఁడు పుట్టె. వాఁడు వట్రువలగు బుజములు నజయ్యమగు శౌర్యమును గలిగి, వెడంద మొగముతోడను పెను శరీరంబుతోడను భయంకరాకారుఁడై పొడసూపుచు నెప్పుడుఁ బ్రజలను దిగులుపాలు సేయుచున్నాఁడు. దుష్టచారిణియగు తాటకయు నీ మలదకరూశ దేశంబుల నెప్పుడు నాశము సేయుచున్నది. అది యిట యొకటియు నరయామడదూరంబున మార్గము నడ్డగించి కాపున్నది. అది యున్న వనంబునకుఁ బోవు మార్గముననే మనము పోవలయు. నీవు నిజబాహుబలమును బూని యీ దుష్టతాటకను జంపుము. అట్లు చంపి నా పంపున నీ దేశంబును మరల నెప్పటివలె నిష్కంటకము గావింపుము. ఈ దేశ మిట్టి పుణ్యక్షేత్ర మయినను ఎవ్వరికిని జిక్కని యీ యక్షిణి దీనిని ఆవరించి నిర్జనము గావించుటచే నెవ్వరు నిచటికి రానోపరైరి. ఈ వనం బెట్లు భయంకరమయ్యెనో, ఏ విధమున నిర్జనము గావింపఁబడినదో, ఏల యిప్పటికిని నా చొప్పుననే యున్నదో, యీ వృత్తాంత మంతయు నీకు సొంతముగాఁ జెప్పితి' ననియె.

ఇది యిరువదినాల్గవ సర్గము

ఇరువదియైదవ సర్గము

తాటకా వృత్తాంతము

అప్రమేయప్రభావుఁడైన యమ్మునిసత్తముని యుత్తమవాక్యంబు విని పురుషలలాముండు రాముండు 'మునీంద్రా! యక్షు లల్పవీర్యులని వినఁబడు. అట్టివారిలో నొక యబలయైనది వేయిగజముల బలము గలిగియుండుట యెట్లు? వినిపింపవే' యనఁగా విశ్వామిత్రుఁ డిట్లనియె. 'ఒక యబలయగు తాటకకు నింత మేటి బలము గలుగుటకుఁ గారణంబు వినుము. దానికి వరదానమున బలము గలిగినది. కాఁబట్టి యబలయైనను బలవంతురాలై యున్నది. తొల్లి పరాక్రమశాలియగు సుకేతుఁడను గొప్ప యక్షుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడు సదాచారసంపన్నుఁడయ్యు సంతానహీనుఁ డగుటంజేసి సంతతిని బడయుటకై పెను తపము గావించె. అప్పుడు పితామహుఁడు కడుంబ్రీతుండై యా యక్షపతికిఁ దాటక యను మేటికూఁతు నొసంగి, యా కన్నియకు, వేయింటి యేనుంగుల బలంబును నిచ్చెను; కాని యా మ్మహాయశుని కొక కొడుకును గృపసేసినవాఁడు గాఁడయ్యె. అట్లు పుట్టి పెరుఁగుచు నానాఁట రూపును నెలపరువంబును మీఱుచున్న యా కన్నియను నా యక్షులమిన్న ఝర్ఝనందనుండగు సుందునికిఁ బొగడొందు నిల్లాలుగా నిచ్చి పెండ్లి గావించె. అంతఁ గొంతకాలంబున నా యక్షకాంత యప్రతిముండగు మారీచుండను పుత్త్రుం గాంచె. వాఁడు శాపమువలన రాక్షసుఁడయ్యె. శాపహేతువు వినుము. సుందుఁ డగస్త్యునిచేఁ జావఁగా నా తాటక కొడుకుంగూడి యా ఋషిని మాఱుకొని చంపం దలఁచి యురవడిఁగొని గర్జిల్లుచు నమ్మునిపుంగవుని మ్రింగఁ బాఱు తెంచె. అట్లు పఱతెంచుచున్న దానిని భగవంతుఁ డగస్త్యుఁడు నూచి దానికుమారుని మారీచుని 'రాక్షసుండవు గ' మ్మని శపించి మఱియుఁ గోపంబు దీపింపఁ దాటకతో 'ఓసీ! ఈ రూపము విడిచి మనుష్యులను భక్షించుదానవై వికారమగు రూపమును మొగమును గలిగి యుండుము. ఇఁక నీకుఁ గ్రూరంబగు శరీరము గలుగుఁగాక' యని శపియించె. తాటకయు నా శాపమునకు సైఁపక క్రోధంబు వెల్లువ మూర్ఛిల్లుచు నప్పు డగస్త్యుఁడు చరించుచుండిన యీ రమణీయదేశమును నిర్జనముగాఁ బాడుసేయుచున్నది. దుర్మార్గపు నడవడిని మెలంగుచు నీ యక్షిణి మిక్కిలియుఁ గ్రూరయై పరాక్రమంబున లోకంబునకుఁ జెట్టసేయుచున్న కట్టిఁడి గావున గోబ్రాహ్మణహితంబుకొఱకు దీని నుఱుమాడుము. శాపంబు సోఁకియున్న యీ పలుగాకిని ముల్లోకములయందు నీవు దప్ప మఱియెవఁడును జంపం దెంపుసేయఁడు. రఘుకులప్రసూతుఁడవగు నీవ యిందులకుఁ దగుదువు. ఆఁడుదానిని జంపుట యెట్లని యసహ్యపడఁ దగదు సుమీ. నీవు పురుషరత్నంబవు. అందును రాచపట్టివి. చతుర్వర్ణముల హితముకొఱకు వలయు కార్యము రాజసూనునకుఁ గర్తవ్యము. ప్రజారక్షణముకొఱకైన కర్మం, బది క్రూరముగానీ, యక్రూరముగానీ, పాతకము

గానీ దానివలన నపవాదము గలుగనీ, ప్రజలం గాచు రాచపట్టి దానిని జేసియే తీఱవలయు. రాజ్యభారముఁ బూనినవారి కిది సనాతన ధర్మము. అధర్మపరాయణ యగు నీ యక్షిణిని జంపుము. కకుత్స్థకులజు లధార్మికులఁ జంపుదురు. దీనియందు ధర్మమే కానిపింపదు. కాన నీకుఁ జంపఁదగు. దుష్టాత్మలగు స్త్రీలనైనను జంపుట శిష్టాచారసిద్ధమే కాని మత్కల్పితముగాదు. తొల్లి పుడమినెల్లఁ బాడుసేయం బూనిన మంథర యనుదానిని విరోచనుకూఁతును నింద్రుండు చంపుట వినఁబడు చున్నదేకదా. మఱి భృగుపత్నియైన శుక్రునితల్లి తొల్లి జగంబున నింద్రుని లేకుండఁ జేయుదునని కడిండిపూనికిం బూనఁగా దానిని విష్ణుండు చంపెననుటయుఁ బ్రసిద్ధము. రాజకుమారా! వీరే కాదు, మఱియు మహాత్ములు పెక్కండ్రచేత అధర్మపరాయణలైన రమణులు చంపఁబడిరి.''

ఇది యిరువదియైదవ సర్గము

—✥—

ఇరువదియాఱవ సర్గము

రాముఁడు తాటకను జంపుట

విశ్వామిత్రుఁ డర్థవంతముగాఁ జెప్పిన యా దిట్టంపుమాట విని దృఢ వ్రతుండును రఘుకులాలంకారభూతుఁడు నగు రాముఁడు చేతులుమోడ్చి తనలో 'కౌశికుండు చెప్పినట్టు చేయవలయునని తండ్రి నాకుఁ జేసిన యాజ్ఞవలనను ఆ యాజ్ఞయందలి గౌరవమువలనను, భగవంతుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పుట వలనను, ఏ శంకయు లేక యిది నాకుఁ జేయఁదగినది' యని యెంచి, విశ్వామిత్రుని జూచి 'మునీంద్రా! అయోధ్యాపురంబున మహాత్ముఁడగు నాతండ్రి దశరథుఁడు విశ్వామిత్రుండు చెప్పినట్లు చేయవలయునని నా కానతిచ్చెను. నా కాతనిమాట జవదాటరాదు గదా. తండ్రి చెప్పినమాట విని యున్నాఁడ మఱి పితృవాక్య పరిపాలన వ్రతుండ. అందును బ్రహ్మవాదియగు విశ్వామిత్రుల యాజ్ఞ. దీనింబట్టి తాటకావధము నా కుత్తమంబైనది గావునఁ గావించెద. ఇందులకు సందేహము లేదు. మఱి గోబ్రాహ్మణ హితముకొఱకును, ఈ దేశము సుఖముకొఱకును మహానుభావుండగు నీ యాజ్ఞను జేయఁ బూని తిని' అనియె. ఇట్లు చెప్పి పగతుఱ వడఁకించు నా వాఁడి మగఁడు వింటి నడుమును బిడికిలించి దిక్కులు మాఱుమ్రోఁగునట్లు నారి మొర యించి టంకారము గావించె. ఆ శబ్దము విని తాటకావనమున నున్నవా రందఱు వెఱపునొందిరి. తాటక సహజముగా నత్యంత కోపాత్మురాలు. మఱి యా మ్రోఁత విని, యది యేమియుఁ జేయుటకుఁ దోఁపక తత్తఱపడి యాలో చించి కోపంబు పెల్లున మూర్ఛిల్లుచు నా శబ్దమే దిక్కుననుండి వచ్చెనని విని యా దిక్కునకు వేగ పాఱుతెంచె. వికారమగు నాకారమును మొగమును గలిగి మిక్కిలియుం బొడువుగాఁ బెరిఁగియున్న యా తాటక మిక్కిలి కోపముతోఁ బాఱు

తెంచుటఁ జూచి రాముఁడు తమ్మునితో 'లక్ష్మణా! మిగుల వికృతమై చూచు వారికిం దిగులుగొలుపునట్టి యీ యక్షిణిశరీరంబును జూడుము. దీనిని పిఱికివారు చూచిరేని వారి హృదయంబులు పగిలిపోవును. దీనిని మార్కొనుట మిక్కిలి కడిఁది. ఇది మాయాబలమును గలది. దీనిని ముక్కును జెవులును గోసి మరలి పాఱిపోవంజేసెద. ఇంతియ చాలును దీననే గురువచనముఁ దీర్చుటయుఁ గలుగును. కాని యాఁడుది యగుటంజేసి కావఁదగినదియు నగుం గావునఁ జెంపు సేసి చంపుటకు నామనం బొల్లకున్నది. కనుకఁ జేతులను గాళ్ళను గోసి దీని పరాక్రమమును గతియు రూపుమాపుద మని నాకుఁ దోచిన'దనియె. రాముఁ డిట్లు పలుకుచుండఁగాఁ దాటకయుఁ గ్రోధమూర్ఛితయై చేతులెత్తుకొని గర్జిలుచు లక్ష్మణుని మాని రాముని పైకి నఱికెను. బ్రహ్మర్షియగు విశ్వామిత్రుఁడు రాముఁ డతిమానుషశక్తియుక్తుం డని యెఱింగియు, ఆ జలాభి క్రౌర్యాతిశయమును జూచి యొక్కింత కొంకి దానిని హుంకారమున నదల్చి 'రామ లక్ష్మణులకు శుభంబగుత! జయము గలుగుఁగాక!' యని దీవించె. తాటకయుఁ బెంధూళిని ఘోరముగా నెగఁజల్లుచు, దానిచేఁ బెనుఁజీఁకటి గావించి కొంతతడవు రామలక్ష్మణుల నిరువుర సొమ్మసిల్లఁజేసి పిదప మాయవన్ని మఱుంగుపడి ఱాలను బెనుజడిగా వారిపయిం గురియించె. రాఘవుఁడును గ్రుద్ధుఁడై శరవర్షమునఁ దదీయ భూరి శిలావర్షమును బ్రతిహతముఁ గావించి, మీఁదు మిక్కిలి ఱాలు గురియకుండునట్లు, పాఱుతెంచు నా దుష్టాత్మురాలి కరములను నఱికినవాఁడయ్యె. అంత నది చేతులులేక మిగుల శ్రమ మొంది సమీపంబున నిలుచుండఁగా దాని చెవులును ముక్కును లక్ష్మణుఁడు గోపంబు దీపింపఁ గోసివైచె. అది కామరూపిణిగావున తోడనె 'నానావిధ రూపములు గొని మాయఁబన్ని యంతర్హితయై ఘోరముగా శిలావర్షము గురియుచు మోహంబు గొలుపునటుల చరించుచుండె. అంత నలుగడల రాలవానం దొప్పఁదోఁగుచున్న యా కొమరులఁ జూచి గాధికుమారుఁడు తాటకను జంపించు సొంపు దళుకొత్త వారితో 'రామా! దయ చాలుఁజాలు. ఆఁడుది యనియా? ఆ డుది యఁయ్యు నిది కడింది పాపాత్మురాలు సుమీ! ఇఁక సైచిన దుడుకు నడతలు నూపును. ఱాలు గురియించి మనల ముంచును. ఇది యాగంబులను జెఱుపునది. ఇఁక ముందు పొద్దుగ్రుంకునేని దీని మాయ పెచ్చుపెరుఁగును జుమీ! ఇదె ముందు సందె రానున్నది! ఇంతలో దీని నంతము నొందింపుము. రక్కసులను సందెవేళల నెదురించుట కష్టముగదా' యనియె. ఇట్లు చెప్పఁగా రాముఁడును అంతర్హితయై శిలావర్షము గురియించుచున్న యా యక్షిణిశబ్దంబువలన నది యున్న దిక్కు నెఱింగి దానిని వేధింపఁజాలు బలిమిని బ్రకటించుచు బాణంబుల దాని నరికట్టఁగా, అది మాయాబలమున నంతర్ధానము నొందె. అయినను బాణజాలంబు నలుగడలం గ్రిక్కిఱియుటంజేసి యది తన యంతర్ధానము వ్యర్థముకాఁగా

దానిని విడిచి బయలుపడి బిట్టుగా నార్చుచు రామలక్ష్మణులపయిని బాఱు తెంచెను. ఇట్లు విక్రమించి పిడుగుంబోలెఁ గడువడి వచ్చుచున్న దాని రాముఁ డొక వాఁడి యమ్మును ఱొమ్మునందు నాటఁగా నది నేలంగూలి యుసురు విడిచె. భీకరమూర్తి యగు నా తాటక గీటడంగుటకు వేలుపులమేటి యింద్రుండును దక్కిన వేలుపులును జూచి 'బాగు బా'గని కాకుత్స్థకులజుని గొనియాడిరి. వేయి గన్నుల తవరయగు నా తెఱగంటి దొరయు దేవతలును మిక్కిలి సంతసిల్లి విశ్వామిత్రుని జూచి 'మునీంద్రా! కుశికకులతిలకా! నీకు శుభంబగుఁ గాత. ఇంద్రుఁడు తోడుగాఁగల దేవతల మందఱమును నీకర్మమునకు సంతుష్టుల మైతిమి. రాముని యెడ నెయ్యమును ననుగ్రహమును నెఱపుము. ప్రజాపతియగు భృశాశ్వునకుఁ బుట్టి యతుల్యార్జిత పరాక్రమంబులగు నస్త్రంబులను దపోబలంబున నీ వార్జించితివి. వాని నీతని కిఁక జెప్పుము. ఏలన, నితండు నియతంబుగా నిను వెంటనంటి నీకు శుశ్రూషఁ జేయుటయందు స్థిరముగా బుద్ధిగలిగియున్నవాఁడు. కాన నీకెంతయుఁ బాత్రుండు. మఱియు నీ రాజకుమారుఁడు సురలకుఁగాను గొప్ప కార్య మొకటి గావింపవలసియు నున్నది' యనిరి. ఇట్లు చెప్పి దేవతలందఱును విశ్వామిత్రుని బూజించి యతిముదంబునఁ దమ వచ్చినదారిం బోయిరి. అంత సంధ్యాసమయ మయ్యె. పిదప మునివరుఁడును దాటక గీటడంగుటకు నెంతయు సంతసిల్లి, ప్రీతి గడలుకొన రాముని యాదల మూర్కొని 'రామా ! నా కన్నుల పండువా ! నేఁటి రాత్రి మన మీ యెడ నుండి రేపు వేకువను మదీయాశ్రమంబునకుఁ బోద' మనఁగా రాముఁడు నమ్మాటకు ముదంబంది యా రాత్రి తాటకావనము ననే సుఖముగా నుండిరి. ఆ దినమునం దప్పుడే యా వనమును ఉపద్రవములెల్ల వీడి కుబేరుని యుద్యానవనంబగు చైత్రరథంబునుం బోలెఁ బొలుపారుచుండె. రాముఁ డిటు లా తాటకను జంపి సుర సిద్ధ సమూహంబులు పొగడ మునితోడ నా వనంబున నుండె. తెలతెలవాఱుటయు మునియు నాతని మేలుకొలిపినవాఁ డయ్యె.

ఇది యిఱువదియాఱవ సర్గము

ఇ రు వ ది యే డ వ స ర్గ ము

విశ్వామిత్రుఁడు రామునకు నస్త్రముల నిచ్చుట

మహాయశుండగు విశ్వామిత్రుం డా రాత్రి యంతయు నచటఁ గడపి యంత రామునిఁ జూచి చిఱునగవు చిగురొత్త నింపారు మెత్తని పలుకులతో 'రాజకుమారా ! నా కెంతయు సంతసంబైనది. నీకు శుభం బయ్యెడు. కీర్తి నిధివగు నీకుఁ బరమ ప్రీతుండనై సకలాస్త్రంబుల నొసంగెద. దేవాసురనికర ములనుగాని గంధర్వులనుగాని యురగులను గాని మఱి యే పగవారి నేని బలిమి తోడ బవరంబున లోఁబఱిచి గెలుపు నొడఁగూర్పఁజాలు దివ్యాస్త్రంబుల

నన్నింటి నిచ్చెద. నీకు మంగళంబగు. దివ్యంబగు నొక పెద్ద దండచక్రము నిచ్చెద. నీ వీరత్వమునకును వెను బుజంబులకును దగు ధర్మచక్రంబును, గాలచక్రంబును, నత్యుగ్రంబగు విష్ణుచక్రంబును, ఇంద్రాస్త్రంబును, వజ్రాస్త్రంబును, శైవంబగు మేలి శూలంబును, బ్రహ్మశిరోస్త్రంబును, ఐషికంబును, నిరుపమంబగు బ్రహ్మాస్త్రంబు నొసంగెద. నృపకుమారా! ఇంతియకాదు; మోదకి, శిఖరి యనెడి గదలు మిక్కిలి ప్రకాశించుచు నాకడ నున్నవి. ఆ రెంటిని నిచ్చెద. మఱియు ధర్మపాశమును, గాలపాశమును, వరుణ పాశమును, నిరుపమానమగు నివారుణాస్త్రము నిచ్చెద. శుష్కాశనిని, ఆర్ద్రాశనిని, పైనాకాస్త్రమును, నారాయణాస్త్రమును, అగ్నిదేవునకుఁ బ్రియంబైన శిఖరంబను నాగ్నేయాస్త్రమును, బ్రథనంబనియెడు వాయవ్యాస్త్రమును, హయశిరోస్త్రమును, క్రౌంచాస్త్రమును, విష్ణుశక్తి, రుద్రశక్తులనెడి శక్తిద్వయమును, మఱియు నసురులు దాల్చు కంకాళము, కాపాలము, కంకణము మొదలగు బెడిదంపు ముసలములును, విద్యాధరదేవతాకంబైన నందనంబను మహాస్త్రమును, గంధర్వప్రియములైన మానవ ప్రస్వాపన ప్రశమనంబు లనియెడి గాంధర్వాస్త్రములును, సౌరాస్త్రమును నిచ్చెద. దర్పణము, శోషణము, సంతాపకము, విలాపనములను నస్త్రములును, మన్మథునకుం బ్రియంబై యెదిరింపరాని మదనాస్త్రమును, పిశాచప్రియంబై పిశాచదేవతాకంబైన మోహనాస్త్రమును మహాయశుండగు పురుషశార్దూలునకు నీకు నిచ్చెదఁ గయికొనుము. ఇంతేకాక తామసము, సౌమనము, సంవర్తము, దుర్ధర్షమగు మౌసలము, సత్యము, మాయూరము, శత్రుతేజోనిరాసకమును ఘోరము నగు తేజఃప్రభమును, శిశిరంబను సౌమ్యాస్త్రంబును, త్వష్టృదేవతాకంబైన సుదామనాస్త్రమును, శితేషునామకమును దారుణము నగు భగాస్త్రమును, మానవమును మొదలుగాఁ గామరూపములును మహాబలయుతములును సత్యుదారములు నైన యీ యస్త్రముల శ్రీఘ్రంబ పరిగ్రహింపుము. మహాబాహుసంపన్నుండగు రాజకుమారునకు నీ కివి దగు' ననియె. ఇట్లు చెప్పి యమ్మునివరుండు శుచియై తూర్పుదిక్కు మొగంబై నిలిచి, యప్పుడు మిక్కిలియుఁ బ్రీతియొప్ప నుత్తమంబులగు నా యస్త్రమంత్రముల నన్నింటిని రామున కుపదేశించె[1]. ఆ యస్త్రముల నన్నింటిని దెలియుట దేవతలకునేని దరముకాదు. అట్టి వాని నా విప్రవరుఁ డపుడు రామునకుఁ జెప్పినవాఁ డయ్యె. ఇట్లస్త్రమంత్రముల నొసంగి మంత్రదేవతలను రామునికి వశము గావింపఁ గోరి ధీరుఁడా విశ్వామిత్రుఁడు వానిని దలఁచి

1. అస్త్రము లిచ్చుట యనఁగా అస్త్రమంత్రము లిచ్చుట యని భావము. అస్త్రంబుల యధిదేవతలు భృశాశ్వుని పుత్రులు గాన వారినిబట్టి యస్త్రంబులును భృశాశ్వుని పుత్రులుగాఁ జెప్పఁబడియె.

జపింపఁగాఁ, దదాజ్ఞంజేసి మహార్హ్మంబులైన యా యస్త్రము లన్నియు నపుడు ప్రభామయ శరీరంబులు గ్రాల నిలిచి రామునిం గొలిచి ముదంబునఁ గేలు మొగిచి యా వీరుం జూచి 'రఘుకులతిలకా! పరమోదారులమగు మేము నీకు గింకరుల మైతి' మనిరి. రాముఁడును వానిసేవం బ్రతిగ్రహించి హస్తంబున స్పృశించి 'నా మనంబు ననువర్తించి యుండుఁ' డని యాజ్ఞాపించె. అంత నా రాముండు మిక్కిలి తేజంబు దీపించుచు నతిప్రీతిని విశ్వామిత్రమహర్షికి నమస్కరించి పయనంబు కాఁదొడంగె

ఇది యిరువదియేడవ సర్గము

ఇరువదియెనిమిదవసర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు రామున కుపసంహార మంత్రము లుపదేశించుట

అంత రాముఁ డస్త్రములను బ్రతిగ్రహించి శుచియై మొగంబున సొంపు వెంపారఁ బయనంబు కాఁబూని విశ్వామిత్రుని జూచి 'మునీంద్రా! నే నస్త్రం బులఁ గయికొన్నవాఁడ నగుటంజేసి దేవతలకును మార్కొనరానివాఁడ నైతి. అస్త్రముల ప్రయోగముమాత్ర ముపదేశించితిరి. ఇప్పుడు వాని యుపసంహార మును నా కుపదేశింపఁ గోరెద' ననఁగా సువ్రతుండగు నమ్మునివరుండును బ్రీతిం బొంది శుచియై రామున కుపసంహార మంత్రములఁ జెప్పఁబూని 'రామా! సత్యవంతము, సత్యకీర్తి, ధృష్టము, రభసము, ప్రతిహారతరము, పరాఙ్ముఖ, మవా ఙ్ముఖము, లక్షాక్షము, విషమము, ధృఢనాభము, సునాభము, దశాక్షము, శత వక్త్రము, దశశీర్షము, శతోదరము, పద్మనాభము, మహానాభము, దుందు నాభము, సునాభకము, జ్యోతిషము, కృశనము, నైరాశ్యము, విమలము, యోగం ధరము, హరిద్రము, దైత్యము, ప్రశమనము, (శుచి, బాహువు, మహాబాహువు, నిష్కలి, విరుచి,) సార్చిమాలి, ధృతిమాలి, వృత్తిమంతము, రుచిరము, పితృ సౌమనసము, విధూతము, మకరము, కరవీరకము, ధనము, ధాన్యము, కామ రూపము, కామరుచి, మోహ, మావరణము, జృంభకము, సర్వనాభము, సంతానము, వరణము ననెడి యుపసంహారములఁ గామరూపులును భాస్వరులు నగు భృశాశ్వకుమారులను నావలనఁ బ్రతిగ్రహింపుము. నీకు మంగళ మగుఁ గాత. నా కెంతయు నీవు పాత్రుండ' వనియె. 'వల్లె' యని రాముండును నుల్లంబు పల్లవింప నా మంత్ర సమూహంబులఁ బ్రతిగ్రహించె. అవియు నా రాఘవుని గొలిచి నిలిచె. అవి మెఱుంగులు దుఱుంగలించుచు దివ్య దేహం బులు దాల్చి మూర్తిమంతములై సుఖప్రదములుగా నుండినవి. అందుఁ గొంద ఱగ్గిం బోలియుఁ గొందఱు పొగం బురుడించియుఁ, గొందఱు సూర్యచంద్రుల నెనయుచును, గొందఱు నమ్రులై కేలుమోడ్చియుఁ జూపట్టిరి. అందఱును బ్రాంజలులై రాముని జూచి తియ్యని పలుకుల 'పురుషశార్దూలా! ఇదె

యున్న వారము. ఆనతిమ్ము. నీకేమి సేయవలయు ' ననిరి. రఘునందనుండు నా బృందమును జూచి ' మీరలు కార్యము కలుగునపుడు నేను మనంబునఁ దలంచినంతనే వచ్చి నాకు సాహాయ్యము సేయుఁడు ; ఇప్పుడు నిచ్చలు పోయిరం ' డని పలికెను. అంత నమ్మంత్రదేవతలు ' అట్లె యగుఁగాక ' యని రామునివలన వీడుకోలు వడసి వచ్చినట్లు వెళ్లిపోయిరి. (అంత, రాముఁడు బ్రహ్మవాదియగు నవ్విశ్వామిత్రుని పంపున లక్ష్మణునికి నా యస్త్రములనెల్ల బ్రయోగోపసంహార సహితముగా నెంతయుఁ బ్రీతిని దెలిపినవాఁ డయ్యె.) ఇట్లు రాఘవుం డా యుపసంహార మంత్రముల నెఱింగి యవ్వలఁ బయనంబై పోవుచు నమ్మునిని జూచి తీపారు తేటమాటల నిట్లనియె. "మునీంద్రా ! ఇయ్యెడఁ గొండకుఁ గొంతదూరమునఁ గ్రిక్కిఱియ దట్టమై తాఱుకొనుచు పెనుమబ్బువలెఁ జెట్లగుంపు పెంపారుచున్నది. చూచుట కెంతయు సొంపై, యింపైన యెలుఁగులు గల పలువగల పులుఁగుల చేతను నలుగడలఁ దిరుగాడు పెక్కు మృగములచేతను విలసిల్లుచు నల్లమున కెంతయు నుల్లాసము గొలుపుచున్నది. కాన యిది యేదియో తెలియుటకుఁ గుతుకముగా నున్నది. దిగులు గొలిపి గగురు పుట్టించు నా ఘోరతాటకా వనమును గడచి వచ్చితిమిగదా ! ఈ దేశ మట్లు దిగులు గొలుపక సుఖముగా నుండుటచే నిది యొక యాశ్రమపద మనిమాత్రము దెలియుచున్నది. కాని యెవరిదో తెలియకున్నది. కాన యంతయు నెఱిఁగింపుము. బ్రాహ్మణఘాతకులును, దుష్టప్రవర్తనులు నైన మారీచాది దురాత్ములు నీ యజ్ఞమును జెఱుపుటకై తిరిగెడి యాశ్రమ మెద్ది ? నేను వారిని జంపి నీవు గావించు యజ్ఞకార్యమును గాపాడవలయు చోటదియే కదా! ఆ యాశ్రమ మెక్కడ నున్నది? దీని నంతయు వినఁగోరెద. నీవును దీనిని జెప్ప నేర్తువు " అనియె.

ఇది ఇరువదియెనిమిదవ సర్గము

ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము

వామనమూర్తి వృత్తాంతము : విశ్వామిత్రుఁడు దీక్షఁ బూనుట

ఆ రాముఁ డచింత్యమహిముఁ డయ్యును మనుష్యత్వమువలనఁ దన మునుపటి వృత్తాంతము దెలియనట్లు అవ్వనమునుగూర్చి యడుగఁగా మహాతేజుఁ డమ్మునితల్లజుఁడు దానిని వివరించి చెప్పఁ దొడఁగె ' రామా ! మహాబాహూ ! దేవతావృషభుండును సర్వలోకప్రభుండు నగు విష్ణుండు లోకమునఁ దపమును ప్రవర్తింపఁ జేయుటకై తాను దపం బాచరించుటకును, యోగం బనుష్ఠించుటకును బూని పెక్కు నూఱుల యుగము లవ్వనమందు వాసముచేసె. [1]ఇది మఱియుఁ

1. మొదట విష్ణురూపమునను పిదప వామనావతార రూపమునను ఇచటఁ దపముచేసినాఁడని తెలియునది.

దొల్లి మహాత్ముఁడగు వామనదేవుని యాశ్రమము. ఇందు మహాతపోనిధియగు కాశ్యపుఁడు సిద్ధిని బొందినవాఁడు; కావున నిది సిద్ధాశ్రమ మని యన్వర్థనామమునఁ బ్రసిద్ధమైనది. ఆ దేవుండు తపంబాచరించు నిక్కాలమున విరోచనుని కొడుకు బలి యను రాక్షసరాజు వాయుగణంబులతోఁగూడిన దేవతల నంజటిని ఇంద్రసహితముగా జయించి ముల్లోకములను బొగడ్తగాంచి యా దేవరాజ్యమును దాను బాలించుచుండె. ఆ బలి భగవదారాధనరూపమగు నొక యజ్ఞమునుబూని కావించుచుండె. అప్పుడు దేవతలందఱును దానికి దిగులొంది యగ్నిదేవుని మున్నిడుకొని తామే గుమిగూడివచ్చి యీ యాశ్రమమున విష్ణునిఁజూచి 'విష్ణూ! విరోచనుని కొడుకు బలి యుక్తంబగు నొక యజ్ఞము చేయుచున్నాఁడు. అది సమాప్తి నొందక మునుపే మన కార్యమును దీర్చుకొనవలయును. ఇందు నందునుండి ఎవ్వరేని యతని కడకు వచ్చి, యేది యెంత యడుగుదురో యది యంతయును గారవమున వారి కందజేకిని నిచ్చును. విషయ మట్లున్నది. నీవును దేవతల మేలు దలంచి, మాయాయోగమును గైకొని, నీ పరత్వమును మఱుఁగుపఱిచి వామనరూపమును బొంది మాకు నుత్తమమగు మంగళ మాచరింపు' మని వేఁడికొనిరి. [1]అయ్యవసరమున కాశ్యపుఁ డదితినిగూడి, కాంతితోడం గూడి యగ్నివలె దీపించుచు సహస్రదివ్యవర్షములు విష్ణునిగూర్చి సలుపుచున్న వ్రతమును సమాప్తము గావించి, యపుడు తనకు వర మొసంగ సాక్షాత్కరించిన యద్దేవునిని భార్యయును దానును 'దేవా నీవు [2]తపోమయుఁడవు; తపోరాశివి; జ్ఞానస్వరూపుఁడవు; తపమే నీ స్వభావము; నీవు పురుషోత్తముఁడవు. అట్టి నిన్ను అనన్యప్రయోజనమై సాంగముగా ననుష్ఠింపఁబడిన తపంబు పెంపునఁ గనుఁగొనుచున్నవాఁడ. ప్రభూ! చరాచరాత్మకమగు నీ యఖిలజంగంబు నీ శరీరమునందుఁ గాంచుచున్నాఁడ. ఆద్యంతములు లేక యిట్టిట్టని నిర్దేశింపరాక వెలుంగువాఁడవు. అట్టి నిన్ను నేను శరణుఁజొచ్చితి' నని స్తుతించె. విష్ణుసాక్షాత్కారమున దూరీకృతకల్మషుఁడగు నమ్మహర్షి రాజును జూచి హర్షించి 'వర మెద్దియేని కోరుము. నీకు శుభమగు. వర మొసఁగుటకు నీవే తగుదు వని నేను దలఁచుచున్నాఁడ' ననఁగా

---

1. ఇచటఁ గ్రమ మెట్లనగా 'సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి । స తపోఽతప్యత' అను శ్రుతి చెప్పిన విష్ణువు జగద్రక్షణచింతాపరుండై యీ దేశంబునఁజిరకాల మదృశ్యుఁడుగా వసించియుండె. కాశ్యపుఁడు ఇది యెఱిఁగి యా దేవునినే పుత్రునిఁగాఁ బడయఁగోరి సభార్యుండై దివ్యసహస్రవర్ష పరిమితంబును తదారాధనరూపంబు నగు నొక వ్రతం బనుష్ఠించి దానిని ముగించు నపుడు తనకు వరమిచ్చుటకుఁ బ్రత్యక్షంబైన విష్ణుదేవుని స్తుతించె. అయ్యవసరముననే దేవతలు నచటికి వచ్చి యద్దేవునిఁ బ్రార్థించి రని తెలియునది.

2. తపోమయుం డనఁగా తపఃప్రచురుఁడు లేక జ్ఞానప్రచురుఁడు. తపోరాశి యనఁగా తపోరాశిస్వరూపుఁ డని, లేక, తేజోరాశి యని యర్థము.

నవ్వచనము విని మరీచికుమారుం డా కాశ్యపుండును 'వరదా! ఆశ్రితుల రక్షిం
చుటయే నీ సువ్రతము. కాన సుప్రీతుండవై నిన్ను యాచించుచున్న యదితిని
దేవతలకును, నాకును వరం బొసంగఁ దగును. అది యెద్ది యనఁ, రాక్షసుల నడఁచు
టకు నీవు అదితికిని నాకును బుత్త్రుండవై యింద్రునకుఁ దమ్ముండవుగా వెలసి
దుఃఖపీడితు లగు దేవతలకు సాయము సేయవలయు. నీ యనుగ్రహమున నావ్రత
కార్యము సఫలమై సిద్ధించుటవలన నీ యీ ప్రదేశమును సిద్ధాశ్రమమని పేర
బొందఁగలదు. ఇచ్చటనుండి యవతరించుటకై లెమ్ము' అనియె. అంత మహా
తేజుండగు నద్దేవుఁడును వామనరూపము గయికొని యదితియం దవతరించిన
వాఁడై బలికడకుఁ బోయి యభిమానంబుదక్కి మూఁడడుగుల బిచ్చ మడిగి దీసి
కొని లోకాత్ముఁడగాన ముల్లోకములను సకలభూతహితము గోరి రెండడుగుల
చేత నాక్రమించి మూఁడవ యడుగుకొఱకు తన తేజంబున బలి నడఁచి యీ
జగంబులను మరల నింద్రుని వశము గావించె. ఆ వామనదేవుఁడు తొల్లి సంసార
శ్రమ నివారకమగు నీ యాశ్రమమున వసించియుండె. నేనును అద్దేవునియందలి
యనన్యభక్తిం జేసి యాతనిదైన యి య్యాశ్రమమునఁ గాపున్నాఁడ. యజ్ఞవిఘ్న
కారు లగు రాక్షసు లీ యాశ్రమమునకే వత్తురు. పురుషసింహుఁడవగు నీ వా
దురాత్ములను బోరిగొనవలసినది యిందేసుమీ! కాన యిప్పుడే కదలి నిరుపమమైన
యీ సిద్ధాశ్రమమునకుఁ బోవుదము. వత్సా! ఆ యాశ్రమపదము నా కెట్లో
యట్లే నీకును [1]సొంతము' అనుచు నా యిరువురతోడ నాశ్రమముఁ బ్రవేశిం
చుచు, మంచుమాసి పునర్వసుచుక్కలతోడం గూడిన చందురుండునుంబోలెఁ
బ్రకాశించె. సిద్ధాశ్రమవాసులగు తాపసులెల్ల నమ్మునితల్లజు రాకఁ జూచి వేవేగ
వచ్చి వచ్చి యీ ధీనిధికిఁ దగు పూజలు గావించి యట్లే రాజకుమారులకును నతిథి
సత్కారముల నొనరించిరి. అంత నా రాజపుత్త్రు లందు నొక ముహూర్తము
విశ్రమించి పగఱ నడంచు వాఁడి మగలుగావున నూరకుండక యమ్మునిశార్దూలుని
జూచి కేలు మొగిచి 'మునివరా! నేఁడే దీక్షవహింపుము. నీ యజ్ఞము సిద్ధి
నొందుటవలన, ఈ సిద్ధాశ్రమము పేరు సార్థకమగు సిద్ధి నొందుఁ గాత. ఇచ్చటనే
దుష్టచారులను బోరిగొనవలయు నను నీపలుకును సత్యమగుఁ గాత' మనిరి. వా రట్లు
చెప్పుటయు మహాతేజుఁ డా మునిరాజును నిగృహీతాంతఃకరణుండును జితేం
ద్రియుఁడునై యప్పుడే దీక్షను గయికొనియె. అక్కుమారులు నా రేయి యెంతయు
నెచ్చరిక మీఱఁ గడపి తెల తెలవాఱుటయు లేచి తొలుసంధ్య నుపాసించి

1. ఈ యాశ్రమము తపంబుకొఱకు నేను గైకొనుటంబట్టి సొంతమైనది నీవు విష్ణుఁడను వామనుఁడనై యున్నప్పుడు దీనిని గైకొనియుంటివి గాన యిది నీకును సొంతమైనదని గూఢాభిసంధి యిట గ్రాహ్యము.

యర్ఘ్యములు విడిచి శుచులై నియమమున గాయత్రీజపమును దీర్చినవారై కృతాగ్నికార్యులై కూర్చుండియున్న విశ్వామిత్రునికి వందనము గావించిరి.

ఇది ఇరువదితొమ్మిదవ సర్గము

ముప్పదియవ సర్గము

రాముఁడు మారీచుని దూరముగాఁ జిమ్మి సుబాహునిఁ జంపుట

రామలక్ష్మణులు దేశకాలము లెఱింగి మాటలాడు నేరుపును పగవారిని రూపుమాపు బలిమియుఁ గలవారు. కనుక నమ్మునివరుని పగవారి నడంపు తలంపున నక్కాలమునకును దేశమునకును దగు పలుకులఁ గౌశికుని జూచి ‘మహాత్మా! యజ్ఞము గాచుటకై యా రాక్షసుల నెప్పుడు వారింపవలయునో వినఁగోరెదము. ఆ సమయమున నొక క్షణమును దప్పిపోరాదు గదా’ యనుచుఁ బోరాడుకోరికల వేగిరపడుచున్న కాకుత్స్థకులతిలకుల నా కుమారులఁ జూచి, యందలి మును లందఱుం గొనియాడి ‘వీరులారా! నేఁడు మొదలాఱు రాత్రులు మీ రిరువురు గాపుండుఁడు. ఈ మునియు దీక్షను గయికొని యంతకు మౌనవ్రతముఁ బొందును గాన పలుకఁడు. కాన యతనికి మాఱుగా మేము చెప్పితి’ మనిరి. అమ్మహాయశస్కులు నమ్మాట విని యెచ్చరికమెయి నిదురమాని యా అహోరాత్రములు తపోవనమునకుఁ గాపై కేల బలు విలు పూని పగఱ నడంచు నాయితపాటు దీటుకొన నమ్మునివరుం గాచుచు వసించియుండిరి. ఇట్లయిదు దినమ్ములు కడచి యాఱవ దినము రాఁగా రాముఁడు లక్ష్మణునికి నెచ్చరికతో నాయితముగా నుండునట్లు చెప్పుచుఁ బోరాడు వేడుక చెంగిలించుచు నుండఁగా, నుపాధ్యాయుండగు విశ్వామిత్రునితోడను దక్కుంగల ఋత్విజులతోడను గూడియున్న యజ్ఞవేది దర్భ చమస స్రుక్కా సమిత్కుసుమ సముదయ సహితముగా [1] మండుకొన్నదయ్యె. ఆ యజ్ఞము మంత్రవంతమై యథావిధిగాఁ బ్రవర్తించిన దయ్యె. ఆకసమున భయంకరముగా పెను శబ్దము పీతెంగె. మారీచసుబాహులను రాక్షసు లిరువురును మాయఁ గావించుచు నాకాశంబు గ్రమ్మి వర్షాకాలంబునఁ బఱతెంచు మేఘములవలెఁ బాఱుదెంచిరి. వారిరువురును వారి యనుచరులును భయంకరముగా వచ్చి నెత్తురు వఱ్ఱు గురియించిరి. కుసుమాది విరాజితమైన యా వేదియు, ఆ రక్తంపు వెల్లిని బెల్లుగా మండఁగా (నది యట్లగుటఁ జూచి రాముఁడు కడుం గోపావేశంబున) నెదుర్కొని వేగ పఱతెంచి మించు కడిమితోఁ దనపయిని గవియుదెంచుచున్న యా రాక్షసులను జూచి యా జలజాక్షుఁడు తమ్మునితో ‘లక్ష్మణా! పెనుగాలి మబ్బులను దూలఁగొట్టునట్లు నా యీ మానవాస్త్రంబిదె మాంసభక్షకులగు నీ దుష్టరాక్ష

1. వేది మండుకొనుట యుత్పాతము గాన రాక్షసుల రాకను సూచించుచున్నది. చమస మనఁగా పానపాత్రము. స్రుక్కనఁగా హోమపాత్రము.

సులను దూలఁగొట్టుటఁ జూడు' మని పలికి కోప మినుమడింప మిక్కిలి యుత్కృష్టంబై మెఱుఁగులు దుఱంగలించు మానవాస్త్రమును మారీచునురము గాఁడనేసె. అమ్మహనీయాస్త్రము దాఁకుటయు వాఁడు సముద్రజలపూరమున సరిగా నూఱు యోజనముల దూరమునఁ జిమ్మఁబడినవాఁడయ్యె. అట్లుపడి తెలివిదప్పి గుడుసుపడుచు నా శీతేషువువలనఁ గొట్టువడి బిట్టుదూలిన యమ్మారీచుని జూచి రాముఁడు తమ్మునితో 'లక్ష్మణా! ధర్మసహితమైన శీతేషు వనియెడి యీ మానవాస్త్రము మహిమను జూచితివా! ఇది వానిని మోహము గొలిపి కొనిపోయినదే కాని ప్రాణములఁ బెడఁ బాపదయ్యె. కరుణాదూరులును దుర్మార్గులునై పాపకర్మములఁ బట్టుకొని యజ్ఞములఁ జెఱుపుచును నెత్తురులు ద్రావుచును దిరుగు నీ రాక్షసులను గూడఁ జక్కాడెద' నని పలికి యంత దివ్యమును నద్భుతావహము నైన యాగ్నేయాస్త్రముఁ గయికొని సుబాహు ఱొమ్మున నేసెను. వాఁ డది నాటఁగా నేలఁ గూలె. తక్కుంగల రక్కసులను వాయవ్యాస్త్రము దొడిగి యసువులకుం బాపి మహాయశస్కుఁడగు నా మహోదారుఁ డందలి మునులకునెల్ల ముదంబు ప్రొదలంజేసె. ఋషులెల్లఁ దొల్లి యసురుల జయించి నప్పు డింద్రునిఁ బూజించినట్లె యజ్ఞ విఘ్నకారులగు నా రాక్షసులనెల్లఁ దునుమాడిన రామునిని బూజించిరి. పిదప యజ్ఞము సమాప్తము కాఁగా విశ్వామిత్రుఁడు నలుగడలు నిరుపద్రవమై నెమ్మదిగా నుండుటను జూచి రాముం గనుంగొని 'రామా! నీ పెనుబుజంబుల బలిమిం జేసి నేను కృతార్థుండ నైతి. పితృవచనమును నీవు గావించితివి. నా జన్నంబు సిద్ధింపఁ జేసి యీ సిద్ధాశ్రమంబును సార్థక నామంబుఁ గావించి కీర్తిమించితి' వనియె

ఇది ముప్పదియవ సర్గము

ముప్పదియొకండవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు రామ లక్ష్మణులతో మిథిలకుఁ బయన మగుట

అంత నమ్ముని కార్యమును దీర్చి పేర్చిన సంతసమున నుల్లంబు పల్లవింప నవ్వీరు లిరువు రా రేయి ముదంబున నందు వసించి తెలతెలవాఱుటయుఁ బ్రాతఃకాల కరణీయంబుల నిర్వర్తించి యిరువురును గూడి విశ్వామిత్రుఁడు మొదలగు ఋషులకడకుఁ బోయి యగ్నింబోలె నగ్గలంపుం దేజంబున రాజిల్లు నమ్మునిరాజునకు మ్రొక్కి 'మునిశార్దూలా! మీ రానతిచ్చిన దంతయుఁ గావించి యిదె మీ కింకరులము వచ్చియున్నవారము. ఇఁకను మీ కోరినటు లానతిండు. మీ పంపేమి సేయవలయు' నని మధురభాషులుగాన తీపారుమేలి పలుకుల నడిగిరి. వా రట్లడుగఁగానే ఋషులందఱును విశ్వామిత్రు ననుమతిఁ గొని రాముని జూచి 'నరవరేణ్యా! మిథిలాధిపతి యగు జనకుఁడు మిక్కిలియు ధర్మిష్ఠంబగు నొక యాగము సేయఁబోవుచున్నాఁడు. అందులకు మే మందఱ

మును బోయెదము. నీవును మా తోడనే వచ్చి, యచట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరంబై ప్రసిద్ధిగాంచియున్న యొక మేటివిల్లును (సీతనుం) జూడవలయు. కొలందియిడరాని సారంబుగలిగి భయంకరమయి మిక్కిలియుం బ్రకాశించుచున్న యా విల్లు [1]తొల్లి యాగకాలమున సదస్సునందు దేవత లొసంగిరి. దేవ గంధర్వులు గాని యసుర రాక్షసులుగాని దాని నెక్కువెట్ట దిట్టలు గారు. ఇఁక మనుష్యుల కది యెట్టును శక్యము కానేరదు గదా! మహాబలాఢ్యులగు రాజపుత్రు లా వింటి సారము నెఱుంగఁ గోరి వచ్చి తుదకు దానిని మోపెట్టనుం జాలకపోయిరి. నీవు వత్తువేని యచ్చట మహాత్ముఁడగు మిథిలాధినాథుని, మిక్కిలి యద్భుతంబుగాఁ బొడసూపు నా వింటిని, ఆ యాగమును జూడఁగలవు. [2]ఆ జనకుఁడు తన యజ్ఞమునఁ బ్రీతులైన దేవతలనెల్ల నా యజ్ఞమునకు ఫలముగా మంచి నడిపట్టు గల యా మేటి వింటి నొసంగునట్లు వేఁడికొనఁగా వారు దాని నొసంగినవారైరి. అదియు నా రాజునింట వింటిపండుగలయందు బ్రధానముగా నర్చింపఁబడు విల్లుగా (ఆ యాగముగా) నుండునదై యగురువాసనలు బుగులుకొను గంధములను ధూపముల నర్చింపఁబడియుండు' ననిరి. ఇట్లు చెప్పి యమ్మునివరుఁ డపుడు ఋషి సమూహములును రామలక్ష్మణులును దోడరాఁ గదలి పయనమై యచటి వనదేవతలను జూచి 'మీకెల్ల భద్రం బగుఁగాత. నేను గార్యసిద్ధిఁ బొందితిఁ గాన ఈ సిద్ధాశ్రమమునుండి తరలి గంగానది యుత్తరతీరంబునందుల హిమవంతమునకుఁ బోయెద' నని చెప్పి వీడ్కొని పిదప యప్రతిమమగు నా సిద్ధాశ్రమంబునకుఁ బ్రదక్షిణంబుఁ గావించి యుత్తరము మించి పయనంబు కాఁ దొడఁగె. అట్లు పోవుచున్న యమ్ముని వెన్నాడి బ్రహ్మవాదులగు మునులు తమ తమ యగ్నిహోత్రసంభారాదికములను బ్రాయికముగా నూఱుబండ్ల నెక్కించుకొని పోయిరి. ఆ సిద్ధాశ్రమంబున నున్న మృగ పక్షి సమూహములు సైత మతిభక్తిమీఱ మహాత్ముఁడగు నమ్మునిని వెంటనంటి పోవఁగా నతఁడు నా పక్షి మృగ సమూహముల మరల్చినవాఁ డయ్యె. ఆ మునిగణములు గడుదూరము నడచి, ప్రొద్దు గ్రుంకఁ బోవునపు డందఱును గూడి శోణనదము తీరంబున వసించి సూర్యుఁ డస్తంగతుఁ డగుటయు స్నానము సేసి యగ్నిహోత్రములు వేల్చి కాంతివెల్లు వెల్లిగొను విశ్వామిత్రుని బురస్కరించి కూర్చుండిరి. రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును నమ్మునులకు నమస్కరించి ధీమంతుఁడగు విశ్వామిత్రుని మ్రోలఁ గూర్చుండి యమ్మహా

1. తొల్లి శివుం డీ వింటిం గొని దక్షయజ్ఞ ధ్వంసముఁ గావించె. దేవతలు శివునిఁ బ్రసన్నునిగా జేసి దానిని బడసిరి. దేవరాతుఁ డను తొల్లింటి జనకుఁ డొకఁడు యజ్ఞమున దేవతలను బ్రసన్నులను జేసి వారివలన దానిని బడసె.

2. 'ప్రీతశ్చ భగవా నీశ స్త్రిశూలీ నీలలోహితః। ప్రదదౌ శత్రునాశార్థం జనకాయా ద్భుతం ధనుః' అని కూర్మపురాణము.

తేజుని మునిరాజుని జూచి కుతుకము దిలగొన 'మహాత్మా! యీ శోణకూలమున మెండుకొను వనముల విలసిల్లుచున్న యీ దేశ మెవరిది? దీనిని వినఁ గోరెదఁ గాన కలరూపునఁ జెప్పవలయు. మీకు శుభం బగుఁగాత' మని యడిగె. రాముని వచనములఁ బురికొని మహాతపస్సంపన్నుఁడును సువ్రతుఁడు నగు విశ్వామిత్రుఁడు ఋషులనడుమ నా దేశంబు సకల వృత్తాంతంబు నిట్లని చెప్పె.

ఇది ముప్పది యొకండవ సర్గము

ముప్పది రెండవ సర్గము

కుశ కుశనాభుల వృత్తాంతము

"బ్రహ్మపుత్రులలో మేలుబంతియగు [1]కుశుండను మహాతపస్వి యొకఁ డుండెను. అతఁ డెడతెగక వ్రతము లాచరించుచు ధర్మముల నెల్ల దెలిసి సుజనులను బూజించుచు నుండెను. అమ్మహాత్ముఁడు తన కనురూపమైన కులకాంతయగు వైదర్భి యందుఁ దనకుఁ దగినవారగు కుశాంబుడు, కుశనాభుఁడు, ఆధూర్తరజసుఁడు, వసువు నను నలువురు కుమారుల గుణాధికులను గాంచెను. కుశుండును క్షత్రధర్మమగు ప్రజాపాలనము సేయఁగోరి యత్యంత కాంతిమంతులును నుత్సాహవంతులును ధర్మిష్ఠులును సత్యవాదులు నగు నా కుమారులను జూచి 'పుత్రులారా! ప్రజాపాలనముసేసి పుష్కలముగ ధర్మముఁ బడయుఁడు' అని చెప్పఁగా నమ్ముని వచనము విని లోకము మదికెక్కిన యా యుక్కుఁదునియలు నలువురును బురములు నాలుగింటికి సన్నివేశములు గావించిరి. అందు మహాతేజుఁడై రాజిల్లు కుశాంబుండు కౌశాంబి యను పురంబును గావించె. ధార్మికుఁడగు కుశనాభుఁడు మహోదయంబను నగరంబు నిర్మించె. ఆధూర్తరజసుఁడు ధర్మారణ్యమను పట్టణము గల్పించె. వసుఁడను వసుమతీశుఁడు గిరివ్రజమను పురము రచించె. శోణనదీకూలమున నున్న యీ భూమి మహాత్ముఁడగు నా వసురాజుది. ఈ వెనుఁగొండ లైదును జుట్టుఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మాగధి యని పొగడ్తగన్న యీ చెన్నారు నదియును మగధదేశమునకు వచ్చి యీ యైదు వెను గొండల నడుమఁ బూదండవలెఁ దులకించుచున్నది. రామా! ఆ యీ శోణనదియు మహాత్ముఁడగు నా వసురాజును జేరినది. ఇది తూర్పునుండి పడమటిదిక్కుగాఁ బ్రవహించు నది. దీని యిరుగడల మంచి మడుగులుగలిగి పయిరుల వరుసలు చక్కఁగా జెక్కొనుచున్నవి. రాజర్షియు ధార్మికవృషభుఁడు నగు కుశనాభుఁడు ఘృతాచి యను నచ్చరయందు, ఎనలేక చెన్నారు కన్నియల నూర్వురం గాంచె. రఘునందనా! మంచి జవ్వనమునను మించు చక్కఁదనమునను దులకించు

1. 'కౌ శేతే ఇతి కుశః' భూమియం దుండువాఁడని వ్యుత్పత్తి. బ్రహ్మలోకమును విడిచి ప్రజాపాలనమందలి రక్తిచే నారదునివలె భూలోకమం దుండువాఁడు. కావున నే కుశుఁ డనఁ బడియె.

నక్కన్నియలు పువ్వులు దుఱిమి చందనము లలఁది తిలకములు దీర్చి నీటు మిటారింప మేలిసొమ్ములు మెయి నెమ్మెలుగులుకఁ దొలుకరి మెఱుఁగుఁదీఁగలవలె వెలుంగుచు నుద్యానంబునకు వచ్చి, యచ్చటఁ బలుచందముల నాడుచును బాడుచును వీణెయులు మున్నగువానిని వాయించుచును, నెంతయు సంతసమునఁ దేలుచుండిరి. ఇట్లు సకలాంగములును రంగుమీఱఁ బుడమిని నెనలేని రూపంబు దీపింపఁ దళుకొత్తుచున్న యా తలిరుఁబోఁడు లా యెలదోఁటయందు గుబురై కాఱుకొన్న చెట్ల గుంపులలోన, మబ్బులలోని చుక్కలుంబోలెఁ, దళుకుతళుక్కురని ప్రకాశించుచుండిరి. ఎల్ల గుణముల రాణించుచుఁ జొక్కంపుఁ బ్రాయంబునను జక్కఁదనమునను నిక్కుచున్న యక్కన్నియల నెల్లయెడలఁ జరించుచుండు వాయుదేవుఁడు గాంచి, కామించి 'కామినులారా! మీయందు నా కగ్గలంపు వలపు గలిగినది. కాన మీ రెల్ల నాకు భార్యలు కండు. మనుజులకు దేవతలతో సంబంధ మెట్లని శంకింపవలదు. మీరు మనుష్యభావము వీడి దీర్ఘాయువుఁ బడయుదురు. ప్రాయమే యెప్పుడును జంచలమైనది. మనుష్యులయందో యది మీఁదు మిక్కిలి చపలమైనది. కావున నన్నుఁ బెండ్లియై యెన్నఁడు నుడిఫోని యౌవనమున నివ్వటిల్లుచు వేఱుపుఁ బువ్వుఁబోండ్లు గండు' అనియె. తలఁచినకార్యము నడ్డిలేక చేయఁజాలిన యా దేవుని వచనముల విని యా కన్నియలు నూర్వురును బరిహసించి 'దేవోత్తమా! భూతము లన్నింటిలోనను నీవు ప్రాణరూపమునఁ జరించుచుండువాఁడవు. ఈ నీ ప్రభావము మే మెఱిఁగియున్నవారమే కాని వేఱుగాము. ఇట్టి మమ్ము నీ వేల యవమానించెదవు. మే మందఱమును గుశనాభుని కూఁతులము సుమా! కావున నిన్నును నీ ప్రభువైన యింద్రునిని మీ మీ యధికారములనుండి తొలఁగింపఁ జాలుదుము. అయినను శపించినఁ దపంబు చెడునుగాన దానిఁ బ్రోచుటకై యూరకున్నారము. మాతండ్రి నీ యీ దుష్టబుద్ధి నెఱిఁగెనేని నీకు మృత్యు వగుఁజుమీ. అతఁ డట్లు గాకుండుఁ గాత. కాన సత్యవాదియగు నతనిని నవమానింపకు. తండ్రికోరి మమ్మెవరికేని నొసఁగుటయె ధర్మము. ఆ ధర్మముచొప్పున నతఁడు తానై మమ్మెవనికి నొసఁగునో యట్టివరునే యెదురుచూచుచున్నవారము. (సత్యవాదియగు తండ్రి నవమానించి మాకోరికచొప్పున మేమై పతిని గయుకొనునట్టి కాలము కలుగకుండుఁగాక.) ఏలన మాకుఁ దండ్రియె ప్రభువు. అతఁడే మాకుఁ బరదైవము. కాఁబట్టి యతఁ డెవరికి మమ్ము నొసంగునో వాఁడె మాకు భర్తయగు' ననిరి. వాయు వమ్మాటలు విని మిక్కిలియుఁ గోపంబు దీపింప సమర్థుఁడుగాన వారి యవయవములనెల్లఁ జొచ్చి వారిని బొట్టి గుజ్జులను గావించె. (వారును మూరెఁడు పొడవుగల యాకృతుల నొంది యుబ్బుకుంది వెఱఁగందినవారైరి.) ఇట్లు వాయువుచే గుజ్జులు గావింపఁబడి యా పడఁతులు పుడమిఱేని గృహమునకుఁ బోయి సిగ్గు లగ్గలింప కనుఁగవల నీరు వెల్లిగొనఁ బెల్లగు తత్తఱపాటున నేలఁ

బడిరి. అప్పుడు కుశనాభుఁడును మున్ను మిక్కిలియుం గాంతి దళుకొత్తుచుండిన తన గారాబు కూఁతు లా రీతిని భంగము నొంది క్రుంగుటను జూచి మనం బుత్తేఁ పడ 'పుత్రికలారా! ఇదేమి చెప్పుఁడు. ధర్మంబు నిరాకరించి యిట్లు బలిమి చూపిన వాఁ డెవఁడు. మిమ్మెవఁడు మఱుఁగుజ్జులఁ గావించె, ఏల చుట్టుకొని పలుకకున్నారు' అని యిట్లడిగి మది తుందుడుకునొంద నిట్టూర్పు పుచ్చి పిదప వా రాడు మాట విను నెచ్చరికతో నుండె.

ఇది ముప్పదిరెండవ సర్గము

ముప్పదిమూఁడవ సర్గము

బ్రహ్మదత్తుని వృత్తాంతము; అతఁడు కుశనాభు కూఁతులను బెండ్లాడుట

ధీమంతుఁడగు కుశనాభుఁ డాడిన వచనంబు విని యా కన్నియలు నూర్వురను నాతని పాదములకు నొదల సోఁక మ్రొక్కి యిట్లనిరి. "రాజా! సర్వాత్మకుఁడగు వాయుదేవుఁడు మమ్మవమానింపఁ దలంచినాఁడు. బలాత్కారము సేయుట యమంగళమగు మార్గమని తలంపక బలిమికి బూని ధర్మము నెంత మాత్రము విచారింపఁడయ్యె. మే మాతనితో 'మాకుఁ దండ్రి యున్నవాఁడు. కావున పతిని వరించు స్వాతంత్ర్యమున మే మున్నవారము గాము. నీవు మా తండ్రినిబోయి వేఁడుము. అతండును మమ్ము నీకొసంగునేని మేము నీ సొమ్మగుదుము. నీకు శుభంబగుగాక' యని యందఱమును జెప్పుచుండియు నతఁడు పాపము వెంటఁబడి మా నుడువులు పెడచెవులఁ బెట్టి కట్టిఁడియై మమ్మిట్లింతయుఁ దూలఁ బుచ్చినాఁడు." అనిరి. అవ్వాక్యము విని రాజు మహాతేజుఁడయ్యుఁ బరమధార్మికుఁడుగాన, వాయువుఁ గినియక తనవలెఁ గినుకమాలి యోరిమి చూపుటఁ జేసి యెనలేని పేరిమిఁగన్న యా నూర్వురు కన్నియలఁ జూచి 'కూతులారా! ఓర్పుగల వారలు దమ కెవ్వరైన నపరాధము చేసినపుడు చేయవలసిన కార్యము క్షమించుటయె. మీ రిపు డెంతయు గొప్ప కార్యము చేసితిరి. దేవుఁడు ప్రార్థించియు మనసు కలఁగకుండుటయు నతఁడు భజించియుఁ గోపము నొందకుండుటయు నను నిది పెనుకార్యము గదా! ఇంతేకాక మీ రందఱు నొద్దికమీఱఁ గూడి కులమునకుఁ దగిన కృత్యము నాచరించితిరి. స్త్రీలకును, బురుషులకుఁగాని క్షమయె భూషణము. ఓరుపనునది చూపుటయె కష్టము. అందును గూపైశ్వర్యాదులుగల దేవత లపరాధము సేసినపుడు దానిని జూపుట మఱియుఁ గష్టము. దానికంటెను మీరందఱికిని నేకరీతిని నోరుపు గలుగుట తద్దయుం గష్టము. దానమునను యజ్ఞమునను సత్యమునను యశమునను ధర్మమునను గలుగు ఫలములే క్షమ వలనఁగూడఁ గలుగు. కాన క్షమయే దానమును యజ్ఞమును సత్యమును యశమును ధర్మమును నగు. భూమికిఁ గల క్షమచేతనే చరాచరాత్మకమైన జగమును అందు నెలకొనియున్న' దనియె. పరాక్రమమున దేవప్రతిముఁడగు నా విభుఁ

డిట్లు పలికి కన్నియలను వీడుకొలిపి పిదపc గార్యాలోచనకుశలుండు గావునc దత్కన్యాప్రదానముంగూర్చి వారల నెయ్యెడ నెన్నc డే తగు కులీనునకు నిచ్చునది యని మంత్రులc గూడి యాలోచించెను. అక్కాలమునందే యస్ఖలితరేతస్కుండును మంగళాచారుండు నైన చూళి యను నొక మహాముని వేదచోదితం బగు తపంబు సేయుచుండె. అప్పు డచ్చటికి నూర్మిళ కూతురైన సోమద యను గంధర్వస్త్రీ యొకతె యా మునికడకుc బోయి శుశ్రూష గావించుచుండె. రామా! నీకు శుభం బగుc గాక. ఆ ధార్మికురా లాతనికి మ్రొక్కి శుశ్రూష నెడతెగక కావించుచు నంద కాపుండె. అంతc గొంతకాలమునకు నగ్గురుండు దానియెడ సంతుష్టుc డయ్యె. రఘునందనా! దాని శుశ్రూష పరిపక్వమగు కాలము రాcగా నతcడు దానిని జూచి 'నేను నీ శుశ్రూషకు సంతోషించితిని. నీకు భద్రం బగుc గాక. నీకు నే నెయ్యది ప్రియంబు చేయుదుc జెప్పు' మనcగా నా గంధర్వి యమ్ముని పరితుష్టుc డగుటకుc దా నెంతయుc బ్రీతినొంది యా వాక్యవిశారదు నితో మాటనేర్పు మిటారింప మధురస్వరమున 'ధార్మికశిరోమణీ! నీవు బ్రహ్మవర్చసమున నందఱ నతిశయించినవాcడవు; బ్రహ్మసమానుcడవు; మహాతపస్సంపన్నుcడవు. ఇట్టి వాcడవు గావున నిన్ను బ్రాహ్మశక్తియుక్తుండగు పుత్రుని నా కిమ్మని కోరెద. నేను బెనిమిటి లేనిదానను. నీకు శుభం బగుc గాక. నన్ను వితంతువని యెన్నకు. ఏలన నింతకును బురుషుండు నాకు లేcడు. ఇప్పుడును నే నొక్కనికిని బెండ్లము గాను. కాన నేను నైష్ఠిక బ్రహ్మచారిణి నగుదు. ఇట్టి దాననై నిను శరణుcజొచ్చితి. కాన తపంబు పెంపున నాకుc బుత్రుని నొసంగ దగు' ననియె. ఆ బ్రహ్మర్షియు దానికిc బ్రసన్నుcడై తన మానసమునc బుట్టిన బ్రహ్మదత్తుc డను నుత్తమపుత్రుని దాని కొసంగినవాc డయ్యె. ఆ గంధర్వియు క్షత్రియజాత గావున దానిసుతుc డా బ్రహ్మదత్తుcడును రాజయ్యె. కుశనాభుcడు కన్యాప్రదానమునుగూర్చి మంతన ముండునపుడు సోమదత్త తనూజుcడైన యా రాజు, దేవేంద్రుcడు స్వర్గంబునందుcబోలెc దాను గాంపిల్యానగరమున నివసించియుండె. అప్పుడు ధార్మికుcడైన కుశనాభుcడు బ్రహ్మదత్తునికిc దన కూcతుల నూర్వుర నియ్య నిశ్చయించి తేజంబు దీపింప నాతని రావించి మది నెంతయుం బ్రీతి గడలుకొనc గన్యాశతంబు నొసంగె. దేవేంద్రునివలె వెలుగు నమ్మునియు నా పొలcతుల నందఱిని గ్రమమునc బాణిగ్రహణము సేసె. అమ్మహనీయుcడు వారిని జెట్టcబట్టినంతనె కుబ్జాత్వము వీడి కొందలములు మాలి యా కన్యలు నూర్వురును అప్పుడు కాంతిపెల్లున మిక్కిలి విలసిల్లిరి. కుశనాభుcడును వాయువువలన విముక్తలయిన యా పడcతులను జూచి యనుకూలవరలాభంబున నెంతయుc బ్రీతిమించి వారు వికుబ్జ లగుటకుc బయింబయి సంతసంబునc దేలుచుండెను. ఇట్లు వివాహమైన బ్రహ్మదత్తునిc గుశనాభమహీవిభుc డపుడు అతని భార్యల

తోడను బుత్విగ్గణముతోడను గాంపిల్యానగరమునకుఁ బంపెను. సోమదయు సంతోషంబు వెల్లిగొన నా కాంతల నల్లల్లఁ బుడికి పుడికి కుశనాభునిఁ గొని యాడి కొడుకునకు ననురూపమైన యీ వివాహమునుఁ దన గోడండ్రను దగు కొలంది నభినందించిన దయ్యె."

ఇది ముప్పదిమూఁడవ సర్గము

—◇—

ము ప్ప ది నా ల్గ వ స ర్గ ము

విశ్వామిత్ర కౌశికీ నదుల జన్మవృత్తాంతము

"రాఘవా! బ్రహ్మదత్తుఁడు పరిణయమై తన పురమునకు బోవఁగాఁ గుశనాభుఁడు కొడుకులు లేమింజేసి కొడుకును గనుటకొఱకుఁ దదర్థంబైన యిష్టిని గావించె. కుశనాభుఁ డట్లా యజ్ఞమును జరుపుచుండఁగా బ్రహ్మకుమారుఁడును మిక్కిలియు నుదారుఁడు నగు నాతనితండ్రి కుశుఁ డపు డాతనిఁ జూచి 'పుత్రా! మిగుల ధార్మికుఁడై గుణములచే నిన్నుఁబోలునట్టి సుతుఁడు నీకుఁ బుట్టు. వాఁడే గాధి యనఁబడు. వానిని గని నీవు జగమున శాశ్వతమగు యశము నొందుదు' వని చెప్పి యతఁడు కుశనాభుని వీడుకొని యాకాశమార్గమున నిత్యమగు బ్రహ్మ లోకమునకుఁ జనియె. అంతఁ గొంత కాలము కడచనఁగా ధీమంతుఁడగు నా కుశనాభునకు నతని తండ్రి చెప్పినట్లే గాధి యను పేరుగల కుమారుఁడు పరమ ధార్మికుఁడు ఘృతాచియందు జనియించెను. కాకుత్స్థకులతిలకా! పరమధార్మికుఁ డా గాధియె నాకుఁ దండ్రి. కుశవంశమునఁ బుట్టితిని గాన కౌశికుఁడ నైతి. రామా! సువ్రతము లాచరించు నా యక్క సత్యవతి యనునది బుచీకునిఁ బెండ్లి యాడినది. ఆబిడ నిజభర్త ననువర్తించు ప్రభావమువలన శరీరముతోడనే స్వర్గ మునకుఁ బోయినదయ్యె. ఇంతే కాదు. ఆ సర్వాతిశాయిని పుడమియందుఁ గౌశికి యను మహానది యయ్యుఁ బ్రవర్తిల్లినది. ఏలన నా యక్క లోకమున కైహికాముష్మికములు గలుగుకొఱకుఁ బూని పావనజలమ్మును రమణీయము నగు దివ్యనదియై స్వర్గముననుండి హిమవంతము నాశ్రయించిన దయ్యె. ఆ కౌశికి హిమవంతము నాశ్రయింపఁగా నేనును దోఁబుట్టువునందలి నెయ్యమువలన ఆ పర్వతపుఁ బార్శ్వమునసే యెప్పుడును సుఖముగా వసించుచుందును. ఆ సత్య వతి పవిత్రయైనది; తన పేరికిఁ దగునట్లు సత్యమునను ధర్మమునను నెలకొని యుండినది. మఱియు నది పతివ్రతయు మహాభాగయు నై కౌశికి యనఁబరఁగు నదులమిన్నయై చెన్నారుచుండు. నేను యాగనియమముఁ బూనుటవలన నామెను విడిచి సిద్ధాశ్రమమునకు వచ్చి యందు నీ తేజంబునంజేసి కార్యసిద్ధిని బొందినవాఁడ నైతి. మహాబాహూ! ప్రసంగవశమున నా యీ యుత్పత్తిని నా వంశము నుత్పత్తిని దెలిపితిని. నీవు నన్నడిగిన యీ దేశము విభవమును జెప్పితిని. కాకుత్స్థా! నేను నిట్లు కథలు సెప్పుచుండఁగా రాత్రిలోఁ గొంతసే

పైనది. నిదురించు వేళ యయ్యెఁ గాన యిఁక నిదురింపుము. నీకు మంగళం బగుఁగాక. మేలుకొన్నయెడ మన కిచ్చో మార్గమునఁ బయన మగుటకుఁ జెఱువు గలుగును. వృక్షము లన్నియుఁ బక్షుల సంచారము లేమివలనఁ గదలక మెదలకున్నవి. మృగంబులును బక్షులును వానియం దడఁగి నిదురించుచున్నవి. దిక్కు లన్నియు రాత్రి చీఁకట్లు గ్రమ్మినవి. సందెప్రొద్దు నల్లల్ల దాఁటినది. ఆకాశ మశ్విన్యాది నక్షత్రములచేతను దిక్కులంగల చుక్కలచేతను నెఱసి, వెలుఁగులు గిఱికొన్న కన్నులచేత నావృతంబైనదానివలెఁ బ్రకాశించుచున్నది. చలివెలుఁగులు దులంగలించు చందురుఁడును జగంబునఁ జీఁకట్లు వికావికలు గావించుచు తన వెన్నెలలచే లోకమునంగల ప్రాణుల యుల్లముల కుల్లాసము గొలుపుచు నుదయించుచున్నాఁడు. రాత్రులం దిరుగు గూబలు మొదలగు ప్రాణులు నిటునటు చెరలాడుచున్నవి. మాంసభక్షులై దిగులుగొలుపు యక్ష రాక్షసులు నందంద సంచరించుచున్నారు.'' ఇట్లు మహాతేజుండగు నమ్మునిరాజు చెప్పి విరమింపఁగా మును లందఱును 'మేలు మే'లని కొనియాడిరి. మఱియు వారు 'ఈ కుశికుల వంశము మిగుల గొప్పది. అది యెప్పుడును ధర్మపరాయణమునై యొప్పుచుండు. కుశవంశీయులగు పురుషవరు లందరును మహాత్ములు ; బ్రహ్మదేవునికి సాటియగు వారు. వారియందు మహాయశుఁడవై విశ్వామిత్రుఁ డనఁబరఁగు నీవే విశేషించి మహాత్ముఁడ వగుదువు. నదీలలామ యగు నీ కౌశికియు నీ కులమును బ్రకాశింపఁ జేయునది' యని ప్రశంసింపంగ, నా కౌశికుండు సంతోషాతిశయమునఁ బ్రకాశించుచు నస్తంగతుండైన సూర్యుండునుంబోలె నిద్రం బొందినవాఁ డయ్యె. రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును మిక్కిలియు నాశ్చర్యకరమగు నా వృత్తాంతము వినియు నిద్రావశమున నాశ్చర్యము కొంచెమే పొంది యమ్మునిశార్దూలునిఁ గొనియాడి దారి నడచిన బడలికం జేసి చక్కఁగా నిదుర వోయిరి.

ఇది ముప్పదినాల్గవ సర్గము

ముప్పదియైదవ సర్గము

గంగా పార్వతుల జన్మవృత్తాంతము

విశ్వామిత్రుఁడు కడమరాత్రి యంతయు శోణనదీతీరమున మహర్షుల తోడఁగూడఁ బరుండియుండి, తెలతెలవాఱుటయు రామునిఁ జూచి 'రామా ! రాత్రి చక్కఁగాఁ దెల్లవాఱినది. తొలుసంజ జరుగుచున్నది. లే లెమ్ము. నీకు శుభం బగుఁగాత. పయనమునకుఁ బూను'మనియె. ఆ మాట విని రాముఁడును లేచి పూర్వాహ్ణకరణీయముల నిర్వర్తించి పయనమునకు సమ్మతించి యమ్మునితో, 'బ్రాహ్మణోత్తమా ! పావనజలమైన యీ శోణనది యిపుడు కొంత జలమే కలిగి లోఁతు లేక యిసుకదిన్నియలచే నందంద చెన్నుఁజూపుచున్నది. అయినను ఓడ

లేక దీనిని దాఁటవచ్చును గాన యే మార్గమున మనము దీనిని దాఁటుదు' మనఁగా విశ్వామిత్రుఁడు 'ఈ దారిని దాఁటవలయు నని నేనుద్దేశించియున్నవాఁడ. ఈ దారినే మహర్షులును బోవుదురు' అని చెప్పఁగా విని మహర్షులు పయనమై దారియందు నానావిధములగు వనములను గనుఁగొనుచుఁ బోయిరి. ఆ మునులు చాలదూరము పోయి దినము సగము గడచనఁగా నపుడు మునిసేవితమైన నదీలలామను గంగను జూచిరి. అట్లు పావనజల విలసితంబై హంస సారసాది జలపక్షి కలితంబైన యా నదిని గాంచి మునులందఱును, రామ లక్ష్మణులును ముదంబంది యంత దాని తీరమున విడిపట్టు గావించుకొని పిదప స్నానములాడి న్యాయము చొప్పున నఘమర్షణ సూక్తాదికము జపించుచుఁ బితృదేవతలకును ఋషులకును దర్పణముసేసి యగ్నిహోత్రములు వేల్చి హోమవిశేషమగుటం బట్టి యమృతప్రాయమగు హవిస్సును భుజించి మనసున మోదంబు పొదల విమలంబగు గంగాకూలమున మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుని చుట్టును బరివేష్టించి కూర్చుండిరి. అంత నయ్యెడ రాముఁ డపుడు విశ్వామిత్రుఁ జూచి 'మహాత్మా ! గంగానది మూఁడు మార్గములఁ బ్రవహించిన వృత్తాంతము వినఁగోరెద. అది ముల్లోకముల నాక్రమించి నద నదీ పతి యగు సముద్రు నెట్లు చెందెనో చెప్పు' మని యడుగఁగా రామవాక్యమునఁ బురికొని విశ్వామిత్ర మునివరుండు గంగ పుట్టినవిధమును, అది ముల్లోకముల నావరించుటకుఁ బెరిఁగిన చందమును, ఇట్లని చెప్పఁదొడంగె. 'బంగరు మొదలగు గైరికధాతువులకు గనియై హిమవంతు డనఁబడు పర్వతరాజు గలఁడు. వానికి జగంబునం దెనలేని చక్కఁదనము గల కన్నియ లిద్దఱు గలరు. మేరుగిరిపుత్త్రియు హిమవంతమునకుఁ బ్రియపత్నియు సుమధ్యమయు నగు మనోరమ యనునది నా యిరువురకుఁ దల్లి. ఆ మనోరమయందు హిమవంతునికి గంగ పెద్దకూఁతురుగాఁ బుట్టినది. అతనికే రెండవకూఁతురు ఉమ యనునది గలిగినది. అంత దేవతలందఱును దమకార్యము తీర్పఁగోరి హిమవంతు కడకుఁ బోయి త్రిపథ యగు గంగానది నిమ్మని వేఁడిరి. హిమవంతుండును యాచకులడిగినదానిని నిరసింపరా దను ధర్మం బూని ముల్లోకములకు హితము సేయఁగోరి తనకూఁతు రగు గంగను దేవతలకు నొసంగె. అది లోకములను బవిత్రము గావించునది ; తన యిచ్చచొప్పున నే మార్గముననేని ప్రవహింపఁజాలినది ; దేవతలును ద్రిలోక హితాచరణపరులై దానిని బ్రతిగ్రహించి కృతార్థమనస్కులై తమతోఁ గొనిచన్నవారైరి. యా పర్వతరాజు కూఁతులలోఁ బెండ్లి కాని మఱియొక కన్నియ యుగ్రమగు వ్రతము గయికొని తపమే ధనముగా నెంచి శివునిఁ గోరి తపము గావించె. అటు లుగ్రతపోయుతయై, కావుననే లోకనమస్కృతయగు తనకూఁతును, ఉమాదేవిని ఆ శైలవరుఁడు సమాన రూపుఁడును బ్రసన్నుఁడు నగు రుద్రునకు నిల్లాలుగా నొసంగె. రాఘవా ! నదీమతల్లియగు గంగయు

ఉమాదేవియు ననునీ యిరువురు లోకపూజితలు; పర్వతరాజైన హిమవంతుని కూఁతులు. వత్సా! సుందరగమనా! మూఁడు మార్గములఁ బ్రవహించు గంగ మొదట ఆకాశమందెట్లు ప్రవహించినదో యా వృత్తాంత మంతయు నీకుఁ జెప్పితిని. అప్పుడు పాపదూరితయు, సంతత జల విలసితయు నగు నా పర్వతరాజసుత గంగానదియే దేవతానదియై సురలోకమునకుఁ బ్రాఁకినదయ్యె' ననియె.

ఇది ముప్పదియైదవ సర్గము

ముప్పదియాఱవ సర్గము

పార్వతీవృత్తాంతము

అమ్ముని యట్లు సెప్పఁగా వీరు లా రామ లక్ష్మణు లిరువురు నా కథను గొనియాడి యా మునివరుతో 'బ్రాహ్మణోత్తమా! పర్వతరాజు పెద్దకూఁతురైన గంగాదేవి వృత్తాంతము ధర్మ్యమును శ్రేష్ఠము నైనది. దానిని ఇంత మాత్రము చెప్పితివి. నీవు సమస్తకథలను విస్తరించి యెఱిఁగినవాఁడవు. కావున నా గంగకు స్వర్గములోను భూమియందును గలిగిన వృత్తాంతమంతయు సవిస్తరముగాఁ జెప్పవలయును. ఆ లోకపావని మూఁడు మార్గములఁ బ్రవహించుటకుఁ గారణ మేమి? ధర్మజ్ఞా! త్రిపథగ యనునది యెట్లు? ఏ కార్యములు సేసి ముల్లోకములందును నదీలలామ మని ప్రఖ్యాతిఁ బొందిన' దని యడిగిరి. అందులకా తపోధనుఁడు దేవ మానుష లోకములందు జరిగిన యా గంగావృత్తాంతము నంతయు సవిస్తరముగా ఋషిమధ్యమున నిట్లని చెప్పె. "కాకుత్స్థ! తొల్లి మహాతపస్సంపన్నుఁ డగు శివుఁడు పార్వతిని బెండ్లియాడి యా దేవిని జూచి తపోనిష్ఠుఁ డయ్యుఁ గామబాణవిద్ధుఁడై మరులుగొని యామెతో రతికేళికిఁ దొడంగినవాఁడయ్యె. ఇట్లు మన్మథక్రీడల నూఱు దివ్యవర్షములు గడచియు ఆ దేవున కామెయందుఁ గుమారుఁడు గలుగఁడయ్యె. అంత బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలు 'ఈ పార్వతియందుఁ బుట్టు భూతమును ఎవఁడు సహింపఁగలఁ' డని భయమునొంది యందఱును శివునికడకు వచ్చి నిచ్చలు చాఁగి మ్రొక్కి 'దేవదేవా! మహాదేవా! నీవు లోకహితాచరణ శీలుఁడవు; కావున నీ చరణారవిందములఁబడి వేఁడు సురలకు మాకు నీవు ప్రసన్నుఁడవు కావలయు. దేవాధీశ్వరా! నీ తేజంబునఁ బుట్టిన పుత్త్రుని లోకములు ధరింపఁజాలవు. కావున నీవు వేదచోదితంబగు యోగంబుఁ బూని పార్వతీ దేవితోడఁ దపము సేయుము. ముల్లోకములకు మే లొనర్చు పురుషార్థముకొఱకు నీ రేతమును దేజోమయమునగు నీ దేహమునందే దాల్పుము; కాని విడువకుమా. (ఈ లోకములనెల్ల గావుము. లోకములను రూపుమాపుట నీకుఁ దగదు గదా)' యనిరి. దేవత లాడిన యవ్వాక్యము విని యా సర్వలోక మహేశ్వరుఁడు 'వల్లె' యని, యా దేవతలను జూచి 'నేను

మత్తేజమును నా దేహమందే నిలుపుకొనియెద. పార్వతియు నిజశోణితము తనయందే నిలుపుకొనెడు. దేవతలును ఎల్ల లోకములును సుఖము నొందుఁ గాక. నా రేతస్సు నేను లోపలనే యడంతును. కాని యందుఁ గొంత యింతకు స్థానమునుండి చలించియున్నది గాన చలించియున్న యీ భాగమును మాత్రము విడువవలసి యున్నది. అత్యుత్తమమైన యీ యంశము విడుచునపుడు దానిని ధరింపఁజాలువాఁ డెవఁడు? చెప్పుఁ' డనఁగా దేవత లందఱును ఆ యాలపోతు పడగవానిని జూచి 'దేవా! చలించియున్న రేతమును ఈ భూమి ధరింపఁగల' దని బదులు చెప్పిరి. అంత రుద్రుఁడును దన వీర్యమును విడువగా, నది భూమి యందలి పర్వతముల నరణ్యములనెల్ల వ్యాపించె. పిదప దేవత లా తేజము భూతలమంతయు వ్యాపించుటకు భయపడి యగ్నిదేవునిఁ జూచి, యతఁడు మొదట వెఱచినను నియ్యకొలిపి 'నీవు వాయువును గూడి యీ శివరేతమునఁ బ్రవేశింపు' మని చెప్పఁగా నగ్నియు నా రేతమును జొచ్చి వ్యాపింపఁగా నది తెల్లని కొండయైనది. పిదప నది కాలపరిపాకవశమున సూర్యాగ్ని సమప్రభమును దివ్యము నగు శరవణము (రెల్లుతంపర) అయ్యె. అందుఁ గృత్తికాసుతుఁడును అగ్నిసంభవుఁడు నగు కుమారుఁడు పుట్టె. అప్పుడు దేవతలు ఋషిగణమును మిగుల సంతసిల్లి పార్వతీ పరమేశ్వరులకు మిథున కర్మము చెఱుచుటవలని కోపము ఉపశమించుటకై యీ యిద్దఱి నెంతయుఁ బూజించిరి. పిదపఁ బార్వతి యీ సురలఁ జూచి 'నాకుఁ బతి సంగమముఁ బాపిన యీ యప్రియమునకుఁ బ్రతిఫల మనుభవింపుఁ' డనుచుఁ గోపంబు వెల్లున సూర్యుని వలె మండి వెలుంగుచు జలములు గయికొని కినుక పెంపునఁ గన్నుఁగవ కెంపు మీఱ, వారిని 'పుత్రునిఁ గనుటకు నువ్విళులూరుచుండిన నాకుఁ బతితోడి సంగతిని నివారించితిరిగాన మీకును మీ మీ భార్యలయందు సంతానము గలుగదు. నేడు మొదలుగా మీ యిల్లాండ్రు గొడ్డురాండ్రగుదురు సుఁడీ' యని శపించె. ఇట్లు సురలనెల్ల శపించి భూమిని జూచి 'పంటవలంతీ! నీ వెక్కు రూపున నుండక చవుడు మొదలగు నానావిధ రూపములు గలదానవై పెక్కు రాజులకు భార్యవగుదువు. నీవు గడు దుష్టబుద్ధివి గాన నాకుఁ బుత్రుఁడు గలుగుట కొల్లవైతివి. కనుక నా శాపమువలన నీవు ప్రకృతి కలంగి కొడుకువలనఁ గలుగు సంతోషము నొందకుందు' వని శపియించె. తిట్టువడి దేవతలందఱు సిగ్గున విన్ననై యుండుట శివుఁడును జూచి తనలో 'ప్రియురాలిడిన శాపమును మరల్పను రాదు. ఈ నా యనుచరులు పడు దుఃఖముఁ జూడను రా' దని యపుడు వరుణపాలితమగు పడమటిదెసకుఁ బోయి యచట హిమవంతమున కుత్తరపార్శ్వమునందుఁ గలదాని శిఖరమునం దొకట దేవితోడఁ గూడి యెపుడును దప మాచరింప సంకల్పించుకొన్నవాఁడయ్యె. రామా! పర్వతపుత్రియైన పార్వతీ

వృత్తాంతము నిదె సవిస్తరముగా నీకుఁ దెలిపితి. ఇఁక గంగానదీ ప్రభావమును గంగవలనఁ గుమారస్వామి పుట్టుటయుఁ జెప్పెద. నీవును లక్ష్మణుఁడును వినుఁడు.'

ఇది ముప్పదియాఱవ సర్గము

ముప్పదియేడవ సర్గము

కుమారుని జన్మవృత్తాంతము

“తొల్లి శివుఁ డట్లు తపము సేయుచుండఁగా దేవతలును మునులును దమకు సేనాపతిని ఒకనిని గోరి బ్రహ్మకడకుఁ బోయి, యింద్రుఁ డగ్ని మొదలుగాఁ గలవారందఱును మహాత్ముండగు నా పితామహునకుఁ బ్రణమిల్లి ‘దేవా! తొల్లి, దేవర మాకు దళవాయిగాఁ జేసిన యా భగవంతుఁడు శత్రునిహంత యగు శివుఁ డిపుడు మాకు సేనాపతిగా నిలువఁడయ్యె. మా తండ్రి యా భగవంతుం డిపుడు హిమాలయ శిఖరమున పెను తపంబు నూఁది పార్వతిని గూడి దానిని జఱుపుచున్నాఁడు. లోకహితార్థం బిఁకఁ జేయవలసిన కార్యం బెద్దియో దానిని ఘటింపుము. నీవు సమస్తమును ఘటింప నెఱింగినవాఁడవు. నీవే మాకుఁ బెను దిక్కు’ అనిరి. దేవత లాడిన వచనము విని సర్వలోక పితామహుఁడగు సద్దేవుఁడు ‘శివుఁ డుగ్రతపముఁ బూనినవాఁడు. కాన యతనిని మరల్పఁ దరము గాదు. కనుక నందులకై పూననుం దగ’ దని తీయని పలుకుల వారికి నూఱట చెప్పి యిట్లనియె. ‘పార్వతీదేవి దేవతలకు నిజపత్నులయందు సంతానము కలుగ దని శపించుటవలన మీరు మీ పడంతులందు సంతానముఁ బడయలేరు. ఆ దేవిశాపం బమోఘంబు. ఇది నిజము గాన మీరు సందియ పడవలదు. అయిన నిఁక గతి యెట్లందురేని యిదె యీ యాకాశగంగయం దగ్నిదేవుఁడు నొక పుత్త్రునిఁ గాంచు. వాఁడు పగవారినెల్ల నడంపఁ జాలు పరాక్రమమున దేవతలకెల్ల సేనాపతియగు. ‘గంగ యిందుల కెట్టు సమ్మతించు? పార్వతియుఁ గోపింపకుండునా?’ యనవలదు. గంగ హిమవంతుని పెద్దకూఁతు రేకదా; ఆమె యా పుత్త్రుని గారవముతోఁ గనఁగా, తన యుప్పవలని ప్రీతిం జేసి పార్వతియు వాని నెంతయుం గయికొనును. ఇందులకు సందియము లే’ దనెను. రఘునందనా! దేవత లా వాక్యము విని కృతార్థులగాఁ దమ్ముఁ దలఁచి యందఱును బ్రహ్మకు మ్రొక్కి మిక్కిలియుఁ బూజించి యంత వివిధధాతు చిత్రితమై, రుద్రతేజమును గ్రహించిన యగ్నిదేవుని స్థానమగు కైలాసపర్వతమునకుఁ బోయి పుత్త్రోత్పాదనముకొఱకు నత్తేజమునందు మూర్త్యంతరముతో నెలకొనియున్న యద్దేవునిఁ జూచి ‘హుతాశనా! దేవకార్యంబది సంఘటింపుము. అది యెద్ది యన, నీవు మహాతేజుఁడవు గాన పర్వతపుత్త్రియైన గంగయందు నీ వలమియున్న శివరేతమును విడుపు’ మని నియోగించిరి. అతండును

'వల్లె' యని దేవతలకు నియ్యకోలు చెప్పి గంగాదేవి కడకుఁ జని 'దేవీ! నీవు చూలు దాల్పుము. ఏలన నిది దేవతలకెల్ల బ్రియమైనది' యని చెప్పఁగా విని యద్దేవి దివ్య స్త్రీరూపము దాల్చినదయ్యె. అగ్నియు దదీయసౌందర్యాతిశయముఁ గాంచి మించు మరులునఁ దన యవయవము లన్నింటివలన నుండియు నా రేతమును విడిచి, యా దేవి యంగంబు లన్నిటఁ వ్యాపించునట్లు దానిచేఁ దడిపిన వాఁ డయ్యె. అంత గంగానది యవయవము లన్నిటను ఆ రేతము నిండారినదయ్యె. అట్లు దాల్చిన యగ్నితేజము తన్ను దహింపఁగాఁ జిత్తం బుత్తలపడ గంగ యా సకలదేవపురోహితుని హుతాశనుని జూచి 'దేవా! నీ తేజము నేను దాల్పనోప. కాన యిది వర్ధిలుట యెట్లు' అనఁగా దేవతలు వేల్చు హవిస్సులనెల్ల లోఁ గొను నా దేవుఁడును గంగను జూచి 'ఇదె యీ హిమవత్పర్వత పాదమునందే యీ గర్భము నునుపు' మనఁగా నమ్మాట విని తేజంబు వెల్లున విలసిల్లుచున్న యా గర్భమును తన యింద్రియములవలననుండి తీసి విసర్జించె. ఆ గంగవలననుండి వెడలి పుడమిని బడిన శోణిత రేతములు కడాని బంగరువలె రంగారు బంగారును నిచ్చలంపు మేలి వెండియు నయ్యె. అందలి కారమువలననే రాగియు నల్లని యినుమును బుట్టినవి. అందలి మలము తగరమును సీసము నయ్యెను. ఇత్తెఱంగున గంగానిర్గతమగు రేతము భూతలమునఁ బడి నానావిధ ధాతువులుగాఁ బరఁగె. గంగ యా గర్భము నుంపఁగానే యా శ్వేతపర్వతమున మొలచియున్న తెల్లువనమంతయు దాని వెలుంగు వెల్లికల మునింగి బంగరుమయమయ్యె. పురుషసింహమా! బంగార మపుడు పుట్టినది గాన యది మొదలుగా నిగ్గినిబోలు నిగ్గున నిగనిగలాడు నా మేలి బంగారును జాతరూపము (పుట్టిన రూపము గలది) అని పెరుకొనఁబడిన దయ్యె. ఆ వనమందలి తృణ వృక్ష లతా గుల్మము లన్నియు బంగారమయినవి. గంగ రేతంబు వీడినంతఁ గుమారుండు పుట్టె. తోడనే యింద్రుఁడు మున్నగు దేవతలు కృత్తికలను జూచి 'మీరు పాలిచ్చి యీ బుడుతని బెనుపుం' డని నియోగింపఁగా వారలును దేవతల మోల 'నీ సిసువు మా కందఱకును బుత్త్రుం డయ్యెడు' మని మేలగు సమయంబు గావించుకొని యా పుట్టిన పట్టికిఁ బాలు గుడుపం దొడఁగిరి. అంత దేవత లందఱు 'నీ కుమారుఁడు కార్తికేయుఁడని ముల్లోకములఁ బరఁగు; ఇందులకు సందియము లే' దనఁగా నప్పలుకు విని కృత్తికలును నియ్యకొని యగ్నింబోలె నధిక కాంతిం దేజరిల్లుచు గర్భస్రవమునఁ బడియున్న యక్కుమారునిఁ గొని గర్భస్రావమెల్లను బోవునట్లు జలకమార్చి, యగ్నింబోలు నమ్మహాభాగుఁడు కార్తికేయుఁడు గర్భస్రవముననుండి స్కన్నుం (పడిన వా) డగుటంజేసి నతనికి స్కంధుఁడని పేరిడిరి. జలకమార్చినపిదపఁ గృత్తికలకు మేలైన పాలు చేఁపఁగా నతఁ డా యార్వుర చన్నుఁబాలును,

ఆఱు మొగములు దాల్చి త్రాగినవాఁడయ్యె. ఆ విభుఁడు నొక్క దినమునఁ జన్నుఁబాలు ద్రావి యంత సుకుమారశరీరుఁ డయ్యును శివవీర్యజనితుఁడు గాన తన యవార్య వీర్యమున రాక్షససేనాసమూహముల గెలిచినవాఁ డయ్యె. అంత నగ్ని ప్రముఖులగు సురలందఱును సరిలేని కాంతిని వెలుఁగు నక్కుమారుని తమ సేనలకెల్ల నధిపతిగా నభిషేకించిరి. రామా ! నీవు నన్ను గంగాదేవిని గుఱించిన దేవలోకవృత్తాంతమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పు మని యడిగితివి. ఈ కుమార సంభవమే ఆ కథావిస్తరము. ఇది నీకుఁ జెప్పితిని. ఇది మిక్కిలి ధన్యమును బవిత్రము నైనది. కాకుత్స్థా ! కృత్తికాసుతునికిఁ బుడమియందే మనుజుఁడు భక్తుఁడగునో వాఁ డాయుష్మంతుఁడై పుత్రపౌత్ర సహితుఁడై యుండి యంతమం దా స్కందునితోడి లోకంబుఁ బ్రాపించు" ననియె.

ఇది ముప్పదియేడవ సర్గము

ముప్పదియెనిమిదవ సర్గము

సగర వృత్తాంతము

కౌశికుఁడు కాకుత్స్థునకు నా కథను జెప్పి మరల మఱియొకమాట నిట్లని చెప్పె. "రామా ! తొల్లి అయోధ్య కధిపతియైన సగరుండను రాజొకఁడు గలఁడు. అతఁడు మిక్కిలి శూరుఁడు; ధర్మాత్ముఁడు నగు. అతనికి సంతానము లేమిచేత దానిని బడయు కోరికి పొడమె. విదర్భాధిపతికూఁతురు కేశిని యనునది యా సగరుని జ్యేష్ఠపత్ని. ఆమె యెంతయు ధార్మికురాలును సత్యవాదినియు నై యుండెను. కాశ్యపుని కూఁతురు సుమతి యను పేరు గలది యాతని ద్వితీయపత్ని. చెలువమునందా చెలువకుఁ దులయగు చిగురాకుఁబోఁడి పుడమిని గానఁబడుట యరిది. ఆ రాజా యిద్దఱు రాజాననలం గూడి హిమవంతమున కరిగి భృగుప్రస్రవణమను దాని ప్రత్యంతపర్వతమునఁ దపము సల్పె. అంత నూఱు సంవత్సరములు నిండఁగా సత్యవంతులలో మేలుబంతియగు భృగుమహర్షియు వారల తపమునకుఁ బ్రసన్నుఁడై సగరుని జూచి 'అనఘా ! పురుషవరేణ్యా ! నీకు మిక్కిలి యెక్కుడగు సంతానము గలుగును. దానిచేత నీ కీర్తియు సాటిలేక భూతలమునఁ బరఁగు. నీ పడఁతులయం దొకతి వంశకరుఁడగు కుమారు నొకరునిఁ గాంచు. మఱియొకతి కేవలులైన యఱువదివేవురు కుమారులఁ గాంచు' నని వరమొసఁగె. ఇట్లు పలుకుచున్న యమ్మహాత్మునిని, అపు డా రాజపుత్రిక లారాధించి మిక్కిలి ప్రీతి గడలుకొనఁ గేలు మొగిచి యమ్మునితో 'బ్రాహ్మణోత్తమా ! ఎవతి యొక్కనిని గనును ? పెక్కండ్రెవ్వతికిఁ బుట్టుదురు. దీనిని వినఁగోరెదము. నీ వెవతి కెట్లు చెప్పుదువొ యది తప్పకుండుఁ గాత' మనఁగా నా పలుకు విని యా పరమధార్మికుఁడు వారితో 'ఇందు మీ యిచ్చ దెలుపుఁడు. వంశకరుఁ డగు నొకనిని గోరిన నొకండేని కలుగును. లేక మిక్కిలి బలమును మంచి

కీర్తియుఁ గలిగి మహోత్సాహవంతులగు బహుసుతులేని కలుగుదురు. ఈ రెండు వరములలో నెవతి యెది గోరెడి' నని యడుగఁగాఁ కేశిని యను మత్తకాశిని మహీశుని సన్నిధిని వంశకరుఁడగు పుత్త్రుఁ డొక్కఁడు గావలయు నని కోరె. అప్పుడు గరుడుని తోడఁబుట్టువైన సుమతి మహోత్సాహులును గీర్తిమంతులు నగు నఱువదివేవురు పుత్త్రులను గోరె. రఘునందనా ! ఆ రాజును భార్యాసహితుఁడై యా ఋషిని వలగొని యాదల నేలం దాఁక నమస్కరించి తన పురమునకు నరిగె. అంతఁ గొంతకాలము చనఁగాఁ బెద్దదియగు కేశిని సగరునకు నసమంజుఁడను కుమారుని గాంచె. సుమతియో సొఱకాయవలె గుండ్రనై యుండు గర్భపిండము నొకటి గాంచినదయ్యె. ఆ పిండమును భేదింపఁగా నందుండి పుత్త్రులఱువదివేవురు పుట్టిరి. దాదులు వారిని నేయి నిండిన కుండలయం దునిచి పెనుపఁగాఁ బెద్దకాలమునకు వా రందఱును యౌవనము నొందిరి. అట్లు దీర్ఘకాలము కడచనఁగా నప్పుడు సగరునకు రూపయౌవనములఁ జెన్నారు కుమారు లఱువది వేవురు కలిగిరి. పురుషవరేణ్యా ! ఆ సగరుని కుమారులలోఁ బెద్దవాఁడు నిత్యమును ఊరిబాలురను గొనిపోయి సరయూనది జలంబుల వైచి వా రందు మునుఁగుటను జూచి నవ్వుచుండెను. ఇట్లు పాపచరితుఁడై సజ్జనులకుఁ గీడుసేయుచు బాలురకు అహితము గావించుచు నుంటం జేసి యా పుత్త్రుని సగరుఁడు పురమునుండి వెడలఁగొట్టె. ఆ యసమంజునికొడు కంశుమంతుఁ డనువాఁడు సకలలోకసమ్మతుండును సర్వజనప్రియంవదుఁడు నై యుండె. అంతఁ బెద్దయుఁ గాలమునకు సగరునకు యజ్ఞము సేయవలయు నను బుద్ధి గట్టిగాఁ గలుగఁగా నపుడు యజ్ఞకర్మంబునందుఁ గృతనిశ్చయుఁడై యా విభుఁడు వేదవిదుఁడుగాన ఋత్విజసమూహమును గూడి యాగము సేయ నుపక్రమించె."

ఇది ముప్పదియెనిమిదవ సర్గము

ముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము

సగరునియజ్ఞము; ఇంద్రుఁడు యజ్ఞాశ్వము నపహరించుట

రాముఁడు విశ్వామిత్త్రుఁడు చెప్పుచున్న కథను విని దాని కడపట 'సగరుఁడు యజ్ఞమున కుపక్రమించె' నన్న పలు కాలకించినంతనే యెంతయు సంతసిల్లినవాఁడై యగ్నివలె వెలుఁగుచున్న యమ్మునితో 'విప్రోత్తమా ! మీకు శుభం బగుఁగాక. ఈ యజ్ఞకథను సవిస్తరముగా వినఁగోరెద. మా వంశమునకుఁ గూటస్థపురుషుఁడగు నా సగరుఁడు యాగము నెట్లు గావించె ? చెప్పుమా' యనియె. విశ్వామిత్త్రుఁడు తన మనంబున 'నేను జెప్పఁ దలఁచినదానినే యడిగినాఁడు. అది సర్వజ్ఞుఁడగు తా నెఱింగియు ఎఱుఁగనివానివలె నడిగెడిని. లోకులకుఁ బోలె రామునకును తన వంశీయులందు నెయ్య మారా !' యని నవ్వువానింబోలె నెమ్మొ

గము వికసిల్ల నతనితో "రామా! మహాత్ముఁడగు సగరుని వృత్తాంతము విస్తరించి చెప్పెద వినుము. శివుని మామయగు హిమవంతుఁడను పర్వతరాజు వింధ్యపర్వతమునకు దాపై, తమ రెంటికి నడుమఁ బెను కొండ లడ్డముగా లేమిం జేసియుఁ, దామును మిక్కిలియుం బొడవు లగుటం బట్టియు, నొండొరులఁ జూచుచు నుండునట్లు నెలకొనియుండును. ఆ రెండు పర్వతములకు నడుమ నున్న [1]దేశము యాగకర్మములు గావించుటకు మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది. కాన ఆ మధ్య దేశమునందే సగరుని యజ్ఞము జరిగినది. వత్సా! ఆ సగరుని పనివూని మహారథుఁడగు నంశుమంతుఁడు దృఢకార్ముకము దాల్చి యాతని యజ్ఞాశ్వము వెంటఁ గాపై పోయెను. సగరుఁ డా యజ్ఞము సేయుచుండఁగా నింద్రుఁడు మాయామయమై యా యజ్ఞమును జెఱుపఁజాలిన రాక్షసదేహమును దాల్చి యుక్థ్యము సేయు దినమున నాతని యజ్ఞీయాశ్వము నపహరించినవాఁ డయ్యె. అమ్మహాత్ముని యశ్వ మట్లపహరింపఁబడఁగా, ఋత్విజులందఱు నా యజమానుని జూచి 'ఈ యుక్థ్యదినమందు నీ యాగమును జెఱుప యజ్ఞాశ్వము నెవఁడో వేగ మపహరించినాఁడు. వానిని జంపి హయమును దీసికొనిరా బనుపుము. యజ్ఞమునకైన యీ విఘ్నమున మన కెల్లవారికి నమంగళము గలుగు. కాన రాజా! ఈ యాగమునందే యపరాధమును లేకుండునట్లు చేయుము' అనిరి. ఆ రాజును ఆ సదస్సున ఋత్విజు లాడిన వాక్యమును విని, తన కుమారుల నఱువదివేవురను జూచి 'పుత్రులారా! ఈ మహాయజ్ఞము మంత్రపవిత్రులై మిక్కిలి పూజ్యు లగు ఋత్విజులచే ననుష్ఠింపఁబడుచున్నది గాన రాక్షసులరాకకు అయితి యేదియు నాకు గానిపింపకున్నది. మీరు పురుషశ్రేష్ఠులరు. గుఱ్ఱ మెట్లుపోయెనో తెలియకున్నది. కాన మీరు పోయి వెదకుఁడు. శుభము మీ కయ్యెఁడు. జలధివలయితమైన భూతలమంతయు వెదకుఁడు. పుత్రులారా! భూమియో మిక్కిలి విశాలమైనది. కాన మీరు వరుస నొక్కొక్క యామడగా వెదకుఁడు. నా పంపున గుఱ్ఱమును దొంగిలినవానిని వెదకుచు, భూమియందును వాఁడు దొరకఁడేని వెనుదీయక యీ తక్కరి పొడనూపువఱకుఁ బుడమిని గ్రొచ్చి చూడుఁడు. నేను యజ్ఞదీక్షను బూనియున్నాఁడను; గాన యిచటనుండి రా నొప్పదు. కాన నేనును మనుమనితోను ఋత్విక్సమూహములతోను గూడి మరల గుఱ్ఱమును బొడగాంచువఱకు దీక్షతోడ నీ యెడనే యుండువాఁడ' ననియె. ఇట్లు చెప్పగా మహాబలులగు నా రాజపుత్రు లుల్లముల నెంతయు నుల్లసిల్లి తండ్రి పంపునకు లోనై పుడమియెల్ల వెదకంబోయి యొక్కొకఁడును ఒక్కొక్క యోజనము నిడుపును వెడలుపును గల యంత వంతున, భూమినంతయు దాఁకిన యెడల వజ్రములవలెనున్న తమ వాఁడి గోళ్లతో గ్రొచ్చి వజ్రతుల్యములగు శూలములచేతను చాల బెడిదములగు

1. 'ఆర్యావర్తః పుణ్యభూమి ర్మధ్యం విన్ధ్య హిమాగయోః' అను ఆర్యావర్తదేశము.

నాఁగేళ్లచేతను, బగుళ్లువాపఁగా పుడమియెల్ల నొక్కపెట్టున మ్రోసినది. అప్పుడు సర్పములును, పాతాళవాసులైన యసురులును రాక్షసులును దక్కంగల జంతువులును వారలచేఁ జిందఱవందఱలై 'యార్వఁగా నా చప్పుడు వినరాని దయ్యె. రాఘవా! ఆ వీరు లఱువది యోజన వేలముగా భూమిని పాతాళముగునట్లుగాఁ ద్రవ్విరి. ఇత్తెఱంగునఁ గ్రిక్కిఱిసియున్న జంబూద్వీపమును ద్రవ్వుచు నలుగడలఁ దిరిగిరి. అంత దేవ గంధర్వులును అసురులును బన్నగులు నందఱును జిత్తము తత్తరము నొందఁగా బ్రహ్మకడకుఁ బోయి పలువిధముల స్తుతించి వదనముల విషాద మచ్చుపడ, దిగులు గడలుకొన, 'మహాత్మా! సగరకుమారులు పుడమినెల్ల గ్రొచ్చి కోరాడుచున్నారు. రసాతలవాసులగు మహాత్ముల బెక్కండ్రను చంపుచున్నవారు. వీఁడే మా యజ్ఞమును జెఱిచినవాఁడు; ఇదియె మా గుఱ్ఱము గొనిపోయిన దని చెప్పుచుఁ బ్రాణికోటులనెల్లఁ దూటాడుచున్నారు' అనిరి.

ఇది ముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము

నలువదియవ సర్గము

సగరకుమారులు కపిలునిచే నీఱగుట

బ్రహ్మయును దేవతల వచనము విని, వారు జనులనెల్ల సంతము నొందించుచున్న యా సగరసుతుల బలిమికి మోహితులై మిక్కిలి దిగులొంది యుండుటఁ జూచి, వారితో ఈ భూమియంతయు మహాత్ముఁడగు విష్ణుదేవుని సొమ్ము. అతఁడు కపిలరూపము దాల్చి యెప్పుడు నీ భూచక్రమును దాల్చియుండును. కనుక సగర రాజకుమారులు భూమిని గొనిరేని తదీయస్వామియు భర్తయు నైన యా దేవుని కోపానలంబున నీఱగుదురు. పుడమి ప్రతికల్పమును అవశ్యముగా నిట్లు త్రవ్వఁబడుచుండును. ఇది పూర్వమే నిర్ణయింపఁబడిన యది. ఇంతే కాదు. సగరపుత్రులును జిరకాలము జీవింపక నశింతురని పూర్వమే నిశ్చయింపఁబడిన' దనియె. బ్రహ్మదేవుని వాక్యము విని ముప్పదిమువ్వురు దేవతలును దక్కంగల గంధర్వాదులును మిక్కిలియు హర్షంబు నొంది తమవచ్చిన దారిని బోయిరి. మహాత్ములగు సగరాత్మజులు భూమిని ద్రవ్వుచుండఁగా వారికిఁ జేటు వాటిల్లుట సూచించుచుఁ బిడుగుఁ బోని యొక పెనుశబ్దము పుట్టినది. అంత నా సగరసుతులు భూమిని ద్రవ్వి దాని చుట్టును దిరిగి తురగము గానక యందఱును గూడికొని తండ్రికడకుఁ బోయి 'మేము భూమియంతయుఁ జుట్టి తిరిగితిమి. బలవంతులగు దేవతలను దానవులను రాక్షస పిశాచోరగులను కిన్నరులను జంపితిమి. గుఱ్ఱముగాని దానిని దొంగిలినవాఁడుగాని మాకుఁ గానరాఁడయ్యె. ఇంకేమి సేయుదము. మీకు శుభ మయ్యెడి. ఈ విషయమునం దుపాయ మరసిచెప్పుఁ' డనిరి. రఘునందనా! సగరుఁడు కొమరులాడిన యప్పలుకులు విని తురగము దొరకమికి మిక్కిలి కోపము

దీపింప 'మీరు మంగళ మగుఁ గాత. మరలఁ బోయి భూతలమును భేదించి త్రవ్వుఁడు. గుఱ్ఱమును దొంగను బట్టికొని కృతార్థులై మఱలుఁడు' అని యాన తిచ్చె. మహాత్ముఁడగు తండ్రి పంపున ఆ యఱువదివేవురును రసాతలమునకు వేగ పాఱి దానిని త్రవ్వుచుండఁగా నయ్యెడఁ బెనుఁగొండ వడువునఁ బొడతెంచుచు భూమిని దాల్చుచున్న విరూపాక్షమను దిగ్గజమును గాంచిరి. రఘుకులతిలకా ! ఆ గజరాజము సకల పర్వత వనరాజి సహితమగు భూవలయము నంతయు శిర సునఁ దాల్చి యున్నది. అమ్మహాగజము మహాభూభరమును మోచుటవలని యలజడిచేఁ గొంత యలఁత దీర్చుకొనఁ బూని యే క్షణమున శిరముఁ గదల్చునో యప్పుడు భూకంపము కలుగును. వారు ఆ దెసను బాలించు నా దంతావళమును వలగొని దానిని బూజించుచు రసాతలమును వ్రక్కలించి చనిరి. అట్లు దూర్పు దిక్కును వ్రక్కలించి పిదప దక్షిణంపు దిక్కును భేదింపఁ జొచ్చిరి. ఆ దిశయం దును మహాపర్వతోపమానమై మిక్కిలి మహిమచే రహించు మహాపద్మ మను దిగ్గజరాజమును జూచి యది భూచక్రముఁ దలను దాల్చుటకు నచ్చెరు పడిన వారైరి. అంత నా యఱువది వేవురు సగర కుమారులును దానికిఁ బ్రదక్షిణము సేసి పడమటిదెసను భేదించిరి. అందు నమ్మహాబలులు పెనుంగొండవలె గండు మీఱుచున్న సౌమన మను పెను దిగ్గజమును గాంచిరి. దానిని వారు వలగొని కుశల మడిగి వీడుకొని హిమవంతపుఁ జక్కటి దిక్కును ద్రొవ్వం దొడఁగిన వారైరి. రఘువరేణ్యా ! ఉత్తరపుదిక్కున నొప్పిదమగు మేనిచే నీ భూమిని దాల్చుచు మంచునుబోలి తెల్లనై మించు భద్ర మను దిగ్గజమును వారు చూచి యందఱును దానిని స్పృశించి దక్షిణమును జేరి యఱువదివేవురును వసుధాతల మును భేదించిరి. అంత నా సాగరులు తురగము పోకడకుఁ దగు నీశాను దిశకుఁ బోయి రోసముమీఱ భూమిని భయంకరవేగమునఁ ద్రవ్వుచు బోయి మహా కాయులగు నమ్మహాబలు లచట సనాతనుఁడగు వాసుదేవుని గపిలావతారునిని, అద్దేవునికిఁ గొంతదూరమునఁ బులుమేయుచు మెలంగుచున్న యశ్వమును జూచిరి. అట్లు చూచి యందఱును మిక్కిలియు హర్షమునొంది యాతనిని దురగము దొంగిలి కొని పోయినవానినిగాఁ దలంచి కినుకచేఁ గన్నులు గిఱ్ఱుకొన గుద్దంత్రను నాఁగే ళ్లను నానా వృక్షములను శిలలనుఁ దాల్చి పాఱుతెంచి 'నిలునిలు' మని యదల్చి 'ఓరీ ! మా యజ్ఞాశ్వమ్ము నీ వపహరించినాఁడవు. దుర్బుద్ధీ ! ఇదే సగరకుమారు లము మేము వచ్చితి మని తెలియుము' అనఁగా వారల పలుకులు విని కపిలుఁడును మిక్కిలియు రోషావిష్టుఁడై యపుడు హుంకారము సేయఁగా నప్రమేయవిభవుఁ డగు నమ్మహాత్ముని చేత ఆ కుమారు లందఱును బూడిదరాసులై కూలిరి.

ఇది నలువదియవ సర్గము

నలువదియొకండవ సర్గము

అంశుమంతుఁడు సగరుని యజ్ఞాశ్వమును దెచ్చుట

రఘునందనా! సగరుఁడు తన పుత్రులు పోయి బహుకాలమగుటఁ దెలిసి నిజతేజమునఁ బ్రకాశించుచున్న మనుమనిఁ జూచి 'వత్సా! నీవు శూరుండవు. శస్త్రాస్త్ర విద్యలం దారి తేఱినవాఁడవు. కావునఁ బ్రతాపమునఁ బూర్వరాజులతోఁ బురడించువాఁడవు. నీ పినతండ్రులు పోయిన తెఱఁగును, గుఱ్ఱమును గొని పోయినవానిని వెదకుము. పుడమికి లోపలఁ బొడమిన జంతువులు ఎంతయు గొప్పలై మంచి బలిమిచే నొప్పుచుండును. అట్టివానిని బొడవడంచుటకై వాలును విల్లును దాల్చి యరిగి యెరఁగం దగినవారి కెరఁగి, యడ్డుచూపినవారిని అశ్వమును దొంగిలినవానిని రూపుమాపి పోయినకార్యం బొడఁగూర్చుకొన్నవాఁడై మఱలి, మదీయ యజ్ఞము సమాప్తినొందింపుము' అనియె. మహాత్ముఁడగు సగరుఁడు అటు లొత్తిచెప్పఁగా అంశుమంతుఁడును బురుకొని ధనుఃఖడ్గములు దాల్చి శీఘ్రగమనమున గండండ్రగు తన తండ్రులు భూమికిలోనఁ ద్రవ్విన మార్గమునఁ బోయి అయ్యెడ దైత్య దానవ రక్షః పిశాచ పత గోరగ పూజ్యమానమును, మహాతేజము నగు దిశాగజంబును గావించినవాఁడయ్యె. అట్లు గాంచి దానికిఁ బ్రదక్షిణము సేసి యారోగ్య మడిగి తన తండ్రుల చందమును గుఱ్ఱముఁ గొనిపోయినవాఁ డెవ్వఁ డగుటయు విచారించె. దిగ్గజంబును ఆ యంశుమంతుఁడడిగిన వచనము విని 'అసమంజతనూజా! నీవు గుఱ్ఱము గొనివచ్చిన కార్యముతో ఒనఁగూడి వేగమే పోవఁగలవు' అని మాఱువలుకఁగా అది విని యతఁడు దిగ్గజంబుల నన్నింటిని వరుసగా న్యాయముచొప్పున సవినయముగా నడుగఁగా ఆ దిగ్గజములును ఇతరు లాడువాక్యముల యభిప్రాయములు దెలియుటయే కాక తామును బొంకముగా మాటలాడఁ జాలినవిగాన యా యంశుమంతునిఁ బూజించి 'గుఱ్ఱముతోడఁ గూడియే నీవు పోవుదు' వని యాతని పూన్కిని బురికొలుపఁగా నమ్మాట విని యాతఁడును జులుకఁగా వడి నడ తెంచి తన పినతండ్రులు సగరకుమారులు నివుఱుం బ్రోవులై పడియున్న యెడకుఁ బోయెను. ముందే వారగపడమికి మిగుల వగచుచుండిన యా యసమంజసుతుఁ డపుడు వారు రూపుమాయుటయుఁ దెలిసి దుఃఖము వెల్లడర మిక్కిలియు నార్తితో నేడ్చుచు నందుఁ గొంత దవ్వునఁ దిరుగుచున్న యజ్ఞాశ్వమును జూచి యేచినవగ విలపించినవాఁ డయ్యె. అంత నమ్మహాతేజుఁ డా రాజపుత్రులకు జలక్రియలు చేయఁగోరి జలములు కావలసి వెదకఁగా నొక సరస్సును గానఁ బడదయ్యె. కడు దవ్వుగా నతండు చూడ్కి నిగిడించియు నీటిపట్టు నేదియుఁ గానక పిదప వాయుసమాన వేగుఁడును, ఖగాధినాథుఁడును అగు గరుడునిఁ గాంచె. అతఁడు తన తండ్రులకు మేనమామ. అమ్మహాబలుఁడు వైనతేయుఁ డంశుమంతుని జూచి 'పురుషసింహామా! నీ పినతండ్రులకైన యీ విధము లోకమునకు హితమేయైనది. కాన వగవం బనిలేదు. కొలఁదిలేని మహిమ

గల కపిలునిచే నిమ్మహాబలులు దహింపఁబడిరి. అక్కపిలుండు [1] బ్రాహ్మణుండు గాన యాతనిచే నీల్గిన వీరికి నీ లోకమందలి జలముచేఁ దర్పణము విడువరాదు గాదా. ప్రాజ్ఞుఁడవగు నీ కిది తెలియనది గాదు హిమవంతుని పెద్దకూఁతురు గంగ యనునది గలదు. మహాబాహూ! నీవు దానియందే తండ్రులకు జలతర్పణము జేయుము. దాని జలముల వట్టితర్పణమే కాదు. అది లోకపావని గాన యీ బూడిద కుప్పలను దడుపవలయు. అట్లు సేయుదేని యా లోకకాంత తన జలములం దడిసిన యీ బూడిదరాసుల అఱువదివేవురు కుమారుల స్వర్గలోకము నొందించు. పురుషలలామా! నీవు మహాభాగ్యవంతుండవు గాన గుఱ్ఱము దొరకె. దానిని గొని సగరుకడకుఁ బొమ్ము. వీరుఁడవు కాన నీవే నీ పితామహుని యజ్ఞము నిర్వహింపఁ దగు' ననియె. ఆ పరాక్రమవంతుఁడును గరుత్మంతుని మాట విని గుఱ్ఱమును గొని నిజయశము నలుగడలం బ్రకాశింప మరలివచ్చి యజ్ఞదీక్షితుఁడై యున్న సగరధరాధ్యక్షుం జేరి గరుడుఁడు చెప్పిన దన తండ్రుల వృత్తాంతము నెఱింగించె. సగరుండు నంశుమంతుండు సెప్పిన యా బెడిదంపు వార్త విని పిదప క్రమముచొప్పున శాస్త్రవిధిప్రకారముగా యాగమును నిర్వర్తించి దానంజేసి యెంతయుఁ గాంతిం దళుకొత్తుచు నిజపురముఁ జొత్తెంచె. ఆ రాజునకు గంగానదిని దెచ్చుటకే యుపాయమును దోఁపకపోయె. ఇట్లా రాజుల పెన్నుద్ది పెద్దయుఁ గాలమునకేని యే యుపాయమును జేయక ముప్పది వేల యేండ్లు రాజ్యముచేసి, దేవలోకముఁ బ్రాపించినవాఁ డయ్యె.

ఇది నలువదియొకండవ సర్గము

నలువదిరెండవ సర్గము

భగీరథుఁడు గంగను దెచ్చుటకై తపము సేయుట

సగరుఁడు కాలధర్మము నొందఁగా మంత్రిజనులు పరమధార్మికుఁడైన యంశుమంతుని రాజుగాఁ గోరిరి. రామా! ఆ యంశుమంతుఁడు మిక్కిలియు గొప్పరాజై యొప్పె. అతనికి దిలీపుఁడను కుమారుఁడుండె. ఇతఁడును మిక్కిలి వన్నెకెక్కినవాఁడు. మహాకీర్తిమంతుఁడగు నంశుమంతుఁడు దిలీపునియందు రాజ్యమునుంచి గంగను దెచ్చుటకై తపోవనమునకు నరిగి తాపసియై పవిత్ర

1. 'చణ్డాలా దుదకా త్సర్పా ద్వైద్యుతా ద్బ్రాహ్మణాదపి। దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మణాం॥ ఉదకం పిణ్డదానం చ ఏతేభ్యో యద్విధీయతే। నోపతిష్ఠతి తత్సర్వ మన్తరిక్షే వినశ్యతి॥' చండాలునివలనను, జలమువలనను, సర్పమువలనను, మెఱుపువలనను, బ్రాహ్మణునివలనను, కోఱలుగల క్రూరజంతువులవలనను, పశువులవలనను మరణము పాపకర్ములకుఁ గలుగును. అట్లు మరణించినవారికి ఈయంబడు జలతర్పణముగాని పిండప్రదానముగాని వారిం జేరదు. అది యంతరిక్షమందే నశించు నను ధర్మశాస్త్రముం బట్టి బ్రాహ్మణుఁడగు కపిలునిచేఁ జచ్చినవారికి జలతర్పణము కూడదఁటబడిరి.

మగు హిమగిరిశిఖరమున ముప్పదిరెండువేలేండ్లు మిక్కిలి ఘోరమగు తపము సలిపి గంగను బొందక స్వర్గము చెందినవాఁడయ్యె. మహాతేజుఁడగు దిలీపుఁడును దన తాత లపమృత్యువువాతఁ బడుట విని తన తండ్రి యట్టి దుష్కరతపము గావించియు వారలకు గతి గలుగమికి దుఃఖము మిగిలి బుద్ధి కలఁగంబాఱి, ఏ యుపాయమును నిశ్చయింప నేరక 'గంగను దెచ్చుట యెట్లు? వారికి జలక్రియ లాచరించు టెట్లు? వీరల నీ దుర్గతిని దరింపఁ జేయుట యెట్లు?' అని నిరంతర చింతాపరుఁడై యుండె. ఆత్మవిదుఁడగు నా మేదినీవరుఁ డట్లు ధర్మమునం జేసి తాతల నుద్ధరించుట నెప్పుడును జింతించుచుండఁగా నాతనికిఁ బరమ ధార్మికుం డగు భగీరథుఁ డను కుమారుడు పుట్టె. దిలీపుఁడును దన దేశము నలుగడల రాజిల్ల, యజ్ఞములు పెక్కులు గావించి ముప్పదివేల వత్సరములు ప్రజారంజకముగా రాజ్యము గావించె. అంత కాలమునకును ఆ మహీపాలుఁడు సగరాత్మజుల నుద్ధరించుట కే తెరవును గానక యా దుఃఖమున వ్యాధిగ్రస్తుఁడై పుత్రుఁడగు భగీరథుని రాజ్యమున నభిషిక్తుఁ జేసి వ్యాధివలనఁ గాలధర్మము నొంది పురార్జిత పుణ్యకర్మవశమున దేవలోకము నొందినవాఁ డయ్యె ఆ భగీరథుఁడు రాజర్షియుఁ బరమధార్మికుఁడును మహాతేజుఁడు నై విలసిల్లుచు సంతానము లేక దానిఁ బడయఁ గోరినవాఁడయ్యె. అతఁ డట్లు సంతానహీనుఁడు గాన నిజరాజ్యమును బుత్రుఁడు లేమిజేసి మంత్రులయం దుంచి గంగను బుడమికిఁ దెచ్చుటయం దాసక్తినొంది హిమవత్పాదముల నొండొకటియగు గోకర్ణమున కరిగి యూర్ధ్వ బాహుఁడును జితేంద్రియుఁడు నై మాసమున కొక్కమాటు భుజించుచుఁ బంచాగ్నుల నడుమ నిలిచి దీర్ఘతపము గావించె. అతం డట్లు భయంకరమగు తపము సలుపుచుండఁగాఁ బెక్కు వేలేండ్లు గడచినవి. అంత సకల నియంతయుఁ బ్రజాపతియు నగు భగవంతుండు బ్రహ్మదేవుం డమ్మహాత్ముని తపమున కెంతయుఁ బ్రీతుఁడై సురగణములఁగూడి తపము సేయుచున్న య మ్మహనీయునికడకు వచ్చి 'భగీరథా! నీవు మహాభాగుఁడవు. దృఢవ్రతమున నీ వెంతయుఁ జక్కని తపము సలిపితివి. కాన నీ యెడఁ గడుఁ బ్రీతుఁడ నయితి. వరము వేఁడు' మనఁగా తపము వెల్లునఁ దేజము వెల్లిగొనుచున్న యా భాగ్యనిధి యా దేవుని కెదుట నిలిచి కేలుమొగిచి యా సర్వలోకపితామహునితో 'మహాత్మా! నీవు నా తపమునకుఁ బ్రీతుండ వయితేని, నా చేసిన తపమునకు ఫలము గలదేని, సగరకుమారు లందఱును నావలన జలతర్పణము నొందఁగలవారు. జలతర్పణమే కాదు, నా ముత్తాత లగు నీ మహాత్ముల భస్మము గంగాజలములఁ దడియునేని వారందఱు నక్షయమగు స్వర్గముఁ బ్రాపింతురు. అంతే కాదు. ఇక్ష్వాకు కులమునఁ బుట్టిన నాకు సంతతియు బ్రసాదింపవలయు. మా వంశము గృశింపరాదు గదా. ఇదియ నా రెండవ వరము' అనియె. తా నిట్లు సెప్పఁగా సర్వలోక పితామహుఁ డతనికి మధుర

పదగుంభితమై మనోహరార్థ విజృంభితమైన శుభవాక్యమున 'మహారథా ! ఓ భగీరథ ! నీ కోరినయట్లే యగు. శుభము గలుగు. ఇక్ష్వాకుకులము వర్ధిల నీకు సంతానమును గలుగు. హిమవంతునికి దాపుననున్న యీ గంగ హిమవంతుని పెద్దకూతురు. దానిని దాల్చుటకు శివుఁడే శక్తుఁడగుఁ గాన దాల్చుటకై యద్దేవునిం బ్రార్థింపుము. గంగ దేవలోకమునుండి క్రిందికి నురవడించునపుడు దాని పాటును భూమి సైఁపఁ జాలదు. నీవు వీరుఁడవు. అయినను దానిని దాల్పఁజాలు వాఁడు శివునికన్న వేఱొక్కఁడు నాకుఁ గానిపింప'డనియె. ఇట్లు లోకకర్తయగు నా వాణీభర్త రాజునకుఁ జెప్పి గంగను జూచి 'ఇతండు కోరినతెఱి ననుగ్రహింపుమీ' యని పలికి దేవ మరుద్గణ పరివృతుండై త్రిదివమునకు వేంచేసె.

ఇది నలువదిరెండవ సర్గము

—❀—

నలువదిమూఁడవ సర్గము

భగీరథుఁడు గంగను దెచ్చుట

దేవదేవుఁడగు నా బ్రహ్మదేవుఁ డరుగఁగా, భగీరథుఁడు భూమియందు బొటనవ్రేలూని నిలిచి (యూర్ధ్వబాహుఁడును వాయుభక్షుండు నై యే పట్టును ఆధారమును లేక రేయుంబవలు స్థాణువువలె కదలక నెలకొని) యొక సంవత్సర కాలము శివు నుపాసించె. అంత సంవత్సరము నిండఁగా సర్వలోక నమస్కృతుండగు పశుపతి పార్వతితోడఁ బ్రత్యక్షమయి రాజును జూచి 'నరవరా ! నీ యెడఁ బ్రీతుఁడనైతి. పర్వతరాజనందన యగు గంగానదిని శిరమున దాల్చి నీ యిష్టము దీర్చెద ' ననియె. అంత జగములెల్ల మ్రొక్కునట్టి యా మంచుకొండ తొలు పట్టి యపుడు పెనురూపము దాల్చి బెట్టిదమగు వేగమున ఆకాశమునుండి శుద్ధమగు శివుని శిరమునఁబడి తనలో నిట్లని చింతించె. 'ఎవ్వారికిని ధరింపఁ దరము గాని నన్ను శివుఁడు దా దాల్తునని పూనె. కాని, నా ప్రవాహమున నీతనిని దీసికొని పాతాళముఁ జొచ్చెద ' నని చింతించి తగినట్టి రూపమును వేగమును దాల్చి పడిన యీ గంగ గర్వము నెఱింగి భగవంతుఁడగు శివుఁడు క్రుద్ధుఁడై దానిని వెలికి నిగుడక తనయందే మఱుఁగుపడి యుండునట్టు లడంపవలయునని మనస్సున దలఁచెను. రామా ! ఆ పుణ్యనది పెనుజడల గుంపులు బెడిదముగాఁ బెనచుకొని యొక గుహవలెఁ గాఁచుకొనుచు హిమగిరిని బురుడించుచుఁ బవిత్రమగు నా శివశిరమునఁ బడినదై యెన్ని ప్రయత్నములు సేసియు నందుండి భూమిని ఎట్లును జేరఁజాలదయ్యె. వేయేల ! ఆ జడల జొంపమునఁ జిక్కువడి తబ్బిబ్బునొంది దాని నుండి వెలికి దాఁటునంత మాత్రకు నేరదయ్యె. ఇంకఁ బుడమికి దిగుట చెప్పనేల ? ఇట్లా జటాపటలముననే యద్దేవి బహు సంవత్సరములు సుడివడుచుండె. అంత భగీరథుఁ డందు గంగానదిని గానక మఱలఁ బెనుతపము గావింపఁగా దానికి శివుఁ డెంతయు సంతసిల్లి బ్రహ్మనిర్మితమగు బిందు సరస్సు అను సరస్సునం దా గంగను

విడిచినవాఁడయ్యె. అట్లు దానిని విడుచునపుడు ఏడు ప్రవాహములు గలిగె. మంగళ జల కలితములును మంగళకరములును నగు హ్లాదిని, పావని, నళిని యను మూఁడు గంగలు తూర్పుదిక్కునఁ బ్రవహించినవి. శుభజలశోభితములగు సుచక్షువు, సీత, మహానది యగు సింధువు ననెడి యీ మూఁడు గంగలు పడమటి దెసం బ్రవహించినవి. వానిలో నేడవదియగు గంగ భగీరథభూనాథు వెంటం జనియెను[1]. ఆ రాజర్షి యు దివ్యమగు రథ మెక్కి తేజము వెల్లిగొన మున్నుఁగా జనుటయు గంగ యాతని వెనుదవిలిపోయెను. అట్లు ఆకాశముననుండి శివశిరంబునఁబడి యచటనుండి భూమికి దిగుపాఱఁగా ఆ యురవడిచేత బెడిదంపుఁ జప్పుళ్లు మునుకొన దాని జలములు భూతలమున వెల్లివిరిసినవయ్యె. అప్పుడు గుంపు గుంపులుగా భూమిని పడుచున్న చేపలచేతను, మొసళులచేతను, అట్లు పడిన తక్కిన జంతువులచేతను, భూమి యెంతయుఁ బ్రకాశించె. అంత దేవర్షి యక్ష గంధర్వ సిద్ధగణము లప్పు డాకాశముననుండి యట్లు పుడమికి డిగిన గంగను జూచి, నడచునట్టి నగరములవలె విపులములైన విమానములను, హయములను, గజంబులను నెక్కి, సంభ్రమంబు మీఱ నా గంగాపతనదేశమున కెంతయు వచ్చిరి. భూమియందు గంగపాటు మిక్కిలి యాశ్చర్యమై సాటిలేనిది. కాన దానిని జూడఁగోరి తమ యపార తేజములు నలుదెసల వెలుంగ వేలుపుమిన్నలెల్ల మూఁకలుగట్టి వచ్చి, యయ్యెడఁ గూడిరి. అట్లు దివినుండి పిండుగట్టి వచ్చునపుడు వారల పెను తేజంబులును, ఆభరణకాంతులును ఆకాశమున వ్యాపింపఁగా నది మబ్బుమాటులేక నూఱుగురు సూర్యులు గలిగియున్నకరణిం బురణించె. మఱియు మొసళులును సర్పములును చేఁపలును బెక్కులు తనయం దిటునటు చంచలించుచుండఁగా మెఱపు నెఱసి యున్నదానివలె నది మెఱయుచుండె. ప్రవాహవేగమున వేయుచందములఁ జెల్ల చెదరై, తెల్లని నురుఁగులును హంసల గుంపులును నాకాశంబున వెలయఁగా, అది శరత్కాలమునందలి తెలిమబ్బులతోఁ గూడియున్న విధము నూపె. ఆ గంగానది యొక్కొక్కెడ నురవడిగా నడచుచును, మిట్టపల్లంబుల మలకలై వట్టోడుచును, చదరములో జాఁవుగా నిగుడుచును, బల్లంబుల దిగుపాఱుచును, తాలు మున్నుగువానిని దాఁకి పయికెగయుచును, మిట్టుల మెల్లగాఁ బ్రాఁకుచును బ్రవహించె. మఱియొకచోట సారెకు నీ రెగసి పై నడరు కరుడుల నీటితో మాఱుకొని మాటికి మీఁదికెగయుచు గ్రిందఁపడుచు నుండె. ఇట్లు ఆకసముననుండి శివునిశిరసునఁ బడియు, నచటనుండి భూమింబడియు, గంగాజలములు నిర్మలమై సకల కల్మషాపహారమై రహించె. ఆకాశచరులగు దేవ గంధర్వులును, భూతలవాసులగు జనులును, శివుని శిరమున

1. ఇచట గంగ స్వర్గాకాశభూములు మూఁటను బ్రవహించుటచేత త్రిపథగ యనఁబడెనని కొందఱి మతము. మూఁడు దిక్కులకుఁ బ్రవహించుటచే నట్లయ్యె నని మఱి కొందఱి మతము.

నుండి పడినజలము పావన మగునని తలంచి దానిని స్పృశించిరి. శాపమువలన గగనమునుండి భూమిపైఁ బడి వారందు జలకమాడి శాపము వీడి భాసుర మగు తదీయ జలములచేఁ బాపంబులు దూలి మరల నాకాశమార్గమున నిజలోక ములను బొందిరి. ప్రకాశమానమగు నా గంగాజలమును జూచి జనము మిక్కిలి సంతసిల్లి, యందు జలకమాడి బడలిక వీడి సుఖం బుండెను. రాజర్షియగు భగీ రథుఁడును దివ్యంబగు రథం బధిరోహించి తేజంబు రాజిల్ల ముందరపోవఁగా, గంగయు వెనుక నరిగె. దేవర్షి గణములును దైత్య దానవ రాక్షసులును యక్ష గంధర్వ కిన్నర మహోరగ ప్రవరు లందఱును అప్సరఃకాంత లెల్లను జలచర ములును నందఱును బ్రీతులై భగీరథ రథానుగమనయగు గంగ వెంబడిం జనిరి. సర్వపాప నిర్మూలినియు మహాయశస్వినియు నగు నా నదీలలామ భగీరథుం డెందెందుఁ బోయెనో యందందుఁ దానును బోయె. అట్లు పోవుచో నా తోవను మహాత్ముఁడును నద్భుత కార్యకరణచణుఁడు నగు జహ్నుఁడను ముని యజ్ఞము సేయుచున్న యజ్ఞక్షేత్ర ముండఁగా, గంగ దానిని దన ప్రవాహములో ముంచెను. దాని గర్వం బెఱింగి యా యజ్వయు అత్యాశ్చర్యముగా గంగా జలము నంతయుఁ ద్రావివైచె. అంత దేవర్షి గంధర్వు లతివిస్మితులై మహాత్ముఁ డగు న ప్పురుషసత్తమునిఁ బూజించి గంగ న మ్మహనీయునకుఁ గూఁతుం గావిం పఁగా, అందుల క మ్మహాతేజుఁడు సంతుష్టుఁడై యవయవంబులందుఁ బావనంబు లగు చెవులవలననుండి దానిని మరలఁ బుట్టించె. దానంజేసి గంగ జహ్నుని కూఁతు రనియు జాహ్నవి యనియును జెప్పఁబడు. ఆ నదీమతల్లి మరల భగీ రథురథము వెంట నంటె యాతని కార్యసిద్ధికొఱకుఁ బోవుచు సాగరమును దఱిసి రసాతలమునకు వచ్చె. ఆ రాజర్షియు మహాయత్నంబున గంగను గొనిచని బూడిదయైన తాతలను జూచి మనంబున విన్నఁదనము గదురనుండఁగా, ఉత్తమం బగు నా గంగ యా నీఱుం దడుపుటయు, ఆ సగరకుమారులు పాపములెల్ల దూలి స్వర్గమును బ్రాపించిరి.

ఇది నలువదిమూఁడవ సర్గము

నలువదినాల్గవ సర్గము

బ్రహ్మ భగీరథునితో సంభాషించుట

అప్పు డా భగీరథుఁడు గంగ తన వెంట రాఁగా సాగరమునకుఁ బోయి యచటనుండి సగరకుమారులు నీఱై యున్న పాతాళమును బ్రవేశించె. అంత గంగాజల మా బూడిదపయిఁ బ్రవహింపఁగానే సర్వలోకనాయకుఁడగు బ్రహ్మ దేవుఁడు భగీరథుని జూచి "పురుషశార్దూలా! మహాత్ముఁడగు సగరుని కుమారు లఱువదివేవురును ప్రేతభావమును నీచే నుత్తరించి దేవతలవలె స్వర్గము నొంది, సాగరజలం బెంతకాలము లోకమున నుండునో యంతకాలము తామును దేవ

తలవలె దేవలోకంబున నుండువారు. ఈ గంగయు నీకుఁ బెద్దకూఁతురు కాఁగలదు. ఇది నీవు తండ్రిగా నుండుటచేఁ గలిగిన పేరితో, ఇఁక నీలోకంబునఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచు. రాజా! స్వర్గమున జనించిన యీ గంగాతరంగిణి త్రిపథగ యనియు, నీపేర భాగీరథి యనియు నామద్వయమున వెలయు. స్వర్గ భూ పాతాళములను బ్రవహించునది గావునఁ ద్రిపథగ యని దీని కభిధానము చెప్పంబడియె. మనుజవరా! నీ తాతలగు సగరసూతుల కందఱికిని నీ గంగాజలమునందు జలతర్పణము గావించి 'గంగాజలంబుచే సాగరుల నుత్తరింపఁ జేయుదు' నన్న నీ ప్రతిజ్ఞ నొడఁగూర్చుకొనుము. నీకుఁ బూర్వుఁడగు సగరుఁడు మిక్కిలియుం గీర్తిమంతుఁడు. ధార్మికజనాగ్రగణ్యుఁడు. తొల్లి యట్టి మహనీయుఁడును నీవు గావించిన యీ కార్యము సేయఁబూనెను. కాని యతనికోర్కి యపుడు నెఱవేఱినది గాదయ్యె. వత్సా! అప్రతిమ ప్రతాపముచే లోకమున దీపించుచుండిన యంశుమంతుఁడును ఆ తెఱఁగుననే గంగను దేర బ్రార్థించుచుండెను. కాని యాతఁడును బ్రతిన చెల్లించుకొన్నవాఁడు గాఁడయ్యె. నీ తండ్రి దిలీపుఁడును కేవలుఁడు గాఁడుగదా. అతఁడు రాజర్షి యనఁ బరగి, సుగుణములకు గనియై మహర్షులను బోలు ప్రభావమున భాసిల్లునట్టివాఁడు. మహాప్రతాప విరాజితుఁడు. క్షత్ర ధర్మ పరిపాలనైకవ్రతుఁడు. వేయేల? తపంబున నాకు సమానుఁడు. అట్టి మహాభాగుఁడును గంగానదిని దెచ్చుట కిచ్ఛగించుచుండెను; గాని తుదకు దానిని గొనితెచ్చు విచారముకూడ లేనివాఁడయ్యె. ఇట్టి మహనీయులకెల్లఁ జేయ నశక్యమైనది సుమీ యీ గంగను దెచ్చు ప్రతిజ్ఞ! అట్టి ప్రతిజ్ఞను నీవు పురుషర్షభుండవు గావునఁ జెల్లించితివి. దానివలన అత్యంత పూజనీయమగు నపార యశమును లోకంబునఁ బొందితివి. అరిందమా! నీవు గావించిన యీ గంగావతరణమువలన నీవు ధర్మంబునకుఁ బట్టయి మిక్కిలి పూజ్యమగు ధర్మప్రతిష్ఠయును బడిసిన వాఁడవైతివి. ఇతరనదులవలెఁ గాక, యెప్పుడు స్నానయోగ్యంబై యొప్పుచున్న యి న్నదీజలముల స్నాన మొనరింపుము. దానం జేసి నీకుఁ బరిశుద్ధియుఁ బుణ్యఫలమును గలుగు. నీ తాతలకెల్ల నిందు నుదకక్రియ లాచరింపుము. నీకుఁ శుభంబగుఁగాత. ఇఁక నాలోకమున కేఁగెద. నీవు నుదకక్రియ లాచరించి నీ పురమునకుఁ బొమ్ము' అనియె. ఇట్లు సకలదేవతా సార్వభౌముఁడగు నా యఖిలలోక పితామహుఁడు ఆ మహీవరునకుఁ జెప్పి యశంబు నలుగడలఁ బ్రకాశింపఁ దాను వచ్చినప్పటివలె నొంటి బ్రహ్మలోకమునకు వేంచేసె. రాజర్షియగు భగీరథుఁడును జ్యేష్ఠక్రమమునను స్మృతివిహిత ప్రకారమునను సగరకుమారులకు నుత్తమలోక ప్రాపకంబులగు నుదక్రియ లాచరించి తక్కిన వారికి నట్లే కావించి, పవిత్రుండై యశంబు మీఱ నిజపురము ప్రవేశించి, యన్ని సంపదలును బొంపిరివోవ, నిజ రాజ్యంబునుఁ బరిపాలించె. రఘునందనా! లోకు లా మహీపాలకునిఁ బడసి శోకంబు

తెల్ల వీడి సకలార్థంబులు సమృద్ధముగా వఱల, నిరామయులై యెంతయుఁ బ్రమోదమునఁ దేలుచుండిరి. రామా! నీవు సవిస్తరముగా నడిగిన గంగావృత్తాంతమును నిడె చెప్పితిని. శుభంబు లొందుము; నీకు శుభం బగు. సంధ్యాకాలము మించిపోవుచున్నది. ఇంక నన్నేమియు నిపు డడుగకుము. బ్రాహ్మణులందును, క్షత్రియులందును, మఱి యితరజాతీయులందును ఎవ్వఁడేని ధనప్రదమును, యశస్కరమును, ఆయుఃపుత్రపౌత్రాభివృద్ధిప్రదమును, స్వర్గలోక ప్రాపకము నైన యీ గంగావతరణకథను వినిపించునో వాని పితృదేవతలు నందఱు సంతోషింతురు. గంగావతరణమను నీ శుభాఖ్యానమును బరాయత్తంబు కాని చిత్తంబున నెవఁ డాకర్ణించునో వానికి సర్వాభీష్టములు నొడఁగూడును. వాని పాపములన్నియు నశించి, యాయువును యశమును బయింబయి వర్ధిలును' అని విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పె.

ఇది నలువదినాలుగవ సర్గము

నలువదియైదవ సర్గము

విశాలాపుర వృత్తాంతము; పాలసముద్రమును జిలుకుట

విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పిన గంగావృత్తాంతమును విని రామలక్ష్మణులు మిక్కిలియు విస్మయము నొంది యాతనితో 'మహాత్మా! నీవు చెప్పిన యీ గంగావతరణమును, సాగరమును ద్రవ్వి పెంచుటయు, దానిని గంగాజలముచే బూరించుటయుఁ బరమంబును బావనంబు నై మిక్కిలి యద్భుతకరముగా నున్నవి' యని విశ్వామిత్రుఁడు సెప్పిన యీ యొప్పిదపు వృత్తాంతంబును జింతించుచు వా రిరువురు నా రాత్రియంతయుఁ గడపిరి. అంత బలబల తెల్లవాఱఁగా, అరిందముండగు రఘునందనుఁడు, అమ్మునివరుఁ డాహ్నికకృత్యముల నిర్వర్తించువఱ కూరకుండి పిదప నమ్మునివరునితో 'తపోనిధీ! మిక్కిలియు వినఁదగినదానిని వింటిమి. దానం జేసి యీ రాత్రి యతిపూజనీయంబైనది. నీవు చెప్పిన యీ కథ యంతయు మిక్కిలియు నింపారుచుండుటచే దానినే చింతించుచుండఁగా మా కీ రాత్రియంతయు క్షణప్రాయముగాఁ గడచిపోయినది. మిక్కిలియు నింపు సొంపు గూర్చు పఱపులచేఁ బెంపారినదై, పుణ్యకర్మ పరాయణులగు ఋషుల కెక్కుటకుఁ దగిన యీ యోడ, దేవర యిట విచ్చేయుటఁ దెలిసి త్వరితముగా వచ్చినది. దీనం జేసి పుణ్యనదీలలామం బగు గంగను దాఁటుద' మనఁగా అమ్మహాత్మునిమాట విని విశ్వామిత్రుఁడును ఋషులను, రామలక్ష్మణులను గూడి గంగానది నుత్తరించి, దాని యుత్తర తీరంబు సేరి, యపు డా యోడ దాఁటించుటకుఁ గూడవచ్చిన మునులను బూజించి మరల్చి, యా నదిగట్టున క్షణకాలము గూర్చుండి, విశాల యను పురమును జూచిరి. అంత విశ్వామిత్రుఁ డపుడు రామలక్ష్మణులతోడ వెడలి దివ్యమై దేవలోకంబునుం బోలె అతిమనోహరమైన విశాలానగరమునకు వేగ పోయె.

అంత మహాప్రాజ్ఞుఁడా రాముఁడు విశ్వామిత్రునిఁ గేలుమొగిచి 'మహాత్మా ! ఉత్తమమైన యీ విశాలాపురము మహిమ యేమి ? దీని నిపు డేలుచున్న రాజవంశ మెయ్యది? ఇవి తెలియుటకు నాకు మిక్కిలియుఁ గుతూహలముగా నున్నది; గాన వినఁగోరెద. నీకు శుభంబగు. వినిపింపవే' యనఁగా నామాట విని యా ముని విశాలాపురి పురాతన చరితంబు నంతయుఁ జెప్ప నారంభించినవాఁడయ్యె. 'రామా ! ఈ దేశమునం దేమి జరిగెనో చెప్పెద వినుము. ఇంద్రుని వృత్తాంతమును దీనిని సంబంధించియున్నది. అతిశుభమైన యా వృత్తాంతమును నేను జెప్పఁగా వినుము. తొల్లి కృతయుగమున దితికొడుకులు మిక్కిలి బలవంతులు మాత్రమై యుండిరి. అదితికొడుకులు మంచి పరాక్రమవంతులును మిక్కిలియు ధార్మికులు నై యుండిరి. అంత నమ్మహాత్ములకు రెండు దెఱఁగులవారికిని 'మనకు చావును ముదిమియుఁ దెవులును ఎట్లు లేకుండు' నని యొక యాలోచనము కలిగె. అట్లు చింతించునప్పు డమ్మహాత్ములకు 'పాలసముద్రము చిలికి యం దమృతముం బడయుద' మని బుద్ధిపుట్టె. అట్లు నిశ్చయించి వా రమితతేజులు గాన సర్పరాజగు వాసుకిని ఆఁకత్రాడుసేసి మందరగిరిని గవ్వముగావించి పాలవెల్లిని జిలుకం దొడఁగిరి. అట్లు చిలుకఁగా వేయేండ్లకు, ఆఁకత్రాడగు వాసుకి తలలు బెడిదముగా విషము వెడలఁ గ్రక్కుచు నా కొండయందలి ఱాలను పండ్లచేఁ గఱవఁగా నవి నిప్పువలె మండు హాలాహల మను మహావిషమయి పయికి నెగసె. దానం జేసి సదేవాసురమనుష్యంబయిన జగమంతయు దహింపఁబడియె. అంత దేవతలు మహాదేవుఁడును బశుపతియు నగు శంకరుని శరణుఁజొచ్చి 'కావు కావు' మని ప్రస్తుతింపఁగా నపు డా దేవదేవుని యున్నకడకు శంఖచక్రధరుఁడగు హరియు వచ్చి చిఱునవ్వు దళుకొత్త నా శూలిని జూచి 'సురశ్రేష్ఠా ! నీవు దేవతలకెల్ల మొదలింటి వాఁడవు. కాఁబట్టి పాలవెల్లిని దఱువఁగా నేది మొదటఁ బుట్టెనదో యది నీదిగదా. ఈ విషమును అగ్రపూజగా నెంచి గ్రహింపు' మని చెప్పి యయ్యెడ నద్దేవుఁ డంతర్హితుండయ్యె. అంత భగవంతుఁడగు శివుఁడును దేవతలకుఁ గలిగిన భయముఁ జూచి, విష్ణుఁడు సెప్పిన వాక్యమును విని భయంకరమగు హాలాహల విషమును అమృతమువలె లోఁగొని దేవతలను వీడుకొని చనియె. పిదప దేవతలందఱును ద్రచ్చుటకుం జొరఁగా నా తఱిగొండ పాతాళమునకుఁ గ్రుంగె. దానిని జూచి యా దేవతలును గంధర్వులును మధుసూదనుని గాంచి 'మహాబాహూ ! నీవే సర్వభూతములకును, విశేషించి దేవతలకును దిక్కగుదువు. మమ్ముఁ గావుము. పర్వతమును బయికి నెత్తుము. అందులకు నీవే తగుదు' వని నుతింపఁగా విని విష్ణుఁడు తాఁబేటిరూపును గయికొని యా పర్వతమును వీఁపున మోచి పాలకడలిని బవ్వళించె. మఱియు నా పురుషోత్తముఁడు లోకాత్ముండు గాన అక్కొండ కొనను చేతఁబట్టి దేవతలనడుమ నిలిచి తరవంజొచ్చె. అంత వేయి సంవ

త్సరములు కాఁగాఁ దోలుత దండ కమండలువులఁ దాల్చి ధన్వంతరి వెడలె. పిదప మంచి వర్చస్సుగల యప్సరసలు పుట్టిరి. పాలయందుఁ జిలుకుటచే నొక రస మును, ఆ రసమునుండి యా స్త్రీలును నుప్పతిల్లిరి. కావున వార లప్సరస లని యన్వర్థనామమునఁ బరఁగిరి. సువర్చసలగు నా యప్సరస లఱువదికోటులు గలిగిరి. వారల పరిచారికలను లెక్కింపఁ దరముగాదు. ఆ యప్సరసలు తమకుఁ బతి యెవ్వఁడని విచారింపమిచే దేవదానవు లెవ్వరును వారిని బరిగ్రహింపరయిరి. అట్లు పరిగ్రహింపమిఁ జేసి వార లందఱును వేశ్య లనఁబడిరి. అంత సముద్రాధి దేవతయును వరుణుని కూఁతురును మహాభాగ్యవతియు సురకు నధిదేవతయు నగు వారుణి కడలినుండి పొడతెంచి తన్నుఁ బరిగ్రహించువా రెవ్వరని యర యఁగా దితిపుత్రులగు రాక్షసు లెవ్వరును ఆ వరుణ కుమారిని గయికొనరైరి. అదితి సుతులగు దేవతలుమాత్ర మా యనింద్యచరితను బరిగ్రహించిరి. వారుణిని బరిగ్రహింపమింజేసి దితిసుతు లసురులయిరి. దానిని బరిగ్రహించుటవలన అదితి సుతులు సురలయిరి. మఱియు నా సుర లా వారుణీగ్రహణంబునఁ బులకితగాత్రు లై యెంతయు సంతసంబునఁ బొదలిరి. అంత గుణముల మిన్నయగు నుచ్చై శ్శ్రవమును, మణిరత్నంబగు కౌస్తుభమును, అట్లే యుత్తమ మగు నమృతమును సముద్రమునుండి పొడమినవి. రామా ! ఆ యమృతముకొఱకుఁ బోరాడి దేవ దానవ కులము లెంతయు నమసె. దేవతలును దైత్యులఁ బెక్కండ్రఁ జంపిరి. అసురు లందఱును దమ బలము వృద్ధిఁజెందుటకు రాక్షసులతో నొక్కటిగాఁ గూడికొనిరి. అంత ముల్లోకముల సుడివడఁజేయు బెడిదంపు యుద్ధము ప్రవర్తించె. అంతయు నాశము నొందున ట్లగుటయు, మహాబలుఁడగు విష్ణుఁ డపుడు జగమును మోహింపఁజేయు మాయను గయికొని మోహినీరూపము దాల్చి యసురులను వంచించి వారలవలననుండి వేగమ యమృతము హరించిన వాఁడయ్యె. అక్షయుం డగు నప్పురుషోత్తమున కెదిరినవారలనెల్ల ప్రభవిష్ణుండగు నా విష్ణుఁడు గయ్యంబున నుగ్గునూచ గావించె. మఱి శరణుసొచ్చిన దేవతలనెల్ల నావేశించి వారికి బలాతిశయము కలిగించె. భయంకరమగు నా దేవాసుర యుద్ధమున విష్ణు నావేశమువలన బలం బతిశయిల్లి యదితిసుతులు దితి తనూజులం జక్కాడిరి. ఇట్లింద్రుఁడు దైత్యులఁ జంపి త్రిలోకరాజ్యమును బ్రాపించి ముదమున మహర్షి చారణసంఘముల నమృతముతోడఁగూడ సమస్త లోకములను బాలించె.

ఇది నలువదియైదవ సర్గము

నలువదియాఱవ సర్గము

దితి తపము సేయుట

దితి తన కొడుకు లందఱును జావఁగా మిక్కిలియు దుఃఖించి తన పతియగు కాశ్యపుని మరీచికుమారునిఁ జూచి 'మహాత్మా! మహాబలవంతులగు నీ పుత్రుల

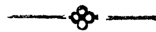
చేత నా కొడుకు లందఱు హతులైరి. దీర్ఘకాలపు తపము పెంపునఁ జేసి దార్ఢ్యము గలిగి యింద్రునిఁ జంపెడునట్టి కొడుకును బడయఁగోరెద. బిడ్డలులేని నేను తపము సల్పెద. నాకు (బలవంతుఁడును మేటి విలుకాఁడును నా స్థితి నెఱిఁగినవాఁడును సమదర్శియు) లోకనాయకుఁడును ఇంద్రసంహారకుఁడు నగు పుత్త్రు నీయందగు. అందునకై తపముసేయ నా [1] కనుజ్ఞ యి' మ్మనియె. ఆ చెలువపలుకులు విని యపుడు మహాతేజుఁడగు కాశ్యపుఁడు దా నతిదుఃఖితయగు నా దితితో 'నీవు కోరినట్లే యగుఁగాత. నిన్ను శుభం బొందవెడు. తపం బధికంబుగాఁ గలదానవై పుత్త్రుఁ డుదయించువఱకు శుచిగా నుండుము. అట్లుండువేని యుద్ధమున నింద్రునిఁ జంపఁ జాలు పుత్త్రునిఁ బడయుదువు. వేయేండ్లు నిండువఱకు శుచివై యుండువేని ముల్లోకములకు భర్తయగు కుమారుని నా యనుగ్రహమునఁ గాంతు' వని చెప్పి యాతన్విని జేత నల్లన పుడుకుచు నూఱడించి యుదరము తాఁకి 'శుభంబగుఁ గాత' మని తపమునకుఁ జనియె. అతఁడు పోఁగా దితియు మిక్కిలియు హర్షము నొంది విశాలాపురిపూర్వస్థానమగు కుశవనముఁ జేరి దారుణమగు తపము సలిపె. ఆ పడఁతి యట్లు తపము గావించుచుండఁగా వేయుగన్నులప్రోడ యగు వేల్పులఱేఁడు వినయాది గుణంబు లెంతయు నెఱపుచు నా తెఱవకుఁ బరిచర్య సేయఁ జొచ్చె. అగ్ని కుశ కాష్ఠములను ఫల మూలములను మఱి యెయ్యది గోరినను దాని నంతయుఁ దెచ్చియిచ్చుచు, ఒడలు పిసుకుచు, వీవనలు విసరుట మొదలగు పనుల నలఁత దీర్చుచు, అన్ని కాలంబులందును దితికిఁ బరిచరించుచుండెను. అంత పదియేండ్లు కొఱఁతగా వేయి సంవత్సరములు కాఁగా దితి యింద్రుని పరిచర్యకు మిక్కిలియుఁ బ్రీతయై, యాతనితో 'సురవరా! మహాత్ముఁడగు మీ తండ్రిని యాచించి వేయి సంవత్సరము లయినంతఁ గొడుకును గాంచునట్లు వరము వడసితి. దానికై తపముఁ జలుపుచున్నదాన. వీరాగ్రణీ! ఇఁకఁ బదియేఁడులు కొఱఁతగా నున్నది. నీకు శుభంబగు. ఆ పదియు ముగిసెనేని నీ తోఁబుట్టువును జూచెదవు. వాఁడు నిన్ను జయింప నుత్సుకుఁడై యుండు. అయినను నీకొఱకై నేను సమాధానపఱిచి నీయెడ భ్రాతృస్నేహముఁ గలిగించెద. నీవు వానినిగూడి వంతవీడి ముల్లోకములను గెలిచి, యా విజయంబు ననుభవింతు' వని శుశ్రూష వలని హర్షంబున మఱచి చెప్పె. ఆ దితి సూర్యుఁ డాకాశ మధ్యంబున వెలుంగు పట్టపగట నిదురకు లోనయి [2] తల ప్రక్క పాదము లుంచుకొనియె. ఇంద్రుఁడు

1. స్త్రీలకు భర్తయనుజ్ఞ లేక తపము సేయు స్వాతంత్ర్యము లేదు. కావుననే యిట భర్త యనుమతి ప్రార్థింపఁబడియె.

2. మధ్యాహ్నమున పడుక గూడదు గాన యాసనముందే కూర్చుండి నిద్రావశమున ముందఱికి వ్రాలఁగా తల పాదములను దగిలె ననియు దానిచే అశుచిత కలిగెనని కొందఱి మతము. పడుకయందు తలతట్టు పాదము లుంచుకొని నిదురించెననియు, పగలు నిదురించుటయు తలతట్టు

నిట్లాయమ యశుచియై పాదముల ప్రక్కఁ దలవెండ్రుకలునుఁ దలప్రక్క పాదములు నుంచుకొని నిదురించుచుండుటఁ జూచి 'ఈయమ యూరక గర్వించిన'దని వెడనవ్వు నవ్వుచుఁ జెఱుప సందు దొరకుటకు నుబ్బి, యాయమ యోనిద్వారముఁ జొచ్చి ధైర్యము వెచ్చిన గర్భము నేడు దునియలుగా భేదించె. అట్లు నూఱంచుల వాలగు వజ్రముచే గర్భమును భేదించుచుండఁగా, ఆ నిసువును నింపైన యెలుంగున నేడ్చె. అంత దితియు మేలుకొనెను. సురరాజును శిశువును జూచి 'ఏడువకు ఏడువకు' మని చెప్పి అది యేడ్చుచున్నను చలంబు దీపింప దానిని దునియలు సేసె. దితియుఁ గ్రుంచినను 'జంపకు చంపకు' మని చెప్పఁగా దేవతావల్లభుండు తల్లిమాట గౌరవించి గర్భమునుండి వెడలివచ్చి వజ్రంబు కేలం గ్రాల గనుపట్టి కేలు మొగిచి దితిని జూచి 'తల్లీ ! నీ వశుచివయి పాదములవలనఁ దలవెండ్రుక లునిచికొని నిదురించితివి. కావున నేను దెబపిగాంచి శక్రుని యుద్ధంబున జంపనున్న యీ శిశువును ఏడు తుండములుగా ఖండించితిని తల్లీ! దీనిని క్షమింపఁ దగు' ననియె.

ఇది నలువదియాఱవ సర్గము

న లు వ ది యే డ వ స ర్గ ము

సప్త మారుతుల వృత్తాంతము

గర్భం బేడు దునియలు గావింపఁబడఁగా, దితి యతిదుఃఖితయై ఇంద్రుఁడు నెఱిదప్పక తన యక్కఱ దీర్చుకొనుటం జేసి వాని నేమియుం జేయరాదని యెంచి యూఱటనొంది యింద్రునితో "బలారీ ! నా యపరాధమువలన ఈ గర్భం బేడు దునియలుగా వ్యర్థమయ్యె. ఇందు నీ తప్పేమియు లేదు. ఈ చెడిన గర్భమునకు నొక మేలు గావింపఁ గోరెద. ఈ తునియ లేడును [1]ఏడు మారుతములఁ బాలించువా రగుదురుగాక. నా కుమారు లీ యేడ్వురును వాతస్కంధాభిమాని దేవతలయి దివ్యరూపముల దివిఁ జరింతురుగాక. ఈ ఏడ్వురు వర్తించు చోటులును వారి స్థానపాలనము తెఱంగులును జెప్పెద. ఒకఁడు బ్రహ్మలోకంబునఁ జరించుఁగాత. మఱి

పాదము లుంచుకొనుటయు అను రెంటిచే అశుచిత్వము కలిగెనని మఱికొందఱి మతము. భూశయనమునందే యుండెననియు, స్మృతులు దక్షిణ పూర్వ దిశలందే శిరస్సు నుంచుకొనవలయునని నియమించియుండఁగా దానికి విపరీతముగాఁ దలయుంచి పరుండుటవలన అశుచిత్వమని వేఱుకొందఱి మతము. పడుక లేకుండియు కృష్ణాజినాదులయందుఁ దలచోటఁ బాదములు, పాదములచోట తలయు నుండుటచే అశుచిత్వ మనియు కొందఱి మతము.

1. "గగనః స్పర్శనో వాయు రనిలశ్చ తథాపరః । ప్రాణః ప్రాణేశ్వరో జీవ ఇత్యేతే సప్త మారుతాః" అని మారుతు లేడు. అవహ, ప్రవహ, సంవహ, ఉద్వహ, వివహ, పరివహ, పరావహము లని సప్తమారుతములు విష్ణుపురాణ ప్రతిపాదితములు.

యొక్క డింద్రలోకంబునఁ దిరుగుచుండుఁగాక; మూఁడవవాఁడు మహాయశుండై వాయువను పేర నంతరిక్షమునం దిరుగాడెడు. నా కొడుకులు తక్కిన నలువురును నీ యాజ్ఞంజేసి దేవత్వమునొంది నీవు 'మారుదః మారుదః' అని పలుకుటంజేసి మారుతు లనియెడు పేరఁ బరఁగుచు దిక్కులందు సంచరింతు" రనియె. ఆయమ యాడినమాటలు విని బలనిషూదనుండగు పురందరుఁ డంజలి గీలించి 'తల్లీ! అంతయు నీవు చెప్పినట్లే జరుగు. ఇందులకు సందియము లేదు. నీ కొడుకులందఱు దేవత్వమునొంది సంచరింతురు. నీకు శుభంబగు' ననియె. రామా! తల్లియుఁ గొడుకును నిట్లు తపోవనంబున నిశ్చయించుకొని కృతార్థులై స్వర్గమునకుఁ బోయి రని మాకు వినికి. తొల్లి యింద్రుం డెచట వసించియుండి తపస్సిద్ధినిబూని నదితికిఁ బరిచర్యగావించెనో యీ దేశం బిదియే. అది యిప్పుడు విశాల యను పేరొందినది. ఇఁక నే రాజవంశంబు దీని నేలెడినో తెలిపెద. ఇక్ష్వాకువునకు నలంబుస యను దానియందుఁ బరమధార్మికుఁడగు విశాలుఁడను పుత్త్రుఁడు పుట్టె. ఆ విశాలుఁడే యిచట విశాలయను నీ పురము నిర్మించె. విశాలునకు మహాబలుఁడగు హేమచంద్రుఁడు పుట్టె. హేమచంద్రునకు సుచంద్రుఁ డనువాఁడు కలిగె. సుచంద్రునకు ధూమ్రాశ్వుఁడను తనయుఁ డయ్యె. ధూమ్రాశ్వునకు సృంజయుఁడనువాఁడుదయించె. సృంజయునకు శ్రీమంతుఁడును బ్రతాపవంతుఁడు నగు సహదేవుఁడు కుమారుఁడయ్యె. సహదేవునకుఁ బరమధార్మికుఁడగు కుశాశ్వుఁడు పుత్త్రుఁడయ్యె కుశాశ్వునకు మహాతేజుఁడును బరాక్రమవంతుఁడు నగు సోమదత్తుఁడు కలిగె. సోమదత్తునకుఁ గాకుత్స్థుఁడను కుమారుఁడు పుట్టె. ఆ కాకుత్స్థునికొడుకు మహాపరాక్రమశాలియు, దేవతాప్రతిముఁడును, అరాతిదుర్జయుఁడు నగు సుమతియను వాఁ డిపుఁ డీ విశాలాపురమునందు వసించుచున్నవాఁడు. ఇక్ష్వాకువంశమునందంతయు నీ కొందఱె పురుషులా యనవలదు. ఇక్ష్వాకుని యనుగ్రహంబున విశాలాపురాధిపతులగు రాజులందఱు దీర్ఘాయుష్యమును, అతిధైర్యమును, వీర్యమును గలిగి పరమధార్మికులై యుందురు. రామా! మన మీ రాత్రి యిచట సుఖముగా వసింతము. రేపు ప్రాతఃకాలమున జనకునిఁ జూడఁ బోవచ్చును' అనియె. మహాతేజుఁడును మహాకీర్తిమంతుఁడు నగు సుమతియు విశ్వామిత్రునిరాక విని ఋత్విజులను బంధుజనులనుగూడి యెదుర్కొన వచ్చి యమ్మునిరాజును మిక్కిలియుఁ బూజించి చేమోడ్చి కుశలం బడిగి 'విశ్వామిత్ర మునీంద్రుఁడు నా దేశమునకు విచ్చేసి దర్శనమిచ్చుటంజేసి నేను మిక్కిలి ధన్యుఁడ నయితిని. నే నిమ్మహనీయుని యనుగ్రహము వడసితిని. నా కీడైన ధన్యుఁ డెవ్వఁడును లే' డనియె.

ఇది నలువదియేడవ సర్గము

నలువదియెనిమిదవ సర్గము

అహల్యావృత్తాంతము

సుమతియు విశ్వామిత్రుఁడును ఒండొరుల కుశలము లడిగి యుత్తరములు చెప్పి ముగిసినంత సుమతి యమ్మహామునిని జూచి 'మునీంద్రా! మీకు మంగళ మగుఁగాక. ఈ కుమారు లిరువురు నెవరు? ఆకారముతీరు చూడ విష్ణుంబోని పరాక్రమము గలవారని తోఁచెడి. గజమువలె గంభీరముగాను, సింగమువలె బీరముగాను, బెబ్బులివలె బెడిదముగాను, ఆఁబోతువలె గరువముగాను ఈ వాఁడిమగల నడ చూపట్టెడి. కన్నులు తామరఱేకులం బోలి విశాలములై వీరి లావణ్యంపు సొంపును, భాగ్యంపుఁ బెంపును దెలుపుచున్నయవి. వాలును బాదులును విల్లును దాలిచి పొలుచుచున్నవారు. అశ్వీదేవతలం బోలు రూపమునను, దాని కనురూపముగా మొలకెత్తుచున్న యెలజవ్వనమునను నివ్వటిలుచు దేవలోక మునుండి యిచ్చమెయి భూమికి వచ్చిన యమరులో యనఁ గొమరారుచున్న వారు. కడుమృదువులైన యడుగులు గంద నీ గడుసుఁద్రోవల నేవడువున నడచి రాఁ గలిగిరి. వీరి రూపు నేపుం జూడఁ గోరికలన్నియు నొడఁగూడి యున్నవా రని తెలిసెడి. అట్లయ్యును నేమి కోరి యెవ్వనికొఱకు నిట వచ్చిరి. నీవు సర్వజ్ఞుఁడవు గాన దీనిని దెలియనేర్తువు, చెప్పుము. చంద్రసూర్యు లాకాశమును వెలిఁగించు నట్లు వీర లీ దేశము నలంకరించుచున్నవారు. దేహప్రమాణమునను, ఇంగితా కారములను ఈ యిరువు రొండొరులకుఁ బురుడై యున్నవారు. మేటి కైదువులం దాల్చి మగఁటిమిం బొల్చు నీ పురుషసింహు లీ దుర్గమంపు దారిని రానేల? దీనిని గలరూపున వినఁగోరెద' ననియె. ఆ భూపాలుఁ డడిగిన పలుకులు విని మునివరుఁడును దాము సిద్ధాశ్రమమున నుండుటయు, అందు యజ్ఞముఁ జెఱుప వచ్చిన రక్కసులను జక్కాడుటయు, జనకుని యాగము జూడ మిథిలకుఁ బోవుటయు మొదలుగాఁగల వృత్తాంతమును జరిగినరీతిని జెప్పఁగా విని యప్పార్థివోత్తముఁడు పరమహర్షితుఁడై తనకుఁ బ్రాప్తించిన యతిథిసత్తముల మహాబలుల నా దశరథకుమారుల సత్కారార్హులు గాన యథావిధిగాఁ బూజించె. అంత రామలక్ష్మణులు సుమతివలన నెంతయు సత్కృతులు వడసి యయ్యెడ నొక రాత్రి యుండి వేకువను లేచి మిథిలకుఁ బోయిరి. మును లందఱును శుభప్రద మగు నా జనకపురిని మిథిలను జూచి 'బాగు బా' గని కొనియాడిరి. రాముఁడు మిథిలకు దాపుననుండు నొక వనమునందుఁ బురాతనంబై జనములును బర్ణశాలలును లేకున్న యొక మనోహరమైన యాశ్రమమును జూచి యమ్మునివరునితో 'మహాత్మా! సిరి దులకించుచున్న యిది యొక యాశ్రమమువలెఁ జూపట్టుచున్నది. కాని యిందు మును లెవ్వరును గానము. కాన నిది యేమి? తొల్లి యెవరి యాశ్రమమో వినఁగోరెద' నని యడుగఁగా న వ్వాక్యము విని, వాక్యజ్ఞుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు తేజము దళుకొత్త, అహల్యాశాపవిముక్తి సమీపించిన యుబ్బున

బాపురే' యని పిదప "రామా! ఈ యాశ్రమ మెవ్వనిదో, ఎవరి కోపమున నిది శాపము నొందెనో, ఆ మ్మహాత్ముని నున్నరూపమునఁ జెప్పెద వినుము. మును పిది మహాత్ముఁడగు గౌతముని యాశ్రమము. ఇది దివ్యమై వెలుఁగుచుండుటం జేసి దేవతలుఁగూడ దీనిని మిక్కిలి పూజించుచుండిరి. మహాయశుఁడగు నా గౌతముఁ డహల్యనుగూడి మున్ను పెక్కు సంవత్సరంబు లిందు తపము గావించుచుండె. ఒకప్పు డింద్రుఁడు మునివరుఁడు లేని తెఱపిని గాంచి గౌతముని వేషము దాల్చి వచ్చి యహల్యను జూచి 'సుందరీ! కామముచేత భోగార్థు లిచ్చచొప్పునఁ గ్రీడింతురు గాని ఋతుకాలము నెదురుచూడరు. బ్రహ్మ మిక్కిలియుం జక్కఁగా నిర్మించియున్న నిన్నుఁ జూడఁగా నెవ్వాఁడు సైఁచు! నీ నెన్నడుము చెన్నుఁ జూడ నీతో రతి సలుపు నంతియ కోరినాడను. నీయందు నాకుఁ బుత్రుఁడు వలదు. కాన యందులకై ఋతుకాలము నిరీక్షింపవలదు' అనఁగా నహల్యయుఁ దనలో ముని యెప్పుడును ఇట్లుడుగఁడు. మఱొకఁ డిందుఁ జొరఁజాలఁడు. ఇంద్రుఁడే చిరకాలము నన్నుఁ గోరియున్నాఁడని విందు. కాన వీఁడు వేయిగన్నుల పోఁడయే యగు నని యెఱింగియు, నా తెఱగంటి దొరవలని యగ్గలంపు వలపునం జేసి బుద్ధి మాసి యందులకు సమ్మతించి యాతనితోఁ గ్రీడించి కోర్కె యీడేఱె యుల్లంబు పల్లవింప నా దేవునిఁ జూచి 'ప్రభూ! సురవరా! నేను గృతార్థనైతి. నీ విచ్చటనుండి వేగ పొమ్ము. నీవు దేవేశ్వరుఁడవు. మానము నొసఁగువాఁడవు. కాన ఎవ్వరికినిఁ దెలియకుండునట్లు నీ విట దాఱి నిన్నును నన్నును ఎల్లప్పుడును గాచికొనఁదగు' ననియె. ఇంద్రుఁడు నందులకు నవ్వుచు నహల్యను జూచి 'నితంబినీ! నేను మిక్కిలియు సంతుష్టుఁడనైతిని. కాన యిఁక నిలువను. వచ్చినదారిని బోయెద' నని చెప్పి యప్పడఁతితో నిట్లు క్రీడించి, యంత గౌతముఁడు వచ్చునో యను శంకవలన భయముగొని తొట్రుపడుచు వేగమ యా పర్ణశాలనుండి బయలువెడలె. అట్లు వెడలఁగా నప్పుడు తీర్థోదకముల జలకంబాడి యగ్నియుంబోలె వెలుఁగుచుఁ గుశలును సమిధలును గొని మునిపుంగవుఁ డగు గౌతముఁడును బ్రవేశించె. అతఁడు తపోబలము పెంపున దేవదానవులకేని యెదిరింపరానివాఁడు. అట్టి తపోనిధి యాశ్రమముఁ జొచ్చుచుండఁగాఁ జూచి, సురపతి వడవడ వడంకుచు మొగము వెలవెలఁబాఱ నిలిచె. మునివేషము దాల్చి దుర్ణయమునకుఁ జొచ్చిన యా సహస్రాక్షునిఁ జూచి సువృత్తిసంపన్నుఁడగు నమ్ముని రోషము దీపింప 'ఓరీ దుర్బుద్ధీ! నీవు నా రూపము గైకొని చేయరాని యీ పని చేసితివి. కావున నీ వృషణములు దూలిపడుఁగాక' యని శపింప న మ్మహాత్ముని సరోషవాక్యమువలన నింద్రుని వృషణము లా క్షణముననే భూమిపైఁ బడియె. అట్లు దేవేంద్రుని శపించి యంత నహల్యను శపించువాఁడై 'ఓసీ! నీ వీ యాశ్రమమునందుఁ బెక్కువేల సంవత్సరములు వాయుభక్షణము సేయుచు, అన్నపానాదులు లేక తపించుచు భస్మంబునం

బరుండి సమస్త ప్రాణులకును గాన్పింపనిదానవై వసించియుండుదానవు. ఎప్పుడు దురాధర్షుండగు దశరథకుమారుఁడు రాముఁడు పాడువడి భయంకరమైయుండు నీ యాశ్రమమునకు వచ్చునో యప్పుడు తదీయ పదారవింద పరాగ స్పర్శమున నీవు పరిశుద్ధురాలవై లోభ మోహములు వీడి యాతని నతిథిసత్కారములఁ బూజించి నాయెదుట ముదముతో [1] నీ దేహము మరలఁ దాల్తు' వనియె. గౌతముఁ డట్లా దుష్టచారిణికిం జెప్పి ఈ యాశ్రమము విడిచి సిద్ధ చారణ సంతత సేవితమును బవిత్రము నగు హిమాలయ శిఖరమున శాపకృతపాపప్రాయశ్చిత్తార్థమై మహాతపముఁ గావించె.

ఇది నలువదియెనిమిదవ సర్గము

నలువదితొమ్మిదవ సర్గము

రామునిచే నహల్యకు శాపమోక్షణము గలుగుట

అంత దేవేంద్రుఁడు విగతవృషణుఁడై మోమున విన్నఁదనము మీఱ మహర్షులను జారణులను అగ్నిప్రముఖులగు దేవతలనుం జూచి 'మహాత్ముఁడగు గౌతముఁడు సర్వదేవతాపదములను దూలించుకొఱకుఁ దపము గావింపఁగా నత నికిఁ గోపముఁ బుట్టించి తపముఁ జెఱుపుటకై యిట్టికృత్యము సేసితిని. ఈ కార్యము దేవతలకొఱకై నదిగాని వేఱుకాదు. ఆ మునియుఁ బెను కోపమున నా వృషణములను దూలించె. అహల్యను శాపం బిడి విడిచె. నాకును నహల్యకును బెను శాపం బొసంగుటం జేసి యాతని తపము తఱుఁగుటవలన నే నాతని తపస్సును హరించితిని. కావున దేవతలారా! మీ రందఱును ఋషులను జారణులనుగూడి మీకు సాయముసేసిన నాకు వృషణములు గలుగునట్లు గావింపవలయు' ననియె. ఇంద్రుఁ డాడినమాటలు విని యగ్ని ప్రభృతులగు దేవతలు సమస్త మరుద్గణములతోడం గూడి పితృదేవతలకడకుఁ జని 'ఇప్పుడు యాగమున మీకు భాగార్థము నియుక్తమైయున్న యీ మేషమునకు వృషణము లున్నవి. ఇంద్రుని వృషణములు పోయినవి కాన, యీ మేషవృణములు గొని యాతనికి వేగ నిండు. 'వృషణములు లేనిచో మాకుఁ దుష్టిచెడు' ననవలదు. ఇది వృషణములు

---

1. అహల్య బుద్ధిపూర్వకముగా వ్యభిచరించినందులకు వలయు ప్రాయశ్చిత్తమును ముని శాపరూపముగ విధించినాఁడు కాన యిట యహల్య శిలయగుట గానరాదు. కావుననే 'నీదేహము' అనఁగా మనుపటివలెఁ గనంబడునట్టి దేహంబు, అని యర్థ మూహ్యము. అయినను పద్మపురాణమున 'సా తత స్తస్య రామస్య పాదస్పర్శా న్మహాత్మనః। అభూ త్సురూపా వనితా సమాక్రాన్తా మహాశిలా' అని యహల్యకు పాషాణావస్థ చెప్పంబడినది. అది కల్పాంతర వృత్తమును అనుసరించి చెప్పంబడెనని కొందఱిమతము. కొందఱు దీని ననుసరించి యహల్య పాషాణముగా శపింపఁబడిన దని యెంచి తదనుగుణముగా 'నీ దేహము' ననఁగా 'పాషాణావస్థనుండి నీ పూర్వదేహమును' అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు.

లేనిదిగాఁ జేయఁబడినను మీ కెంతయు సంతోషము నొసంగును. ఇదియ కాదు. మాకు హర్షము గలుగుటకొఱకు ఏ మానవులు వృషణరహితమైన మేకమాంసము నొసంగుదురో వారును మీ కెంతయు సంతుష్టి గావింపఁగలరు' అనిరి. అగ్ని మొదలైన దేవతల వచనము విని పితృదేవతలు గూడి యపుడు యూపమున నియుక్తంబైన మేషము వృషణంబుల నూడఁదీసి యింద్రునందు జొప్పించిరి. అది మొదలుగాఁ బితృదేవతలు సమాగతులై తమ కర్పింపఁబడు నితరమేషములా తొలిమేషమునకు సజాతీయములుగాన వృషణముల మాని వానిని భుజించువారయిరి. మేషములను వృషణములు లేక తమ కర్పించువారికిని వృషణములతోడ వాని నర్పించునంతియ ఫలమును గూర్చిరి. ఇంద్రుఁడును మహాత్ముఁడగు గౌతముని తపఃప్రభావమునంజేసి యది మొదలుగా మేషవృషణుఁ డయ్యె. రామా! నీవు మహాప్రభావ సంపన్నుఁడవు. ఆ యహల్యాశాపమును నీవు వచ్చునంత కాలమే నిలుచును; గావునఁ బుణ్యకరుఁడగు నమ్మునివరేణ్యు నాశ్రమమునకు వచ్చి, దేవతాయువతియుం బోలె నతుల్యరూపమునం జెలువారు మహాభాగ్యవతిని ఆ యహల్యను శాపంబుఁ దరింపఁ జేయుమా" యనఁగా విశ్వామిత్రు వచనము చొప్పున రాముఁడును లక్ష్మణసహితుఁడై మునివరుఁడు మును నన న య్యాశ్రమముఁ జొచ్చి యహల్యను గాంచినవాఁ డయ్యె. ఆ మహాభాగయు వాయుభక్షణాది రూపంబైన తపంబు పెంపున నెంతయుఁ గాంతి యతిశయిల్లి వెల్లిగొన, లోకులకును సురాసురులకేనియు డాసి తేఱిచూడరానిదై, బ్రహ్మ మిక్కిలియు జతనమున నిర్మించుటంజేసి యతిమానుష రూపలావణ్యవిలాసినియై, మాయచేఁ గావింపఁబడినదియుంబోలెఁ జూడ్కికి కక్కజముగా వింత నెక్కొనంజేయుచుఁ, బూవుందీవియల మఱుంగువడుటంజేసి మంచు వెలివిఱిసి మబ్బుగ్రమ్మిన నిండు చందురుని వెలుంగు తెఱంగునను, (పొగ పొదివిన తుఱంగలి యగ్గి సెగవలెను,) జలంబుల నడుమ వేంద్రంబొకింత తఱిఁగియుఁ దేఱిచూడనీక వెలుంగు సూర్యుని ప్రతిబింబంబుడంబునను బొడ తెంచినదయ్యె. ఆమెయు గౌతముని వాక్యంబునం జేసి రాముని దర్శనము దొరకొనువఱకు ముల్లోకములవారికిని గానరానిదై యుండి, యపుడు శాపము తుదముట్టఁగా నా విశ్వామిత్రాదుల చూడ్కికిఁ గానఁబడినదయ్యె. రామలక్ష్మణు లపు డా పుణ్యవతి యడుగులంటి పూజించిరి. ఆమెయు గౌతమునివచనము తలంపునకుఁ దెచ్చుకొనుచు వారలఁ బూజింపఁ గయికొని యెచ్చరికమెయి శాస్త్రదృష్టప్రకారమున నర్ఘ్యపాద్యము లొసంగి, యతిథిసత్కారము గావింపఁ గాకుత్స్థుఁడు వానిని గయికొనియె అప్పుడు సురలు పువ్వులు జడిగొనఁ గురిసిరి. దేవదుందుభులు మొరసె. గంధర్వాప్సరసలు వచ్చి నృత్తగీతాదికము లెంతయుఁ గావించిరి. అహల్యయుఁ దపోబలమున శరీరదోషము వాసి, పరిశుద్ధయై, యపుడు రామాగమ మెఱిఁగి యోగబలమున వచ్చిన గౌతముని

పాలఁజేరఁగా, దేవత లందఱును 'బాగుబా' గని యా రమణిని గొనియాడిరి. మహాతేజుఁడగు గౌతముఁడును జిరకాలం బెడఁబాసియున్న యహల్యను బొంది, సుఖము నొంది, రాముని విధ్యుక్తముగా మిక్కిలి పూజించి య య్యాశ్రమమునఁ దపము సల్పువాఁడయ్యె. రాముఁడు నమ్మునిరాజువలన విధ్యుక్తముగా నెంతయుఁ బూజలొంది యచటనుండి కదలి మిథిలనుగూర్చి పోవువాఁడయ్యె.

ఇది నలుబదితొమ్మిదవ సర్గము

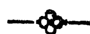
యేఁబదవ సర్గము

రామాదులు మిథిలకుఁ బోవుట
జనకుఁడు విశ్వామిత్రునితో సంభాషించుట

రాముఁ డంత లక్ష్మణునిఁ గూడి యీశానదిశగాఁ బోయి విశ్వామిత్రుని మున్నిడుకొని జనకుని యాగశాలను బ్రవేశించె. రామలక్ష్మణు లంత నా ముని సింహునిఁ జూచి 'మహాత్మా! మహాత్ముఁడగు జనకుని యజ్ఞసంభారసామగ్రి యెంతయుఁ జక్కనై యున్నది. ఇదె చూడుఁడు. వేదాధ్యయనశీలురును నానాదేశ వాసులు నగు బ్రాహ్మణోత్తములు పెక్కువేవు రిందు యజ్ఞవాటమున వచ్చియున్న వారు. అగ్నిహోత్ర సంభారములు వహించియున్న వందలకొలఁది బండ్లచేఁ గ్రిక్కిఱిసి ఋషి నివాసము లివిగో కానంబడుచున్నవి. ఈ యిఱుకటమున మనకుఁ జోటు గనుపట్టదు. కాన మనము వసించుటకుఁ దగినచోటు నేర్పరింపుఁ' డనిరి. రాముని వచనము విని, య మ్మహాముమునియు జనసమ్మర్ద రహితమైనది కాన, పరిశుద్ధమై జలములతోఁ గూడియున్న యొక్కెడ విడిపట్టు గావించుకొనియె. అపుడు విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చుట జనకుఁడు విని, తన పురోహితు ననిందితుని శతానందునిఁ బురస్కరించుకొని వినయము మీఱ వేగముతో నెదుర్కొనెను. మహాత్ములగు ఋత్విజులును సత్వరమున నర్ఘ్య మధుపర్కాది పూజాద్రవ్యములు గొని, ధర్మ విధానమున మంత్రపూర్వకముగా నమ్ముని కొసఁగి యతిథిసత్కారము నెఱపిరి. మహాత్ముఁడగు జనకభూజాని యొసంగిన పూజలను గయికొని విశ్వామిత్రుఁ డాతని కుశలమును, యాగము నిరుపద్రవముగా జరుగుటయు విచారించి పిదప వచ్చిన ఋత్విజులను బురోహితుఁడగు శతానందునిఁ గ్రమమునఁ గుశలం బరసి యంత నందఱినిగూడి సంతసంబున నుండె. పిదప నా భూపతియుఁ గృతాంజలియై యమ్మునివరునిఁ జూచి 'మహాత్మా! నీ వి మ్మునివరులతోఁగూడ నాసనమునఁ గూర్చుండు' మనఁగా నా మాట విని య మ్మహామునియు నాసనమునఁ గూర్చుండె. పిదపఁ బురోహితుఁడును ఋత్విజులును గూర్చుండిరి. అంత రాజును మంత్రులును గూర్చుండిరి. ఇట్లు చుట్టును ఆసనములందుఁ గ్రమముచొప్పున నందఱుఁ గూర్చుండుటను జూచి యంత నా భూకాంతుఁడు విశ్వామిత్రుం గాంచి 'మునీంద్రా! నేఁడుగా నా యజ్ఞము సమృద్ధంబయ్యె. ఆ సమృద్ధివలని ఫలమును దేవతలచే

నా కొడఁగూడిన దయ్యెఁ జుఁడీ. యజ్ఞం బటుండనిండు. దేవర దర్శనముననే నాకు యజ్ఞము గావించినంతియ ఫలము గలిగె. నీవు మునులను గూడి నాయజ్ఞశాలకు వచ్చుటంజేసి నేనుఁ గడు ధన్యుఁడ నైతి. మీ యనుగ్రహమును జూఱగొంటి ; మంటి. బుద్ధిమంతులగు ఋత్విజు లీ యాగమున కింకఁ బండ్రెండు దినములు కొఱఁత యని చెప్పుచున్నారు. అది కడచనఁగా నంత దేవతలు తమ తమ హవిర్భాగములు గొనవత్తురు. అంతకు నీ విందే యుండి వారిని దర్శింపం దగు'నని చెప్పి నెమ్మొగమున సంతసము వెల్లివిరియ మరల నమ్మునిని జూచి యంజలిగావించి 'మునీంద్రా ! మీకు శుభం బగుఁగాక. ఈ కుమారు లిరువురు నెవరు ? వీరి యాకారంబు తీరుఁ జూడ విష్ణుంబోని పరాక్రమంబు గలవా రని కనుపట్టెడి. గజంబు నోజ గంభీరంబుగాను, బెబ్బులి నలువున బెడిదంబుగాను, ఆఁబోతు రీతి గరువంబుగాను వీరి నడ చూపట్టెడి. ఈ వీరుల కన్నుంగవ తామర రేకులను బురుడించుచు వీరల చెలువంపు సొంపును బెంపును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. వీరు ధర్మోచితముగా కృపాణ తూణ బాణాసన పాణులై రాణించుచున్నవారు. రూపంబున నశ్వి దేవతలంబోలి యా రూపునకుఁ దగ మొలకొత్తుచున్న యెల జవ్వనమున నివ్వటిలుచుఁ దమ యిచ్చ మెయి దేవలోకంబుననుండి భూమి కవతరించిన దేవతలో యనం గొమరారుచున్నవారు. దుర్గమంపు వనమార్గంబుల సుకుమారము లగు నడుగులు గంద నేకరణి నడచి యిచటికి వచ్చిరి ? ఎవ్వనికొఱ కేమిపనికై యిట రాక ? నీ వంతయు నెఱుఁగుదువు. ఆయుధంబులు దాల్చియున్న యీ వీరు లెవరి కుమారులు ? చంద్ర సూర్యు లాకాశంబునుంబోలె వీర లీ దేశంబును వెలిగించుచున్నవారు. మేని యొడ్డు బాడువులను ఇంగితాకారములను నొండొరులకు నెంతయు నీడు జోడై పొడసూపెదరు. కాకపక్షధరులగు నీ వీరుల వృత్తాంతమును గలరూపున వినఁగోరెద' నని యడిగె. మహాత్ముఁడగు న మ్మహీనాథుని వచనము విని విశ్వామిత్రుఁ డ మ్మహాత్ము లిద్దఱును దశరథ కుమారులని యెఱింగించి మఱియు సిద్ధాశ్రమమున నుండుటయు, నందు యజ్ఞవిఘ్నకరులగు రాక్షసుల నా యిరువురు చరిపుటయు, రాక్షసుల వేవురకొలఁదిని బలసియున్న యరణ్యమార్గముల నిర్భయముగ వా రరుగుదెంచుటయు, విశాలాపురిని గాంచుటయు, అహల్యను దర్శించుటయు, గౌతమునితోడి సమాగమంబును, జనకునింట నున్న వెనువింటి సారాసారంబు తెఱుంగఁగోరి రాకయు మున్నగు వృత్తాంతమెల్ల న మ్మహాతేజునకు జనకరాజునకుఁ జెప్పి యంతట విరమించినవాఁడయ్యె.

ఇది యేఁబదవ సర్గము

యేఁబదియొకండవసర్గము

విశ్వామిత్రుని చరిత్రము

మహామతియగు నమ్మునిపతి విశ్వామిత్రుని వచనము విని యమందతేజుఁడగు శతానందుఁడు పులకితాంగుఁడయ్యె. మహాతపంబు పెంపున నెంతయు దేహకాంతి దీపించుచున్న యమ్మహాత్ముఁడు గౌతముని పెద్దకుమారుఁడుగాన, 'నా తల్లి నుద్ధరించిన రాముని మహిమ యారా యేమనవచ్చు!' నని రాముని జూచినంతమాత్రమున మిక్కిలి యాశ్చర్యమునొంది, తనయెదుర సుఖాసీనులై యున్న యా రాజకుమారులఁ జూచి విశ్వామిత్రమునీంద్రునితో 'మునిశార్దూలా! నీవు దీర్ఘతపము సలుపుచున్న యశస్వినియగు నాతల్లిని ఈ రాజకుమారునకుఁ జూపితివా? ఆయమ ప్రభావయుతయు యశస్వినియుఁ గావునఁ సర్వప్రాణిపూజనీయుఁడైన రామునకు వన్యములగు కందమూలాదులఁ బూజఁ గావించెనా? తొల్లి దైవదుర్విలాసమువలన నాతల్లికిఁ గలిగిన వృత్తాంతమును గలరూపున రామునకుం జెప్పితివే కదా? కుశికవంశతిలకా! నీకుఁ గుశలం బగుఁగాక. మా యమ్మ రామసందర్శనాదు లయినపిదప, ఆ మహిమంజేసి మా తండ్రినిఁ గూడినదా? నా తండ్రియు రామునిని బూజించెనా? మహాత్ముఁడగు రాముఁడును హిమవంతమున నుండి వచ్చిన మా తండ్రిని అహల్యాదానమునఁ బూజించెనా? నా గురుఁడును మనసునఁ గినుకమాని మరల నా యాశ్రమమునకు వచ్చినపుడు రాముఁ డతనికి మనస్సక్తిమెయి మ్రొక్కెనా?' యని యడుగఁగా విశ్వామిత్రుఁడు విని యమ్మాటల పొందూహించి వాక్యవిదుఁడగు శతానందునితో 'మునీంద్రా! నే నేదియుఁ గడపి పుచ్చలేదు. ఏ సమయమున నేది చేయం దగునో యది జేసియున్నాఁడ. రేణుక జమదగ్నిం గూడినట్లు అహల్యయు గౌతమునిఁ గూడినది' యనియె. విశ్వామిత్రుఁ డాడిన యవ్వాక్యము విని శతానందుఁడు మొగమున నగ్గలంపుఁ దెలివి తొలఁకాడ, రామునితో 'నరోత్తమా! రాఘవా! నీకు స్వాగతము. దైవయోగమున బీఱువోని తపోగరిమము గల యిమ్మహర్షిని విశ్వామిత్రునిఁ బురస్కరించుకొని యిట వచ్చితివి. ఈ విశ్వామిత్రుఁడు అచింత్యములగు మహాకార్యములఁ గావించిన దిట్టసుమీ! తపోబలమున బ్రహ్మర్షియైన యెనలేని కాంతిఁ దళుకొత్తుచున్నవాఁడు; మహాతేజుఁడు. ఇతఁడు నీకు పరమహితసంధాయకుఁ డని యెఱుంగుదే? మహాతపము సల్పిన కుశికపుత్రుఁ డీ విశ్వామిత్రుఁడు గావై యుండుటఁ జేసి యీ పుడమిలో నీకన్న ధన్యుఁడు వేఱొకఁ డెవ్వాఁడును లేఁడు సుమీ! మహాత్ముఁడగు నీ కౌశికుని తపోబలమెట్టిదో, యీతనిచరిత మే చందంబయినదో చెప్పెద నాలించి వినుము. ఈ ధర్మాత్ముఁడు బహుకాలము రాజై యుండి పగతుర నుక్కడంచుచు, ధర్మములెఱింగి నడపుచు, సకలవిద్యలయం దాటితేరి, ప్రజాహితరతుండై యుండె. ఇతని వంశావతారము వినుము. బ్రహ్మదేవుని కుమారుఁడు కుశుండను రాజు

గలఁడు. కుశునకు మహాబలవంతుఁడును బరమధార్మికుఁడు నైన కుశనాభుఁడు కొడుకయ్యె. ఆ కుశనాభునకు గాధి యనువాఁడు పుట్టె. మహామునియగు నీ విశ్వామిత్రుఁడు మహాతేజుఁడగు నా గాధితనూజుఁడు. విశ్వామిత్రుఁడును మిక్కిలియుఁ దేజంబు రాజిల్లఁ బెక్కువేల సంవత్సరములు రాజై పుడమిని రాజ్యపరిపాలనము గావించె. ఒకనాఁ డమ్మహాతేజుఁడు చతురంగబలములఁ గూర్చుకొని యక్షౌహిణీసైన్యము చుట్టు బలిసి చనుదేర భూతలమంతయుఁ దిరుగువాఁడై నానా దేశములను, అందలి వివిధనగరములను నదీ నదములను బర్వతములను బుణ్యాశ్రమములను గ్రమముగ సంచరించుచు, వసిష్ఠాశ్రమమునకుఁ బోయె. అందు పలువిధములగు వృక్షములు గ్రిక్కిఱిసి వఱలుచుండు. పులులు సింగములు మొదలగు పెక్కు దెఱంగుల మృగములు నెఱసి తిరుగాడుచుండు. మనుజులలో మరిగిన జింక లందంద పొంకము చూపుచుండు. పెక్కు వగల పులుఁగుల మెలుఁగులు మించుచుండు. మఱియు నయ్యాశ్రమము సిద్ధ చారణ సేవితమును దేవ దానవ కిన్నర గంధర్వ విరాజమానమును, బ్రహ్మర్షి దేవర్షి గణ భాసమానమునై యొప్పుచుండు. ఇంతే కాక తపమునల్పి సిద్ధిని బొందినవారును, అగ్నితుల్యులును, మహాతేజులును, జలాహారులును, వాయుభక్షులును ఫలమూల శీర్ణపర్ణాశనులును, విజితాంతఃకరణులును, రోషరహితులును, జితేంద్రియులు నగు ఋషులును, నిరంతరజపహోమపరాయణులగు వాలఖిల్యులును, మఱియును దక్కంగల [1] వైఖానసాదులును, నలుగడల మెలంగ నెంతయు జెలువారుచుండు. ఇట్లు మఱియొక బ్రహ్మలోకమువలెఁ బ్రకాశించుచున్న యవ్వసిష్ఠాశ్రమపదమును అమ్మహాబలుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు గాంచినవాఁడయ్యె.

ఇది యేఁబదియొకండవ సర్గము

యేఁబదిరెండవ సర్గము

{ వసిష్ఠుఁడు తన హోమధేనువును విశ్వామిత్రునకు విందుసేయ నియమించుట }

మహాబలుఁడును బరాక్రమశీలుఁడు నగు విశ్వామిత్రుఁడు మునివరిష్ఠుఁడగు వసిష్ఠునిఁ జూచి, సంతసము గడలుకొన నతివినయమున నమస్కరింపఁగా నమ్మహాత్ముఁడును 'నీకును నీ పరివారమునకును స్వాగతం' బనుచు నాతని కాసనము నిప్పించె. అంత ధీమంతుఁడగు నా విశ్వామిత్రుఁ డయ్యాసనమునఁ గూర్చుండఁగా, అమ్మునివరుఁడు యథావిధి నతనికి ఫలమూలము లర్పించిన నా రాజసత్తముఁడు మునిసత్తముఁ డొనర్చిన యా పూజను బరిగ్రహించి యాతనిఁజూచి 'తపము జరుగు

1. బ్రహ్మవాలములఁ బుట్టిన ఋషులు వాలఖిల్యులనియు, నఖములఁ బుట్టినవారు వైఖానసులనియుఁ జెప్పఁబడుదురు. 'యే నఖాః తే వైఖానసాః, యే వాలాః తే వాలఖిల్యాః' అని శ్రుతి.

చున్నదా? అగ్నిహోత్రకార్యము లెడతెగక ప్రవర్తిల్లునా? శిష్యు లందఱు సేమమా? ఇందలి వృక్షసమూహ మెల్లఁ జక్కఁగా వర్ధిల్లుచున్నదా?' యని కాంతి దళుకొత్తఁ గుశల మడిగె. వసిష్ఠుఁడును 'రాజసత్తమా! నీ యడిగిన వెల్లఁ గుశలమే' యని యుత్తరము సెప్పె. బ్రహ్మపుత్త్రుఁడైన యా పరమతపస్వి విశ్వామిత్త్రు నిట్లు కుశలంబరసి యాతఁడు సుఖముగాఁ గూర్చున్నపిదప నతనితో 'రాజా! నీకుఁ గుశలమా? నీవు పరాక్రమవంతుఁడును ధార్మికుఁడు నగుదువు. కాన ప్రజల ధర్మపద్ధతిం జేసి రంజిల్లఁ జేయుచు [1]రాజవృత్తముచొప్పున వారిని బాలించెదవే కదా. భృత్యులను జక్కఁగాఁ బోషింతువా? వారు నీ యాజ్ఞను దప్పక నిలుతురా? పగవారిఁ దూటాడు మేటివి. కాన శత్త్రులందఱు గెలువంబడిరే కదా? శత్త్రులను దమింప జేయుట నీ కవశ్యకృత్యము గాన యందులకు సాధనములైన చతురంగబలములును, బొక్కసమును, మిత్త్రులును, పుత్త్రపౌత్త్రులును గుశలమా?' అని యడుగ, విశ్వామిత్త్రుఁడు నమ్మహాతపోధనునకు అతివినయంబున 'మీ రడిగిన దెల్ల గుశలమే' యని బదులు చెప్పె. ఇట్లా పరమధార్మికు లిద్దఱును బెద్దయుం బ్రొద్దు మిక్కిలి ముదము పొదలఁ బరస్పర కుశల ప్రశ్నములం గూర్చి సల్లాపములాడుచు నొండొరుల నుల్లసిల్లఁ జేయుచు నుండిరి. అంత నా సల్లాపములు తీరఁగా వసిష్ఠుఁడు నెమ్మొగము వికసిల్ల నా జనవల్లభునిఁ జూచి 'నీ వతివిస్తారబలములతోడ నిచ్చటికి వచ్చితివి. కాన యీ చతురంగబలములకును, దీనినిబట్టి కొలంది యిడరాని మహిమగల నీకును దగినరీతి నతిథిపూజను గావింపఁగోరెద. నీవును నా ప్రార్థన కియ్యకొని నేను చేయఁ బూనిన యతిథి సత్కారము నంగీకరింపుము. నీవు రాజవు; అతిథిశ్రేష్ఠుఁడవు; గావున నిన్నుఁ బ్రయత్నమునఁ బూజింపవలయు' నని ప్రార్థించెను. విశ్వామిత్త్రుఁడును వసిష్ఠుఁ డాడినమాట విని, బుద్ధిమంతుఁడు గాన యాతనికి శ్రమము గలిగింప నిచ్చగింపక యాతనిఁ జూచి 'మహాత్మా! అతిథిసత్కారము చేసెదనని మీరు పలుకుటచేతనే మాకు మీ సపర్యలు వచ్చె. ఇక వేఱ చేయవలయునా? మీ యాశ్రమమునంగల ఫలమూలములను, పాద్యమును, ఆచమనీయమును, భగవంతుఁడగు మీ దర్శనమును, నా కొసఁగి యన్ని దెఱఁగుల నన్నుఁ జక్కఁగాఁ బూజించిరి. నాకుఁ బూజనీయులరగు మీ రింతమాత్త్రము మముఁబోంట్ల సత్కరించుటయే మా కెంతయుఁ బూజ యయ్యె. మఱియుం బూజ యేల? ఇది మహాప్రాజ్ఞులగు మీకుఁ దెలియనిది గాదు. కాన పనివినియెద. ఇదె నమస్కరించితి. నన్ను నెయ్యంపుఁజూడ్కిఁ గటాక్షింపుఁ' డనియె. ఇట్లు విశ్వామిత్త్రుఁ డెన్నిమారులు వలదని వేఁడికొన్నను

1. 'న్యాయే నార్జన మర్థస్య వర్ధనం పాలనం తథా । సత్పాత్రే ప్రతిపత్తిశ్చ రాజవృత్తం చతుర్విధమ్' అను న్యాయంబున ధనము సంపాదించుట, దానిని పెంచుట, రక్షించుట, సత్పాత్రంబున నొసఁగుట యని రాజవృత్తము నాలుగువిధము లగును.

నా వసిష్ఠుఁ డుదారచిత్తుఁడుగాన, మరల మరల భోజనమునకై ప్రార్థింపఁగా 'వల్లె' యని యాగాధిసుతుఁ డియ్యకొని వసిష్ఠునిఁ జూచి 'మునీంద్రా! మీ చిత్తమెట్లో యట్లే యగుంగాక' యనియె. అందులకు వసిష్ఠుఁడు నెమ్మనము కలంకదేఱి చాల మోదమునొంది మొగంబునఁ గాంతి దళుకొత్త నత్తఱి చిత్రవర్ణంబగు కావ ధేనువును బిలిచి 'శబళా! వేగ రా రమ్ము. నే నొక మాట చెప్పెద. దాని నీవు వినవలయు. నే నీ రాజర్షికిని ఇతని బలములకును మిక్కిలి యొప్పిదమగు విందు వెట్టి సత్కారము సేయఁగోరితి. నీవు దానికి వలయు ద్రవ్యములను సమకట్టుమా. నీవు కోరినవాని నెల్లం బిదుకుదానవు గదా. కావున నాఱు రసములయం దెవ్వని కేది ఇష్టమో దాని నంతయు నన్నుఁబట్టి వానికిఁ గురియుము. రసాయనములును, భక్ష్యములును, పానీయములును, తేనియలు మొదలగు లేహ్యములును, పెరుఁగు మున్నగు చోష్యములును (పీల్పఁదగునవియుఁ) గూడి చవులు గులికెడి శాల్యన్నము వలయుదాని నంతయుఁ ఖోవుగా నిర్మింపుమా. జాగు వలదు. వేగ కావ అయు' ననియె.

ఇది యేఁబదిరెండవ సర్గము

యేఁబదిమూఁడవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు శబళను దన కిమ్మని వసిష్ఠు నడుగుట

రామా! వసిష్ఠుఁడట్లు చెప్పఁగా నా శబళయుఁ గోరిన కోర్కులను బిదుకునదిగాన యెవ్వఁ డెట్లు గోరెనో వారి కట్లే కోరిన వన్నింటిని గురిసినదయ్యె. చెఱకులును, దీయని తేనియలును, పేలాలును, మేలిపాత్రములనిండ నిప్పపూఁగల్లులును, మిక్కిలి యొప్పిదములైన పానీయములును, పలువగల పిండివంటలును నుప్పతిల్లె. మఱియు నయ్యాశ్రమమునఁ గొండలంబోని వేఁడియన్నపు రాసులును, పాయసము మొదలగు మృష్టాన్నములును, సూపములును, పెరుఁగువెల్లువలును, పలుతెఱంగుల చవులుగులుకునటు లాఱు రసంబులంగూర్చి కావింపఁబడిన షాడబములను తినుబండములు నిండియున్న పాత్రలును, మఱియు బెల్లంపుఁ బణియారములును వేలకొలఁదిని గాన్పించినవి. రామా! సంతుష్టియుఁ బుష్టియును గలిగి యొప్పు విశ్వామిత్రు బలఁగములోని జను లందఱును, ఆ వసిష్ఠుని విందుగుడిచి తృప్తిఁబొంది మఱింత తుష్టియుఁ బుష్టియు నొందినవారైరి. విశ్వామిత్రుఁడును అతని యంతఃపుర కాంతాజనములును బ్రాహ్మణులును పురోహితులును ఆ విందునకు మిక్కిలియు సంతసము నొందిరి. విశ్వామిత్రుఁడు తన్నును దనకుఁ గార్యమున సహాయులగు భృత్యులను వసిష్ఠుఁడు పూజించుట కవు డత్యంతసంతుష్టుఁడై యమ్మునిం జూచి 'బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవు మాకుఁ బూజనీయుఁడవు. అట్టి నీవు మాబోటులను బహూకరించి యతిథిసత్కారంబులు తోరంబులుగాఁ జేసితివి. ఇంతకన్నఁ బెంపు మా కేదికలదు? అది యటుండనీ. నీవు

మాటపొందుఁ జక్కఁగా నెఱుంగుదువు. కాన నీతో నొక మాట సెప్పెద వినుము. నీకు లక్ష గోవు లిచ్చెద. వానిని బుచ్చుకొని నాకీ కామధేనువు నిమ్ము. ఇది తన జాతియందెల్ల శ్రేష్ఠమైనది. కావున రత్నంబగు. రత్నములన్నియు రాజునకుఁ జేర వలయును గదా! కాఁబట్టి దీనిని నా కిమ్ము. ధర్మమునుబట్టి చూడఁగా నిది రాజైన నాదియే కాని బ్రాహ్మణుఁడవగు నీదిగా' దనియె. ఇట్లు విశ్వామిత్రుఁడు సెప్పఁగా మహాత్ముఁడగు నమ్మునిసత్తముఁడు వినియు ధర్మాత్ముఁడు గాన నిజధర్మానుష్ఠానములకు సాధనమైన యా ధేనువు నీయఁజాలక యా భూపాలకునితో 'రాజా! ఒక నూఱువేలు కాదు. పెక్కు నూఱుకోట్లకొలఁది యావులు నా కిచ్చినను, ఇంతేల, వెండిరాసులు తండోపతండములుగాఁ గుమ్మరించినను, నేను శబళ నీయఁజాలను జుమీ. నీవు పగవారి నెల్ల నడంచుదిట్టవే. ఇట్టి వాఁడవుగాన యేమి చెట్ట సేయుదువో యని వెఱచి దీనిని దిగవిడుతునా? విడువను. ఏలన నిది నా చెంతనే యుండఁ దగునుగాని చెంతఁబాసి యుండరాదు. మనస్వియగువానికిఁ గీర్తియుం బోలెఁ, దపస్వియగు నాకు నిది యెప్పుడును బాయక స్థిరముగా నుండునది. ఇందులకుఁ గారణము వినుము. దేవతలకు నిచ్చు హవ్యములును, పితరులకుఁ బెట్టు కవ్యములును, రేపును మాపును వేల్చు నగ్నిహోత్రములును, భూతలబలియు, దర్శపూర్ణమాసాది హోమములును, ఇవి యవి యననేల? నా దేహయాత్రయు, ఈ కామధేనువువలననే జరుగుచున్నవి. ఇంతేకాదు. స్వాహాకార వషట్కార మంత్రములును, వేదము మొదలగు నానావిధ విద్యలును జరుగుట కిదియె మూలము. ఇందులకు సందియము లేదు. సత్యముగాఁ జెప్పెద. ఇదియే నా సర్వస్వము. నాకెపుడును సంతోషము సేయున దిదియే. ఈ చెప్పిన కారణములే కాక యింకను పెక్కు కారణములు కలవు. వానింబట్టి నే నీ యావును నీకీయ నేర' ననియె. వసిష్ఠుఁ డిట్లు చెప్పఁగా విశ్వామిత్రుఁడు మిక్కిలి యక్కఱచేఁ దొట్రుపడుచు మాట నెఱనీటు మీఱ మఱిమఱి యమ్మునితో 'బంగారు నడికట్టుత్రాళ్లను బసిండి మెడగొలుసులును అంకుసములును గలిగి రంగారు నేనుంగులు పదునాలుగు వేలను నీకొసంగెద. మేలిబంగారు మయములై నాలుగేసి తెలిగుఱ్ఱములఁబూని చిఱుగంటలచే మొరయుచుఁ దురంగలించు నరదంబులు నెనిమిదివంద లిచ్చెద. మఱియు మంచి దేశంబులను మంచిజాతులనుం బుట్టి మిక్కుటంపు బలిమి గలిగియున్న గుఱ్ఱములు పదునొకండువేలు నీ కిచ్చెద. ఇంతేకాదు. పలువిధములైన వర్ణములు వేఱు వేఱ కలిగియున్న తఱపియావులను నొక కోటి యిచ్చెద. కామధేనువును నా కిమ్ము. రత్నములను బంగారును వలచితివా, నీ వెంతగోరిన నంతయు నిచ్చెద. కామధేనువును మాత్రము నా కిమ్ము' అనియె. ఇట్లు విశ్వామిత్రుఁ డడుగఁగా మహాత్ముఁడగు నవ్వసిష్ఠుఁ డాతనిం జూచి 'రాజా! ఏ విధమునఁగాని నే నీ యావు నీయఁజాల. నీ విచ్చెదనన్న రత్నాదు లవి నాకేల? ఇదియే నాకు రత్నము; నాకు

ధనము. ఇదియె నాకు సర్వస్వము. నాజీవితమును ఇదియ. నాకు దర్శనమును బూర్ణమాసయు మంచి దక్షిణలు గల యజ్ఞములును, మఱియు నానావిధ క్రియలును ఇదియే. ఇంతేల ? నేను జేయు కర్మము లన్నింటికిని ఇదియె మూలము. పలుమాట లేల ? కోరినవాని నన్నిఁ బిదుకునట్టి యీ కామధేనువు నియ్య' ననియె.

ఇది యేఁబదిమూఁడవ సర్గము

—◇—

యేఁ బ ది నా ల్గ వ స ర్గ ము

శబళ బలంబులను సృజించి విశ్వామిత్రు సేన నుఱుమాడుట

వసిష్ఠుఁడు కామధేనువును విడువకుండుటను జూచి విశ్వామిత్రుఁడు దానిని బలాత్కారంబునం బట్టి తన పెంపు దీపింప నీడ్చుకొని పోవఁగా, ఆ శబళ శోకమున స్రుక్కి యేడ్చుచు తనలో 'అక్కటా ! ఈ రాజభటులు నన్ను మిక్కుటముగా దీననై దుఃఖించునట్లు పట్టి కట్టి యీడ్చుకొని పోవుచున్నారు. ఇదేల ! మహాత్ముఁడగు వసిష్ఠుఁడు నన్ను విడిచెనా యేమి ? ఆ మహర్షికి నే నపకార మేదియుఁ జేయలేదే ! ఆత్మవేత్తయగు నతని కేది తెలియదు ? అట్టి ధార్మికుఁడు, ఏ యపరాధమును జేయక యనురక్తనై తన ప్రీతికిని బాత్రంబై యుండు నన్ను విడువనేల ?' (యని చింతించి సారెకు నూర్పులు వుచ్చుచు) తన్నుఁ బట్టికొని పోవుచున్న రాజభృత్యులను విదిల్చి త్రోచి వేగ చని మహాత్ముఁడగు వసిష్ఠుని యడుగులమూలము సేరి యాతనియెదుట నిలఁబడి యేడ్చుచును మేను దుందుభిరవంబున నఱచుచు నతనితో 'మహాత్మా ! నీవు నన్ను దిగవిడిచితివా ? లేకున్న నన్నేల యీ కింకరులు నీచెంతఁ బాపి తీసికొనిపోవుచున్నారు ? బ్రహ్మకుఁ బుత్రుఁడవగు నీకు నను విడువఁ దగునా' యని యడుగఁగా నా బ్రహ్మయు మిక్కిలి శోకమున డెందము కొందలపడఁ, జెలియువలె నేడ్చుచున్న యా శబళను జూచి 'శబళా ! నిన్ను నేను విడువను. నీవు నా కేమియు నపకారమును జేయవు. నిన్ను విడుతునా ! మహాబలుండైన యీ భూపాలుఁడు తన బలిమివెల్లున మత్తిల్లి పాడిదప్పి నిన్నుఁ గొనిపోవుచున్నాఁడు. అతని నడంచి నిన్ను విడిపింతునందునా, యాతనితో సాటియైన బలము నాకు లేదు. తపోబలముచే నిగ్రహింతునందునా, యతఁడు మనకు రాజై యున్నవాఁడు. రాజును దపోబలమున దండింపరాదుగదా ! అందును విశేషించి యాతిథ్యమిచ్చిన యీ నేమయుమునం దేమియుఁ జేయం దగదు. ఈ రాజు బలవంతుఁడగు క్షత్రియుఁడై భూమి నేలుచున్నవాఁడు. భూమికి పతియైనవానిని జంపినచో పాతకము. ఈ యక్షౌహిణియో కేవలమైనదిగాదు ; రథములును, తురగములును గ్రిక్కిఱిసి, గజములందలి ధ్వజములును నెఱయ, మెఱయుచున్నవి. ఇట్టి బలఁగమువలన నితఁడు మఱియు బలీయుఁడై యున్నవాఁడు. ఏమి సేయుదు' ననియె. మాటల పొందెఱింగిన యా శబళయు వసిష్ఠుని పలుకులు విని, వినయము దళుకొత్త నపరిమితదీప్తియుతుఁడగు నా బ్రహ్మర్షినిఁ

జూచి 'బ్రాహ్మణోత్తమా! క్షత్రియుని బల మల్పమైనది. బ్రాహ్మణుఁడే యెక్కుడు బలవంతుఁడు. బ్రాహ్మణుని బలము క్షత్రియుని బలమునకన్న మేలై మిక్కిలి బలీయమగునని యార్యులు చెప్పుదురు. కాఁబట్టి బ్రాహ్మణుఁడవగు నీబలము కొలంది యిడరానిది. విశ్వామిత్రుఁడు మిక్కిలి వీర్యవంతుఁడైనను నీకన్నను బలవంతుడుగాఁడు. నీతేజం బెవరికిని గలుగుట యరిది. ఇట్టి మహా మహిముఁడవుగాన నీ బ్రహ్మబలమున నాకుఁ బ్రభావము గలిగించి నియోగిం పుము. ఇదే యీ రాజునకుఁ గల కావరంపు బలిమినంతయుఁ బులిమిపుచ్చెద' ననియె. అంత నమ్మహాకీర్తిమంతుఁడు దానిఁ జూచి 'ఈ పరబలములను రూపు మాపంగల బలంబును సృజింపు' మని యానతిచ్చె. అమ్మాట విని యా సురభి యప్పుడు బలంబు సృజింపఁబూని యంబా యని యఱచె. ఆ యఱపువలననుండి పప్లవులను మ్లేచ్ఛజాతులు వందలకొలఁదిని బుట్టి విశ్వామిత్రుని కన్నులయెదుటనే యాతని బలమునంత నిర్మూలము గావించిరి. కౌశికుఁడు తనబలము హతమగు చుండుటఁ జూచి యరదం బెక్కి పగవారిపయిం దలపడి యుల్లంబున కోపంబు మల్లడిగొన, రోషంబు వెల్లునఁ గన్నుఁగవ యెంతయు వికసిల్ల, నానావిధశస్త్రం బులు వైచి యా పప్లవులను నాశము సేసె. విశ్వామిత్రుఁడు పప్లవులను నూఱుల కొలఁది నుఱుమాడుటం జూచి శబల మఱల కినుకదనుక, శకులను, యవనులను సృజింపఁగా వారును మంచికాంతియు మిక్కుటంబగు పరాక్రమమునుం గలిగి, సంపెంగ యకరువులవంటి రంగుమీఱ, మిటారించు నిడుదకత్తులును బట్టెపలును బూని, బంగారువన్నె వలువలుగట్టి, పోడసూపి పుడమియంతయు నెక్కుడఁ జూచినను దామై క్రమ్ముకొని మండుచున్న నిప్పులంబోలె నాతని దండుదట్టము నంతయుఁ గాల్చివైచిరి. అంత విశ్వామిత్రుండును దేజము రాజిల్ల బాణము లా మ్లేచ్ఛ శ్రేణులపయిని బ్రయోగింపఁగా నా యవనులును గాంభోజులును బప్ల వులును నాకులపడి తూలినవారైరి.

ఇది యేఁబదినాల్గవ సర్గము

—❖—

యేఁబదియైదవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు శివునివలన నస్త్రవిశేషములెల్లఁ బడయుట

వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని శరజాలముల సొమ్మసిల్లి చెల్లాచెదరగుచున్న యా మ్లేచ్ఛబలములఁ గనుఁగొని కామధేనువునకు యోగబలంబున బలముల సృజింప నానతిచ్చె. అంత నది 'హుంబా' యనుటయు నా యఱపువలననుండి సూర్యునిం బోలు తేజముగల కాంభోజులు పుట్టిరి. దాని పొదుఁగునుండి పప్లవులు బాణములు దాల్చి పొడమిరి. యోనివలననుండి యవనులును, శకృత్తునుండి శకులును, రోమ కూపములనుండి తురకలును బోయలును హారీతులును బుట్టిరి. వారందఱు వేఱు వేఱ రథ గజ తురగ పదాతిసంయుతంబగు విశ్వామిత్రుని బలమునంతయు తోడనే

తునిమి తూటాడివైచిరి. విశ్వామిత్రుని పుత్రులు నూర్వురు తమ సైన్యమును వసిష్ఠుఁడు తన మహిమవలన నాశముసేయఁగా జూచి, నానావిధములైన యాయుధములు ధరించినవారై యతిక్రుద్ధుఁడైన యా తాపసోత్తముని పయిని దలపడిరాఁగా, ఆతఁడు మహామహిముఁడుగాన హుంకారముచేతనే వారినందఱిని దహింపఁగా, నపు డా విశ్వామిత్రకుమారులును వారి గుఱ్ఱములును రథములును బదాతులును అందఱు నొకగడియలోన నీఱయిరి. ఆ వసిష్ఠుని మహిమ! విశ్వామిత్రుఁడు నపుడు తన కుమారులును జతురంగబలములును హతములగుటం జూచి తన మహాయశమునకుఁ గొఱంత కలిగెనే యని యగ్గలంపు సిగ్గున నెంతయుఁ జింత పయికొనఁగా, నురవడిలేని సముద్రమువలె, యుద్ధప్రవృత్తిని మాలి తూలుచుఁ, గోఱలు పెఱుకఁబడిన కాలసర్పమువలె, నేమి జేయుటకు శక్తిలేక, రాహువు గ్రసించిన సూర్యునివలెఁ దోడనే యమంద తేజంబు గుందినవాఁడయ్యె. మఱియు నతండు, కొడుకులును దడంబులును మడియఁగా, ఱెక్కలు తునిఁగిన పక్షివలె మిక్కిలియు దీనుఁడై, దర్పంబు సెడి, తెంపు పెంపు డిగి, కొందలపడుచు 'ఇసీ! యీ చతురంగబలములెల్ల నెందులకును గొఱగా' దని రోసి, వానియం దాసవిడిచి తనకుఁ దక్కియున్న కొడుకు నొక్కనికిఁ బట్టముగట్టి, భూమినెల్ల రాజధర్మము దప్పక యొప్పుగాఁ బరిపాలింపుమని నియోగించి యరణ్యమున కరిగి, కిన్నరోరగ విజితమైన హిమవంతముపొంత మహాదేవుఁడగు నీశ్వరుఁడు ప్రసన్నుఁడు గాఁ గోరి, పెనుతపము గావించుచుండె. అంతఁ గొంత కాలమునకు నాలపోతుపడగ గల వేలుపుల యొడయఁడు శివుఁడు తా నాశ్రితవరప్రదుఁడుగాన మహాబలుఁడగు విశ్వామిత్రునికిఁ బ్రత్యక్షమయి 'రాజా! నీవు తపముసేయ నేల? చెప్పఁదలంచినవానిని దాఁపక చెప్పుము. నే నాశ్రితు లడుగు వరముల నిచ్చువాఁడను. కాన నీవు గోరిన వరమేదో దానిని జెప్పు' మనియె. మహాతపస్సంపన్నుఁడగు విశ్వామిత్రుఁ డా పలుకు విని యమ్మహాదేవునకుఁ బ్రణామముఁ గావించి 'మహాదేవా! పాపదూరా! నీకు నాయెడఁ జాలఁ బ్రీతి గలదేని ధనుర్వేదమును దాని యంగములును ఉపాంగములును రహస్యమంత్రములును ఉపదేశగమ్యములగు వాని రహస్యార్థములును నాకుఁ బ్రసాదింపుము. అనఘా! దేవ దానవ మహర్షి యక్ష రక్షో గంధర్వాదులందే యే యస్త్రములు గలవో యవియెల్ల నా యందు విలసిల్లుఁ గాక. నీవు సామాన్యుఁడవే? దేవదేవుఁడవు గాక. ఇట్టి నీ ప్రసాదమువలన నా మనోరథము మఱొకటియు నెఱవేఱవలయు' ననుచు వేఁడఁగా నా దేవవల్లభుఁడును 'వల్లె' యని పలికి, యపుడు తనయెడకు నంతర్హితుఁ డయ్యె. విశ్వామిత్రుఁ డింతకుఁ బూర్వమే మంచి బలవంతుఁడై క్షత్రియత్వము మొదలగువానికి మిక్కిలి గర్వము నొందియుండెను. ఇప్పుడో యీశ్వరకృపావిశేషమున విశేషాస్త్రములు లభింపఁగా నతనిగర్వము నిండి 'కడలుకొనకుండునా?

అతఁడు పర్వమునందు సముద్రము పొంగునట్లు పరాక్రమంబునఁ బెరుఁగుచు ఆ యేపున వసిష్ఠునంతటి తాపసోత్తముని 'ఇఁక వీఁడెక్కడిది ! నాచేఁ జచ్చినవాఁడే' యని తలంచె. పిదప నతఁడు వసిష్ఠుని యాశ్రమ ప్రదేశమునకుఁ బోయి యనేకాస్త్రము లేయఁగా, ఆ యస్త్రములవలనను నిజతేజములవలనను నా తపోవన మంతయు దగ్ధమయ్యె. ఆ విశ్వామిత్రుఁడు మఱిమెఱసి పఱపుచున్న బాణపరంపరలఁ జూచి యందున్న మునులు వందలకొలఁదిని నలుదెసలకుఁ బారిపోయిరి. వసిష్ఠుని శిష్యులును మఱియు నందుఁగల మృగపక్షి సమూహములును దిగులు మిగుల వేలకొలఁదిని దమ తమ యిక్కలను బాసి పరుగిడినవి. అమ్మహాత్ముని పుణ్యాశ్రమము చెడి పాడుపడి జంతురహితమగుటచే నొకింత చప్పుడును లేక గడియలోపల చవుటినేలయుం బోలె చెట్లు చేమలు మాలి దూలినదయ్యె. అంతయు గన్నారఁ జూచి వసిష్ఠుఁడు మిన్నకుండునా? అతఁడు 'ఇదె సూర్యుఁడు మంచును గిరియించునట్లు విశ్వామిత్రుఁ దూల పుచ్చెద. భయపడవలదు వల'దని మాటిమాటికిఁ జెప్పుచునే యుండె. ఎంత చెప్పిన నేమి? వాఁడి తూపుల తాఁకోర్చి నిలుచువా రెవరు ? ఇట్లా వసిష్ఠుఁడు పలాయితులగు నాశ్రమజనులకుఁ జెప్పి యంతఁ దేజము వెలుంగఁ గోప మగ్గలింప విశ్వామిత్రుఁ జూచి 'ఓరీ ! ఈ యాశ్రమము చిరకాలముగాఁ బెరిఁగి సిరి గులుకుచుండుటయుఁ బాటింపక దీనిని పాడుచేసితివి. కావున నీవు దురాచారుఁడవు; మూఢుఁడవు; కనుక నీయుసు రిఁక దక్కునా ? నీ విఁక లేనివాఁడవే చుమీ' యని మిక్కిలి కోపము దీపింప వేగమునఁ బొగలేని కాలాగ్నివలెను మఱియొక యమదండమువలెను విలసిల్లుచున్న బ్రహ్మదండమును నెత్తికొని యెదుర్కొని నిలిచె.

ఇది యేఁబదియైదవ సర్గము

—✿—

యేఁ బ ది యా ఱ వ స ర్గ ము

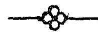
వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రుని నిర్జించుట

వసిష్ఠుఁ డట్లు చెప్పఁగా విశ్వామిత్రుఁడును మహాబలుఁడు గాన వెనుదీయక యాగ్నేయాస్త్రము నెత్తి నిలు నిలు మని యదల్చె. వసిష్ఠుఁడును రెండవ కాలదండమో యన గంతుమీఱు తన బ్రహ్మదండమును గొని కోపమున మండిపడుచు 'ఓరీ క్షత్రియాధమా ! ఇదె నీ చెప్పినట్లు నిలిచితిని. ఏదీ ! నీ బలము చూపుము. నీ క్రొవ్వును నీ బాణముల యేపును రూపుమాపెద చూడు. క్షత్రియుఁడవగు నీబల మెక్కడ ? మహనీయంబైన మా బ్రహ్మబల మెక్కడ ? క్షత్రియకులపాంసనా ! ప్రశంసింపఁదగిన నా బ్రహ్మబలము నిదె చూడు' మనుచు విశ్వామిత్రప్రయుక్తమై భయంకరముగానున్న యాగ్నేయాస్త్రమును, నిప్పువేండ్రము నీటిచేత నడఁచునట్లు, తన బ్రహ్మదండముచేత నడంచెను. గాధిపట్టి యంతట విడువక చలపట్టి, కినుకదనుక వారుణాస్త్రము, రౌద్రా

స్త్రము, ఇంద్రాస్త్రము, పాశుపతము, ఐషీకము నొక్కపెట్టున వైచె. మఱియు మానవము, మోహనము, గాంధర్వము, స్వాపనము, జృంభణము, మాదనము, సంతాపనము, విలాపనము, శోషణము, దారణము, అతిదుర్జయమగు వజ్రము, బ్రహ్మపాశము, కాలపాశము, వారుణపాశము, పైనాకాస్త్రము, ద్వైతము, శుష్కమైన యశనియు, ఆర్ద్రమగు నశనియు, దండాస్త్రము, పైశాచము, క్రౌంచాస్త్రము, ధర్మచక్రము, కాలచక్రము, విష్ణుచక్రము, వాయవ్యాస్త్రము, మథనాస్త్రము, హయగ్రీవాస్త్రము, శక్తులు రెంటిని నా ఋషిపయి వైచెను. ఇంతేకాక కంకాశము, ముసలము, మహాస్త్రంబైన వైద్యాధరము, కాలాస్త్రము, దారుణాస్త్రము, త్రిశూలము, ఘోరాస్త్రము, కాపాలము, కంకణము ననియెడు నీ యస్త్రముల నెల్లఁ బ్రయోగించె. ఎన్ని ప్రయోగించినను వసిష్ఠుఁడు మేటితపసిగాన యవి యన్నియు నాతనియెడఁ గొంచమేనియుఁ గార్యము నూపకుండుటఁ జూడఁగా మిక్కిలి యాశ్చర్యకరముగాఁ జూపట్టె. వసిష్ఠుఁడు వాని నెల్ల బ్రహ్మదండముచే గ్రహించె. బ్రహ్మపట్టియైన యా దిట్ట కివి యెల్ల నొక సరకా? విశ్వామిత్రుఁడా యస్త్రము లన్నియుఁ బొడవడఁగఁగా బ్రహ్మాస్త్రమును బ్రయోగించుటయు దానిని యగ్ని ప్రభృతులగు దేవతలును దేవర్షులును గంధర్వులును నురగులును మిక్కిలి తత్తరపడిరి. ఆ బ్రహ్మాస్త్రము ప్రయుక్తముకాఁగా ముల్లోకములును గడగడ వడంకె. ఘోరమగు నా బ్రహ్మాస్త్రమును సయితము వసిష్ఠుఁడు బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసజనితంబైన తేజంబున మించు బ్రహ్మదండము గొని గ్రహించె. అమ్మహాత్ముఁడు బ్రహ్మాస్త్రము నడంచుచుండఁగా నపు డాతని రూపము ముల్లోకములను భయము వెల్లున మూర్ఛగొలుపుచు స్మరించుటకు నతిభంకరమై తేటి చూడరాకుండె. అమ్మహాత్ముని రోమకూపము లన్నింటివలననుండి పొగయుచున్న సెగల రగులుచున్న యగ్గిమిడుంగురులవలె జ్వాలలు వెడలె. అతని హస్తము నందలి బ్రహ్మదండము పొగలేని కాలాగ్నివలెను రెండవదియగు కాలదండముం బోలెను గ్రాలుచుండె. అంత మునిజనము లా తాపసశిఖామణిని బొగడుచు నాతనితో 'బ్రాహ్మణోత్తమా! నీ బ్రహ్మబలము అమోఘము. నీ మహిమంజేసి యా బ్రహ్మాస్త్రతేజము నుపశమింపఁ జేయుమా! విశ్వామిత్రుఁడు మహాతపస్సంపన్నుఁడై నను నీకు నోటువడియె. ఇఁకఁ గోప మేల? ప్రసన్నుఁడ వగుము. తాపసశ్రేష్ఠుఁడవగు నీ ప్రసాదమున లోకములు దుఃఖరహితములై యుండు'ననిరి. అది విని యమ్మహాతేజుఁడు నుపశమిల్లె. మహాతపస్వికి శమమే స్వభావముగాని కోపమగునా? విశ్వామిత్రుఁడు నోటువడి నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు 'ఇసీ! క్షత్రియబల మేటికి? బ్రహ్మతేజమువలని బలమే బలము. ఇందులకు మఱొక నిదర్శన మేల? ఇదె యొక బ్రహ్మదండముచే నా బాణములన్నియుఁ గొట్టుపడినవి. ఇంతేచాలదా! ఈ తారతమ్యము చక్కఁగాఁ గని, మనసును నింద్రియములను గెలంచునట్టి క్షత్ర

రోషమును దిగనాడి, వానిని బ్రసన్నములు గావించుకొని మహాతపము సలిపి బ్రహ్మత్వము (బ్రాహ్మణ్యము) నొందెద.'

ఇది యేఁబదియాఱవ సర్గము

యేఁ బ ది యే డ వ స ర్గ ము

విశ్వామిత్రుఁడు తపంబు సేసి రాజర్షి యగుట

విశ్వామిత్రుఁడు దనకుఁ గలిగిన భంగపాటును దలఁచి, డెందము మిక్కిలి కొందలపడ సారెసారెకు నూర్పులు పుచ్చుచు, వసిష్ఠునితోడి వైరము మిక్కిలియుఁ గొనియుండె. కాని వసిష్ఠునిఁ దా నేమి సేయఁగలడు ? అంతటి తపము పెంపు తనకు లేదు. మహాత్మునితోడ వైరము పూనుటంజేసి యున్న తపమును నశించె కాన మరలఁ దపముచే నాతని నిర్జించుటకై పూని పట్టపుదేవితోడ దక్షిణ దిశకుం బోయి యందు (ఫలమూలాశనుఁడై దమము గలిగి) మిక్కిలి భయంకరమగు పెను తపము గావించెను. పిదప నాతనికి సత్యవంతులును ధార్మికులు నగు హవిష్యందుఁడు మధుష్యందుఁడు దృఢనేత్రుఁ డను పుత్రులు గలిగిరి. అంత వేయి సంవత్సరములు నిండఁగా లోకపితామహుఁడగు బ్రహ్మ తపోధనుఁడగు విశ్వామిత్రునిఁ జూచి తీయనిమాటల 'కౌశికా ! నీవు రాజర్షి లోకములను చూఱగొంటివి. ఈ తపమువలన నిన్ను రాజర్షిగా గ్రహించెదము' అని చెప్పి యా లోకపరమేశ్వరుఁడు బ్రహ్మలోకమునకుఁ దేజము వెలుంగ జనియె. అద్దేవునితోడ వచ్చిన దేవతలు స్వర్గమున కరిగిరి. కామక్రోధముల ననువర్తించువాని ఫలం బింతేకాక బ్రహ్మత్వము గలుగునా ? విశ్వామిత్రుఁడును బ్రహ్మచెప్పిన పలుకు విని, సిగ్గునఁ దలవాంచి మిక్కిలియు దుఃఖము ముంచుకొన నతిదీనుఁడై తనలో 'మిక్కిలి గొప్ప తపము సలిపితిని. దేవతలు ఋషులును అందఱు నన్ను రాజర్షిగాఁ గొనిరి. అయిన నా చేసిన మహాతపమునకు నింతమాత్రము ఫలము గాదు. బ్రహ్మత్వమే తగు ఫలము.' అని మనమునఁ జింతించి మిక్కిలియు జతనమున మునుపటికంటె నతిశయించిన తపమును మరలఁ గావించుచుండె. ఇట్లతఁడు తపము సలుపుచున్నకాలమున, ఇక్ష్వాకువంశవర్ధనుఁడగు త్రిశంకుఁ డను రాజుండె. అతఁడు సత్యవచనుఁడు; జితేంద్రియుఁడు. అతనికి 'యజ్ఞము సేసి శరీరముతోనే దేవతల యుత్కృష్టస్థానమగు స్వర్గమును బొందవలయు' నని బుద్ధి పుట్టఁగాఁ గులపురోహితుఁడగు వసిష్ఠుని రావించి తాను మనసునఁ జింతించుకొన్న కార్యమును విన్నవింపఁగా న మ్మహాత్ముఁడు 'బొందితో స్వర్గమునకుఁ బోవుట యశక్య' మని చెప్పి యా పూనికను నిరాకరించె. అంత నా భూకాంతుఁడు వసిష్ఠుఁ డాక్షేపించిన పిదప నాతనిదెస నాసమాని యా కార్య మొడఁగూర్చుకొనుటకు దక్షిణదిశకుఁ బోయి, మిక్కిలి తేజమున రాజిలుచున్నవారగు వసిష్ఠుని పుత్రులు నూర్వురును మహాతపము సేయుచున్న చోటును జేరె. అట్లు సేరి

అమ్మహాయశస్వులు తపము సలుపుచుండఁగా గాంచి, మహాత్ములయిన యా గురుకుమారు లందఱికిని క్రమముదప్పక అభివందనము గావించె. అయినను వసిష్ఠుని నిరాకరించివచ్చుటవలన సిగ్గుచేఁ దల కొంచెము వాంచియుండె. అతఁ డమ్మహాభాగులకెల్లఁ జేమోడ్చి 'నేను శరణుగోరి వచ్చితి. మీరు శరణన్నవారికి దిక్కగుదురుగాన మిమ్ము శరణుఁజొచ్చెద. కులగురుని వసిష్ఠుని ముందే శరణుఁ జొచ్చితినిగాని యా మహాత్ముఁడు నా కోర్కె నిరాకరించె. నేను గోరినది మఱేమియుగాదు. నే నొక మహాయజ్ఞమును యజింపఁగోరితిని. మీ రందుల కనుజ్ఞ సేయఁ దగును. గురు కుమారుల కందఱికి మ్రొక్కెద; నాకుఁ బ్రసన్నులు గండు. శిరస్సు నేలసోఁక నమస్కరించి తపోధురీణులగు బ్రాహ్మణుల మిమ్ము బ్రతిమాలుకొనుచున్నవాఁడ. అట్టి మీర లెచ్చరికతో నా కోరినసిద్ధి నొడఁగూర్చువారై నేను శరీరముతోనే దేవలోకమును పొందునట్లుగా నాచే యజ్ఞంబు సేయింతురుగాక. వసిష్ఠుఁడు నన్నుఁ ద్రోచిపుచ్చె. మీరు తపోధనులు. మఱియు గురుపుత్రులు. కాన, మీరందఱినిదప్ప యజించుటకు మఱొక్క యుపాయ మేదియు నాకుఁ గానిపింపదు. ఇక్ష్వాకుకులజులకు ఎల్లవారికిని పురోహితుఁడు వసిష్ఠుఁడే వెనుదిక్కు. విద్వాంసులగు పురోహితులే రాజుల కెప్పుడు నుత్తారకు లగుదురు గదా ? అట్టి పురోహితుఁడు రక్షకుఁడుగాక దిగవిడిచెనేని యతనికిఁ బిదప మీరందఱే నాకు దైవముంబోని రక్షకు లగుదురు' అనియె.

ఇది యేఁబదియేడవ సర్గము

యేఁబదియెనిమిదవ సర్గము

{వసిష్ఠపుత్రులు నిరసింపఁగాఁ ద్రిశంకుఁడు విశ్వామిత్రు నాశ్రయించుట}

అంత వసిష్ఠుని పుత్రులు నూర్వురును త్రిశంకుని వచనము విని గోపించి 'నీవు బుద్ధిలేని కార్యమునకుఁ బూనితివి గాన సత్యవాదియైన నీ గురుఁడు దానికి సమ్మతింపక నిరాకరించె. అట్టి గురువు నుల్లంఘించి మఱొకరిని ప్రాపుగాఁ బట్టఁ జూచెద వెట్లు ? ఇక్ష్వాకుకులజు లందఱికిని అతఁడే పురోహితుఁడును బరమాచార్యుఁడు నగు. ఇంతే కాక యతఁ డెంతయు సత్యమే పలుకునుగాని వేఱు పలుకఁడు. అట్టివాని మాటఁ జవదాఁటుటకు శక్యముగాదు. వసిష్ఠునంతటి మహాత్ముఁ డట్టి క్రతువు అశక్యమని చెప్పఁగా అట్టిదానిని నీకుఁగాను జేయుటకు మము బోఁటుల కెట్లు శక్యమగును ? నీవు రాజులకెల్లఁ దలమిన్నవయ్యు ఇట్టి ప్రయత్నమును జేయుటఁ జూడఁగా మూర్ఖుఁడ వగుదువు నెమ్మది నీపురికిఁ బొమ్ము. రాజా ! అమ్మహాత్ముఁడు నిన్నే కాదు ! ముల్లోకములవారి నేని యజింపఁ జేయుటకు సమర్థుఁడు. అట్టి మహనీయున కవమానము మే మెట్లు సేయనేర్తు' మనిరి. ఇట్లు వారు కోపముచే నక్షరములు తొట్రుపడఁ జెప్పిన యప్పలుకులు విని, మరల వారలతో

'గురువు మొదట నన్నుఁ ద్రోచిపుచ్చె. అట్లే గురుపుత్త్రులును గావించిరి. ఇఁక మఱి యొక దిక్కు చూచుకొనియెద. తపోధనులారా! మీకు శుభంబగుఁగాక' యనఁగా నా ఋషికుమారు లవ్వాక్యములు విని, 'ఔరా! సాత్త్వికులగురువును బ్రహ్మ పుత్త్రుఁడు నగు వసిష్ఠు నతిక్రమించి మఱొక పురోహితు నాశ్రయింపఁ దలఁచె. ఇట్టి ఘోరంపుఁ దలఁపు గలుగునా!' యని మిక్కిలియుఁ గ్రుద్ధులై 'చండాలుఁడ వగుదు' వని శపించి యంత నమ్మహాత్ములు నిజాశ్రమమును బ్రవేశించిరి అంత రాత్రి కడచి తెల్లవాఱఁగానే యా రాజు చండాలత్వము నొందఁగా నతని మొల యందుఁ దులకించుచుండిన పీతాంబరము, చండాలురు గట్టు నల్లని వలువ యయ్యె. మున్నతనియందు వెలుఁగుచుండిన రాజతేజస్సు దూలి నల్లనిచాయ యలము కొనియె. భోగసౌభాగ్యమును సూచించు నవయవముల సౌకుమార్యము వీడి శరీర మంతయు బిరుసై పసగుందె నిగనిగమను పొగరుగలిగి తెగబాఱెడు కురులు కుఱుచలయ్యె. గుమ గుమ తావులు గుబులుకొను మంచి పూవుల సరులు వల్లెకాటి పూదండలయ్యె. పునుఁగు జవ్వాదులు మెదిచిన మంచి గంధము వ్రాయి ఆయొలికి మిట్టయందలి బూడిద మెయిపూఁత లయ్యె. మంచి రతనంబులు దాపిన పసిండి యా భరణములు వీడి యినుపసొమ్ము లిమ్ముకొనియె అతఁ డట్లు చండాలరూపము నొందఁగాఁ జూచి యతనివెంట వచ్చిన మంత్త్రులును, పురజనులును, అందఱును దిగవిడిచి యొండొరులం గలసి పాఱిపోయిరి. రాజొక్కఁడే తక్కి నిలిచె. అయిన నతఁడు మిగుల దుఃఖమున రేయుంబవలు నుడుకుచుండియుఁ గడింది తెంపు పెంపు మాత్త్రము విడువక వసిష్ఠుని వైరియగు విశ్వామిత్త్రునియొద్దకుఁ బోయె. ఇట్టి దుర్దశయం దట్టి తపోధనుఁడు గాక మఱెవరు దిక్కు? గురువుచేతను గురుపుత్త్రుల చేతను మనోరథము విఫలమై, చండాలుని రూపు నొంది, యైహికాముష్మిక సాధనములు దూలి, వందురుచున్న యతనిని జూడఁగా విశ్వామిత్త్రున కెంతయు జాలి పుట్టె. అమ్ముని మహాధార్మికుఁడు. మిక్కిలియుఁ బ్రభావసంపన్నుఁడు నగును గాన, ఘోరరూపుఁడయిన యా రాజును జూచి కారుణ్యము మీఱ 'నీకు భద్రం బగుఁగాక' యని దీవించి 'ఓయీ! ఇటవచ్చిన కార్య మేమి? నీవు రాజపుత్త్రుఁ డవు. నీ మహాబలంబు నడఁప నెవరికిని సులభము గాదు. అందును అయోధ్య కధి నాథుఁడవు. ఇట్టి వీరునకి నీకు శాపమువలనఁ జండాలత్వము గలుగుటకుఁ గారణ మేమి?' యని యడిగెను. వాక్యవిశారదుఁడగు నమ్మునివరుఁ డాడినమాట విని చండాలత్వ మొందియున్న యా రాజు మాటలపొందెఱింగినవాఁడు కావున గేలుమోడ్చి 'నే నొక కోరిక నుద్దేశించి నా కులగురువును నా గురుకుమారులను దానిని ఈడేర్పుఁడని వేఁడఁగా వారు నన్ను నిరాకరించిరి. ఆ కోరిక చేకూరకయే పోయె. అది కలుగకున్న మానెఁగాని యందులకు మాఱుగా దైవమా! ఈ విపరీతగతి నాకుఁ బట్టినది. ఆ కోరిక మఱేదియుఁ గాదు. శరీరముతోనే దేవలోక

మునకుఁ బోవుటకు నాకు బుద్ధి గలిగెను. ఊరకయే యట్టి కోరికను గోరినవాఁడను గాను. అందులకై నూఱు యజ్ఞములును జేసితిని. వానికి ఫలము సశరీరస్వర్గమే కదా. ఆ ఫలము మాత్రము నాకుఁ గలుగదయ్యె. [1] అనృతమాడుటచే, ఆ యజ్ఞముల ఫలము నశించియుండునందురా? అదియు లేదు. ఇంతకు మున్నెప్పుడును నేను అనృతమాడినది లేదు. ఇఁకముం దెట్టి యాపదలు వచ్చినను అనృతమాడనని యిపుడు నీ యెదుట నా క్షత్రధర్మము సాక్షిగాఁ బ్రమాణము చేసెదను. నానావిధములైన యాగములు సేసితిని. ధర్మమునం బ్రజలనెల్లఁ బాలించితిని. మహాత్ములగు గురుజనములను నా వినయాది సుగుణములచేతను సదాచారముల చేతను సంతోషపఱిచితిని. ఇంకను నేమి చేయవచ్చు? ఇట్లు ధర్మము సంపాదించుటకై ప్రయత్నపడుచు నందులకై యజ్ఞము సేయ నిచ్ఛగింపఁగా నాగురువు లందులకు సంతోషింపరైరి. మఱెందులకు సంతోషింతురో! ఇవన్నియుఁ జూడఁగా నొకరి ననవేల? దైవమే (ప్రారబ్ధఫలమైన యదృష్టమే) యధికమని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అదియే పురుషునికి హితములు గలిగించునదిగాని వేఱేదియుఁగాదు. పౌరుషము (పురుషప్రయత్నము) నఁ బ్రయోజన మేమియు లేదు. అది దైవమును నిరసింపఁ జాలదు. కాఁబట్టి నా యిప్పటి ధర్మానుష్ఠానములన్నియు నిరర్థకములయ్యె. దైవంబన్నిటిని దిరస్కరించి తానే యెక్కుఁడై నెక్కొనుచున్నది. అదియే యన్నిటిని గలిగించు ముఖ్యకారణము. కావున ననుబోఁటి కేమిసేసిన నేమి గలుగు? దైవము నా పురుషకారమునెల్లఁ దూలవుచ్చఁగా మిక్కిలియు దుఃఖితుఁడనై నీ ప్రసాదముఁ బడయఁ గోరితిని. నీకు శుభంబగుఁగాత. నాయెడ ననుగ్రహింపఁ దగు. నేను మఱొక్కని కడకును బోవను. నీవు దక్క మఱెవ్వఁడును నాకు దిక్కుఁగాఁడు. వసిష్ఠుఁడు తానై యిఁకఁ బిలిచెనేనియు శరణుఁ జొరను. కాన భవదీయ ప్రసాదంబగు పురుషకారమునఁ బ్రతికూలమగు దైవమును ద్రిప్పి నా కనుకూలముగాఁ జేయఁదగు' ననియె.

ఇది యేఁబదియెనిమిదవ సర్గము

యేఁబదితొమ్మిదవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు త్రిశంకునికై యజ్ఞప్రయత్నము సేయుట

చండాలచిహ్నములు దాల్చియున్న యన్నరనాథుఁ డట్లు వేఁడగాఁ గౌశికుఁడు కృపావేశముతో మధురవాక్యముల 'నాయనా! ఇక్ష్వాకుకులతిలకా! స్వాగతము. నిన్నుఁ బరమధార్మికుఁడని యెఱుఁగుదు. నిన్ను నేను రక్షించెదను. ఇఁక భయపడకుము. రాజులకెల్ల మేటియగు నీకు భయము దగునా? నీవు కావించు యజ్ఞమునకుఁ దోడుపడుటకుఁగాను, బుణ్యకర్మపరులైన మహర్షుల నందఱినిఁ బిలిపించెద. దానంజేసి నీవూఱటతో యజ్ఞము సేయఁదగును. నీకుఁ గల

1. 'యజ్ఞోఽనృతేన క్షరతి' యజ్ఞము అనృతముచే క్షీణించు నను వచన మిట యూహ్యము.

యీ చండాలరూపము గురుశాపముచే నైనది గాన బ్రహ్మకును వారింప నలవి కాదు. కాన యిది నీయందే యుండును. అయిన నేమి? ఈ రూపముతోడనే నీవు శరీరముతో స్వర్గమునకుం బోవుదువు. విశ్వామిత్రుఁ డెంతయు శరణుఁ జొరం దగినవాఁడు సుమీ! అట్టివానిని శరణు జొచ్చితివి. కావున స్వర్గము నీ యఱచేతిలోనిదని తలఁచెద'ననియె. అంత నమ్మహాతేజుండగు విశ్వామిత్రుఁడు పరమధార్మికులును మహాప్రాజ్ఞులు నైన తనపుత్త్రులను జూచి యజ్ఞసంభారముల సమకట్టునటు లాజ్ఞాపించి పిదప శిష్యులనెల్లం బిలిచి 'బిడ్డలారా! మీరు నా పంపునఁ బోయి ఋషులను వారి శిష్యులను సుహృదులను ఋత్విజులను విద్వాంసుల నందఱిని దోడ్కొని రండు. మీరు నా మాటబలిమిచేఁ బోయి పిలువఁగా మఱియెవ్వఁడైన ననాదరముతో నేమేని చెప్పునేని యా మాటలన్నియు నాకుఁ జెప్పవలయు' ననఁగా నమ్మాట విని యమ్మునిశిష్యులు గురువు నాజ్ఞంగొని నలుదిక్కులకుఁ బోయి సకలదేశముల నున్న బ్రహ్మవాదులను బిలిచివచ్చిరి. ఆ దేశముల నన్నిటినుండియు బ్రహ్మవాదులగు మునులు వచ్చిరి. శిష్యులందఱును దేజము వెల్లున వెలుంగుచున్న గురునికడకు వచ్చి బ్రహ్మవాదు లందఱును జెప్పినమాట లిట్లనిరి. "మీ వచనము విని బ్రాహ్మణు లందఱు వచ్చుచున్నవారు. మహోదయుఁడను మునియు, వసిష్ఠుని కుమారులు నూర్వురను దప్ప సకల దేశముల నున్న తక్కినవా రందఱును వచ్చిరి. వసిష్ఠునికుమారులు నూర్వురును మహోదయుఁడును గోపమునఁ బలుకులు తొట్రువడ నుడివినమాటలనెల్ల జెప్పెదము వినుము. 'యాగము సేయించుట బ్రాహ్మణుఁ డొక్కనికే తగును. ఇట్లుండగా యాగము సేయించువాఁడు క్షత్త్రియుఁడఁట! మఱి చేయువాఁడో చండాలుడట! ఇది మఱియు విశేషము. బాగు బాగు! ఆ చండాలుని సదస్సునందు దేవతలు హవిస్సు నెట్లు గుడుతురు? ఋషులుగాని ఋత్విజులై యాగశిష్టమైన హవిస్సు నెట్లు భుజింతురు? మహాత్ములగు బ్రాహ్మణులు విశ్వామిత్త్రుండు తమ్ముఁ బాలించిన నేమి? చండాలుని యన్నమును దిని స్వర్గ మెట్లు పొందఁగలరు?' ఇట్లు మహోదయుఁడును వసిష్ఠుకుమారులును గన్నెఱ్ఱఁ జేసికొని యీ పరుసని మాటలాడి" రనిరి. విశ్వామిత్రుఁడును వా రెల్లఁ జెప్పిన మాటలు విని పెనుఁగోపంబునఁ గన్నెఱ్ఱఁబాఱ రోషంబు మీఱ 'మహాత్ముల తేజోవిశేషమువలన, ఏ ప్రత్యవాయమును గలుగ దను న్యాయము లేదే? దానిని బట్టియేకదా చండాలునేని యజింపఁ జేయుచున్నాఁడను. కాన నేను దుష్టుఁడ నగుదునా? మఱియు నుగ్రతపమును జేయువాఁడను గాని కేవలుఁడను గాను. ఇవి యన్నియు నెఱుఁగక, నా పెనుతపమును సరకుసేయక, నన్ను దూషించినట్టి దురాత్ములు నీఱయి పోవఁగలరు. ఇందులకు సందేహము లేదు. ఇప్పుడు వారు కాలపాశముచే నీడ్వఁబడి యమునిపురికిఁ బోవుదురు. ఇంతే

కాదు. వా రేడునూఱుల జన్మములవఱకు నలుగడలఁ బీనుఁగులఁ దినుచు ముష్టికులను హీనజాతిని బుట్టి కట్టిఁడులై కుక్కమాంసము నియతముగా మెసవుచు మాటలు మొదలగు చేష్టలన్నియు వికృతంబులుగా వికారంబగు రూపంబుతో నీ లోకమునందుఁ జరింతురు. మహోదయుఁడు దుర్బుద్ధియై దూషింపరాని నన్ను దూషించినాఁడుగదా. వాఁడే సర్వలోకములను దూషితుఁడై నిషాదత్వము నొంది బలవంతముగాఁ దన ప్రాణములఁ దూలఁబుచ్చుచు, కనికరము మాలి, చిరకాలము నాదు కోపముసంజేసి దుర్గతిని బొందఁగలవాఁ' డనియె. ఇట్లు విశ్వామిత్రుఁడు తన ఘనతపంబు పేరిమింజేసియు, తన ప్రభావంబు పెంపువలనను, ఋషుల నడుమ వారల శపించి విరమించె.

ఇది యేఁబదితొమ్మిదవ సర్గము

అఱువదియవ సర్గము

విశ్వామిత్రుఁడు త్రిశంకునకై మఱొక స్వర్గము సృజించుట

విశ్వామిత్రుఁడు తన తేజము పెంపునను దపోబలమునను మహోదయునితోడ వసిష్ఠకుమారుల నందఱిని హతులం గావించి ఋషుల నడుమ మరల 'ఇతం డిక్ష్వాకుకులజుండు. ఇతనిపేరు త్రిశంకుఁ డండ్రు. మఱియుఁ బరమధార్మికుఁడు; మిక్కిలియు దాత. పూర్వము క్షత్రియరూపముగా నుండి యిపుడు శాపమునఁ జండాలరూపమొందిన యీ బొందితోడనే స్వర్గమునకుఁ బోవఁగోరి నన్ను శరణుఁ జొచ్చినాఁడు. ఈతఁడు నిజదేహముతో స్వర్గమునకుఁ బోవునట్లుగా మీరును నేనునుగూడి యజ్ఞము జరుపవలయు' ననియె. విశ్వామిత్రుని మాటలు విని మహర్షులెల్ల నొక్కటిగాఁ గూడి ధర్మవిదులు గాన ధర్మయుక్తముగాఁ దమలో 'ఈ ముని కుశికవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. మిక్కిలియుఁ గోపస్వరూపుఁడు. కాన నితఁడు చెప్పినదానిని ఊరక చేయుట కాదు. చక్కఁగాను జేసియే తీఱవలయు ఇందులకు సంశయము లేదు. ఏలన నితఁ డగ్నికల్పుండు; అనల్పమహిముఁడు. కోపము గలిగించితిమేని మనల శపించును. కావున యజ్ఞము మనము జరుపవలయు. ఊరక జరుపుట కాదు. ఈ యిక్ష్వాకుకులజుఁడు, ఈ విశ్వామిత్రుని ప్రభావమున శరీరముతో స్వర్గమునకుఁ బోవునట్లుగా దానిని జరుపవలయును. కావున నందఱును దొడంగి తమ తమ యార్త్విజ్యమును నిర్వహింపుఁడు' అని పరస్పరము మాటలాడుకొని యపు డెల్లవారును ఆ యాగకార్యములు గావింపఁ దొడఁగిరి. ఆ యజ్ఞమునందు మహాతేజుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు యాజకుఁడయ్యె. మంత్రజ్ఞులగు ఋత్విజులును క్రమముచొప్పున సమస్తకర్మములును మంత్రయుక్తముగా శాస్త్రరీతిని గల్పసూత్రానుసారముగాఁ గావించిరి. అంత విశ్వామిత్రుఁడు తన మహాతపంబు పెంపుచే హవిర్భాగము లిచ్చుటకు దేవతలందఱిని మంత్రములచేఁ బిలిచెను. మఱియు మంత్రావృత్తులవలనఁ బెద్దకాలము

పిలిచియుఁ దమ తమ భాగములకొఱకు దేవత లెవ్వరును రారయిరి. అంత నమ్మహాముని కోపావేశపరవశుఁడై స్రువం బెత్తి రోషమునఁ ద్రిశంకునిఁ జూచి 'నరవరా! నీ యాగం బటుండనిమ్ము. నా యార్జించిన తపంబు ప్రభావము చూడు. ఇదె నా తపోవీర్యమున నితరులకుఁ బొందరాని స్వర్గమునకు నీ దేహముతోనే పంపెద. నీ మేనితోడనే స్వర్గమునకుఁ బొమ్ము. నే నింతకాలము తపము సేసి సంపాదించినఫలము ఏదో యొకకొంచెమేని యున్నదియే కదా. దాని యసాధారణప్రభావమున నీవు శరీరముతో స్వర్గమున కరుగుము' అనియె. అమ్ముని యట్లు చెప్పఁగానే యపుడు మునులందఱును దేఱకొనఁ జూచుచుండఁగా, ఆ నరనాథుఁడు స్వర్గమునకుఁ బోయెను. దేహముతో దేవలోకమునకు వచ్చిన యా త్రిశంకుని జూచి దేవేంద్రుఁడును దక్కుంగల దేవతలందఱును 'త్రిశంకూ! మరలిపొమ్ము. నీవు స్వర్గమున వసించుట కర్హుఁడవు గావు. తెలివిమాలి గురుశాపముచేఁ గొట్టువడిన నీ వెక్కడ? స్వర్గ మెక్కడ? చాలుఁ జాలు. తలక్రిందుగా భూమిపయిని బడు' మనిరి అట్లు దేవేంద్రుఁడు సెప్పఁగాఁ ద్రిశంకుఁడు తపోధనుఁడగు విశ్వామిత్రునిఁగూర్చి 'కావు కావు' మని యఱచుచు మరల భూమిని బడియె కౌశికుఁడును అమ్మహీశుఁ డాక్రోశించు పలుకు విని పెనుకోపం బుల్లంబున మల్లడిగొన 'నిలు నిలు' మని పలికి తేజంబు మెఱయ ఋషులనడుమ నుండి మఱియొక బ్రహ్మదేవుఁడో యనఁ ద్రిశంకుఁ డున్నదెస వేఱొక స్వర్గము సృజింపఁబూని దక్షిణదిశ దారియందు వేఱుగా సప్తర్షులను సృజించె ఇంతే కాదు. కోప ముంచుకొనఁగ నది యేమి చేయింపదు! ఆ మునీశ్వరుఁడు ఋషుల నడుమ నిలిచి, నిజయశము ప్రకాశింప, దక్షిణదిశయందుఁ గ్రొత్తగా వేఱు నక్షత్రముల వరుసలుగా సృజించి యంతటితో నిలువక కోపము మనసును గలంచి చెఱుపఁగా 'మఱొక యింద్రునైనను సృజించెద. కాదేని, నిర్మించు లోకమునకుఁ ద్రిశంకుఁడుండఁగా నింద్రుఁడు మఱియొకఁడేల? వల' దని పూని యింద్రుఁడైన త్రిశంకునకుఁ బరివారము గాఁదగు వేఱు దేవతలనుగూడ నిర్మింప నారంభించెను. దానిని జూచి, సురాసురులును ఋషిసమూహములును 'మనకు మాఱుగా వేఱు దేవతల సృజించినచో సహింపనగునే' యని మిక్కిలియు తత్తఱపడి యమ్మహాత్మునికడకు వచ్చి యూఱడించుచు 'మహాభాగా! నీకుఁ దెలియనిది లేదు. ఇతఁడు గురుశాపమునఁ గొట్టువడినవాఁడు; కాన దేహముతో స్వర్గమునకుఁ బోవం దగనే తగఁడు' అనఁగా నమ్మునిపుంగవుఁడును వారి వచనము విని 'దేవతలారా! మీకు శుభమగుఁ గాక. ఈ త్రిశంకుమహీశునకు శరీరముతో స్వర్గమునకుఁ బోవునట్లు ప్రతిజ్ఞ సేసి యిపు డా ప్రతిజ్ఞను కల్ల సేయ నే నొల్లను ఈ త్రిశంకుఁడు తనశరీరముతో నెలకొనియున్న యీ దేశమే శాశ్వతముగా స్వర్గంబగుఁ గాత. మఱి యీ లోకము లెంతకాల ముండునో యంతకాలము నా

సృజించిన యీ నక్షత్రము లన్నియు స్థిరములై యుండుఁగాక. దీనిని మీరందఱు నొప్పుకొనవలయు' ననియె. అమ్ముని యట్లు సెప్పఁగా దేవతలందఱును 'మునీంద్రా! అట్లే యగు. నీకు శుభంబగుఁ గాఁత. నీవు నిర్మించిన యీ యనేక నక్షత్రము లన్నియు నాకాశమునం దనాదియైన జ్యోతిశ్చక్రమార్గమునకు వెలుపల శాశ్వతముగా నెలకొనియుండుఁ గాక. నీవు సృజించిన యీ జ్యోతుల నడుమ త్రిశంకుఁడు గురుకృతాపరాధమునఁ దలక్రిందుగా నుండియుఁ దేజమున దేవతాసముఁడై వెలుఁగుచుండును. ఈ రాజసత్తముఁడు స్వర్గలోకమును బొందినట్టి వానివలెఁ గృతార్థుఁడై ధృవునివలెఁ గీర్తి వెలుంగుచుండుఁ గాన యీ జ్యోతులన్నియు నీతని ననుసరించుచుండు' ననిరి. ధర్మాత్ముఁడగు నమ్మునివరుఁడును బ్రభావము దీపింప, సకల దేవతలును ఋషులును దన్నుఁ బొగడ నెగడుచు వారిని జూచి 'వల్లె' యనియె. అంత నా యాగము ముగియఁగా మహాత్ములగు దేవతలును, తపోధనులగు మునులును, దమ తమ వచ్చిన దారిని బోయిరి.

ఇది యఱువదియవ సర్గము

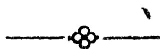
అ ఱు వ ది యొ క ట వ స ర్గ ము

అంబరీషుఁడు శునశ్శేఫుని నరపశువుగాఁ గొనుట

మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుఁడు తన పంపున యాగమునకు వచ్చిన ఋషులందఱును బోవుటఁగాంచి తన తపోవనమున నుండు మునులతో 'మహాత్ములారా! నేను బూనిన తపమునకు నీ దక్షిణ దిక్కునందు గొప్ప విఘ్నము సంభవించె. కావున మఱియొక దిక్కునకుఁ బోయి యచటఁ దపము సలుపుదము. పడమటిదిక్కున విశాలంబులగు తపోవనంబులు గలవు. అందుఁ బుష్కరతీర్థంబుల తీరంబులందు సుఖముగాఁ దపంబు సలుపుదము. అది మంచి తపోవనము సుఁడీ' యనియె. ఇట్లు మహాతేజుఁడగు మునిరాజు పలికి పడమటిదెసకుం జని యందు ఫల మూలము లాహారముగాఁ బుష్కరముల తీరములం దనివార్యమగు భయంకర తపము గావించుచుండెను ఈ కాలముననే యయోధ్యకుఁ బ్రభుఁడయిన యంబరీషుఁ డనురాజు, దా నొక యాగము సేయ సమకట్టి, దానిని జరపుచుండఁగా, అతని యాగపశువు నింద్రుఁ డపహరించి కొనిపోయె. ఆ పశు వదృశ్యము కాఁగాఁ బురోహితుఁడు రాజును జూచి 'రాజా! నీ పరాకువలనఁ బశువు నిపు డెవరో యపహరించిరి; కాన యది కానరాదయ్యె. ఏమఱి దానిని పదిలముగాఁ గావకున్న యెడల రాజును బశునాశము మొదలగు దోషములు రూపుమాపును. ఈ పశునాశనమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమో మిక్కిలి దుష్కరము సుమా. ఈ యాగ కార్యము ప్రవర్తించుటకు మును పే పోయిన పశువునైన వెదకి కొని తెమ్ము. లేనియెడ నెవఁడేని యొక మనుష్యునైనను యాగపశువుగా వేగ కొని తెమ్ము. బాగు తగ' దనియె. ఉపాధ్యాయుఁడు చెప్పిన పలుకు విని యా మహీశుఁడు మహాబుద్ధియుతుండగు

పురుషలలాముఁడు గాన వేనవేలు గోవుల నిచ్చి నరపశువును వెదకి తెచ్చుటకుం బూని, యయ్యై దేశములను జనపదములను నగరములను వనములను బుణ్యాశ్రమములను వెదకుచు, ఎందును మనుష్యపశువును బడయంజాలక భృగుతుంగంబను పర్వతమున కరిగి యందు ఋచీకుఁడను ముని తన కొడుకులతోను భార్యతోడను సుఖముగాఁ గూర్చుండి యుండఁగాఁ జూచె. అమ్మహాతేజుఁడు తపము వెంపున దీపించుచున్న యా బ్రహ్మర్షిని జూడఁగానే మిక్కుటంపు సొంపు వలని కాంతి పెంపార నాతనికి మ్రొక్కి ప్రసన్నునిఁ గావించి, యన్నిటను కుశలం బడిగి 'మహాత్మా ! నేను నీకు నూఱువేలగోవుల వెలకు నిచ్చెద. దానిని బుచ్చుకొని నీ పుత్రుని యాగపశువుగా నా కమ్ముదువేని కృతార్థుఁడ నగుదును. నీవు భృగుకుల జాతుఁడవు. నా కోర్కి యీడేర్పందగు. దేశము లన్నియుఁ ద్రిమ్మరితినిగాని పశు వెక్కడను దొరకదయ్యె. నీ వీ కొడుకులలో నొక్కని వెల దీసికొని నా కీయవలయు' ననియె. అది విని ఋచీకుఁడు 'రాజా ! నీవేమి యిచ్చి ననుగాని నా పెద్దకొడుకును అమ్మను జుమీ' యనియె. మహాత్ములగు నా పుత్రుల తల్లియు మహా తపస్వినియు నగు ఋచీకుని యిల్లా లా పలుకు విని యంబరీషునిఁ జూచి 'రాజా ! ఈ మహాత్ముఁడు భృగుకులసంజాతుఁడు గాన తన పెద్దకొడుకును అమ్మరాదనియెఁ గదా. నాకును గడకొట్టువాఁడగు శునకుఁడు గారాబుకొడుకు కాన కడపటివాని నీ కీయం జాల. నేను విపరీతమేమియుఁ జెప్పలేదు. తఱుచుగా తండ్రులకుఁ బెద్ద కొడుకులందుఁ బ్రేమగదా ! తల్లులకో చిన్న కొడుకులందే మక్కువ. పురుషశ్రేష్ఠుఁడవగు నీకు తెలియని దేమున్నది. కాఁబట్టి కడగొట్టు వానిని గాచుకొనెద' ననియె. అమ్మునియు అమ్మునిపత్నియు నిట్లు చెప్పఁగా మధ్యముఁడగు శునశ్శేపుఁడు తానై రాజుతో 'రాజా ! మా తండ్రి పెద్దవానిని విక్రయింపరా దనియె. తల్లి కడపటివానిని అమ్మఁగూడదనియె. కాన నడిమి కొడుకనగు నన్నే వారు నీకు విక్రయించి రని యెంచెద. కనుక నన్నుఁ [1] గొని పొమ్ము' అనియె. అంత నా మహీశ్వరుఁ డెంతయు సంతసిల్లి నూఱువేల గోవు లిచ్చి శునశ్శేపునిఁ గొని యాతనిని సత్వరముగా రథ మెక్కించి తేజంబు మిక్కిలి రాజిల్ల యశంబు దిశలఁ బ్రకాశింప నిజపురమునకుఁ బోయె.

ఇది అఱువదియొకఁడవ సర్గము

1. శాస్త్రము, అపత్యమును దానము సేయుటయు విక్రయించుటయు నిషిద్ధముగాఁ జెప్పినను ఒక వంశము మొదలంట నశింపనుండఁగా ధర్మార్థము అపత్యమును దానముసేయుట యెట్లో యట్లే యజ్ఞమునకై అపత్యమును విక్రయించుటయు దోషముగాదని తెలియునది.

అఱువదిరెండవసర్గము

శునశ్శేఫుని విశ్వామిత్రుఁడు నరపశువుఁ గానీక కాచుట

రామా! మహాయశుఁడైన యా మహీశుఁడు శునశ్శేఫునిఁ దోడ్కొని పోవుచు మట్ట మధ్యాహ్నము కాఁగాఁ బుష్కరతీర్థమందుఁ గొంత విశ్రమించెను. శునశ్శేఫుఁడు నిజగుణమువలన మిక్కిలి జాగ్రత్త గన్నవాఁడే. అయిన నేమి? తండ్రిపం పెంతయెక్కుడైనను ప్రాణము లంతకంటె తీపుగదా! కాన తన్ను యాగమునకుఁ బశువరించినందులకు మిక్కిలి కొందలపడి యా రాజు విశ్రమించి యున్న తెఱపిచూచి పుష్కరక్షేత్రమునకు వచ్చి, యచ్చట ఋషులతోడఁ దపము సేయుచున్న తనమేనమామను విశ్వామిత్రునిం గని పయనమువలన దప్పియు బడలికయు బురికొన మొగము వెలవెల్లనై విన్నఁదనము గదురఁ బ్రాణములయెడఁ బేరాస యెసఁగొన ఆ ముని యొడిని వ్రాలి, తొడిఁబడుచు 'మామా! నాకందఱు నుండియు ఎవ్వరును రక్షింపరైరి. కాన, తలిదండ్రులు ఉండియు నాకు లేరైరి. అట్లే జ్ఞాతులును లేరైరి. ఇంక బాంధవులు నా కున్నవారనుట యెక్కడిది? నీవు సౌమ్యుఁడవు; మునిచంద్రుఁడవు. కావున నావలన నీ రాజు యజ్ఞంబు చెడకుండు నట్టి పాడి విచారించి నన్నుఁ గావవలయు. నీవు కేవలుండవు గాక మునులకెల్ల మేలుబంతివి; కాన యెల్లవారికిని రక్షకుఁడవు; అందఱికిని హితము లోడఁగూర్చు వాఁడవు. కాన నన్నొక్కనిఁగాచుట యెంతపని! అయినను నన్నుఁగాచుచో ఈ రాజు పూనిన యజ్ఞమును జెడరాదు. రాజును గృతకృత్యుఁ డగునట్లుగాను, నేనును మీ దయవలననే దీర్ఘాయుష్యుఁడనై యే నాశము నొందక యత్యుత్తమ మగు తపము సలిపి స్వర్గలోకము ప్రాప్తించునట్లుగాను, మీరు నన్ను రక్షింప వలయు. నీవు నెమ్మనముతో దిక్కులేకున్న నాకు దిక్కుగమ్ము. తండ్రి కొడుకునుం బోలె, నీవు నన్ను ఈ పాపమువలని విపత్తినుండి రక్షింపు' మనియె. విశ్వామిత్రుఁడును దానిని విని, తన పెనుతపము పెంపున వానిని రక్షింపఁజాలుఁ గాన పలుదెఱంగుల నూఱటచెప్పి తన పుత్రులను జూచి 'శుభముగోరు తండ్రులు ఏ ప్రయోజనముకొఱకు పుత్రులను బుట్టింతురో యట్టి ప్రయోజనమున కిప్పుడు సమయము వచ్చినది. ఆ ప్రయోజనము పితృవాక్యకరణమే కదా. దానిని జేయుటచే మీకు కాదు, నాకును బరలోక హితముఁ గూర్చు ధర్మము సిద్ధించును. ఒక మునికుమారుఁడైన యీ బాలుఁడు నన్ను శరణుగోరుచున్నాఁడు. వీనికిఁ బ్రాణము దక్కునంతమాత్రము ప్రియమును మీరు గావింపుఁడు. మీ రందఱును బుణ్యకర్ములరు; అందఱును ధర్మపరాయణులరు. కావున అంబరీషుని యాగమునకు మీయం దెవరేని పశువై యగ్నికిం దృప్తిసేయుఁడు. మీ రిట్లు చేయుటచే శునశ్శేఫుఁడు నా ప్రాపుగలిగి బ్రతుకును. అంబరీషుని యజ్ఞమును నిర్విఘ్నముగా జరుగును, దేవతలును దృప్తులగుదురు. తండ్రినగు నా వాక్యముఁ

జేసినట్లగు' ననియె. మధుష్యందుఁడు మొదలగు కుమారు లా మునివచనము విని యహంకారమువలనఁ బరిహాసముగా 'తండ్రీ! నీవు మా కొడయుండవు. అయినను గడుపారం గన్నకొడుకులను రక్షించుట విడిచి మఱొకరికొడుకును రక్షించుట యెట్లు? ఇది యెక్కడిపాడి? మంచి యన్నము దొరకఁగా విడిచి, కుక్కమాంసమును దినునట్లు ఇది అకార్యమని యెంచెద' మనిరి. ఆ కొడుకుల పలుకులు విని మునితిలకుండు కినుక పెంపున, గన్నుంగవ యెఱ్ఱఁబాఱ 'ఔరా! తండ్రికి మాఱాడ రా దనువెఱపు లేక, తండ్రి చెప్పిన ట్లాచరింపవలయునను ధర్మమును దిగవిడిచి, నా మాట జవదాఁటి, కఱుకై నాకు గరుపుట్టించు నిట్టి కట్టిఁడిమాట చెప్పితిరిగా! కాఁబట్టి మీరందఱును వసిష్ఠునికుమారులవలె ముష్టికజాతులై కుక్కమాంసము దినుచు, వేయేండ్లు నిండువఱకు భూమియందు వసింపఁగలరు' అని శపించి దుఃఖార్తుఁడైన శునశ్శేఫునకు భయము లేకుండునట్లు విభూతి మొదలగునవి మంత్రించి, రక్ష గావించి యాతనితో 'మునిపుత్రా! నీవు పవిత్రములగు దర్భత్రాళ్లచేఁ గట్టఁబడి రక్తవర్ణములైన పుష్పమాలికలును గంధమును దాల్చి విష్ణుదేవతాకంబగు యూపస్తంభమును బొందునప్పుడు నేను జెప్పు వాక్యములను దేవున కభిముఖుఁడవై స్తుతిజేయుము. ఇదే ఈ రెండుగాథలు నీకుఁజెప్పితి. ఇందొకటి యింద్రునిని, మఱొకటి యుపేంద్రునిని గుఱించినది. దివ్యములైన యీ గాథల రెంటిని మాత్రము నీ వంబరీషుని యాగమున గానము సేయుము. దానిచే నీకు జీవితసిద్ధి గలుగు' ననియె. శునశ్శేఫుఁడును మిక్కిలి సమాహితుఁడై యా గాథల రెంటిని బరిగ్రహించి నెమ్మదినొంది వేగమునఁ బోయి రాజసింహుఁడగు నంబరీషునిఁ జూచి 'రాజేంద్రా! నీవు మహాబలుఁడవు గాన యజ్ఞము సెడకుండ నెందేని తిరిగి నన్నుఁ బశువుగాఁ బడసితివి. ఇంక జా గేల? రమ్ము; సదస్సునకు వేగ పోవుదము. దీక్షపూని యాగము నిర్వర్తింపు' మనఁగా నవ్వాక్యము విని రాజును మిక్కిలి సంతసముమీఱ సొంపు పెంపారఁ బ్రాలుమాలిక వీడి, వేగమ యజ్ఞవాటమునకుఁ బోయె. అంత నా మహీకాంతుఁడు యాగమునందలి సదస్యుల యనుమతివలన నా శునశ్శేఫుని పశువగుటకు గుఱుతుగా దర్భరజ్జువులఁ గట్టి, రక్తవస్త్రములు దొడిగించి పశువును గావించి యూపస్తంభమున బంధింపఁగా, ఆ మునిపుత్రుఁడును బద్ధుఁడై శ్రేష్ఠములగు గాథలచేఁ బశుభోక్తయైన దేవతయగు నింద్రునిని యూపదేవతయగు నుపేంద్రునిని, యథావిధిగాఁ బ్రస్తుతింపఁగా నంత సహస్రాక్షుఁడు తన స్వామియగు విష్ణుని శునశ్శేఫుఁడు రహస్యముగాఁ స్తుతించినందులకు మిక్కిలి తృప్తినొంది, తన్ను స్తుతించినందులకును సంతోషము మీఱ, వానికి దీర్ఘాయువు నొసంగె. అంబరీషుఁడును ఇంద్రుని ప్రసాదమున యజ్ఞఫలమును పెక్కుమడుంగు లధికముగాఁ బడసె. ధార్మికుఁ

డగు విశ్వామిత్రుఁడును మరలఁ బుష్కరములందు వేయి సంవత్సరములు మహాతపము గావించుచుండె.

ఇది అఱువదిరెండవ సర్గము

అఱువదిమూఁడవ సర్గము

విశ్వామిత్రునకు మహర్షిత్వము గలుగుట

వేయేండ్లును నిండఁగా దేవత లందఱును ఆ మహాముని తపమునకు ఫలము నొసఁగఁగోరి వ్రతాంతమందు స్నాతుఁడై యున్న యాతనికడకు వచ్చిరి. అప్పుడు బ్రహ్మ నిజప్రభావము దీపింప నమ్మునిని జూచి 'నీకు శుభం బగుఁగాక. ఇంతవఱకు నీవు రాజర్షివై యుంటివి. నీవు గడించిన శుభకర్మములవలన నిఁక [1]ఋషి వగుదు' వని చెప్పి యంత నా దేవేశుఁడు నిజలోకమునకుం బోయె. విశ్వామిత్రుఁ డంతటితోఁ దృప్తినొందక యమందతేజము రాజిల్ల, మరల మహాతపము గావించె. అంతఁ బెద్దయుఁ గాలంబునకు నచ్చరల తలమానికంబైన మేనక యా పుష్కరముల జలకము లాడుటకు వచ్చెను. విశ్వామిత్రుఁడు మిక్కిలి ప్రభావసంపన్నుఁడయ్యు, మబ్బునందలి మెఱపుఁ దీగెవలె ఆ పుష్కరమునం దెనలేని చక్కఁదనమున వెలుఁగుచున్న యా జక్కవ గుబ్బలాఁడిని గాంచి, మరులుగొని దానితో 'ఓ యచ్చరమిన్నా! నీకు స్వాగతంబగుఁగాక. నీవు నా యాశ్రమమున వసించి సుఖంబుండుము. నిన్నుఁ జూచి మన్మథుని బారిఁ జిక్కియున్న నన్ననుగ్రహించి యేలుకొనుమా. నీకు శుభము లగు' నని ప్రార్థింపఁగా నాతని ప్రార్థన కియ్యకొని యా మేనకయు ఆ యాశ్రమమున వసించియుండె. అట్లా యప్సరసయు విశ్వామిత్రుఁడును బదిసంవత్సరము లయ్యాశ్రమమున సుఖముగాఁ గూడి వసించియుండిరి. ఆ పదియేండ్లును గడవఁగా అమ్మునివరుఁడు ఆ నిగ్గులాఁడితోడి సంగడిచే తపము సెడుటకు సిగ్గుపడి మిగులఁ జింతయు దుఃఖమును బొంది యంతట 'దేవతలందఱును జేరి నా తపమును జెఱుపఁ జేసిన కడిఁది కార్యమే కాని యిది మఱొకటి గాదు. కట్టా! పదిసంవత్సరములును, ఒక యహోరాత్రమువలెఁ గడచిపోయె. కామవశమున మతిదప్పి మిక్కిలి చెడితిని. కావుననే నా తపమునకీ విఘ్నము పుట్టె. ఏమి సేయుదు' నని నిట్టూర్పులు పుచ్చుచు, పశ్చాత్తాపమున దుఃఖించె. అంత మేనక 'ఇతఁడు నన్నేమి శపించునో' యని భయపడి గడగడ వడఁకుచుఁ జేమోడ్చి యెదుట నిలువంబడియుండఁగా నమ్మునిగాంచి 'ఓసీ! ఇది నా యపరాధమే కాని నీవేమి సేయుదు' వని తియ్యనిమాటలు పలికి విడిచిపుచ్చి, యంత నుత్తరమున వెలుఁగు హిమవంతమునకుఁ బోయె. అట్లుపోయి యింద్రియముల జయించు వ్రతమునూని యది సమాప్త మగువఱకు దృఢవ్యవసాయము పూని నిజయశముఁ బ్రకాశించునట్లు కౌశికీతీరము సేరి, యచట ఘోరమగు

1. ఇంతవఱకు రాజర్షిగా నుంటివనియు, ఇపుడు కేవలము ఋషివైతివనియు భావము.

తపము గావించె. అతఁ డట్లు సహస్రవర్షము లతిభయంకరమగు తపము సలుపఁగా నంత హిమవంతమున దేవతలకు భయము గలిగె. వారును ఋషులు నందఱును నొక్కటఁ గూడి బ్రహ్మకడకుఁ బోయి 'దేవా! ఈ విశ్వామిత్రుఁడు మహర్షి యని చక్కఁగా పిలువఁబడుగాక. అందులకు విచ్చేయు' మని పిలిచిరి. ఆ సర్వలోకపితామహుఁడును వారల వాక్యము విని 'వల్లె' యని విశ్వామిత్రుని కడకు వచ్చి, యా తపోధనునిం జూచి, తీపారు పలుకుల 'మహర్షీ! నీకు స్వాగతము. వత్సా! నీ యుగ్రతపమునకు మెచ్చితి. ఋషులకెల్ల ముఖ్యుండవై యుండు మహత్త్వము (మహర్షిత్వము) నీకొసంగెద' ననఁగా, సర్వలోకేశ్వరుని వాక్యము వినియు, ఆ తపోధనుఁడు విషాదముగాని సంతోషముగాని పొందక, యా సకల లోక పితామహునకు నమస్కరించి ప్రాంజలియై నిలిచి 'మహాత్మా నా చేసిన శుభకృత్యములవలన ఎనలేని 'మహర్షి' నామము నాకుఁబలికితివేని నే నపుడు జితేంద్రియుఁడ నయితిఁ గదా' యనఁగా నా దేవుం డాతనితో 'నీవు మునులకెల్లఁ దలమిన్నవు. అయినను నీవు మనోవికారము బుట్టించు హేతువు లుండియు వికారమునొందక యుండునంతకాలము వచ్చువఱకును జితేంద్రియుం డవు మాత్రము గావు. అందులకై యింకను బ్రయత్నింపు' మని చెప్పి దివమునకుఁ జనియె. తక్కిన దేవత లందఱును దివమునకుం బయనమై పోవఁగా, ఆ విశ్వామిత్రుఁడు మునులకెల్ల మేటిగాన, తనపూనికి వ్యర్థ మగుటకు వెనుదీయక చేతులు పైకెత్తి, యే పట్టును లేక నిలిచి, వాయుభక్షుఁడై తపమునలిపె. మఱియు నా తపోధనుఁడు వేసంగికాలమున వెలుంగు పంచాగ్నిమధ్యమున నెలకొనియు, వానకాలంబుల వానకే మఱుఁగులేని బట్టబయల నిలిచియు, చలివేళల రేయుం బవలు నీటమునింగి యుండుచును, ఇట్లు వేయిసంవత్సరములు భయంకరమగు తపముచేసె. అతఁ డిట్లుగ్రతపము సేయుచుండఁగా దేవతలు నింద్రుఁడును మిక్కిలియు భయమున తత్తఱపడిరి. ఇంద్రుఁడును దేవత లందఱితోఁగూడి విచారించి రంభను జూచి తనకు హితమును విశ్వామిత్రునకు నహితమును గలిగింప ని ట్లనియె.

ఇది అఱువదిమూఁడవ సర్గము

అఱువదినాల్గవ సర్గము

ఇంద్రుఁడు రంభను బంపుట; విశ్వామిత్రుఁడు దానిని శపించుట

'రంభా! నీవు పోయి విశ్వామిత్రుని మరులుకొలిపి, మనసు కలఁచి,నీయందు మిక్కిలి యాసగొనునట్లు సేయవలయు. ఇది కేవలమైన పనికాదు. గొప్ప దేవ కార్యము సుమీ! కావున తప్పక నీవు సేయవలయు' నని యింద్రుఁడు మతి దీపింపఁ జెప్పఁగా నా మాట విని యా పాటలగంధి 'ఇ దేమి! నా కలవికాని పలుకు చెప్పె' నని బలితంపు సిగ్గు నూల్కొన కేల్మోగిచి సురపతితో 'దేవవల్లభా!

ఈ విశ్వామిత్రుఁడు సామాన్యుఁడు గాఁడు. ఒక గొప్ప ముని యగును. ఇంతేకాక యతఁడు భయంకరుఁడు. నేను బోయి సయ్యాట చూపితినేని ఘోరముగా నన్నుఁ గినిసి శపించును. ఇందులకు సందేహము లేదు. కావున నేను బోవ వెఱతును. నన్నుఁ బంపక యనుగ్రహింపఁ దగు' నని విశ్వామిత్రునిని దలంచి వెఱచి వడ వడ వడంకుచుఁ గేలుమొగిచి నిలఁబడియున్న యా వన్నెలాఁడిం జూచి యపుడు వేయుగన్నుల ప్రోడ 'రంభా! భయపడకు. నాపంపు తప్పక సేయుము. నీకు శుభం బగు. నేను వసంతఋతువునందు రమణీయమైన యొక వృక్షమున మనోహరమగు కోకిలరూపమునొంది మన్మథునితోడ నీ ప్రక్క నుండెద. నీవును సింగారంపుఁ గలికి చెయ్వులు వెక్కలు నీటుగులుక, మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించుచున్న రూపము దాల్చి, విశ్వామిత్రుని కడకుం బోయి యతని యుగ్రతపము సెడునట్లు మనస్సు గలంపు' మనియె. ఆ సుందరీమణియు, ఆ విన్నాణిపలుకులు విని యియ్యకొని, యొయ్యారంబుల యిక్కయై యెనలేని చక్కఁదనము గల యక్కజఁపు రూపము దాల్చి, నిద్దంపుఁ దెలికులుకు నవ్వులు పెదవికెలఁకుల నివ్వటిల్ల, ఆ విశ్వామిత్రునికిఁ బొడకట్టి తనయెడల మక్కువ గొలిపినదయ్యె. అపుడు గుబగుబమని యింపారు కోవెల పలుకులును వినంబడఁగా నతండు మిక్కిలియు ముదము మనసునఁబొదల నంత నెదుట నున్న కాంతామణిని జూచె. అట్లతఁడు కోకిలధ్వనిని విని రంభను జూచియు, ఎనలేని దాని మధురగానము నాలకించి 'ఇది యేమి? తానై వచ్చెనా? లేక యింద్రుఁడు పంపెనా?' యని సందేహము నొంది, యంత 'ఇది సంగీతాదులవలన నన్ను బేలుపుచ్చుటఁ జూడఁగా దేవేంద్రుఁడు పంచినపని' యని యెఱిఁగి కోపము పయికొన రంభను జూచి 'ఓసీ! కామక్రోధములను జయింపఁ గోరి వ్రతము గావించుచున్న నన్నుఁ గలంచి యాసఁగొలిపి నాబాస దూలించితివి. నీ చెడుపూనికికి ఫలముగా పదివేలేండ్లు శిలాప్రతిమవై నెలకొని యుండఁ గలవు. నా కోపమునకు బారివై యిట్లు కలఁకఁ బాఱి కుందుచున్న నిన్ను మహాప్రభావసంపన్నుఁడును దపోబలసమన్వితుఁడు నగు నొక బ్రాహ్మణుఁడు శాపము నుండి తొలఁగించు' నని శాపం బొసఁగెను. ఇట్లు మహాతేజుండగు నమ్మునిరాజు కోపము పట్టలేక యా చెలువను శపించి యంత 'అయ్యో! తన యొడయండు పంచిన ట్లిది చేసెనే కాని దీనివలనఁ దప్పేమి? దీని నేల దయమాలి తిట్టితి' నని పశ్చాత్తాపము నొంది కుందె. అప్పు డతని శాపమువలన రంభయు శిలారూపము దాల్చె. అమ్మహర్షి శాపవచనము విన్నంతనే మన్మథుఁడును ఇంద్రుఁడును అచ్చోట నుండక పరుగిడిరి. అమ్మహాతేజుఁడు తన మేటితప మంతయుఁ గోపముచేత వీటిఁబోవఁగాఁ జూచె. అయినను ఎంతటి యాపదగాని యింద్రియములను గెలిచినవానిని గుందింపదు. అతఁడు జితేంద్రియుఁడు కామిచేఁ దన తపము డిందుపడుటకు మనమునఁ గలిగిన చింత తీఱదయ్యె. ఇట్లింద్రియ జయము

లేమిచేఁ దపమంతయుఁ దూలుటను జూచి యతఁడు తన మనమున 'నే నింకఁ గోపము నొందను. ఏవిధమునననేని మాటలాడక మౌనమే తాల్చియుండెదను. కాదేని, యూర్పులవలనఁ గ్రోధాదులు గలుగును గాన, వందలకొలఁది యేండ్లయి నను నిట్టూర్పు విడువకయే యుండెద. తపము మహిమవలన నేను బ్రాహ్మణ్యము గడించి కయికొనువఱకు నింద్రియములఁ జిక్కఁబట్టి నా శరీరమును శుష్కఁ జేసెద. అంతవఱ కెన్ని యేండ్లయినను నూర్పు పుచ్చకయు నాహారము గొన కయు నుండెద. నేను దపము సలుపుచుండుదును గాన యా తపఃప్రభావమునం జేసి నా యవయవము లాహారాదులు లేమివలన తఱుఁగకుండెడు' మని సంక ల్పము గావించుకొనియె. ఇట్లమ్మహామునివరుఁడు వేయి సంవత్సరములు నిట్టూర్పు పుచ్చకయు భుజింపకయు నుండు దీక్షను బూని, దీనిని ఎట్లేని కావించియే తీరునట్లు సాటిలేని ప్రతిజ్ఞయుఁ గావించినవాఁడయ్యె.

ఇది అఱువదినాలుగవ సర్గము

అ ఱు వ ది యై ద వ స ర్గ ము

విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మర్షి యగుట

అంత హిమవంతంబున్న యుత్తరపుదిక్కును విడిచి యా మునివరుఁడు తూర్పుదిక్కును జేరి యచట సహస్రవర్షములు నిరుపమానమైన మౌనవ్ర తము దాల్చియుండునట్లు సంకల్పించుకొని, అతిభయంకరమును అత్యంతదుష్కర మును అప్రతిమానమునైన తపము గావించె. అంత వేయేండ్లును నిండునంతకు, ఎన్ని విఘ్నములు వచ్చి కలఁచినను, కొయ్యవలె నిశ్చలుఁడై యున్న యమ్మునీం ద్రునిఁ గోపంబు నొందదయ్యె. అతఁడు వ్రతము గట్టిగాఁ బూని యే విఘ్నమును గలుగకుండునట్లు తపము గావించె. కావునఁ గోపమున కవకాశం బెట్లు కలుగు ? ఆ మహావ్రతుఁడు వేయేండ్లకుఁ దన వ్రతము ముగియఁగా నపు డన్నమును భుజింప యత్నించుటయు, నింద్రుఁడు బ్రాహ్మణరూపముఁ దాల్చి యతనియొద్దకు వచ్చి పక్వమైయున్న యా యన్నము నంతయుఁ దనకుఁ బెట్టునట్లు యాచించె. అపు డా మునియు వేయేండ్లకుఁ బిదపఁ దాను పారణకై వండిన యన్నము నా బ్రాహ్మణుఁ డడిగినందులకు శంకింపక, తపస్సిద్ధికొఱకు నడిగినవారి కన్నము పెట్ట వలయు నని నిశ్చయించి, పక్వమైయున్న యా యన్నమునంతయు వానికిఁ బెట్టి, యొక్క పిడుచయుఁ దనకు మిగులక పోవుటంజేసి, కుడువకయే యూరకుండి మౌన వ్రతము దాల్చి యా బ్రాహ్మణు నేమియు ననఁడయ్యె. అతఁడు మహాతపస్వి; కాన యిట్టి చెఱుపుల సరకుసేయునా? అంత నమ్మునివరుఁడు వేయి సంవత్సరములు నిట్టూర్పు విడువక వ్రతము సలుపుచుండె. అట్లూర్పు పుచ్చకున్న యమ్మహా త్మునిశిరసుననుండి పొగ యొకటి లేవఁగా దానివలన ముల్లోకములును గలఁత నొంది కాల్పంబడినవియుంబోలెఁ దూలినవయ్యె. అంత దేవతలును గంధర్వ

లును పన్నగులును నసురులును రాక్షసులును ఆ తపస్సనెడి యగ్నివేండ్రంబునం దమ తమ తేజంబులును దూలి పోఁడిమి మాలి మూర్ఛల మునింగి కలంగఁబాఱి కళవళించుచు బ్రహ్మకడకుఁ బాఱి యిట్లని మొఱయిడిరి. 'దేవా ! విశ్వామిత్ర మునివరుని, రంభాదులను బంపి పేరాసంగొలిపితిమి. వేయేండ్లతుద వండికొన్న యన్నమును దీసికొనుట మొదలగువానిచేఁ గోపమును గలిగించితిమి. పెక్కు మార్గముల నాతనిని జెఱుపఁబూనితిమి. ఏమి చేసినను నాతని తపము కొఱవడక పెఱుగుచున్నది. అతనియం దేదేని యొక తప్పు అవ్వంతయైనఁ గానిపింపదయ్యె. కావున నతఁడు మనసునఁ గోరిన దేదియో దాని నొసఁగనియెడల చరాచరాత్మకమగు త్రైలోక్యమును నాశము నొందించును. దిక్కులన్నియుఁ గలఁక నొంది కొంచెమేని ప్రకాశింపకున్నవి. సముద్రము లన్నియు గలఁగినవి. పర్వతములును ప్రిదులుచున్నవి. భూమి వడంకుచున్నది. వాయువును మిక్కిలి సొంపు దక్కి వీచుచున్నది. ఇందులకుఁ బ్రతికార మేదియో తెలియరాకున్నది. ఇట్టి యుపప్లవములవలన జనులు నిత్యానుష్ఠానములు సెడి నాస్తికులవలె వర్తిల్లుదురని తోఁచెడిని. ఇంతకంటె విపరీత మేమి కావలయు ? ముల్లోకములును మనసు మిక్కిలి కలఁగి తెలివి దప్పినట్లున్నవి. ఆ మహర్షి తేజమువలన సూర్యుని ప్రభయు మాసె. ఇఁకఁ దక్కినవారినిగూర్చి చెప్పనేల ? ఆ మహామునియో యగ్నివంటివాఁడు. అత్యంత మహిమచే మిక్కిలి కాంతిని దీపించుచుండువాఁడు. అట్టివాఁడు ముల్లోకములను నాశముసేయఁ దలఁచుటకు మునుపే దేవర యాతనిననుగ్రహింపఁదగు. తొల్లి ప్రళయకాలాగ్ని యెట్లో యట్లే యతఁడును త్రిలోకము నంతయు దహించునని తోఁచెడి. ఒకవేళ దేవరాజ్యమును గోరినను గోరును. కావున నిట్టి విపరీతములు కలుగకమునుపే యాతఁడు గోరినది యొసంగవలయు.' ఇట్లు చెప్పి యంతట బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలందరును మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుని కడకు వచ్చి, మధురముగా 'బ్రహ్మర్షీ ! స్వాగతము. నీ తపమునకు మే మెంతయు సంతోషించితిమి. ఈ యుగ్రతపమువలన నీకు బ్రాహ్మణ్యమును గలిగినది. నేనును దేవతలును నీకు దీర్ఘాయుష్యమును గూడ నొసంగెదము. నీకు సుఖంబగు. నిన్ను మేలొందెదుఁగాత; నెమ్మదిని బొమ్ము' అనిరి. పితామహుఁడును దక్కు దేవతలందఱును జెప్పినమాట విని విశ్వామిత్రుఁడు ముదము నొంది యందరికిని బ్రణామంబాచరించి 'బ్రాహ్మణ్యము నాకుఁ గలిగెనేని, దీర్ఘాయువును నాకు దొరకొనెనేని, ఓంకారమును వషట్కారమును వేదములును దామై వచ్చి నన్ను వరించుఁగాక. నేను వానిని ఒకరికిఁ జెప్పుటకుఁగాని, యొకరిని యజింపఁ జేయునపుడు వినియోగించుటకుఁగాని, యర్హుఁడను గావలయు. మఱొక్కటి వినుఁడు. వసిష్ఠుఁడు సూర్యవంశ్యుల కనాది పురోహితుఁడై యుండుటంబట్టి క్షత్రియులకు వలెయు నాథర్వణవేదముల నెల్లఁ జక్కఁగా నెఱింగినవాఁడు. మఱియు బ్రాహ్మణులకు వలెయు వేదములం

దును దేరుగడయైనవాఁడు; బ్రహ్మకు మానసపుత్త్రుండు. ఇట్టి మహిమగల యా వసిష్ఠుఁడు నన్ను బ్రహ్మర్షి యనవలయు. నాకు ముఖ్యమగు కోర్కె యిదియె. దీని నొడఁగూర్చితి రేని యిపుడ మీరు నాయెడఁ గృతకృత్యులై పోవచ్చును. మఱొక విధమున మీరు చరితార్థులుగారు సుఁడీ' యనియె. అంత బ్రహ్మర్షి యగు వసిష్ఠుని దేవతలు ప్రార్థింపఁగా నమ్మునియుఁ బ్రసన్నుఁడై విశ్వామిత్త్రునితోఁ జెలిమిగావించి దేవతలు చెప్పినట్లే యతఁడు బ్రహ్మర్షి యగు ననియె. దేవతలును విశ్వామిత్త్రునిఁ జూచి 'నీవు బ్రహ్మర్షి వగుటకు సందేహ మేమియు లేదు. ఒక్క బ్రహ్మర్షిత్వమే కాదు. దానివలని యాజనాధ్యాపనాదులగు నన్ని యధికారములును నీకుఁ గలుగు'నని చెప్పి, తమ వచ్చిన దారిం బోయిరి. (విశ్వామిత్త్రుఁడట్లుత్తమమగు బ్రాహ్మణత్వము నొంది యంత ధర్మము లెఱింగినవాఁడుగాన, బ్రహ్మర్షి యగు వసిష్ఠునిఁ బూజించి కృతార్థుఁడై తపము సలుపుచుఁ బుడమియంతయుఁ దిరిగె.) రామా! ఈ మహాత్ముఁడీ చందమున బ్రాహ్మణత్వముఁ బడసె. ఇతఁడు మునులకెల్లఁ దలమిన్న. ఇతఁడు రూపొందిన తపంబు. ఇతఁడు సంతతధర్మపరుఁడు. ఇతఁడు పరాక్రమమునకును మేలిపట్టు సుమీ." ఇట్లు మహాతేజుండగు [1] శతానందుండు విశ్వామిత్త్రుని మహత్త్వముల నుగ్గడించి యంతట విరమించె. జనకుఁడును రామలక్ష్మణులకు శతానందుఁడు వచించిన వాక్యములు విని తాను కౌశికుం జూచి, కేలు మొగిచి 'మునీంద్రా! కాకుత్స్థకులతిలకులగు రామలక్ష్మణులను గూడి నీవు నా యాగమునకు వచ్చుటంజేసి నేను ధన్యుఁడనైతిని. నీ యనుగ్రహమును బడసితి. మహామునివగు నిన్ను దర్శించుటచేఁ బవిత్త్రుఁడ నయితిని. (నీవు మహాత్ముఁడవు. బ్రహ్మర్షుల కెల్ల నగ్రగణ్యుఁడవు.) భవద్దర్శనమువలన నాకు బహుగుణములు గలిగె. మహాప్రభావసంపన్నుఁడవగు నీవు గావించిన యీ పెనుతపమును శతానందుండు విస్తరించి కీర్తించుచుండఁగా నేనును మహాత్ముఁడగు రాముండును వింటిమి. నీ గుణములనేకము లీ సదమునకు వచ్చియున్నవారలును వినిరి. నీ తపమునకుఁ గొలఁది లేదు. నీ బలమును గణింపఁ దరముగాదు. నీ గుణములు నిన్ని యని లెక్కింప నెప్పుడును నలవిగావు అవి బ్రహ్మదేవునికి శివునకు నెట్లు గలవో యట్లె నీకునుఁ బ్రకాశించు. మిక్కిలి యాశ్చర్యకరములైన నీకథ లెంత వినియు నాకుఁ దృప్తి గలుగదు. ప్రొద్దు గ్రుంకనున్నది. సాయంకాలకర్మమునకు సమయమయ్యె. కాన, యిపుడు పనివిని

1. శతానందుఁడు తనతల్లి శాపనివృత్తి ఘటింపఁజేసిన యుపకారమును దలఁచి, విశ్వామిత్త్రుని చరిత్రము నతని శిష్యులగు రామలక్ష్మణులకు నింతవఱకుఁ బ్రతిపాదించె. ఈ చరిత్రమువలన నుపకారకుఁడైన గురువుయొక్క వైభవము తెలియఁదగుననుటయు, కామక్రోధములు సర్వవిధముల నివారింప సాధ్యము కాదనియు, కామక్రోధముల జయించినవాఁడే బ్రాహ్మణోత్తముఁ డనియు, బ్రాహ్మణత్వము సులభము కాదనియు, బ్రహ్మవిదుల కపచారము చేయుట సర్వకార్యములను జెఱుపుననియు మొదలగు విషయములు వ్యంజితము లగుచున్నవి.

మెద. రేపు వెందలకడ నీవు నన్నుఁ జూడవలయును. స్వాగతము. నాకు సెలవీయఁ దగు' ననఁగా నపుడు విశ్వామిత్రుఁడు మనమున నుల్లసిల్లి, తనవలె సంతసిల్లి యున్న యా పురుషసింహుని జనకుని బొగడి, వేగ వీడుకొలిపినవాఁడయ్యె. మిథిలాధినాథుఁ డా జనకుఁడు ఋషికి నిట్లు చెప్పి, నిజ పురోహిత బాంధవ సహితముగాఁ బ్రదక్షిణం బాచరించి, వీడుకొనియె. అంత, ధార్మికుఁడగు నమ్మునియు మహర్షులు దన్నుఁ బూజింపఁగా రామలక్ష్మణులనుగూడి తమ విడిపట్టునకుం బోయె.

ఇది అఱువదియైదవ సర్గము

అ ఱు వ ది యా ఱ వ స ర్గ ము

జనకుఁడు శివధనువు వృత్తాంతమును జెప్పుట

అంత బలబల తెల్లవాఱఁగా జనకుఁడు ప్రాతఃకాలకరణీయముల నిర్వర్తించి మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుని రామలక్ష్మణులను బిలిపించె. వారును వచ్చిరి. జనకుఁడును ధార్మికుఁడు గాన, విధ్యుక్తవిధానంబున నా మునిని మహాత్ములగు రామలక్ష్మణులను అర్చించి, యంత నా ఋషిని జూచి 'మహాత్మా! మీకు స్వాగతము. నే నేపని సేయుదునో దానిని దేవర యానతీయవలయు. మీరు పంచినపని మిము బోఁటులకుఁ జేయవలయువారము గదా' యనియె. అమ్మునియు (మహాత్ముఁడుగాన యింక జరుగవలయు కార్యం బిదియని యెఱుంగును. మఱి) ధార్మికుఁడుగాన యా కార్యము నలవరించు పాడియుఁ దెలియును. ఇంతేకాక మాటపొం దెఱిఁగిన నెఱదంటగాన మహాత్ముఁడగు జనకుం డాడినమాట విని యవ్వీరునితో 'ఈ దశరథ కుమారు లిరువురు క్షత్రియకుల ప్రసూతులు. మఱియు జగమున మిగులఁ బ్రసిద్ధులు. వీరు నీ యొద్ద నున్న మేటివిల్లు చూడఁ గోరెదరు. నీ యీ ధనువును జూపుము. నీకు శుభంబగు. రాజకుమారులు దానిని జూచినంతనే తమ కోర్కి యీడేఱి మఱల నిచ్చవచ్చినట్లు పోయెదరు' అనియె. జనకుఁ డదివిని యా మునివరునితో "మహాత్మా! ఈ ధను వెందులకొఱకు నిందున్నదో చెప్పెద వినుఁడు. మాకులమునకు నిమి కూటస్థుఁడు. దేవరాతుఁడను మహీపతి యతని కాఱవ తరమువాఁడు. మహాత్ముఁడగు శివుం డీ ధనువు నా దేవరాతునిచేతుల నిల్లడగాఁ బెట్టినవాఁడు. ఇది శివునివిల్లగుట యెట్లో చెప్పెద. తొల్లి శివుఁడు పరాక్రమము మెఱసి దక్షుని యజ్ఞమును రూపుమాపునప్పు డీ ధనువు నెక్కుపెట్టి కట్టలుక సెలఁగ, లీలమెయి దేవతలను జూచి, 'సురలారా! ఈ యజ్ఞమందు నేను హవిర్భాగమును గోరఁగా నాకు భాగముల నేర్పఱుపరైతిరిగదా. కాన యీ ధనువుచే శ్రేష్ఠములగు మీ శిరములను జెండాడెద. చూడుఁ' డనఁగా దేవత లందఱును దీనులై యా దేవేశునిఁ బ్రార్థించి ప్రసన్నునిఁ గావింపఁగా నద్దేవుఁడును వారలయెడఁ బ్రీతుండయ్యె. శివుఁ డిట్లతిప్రీతిని జెంది మహాత్ములగు నా దేవతలకెల్ల నీ విల్లొసఁగె. మహాత్ముఁడయిన యా దేవదేవుని యీ మేటిధనువును దేవతలు వడసి పిదప

మా తొంటివాఁడైన దేవరాతుని కిల్లడగా నిచ్చిరి. అంత నేను యాగముకొఱకు భూమిని దున్నుచుండఁగా నాఁగటిచాలువలన నొక కన్నియ పుట్టినది. నేను యాగ భూమిని శోధించు నపు డా కన్నియ నాకు లభించె. సీత యనఁగా నాఁగటిచాలు. దానం బుట్టుటచే నా కన్నియ సీత యని ప్రసిద్ధిగాంచినదయ్యె. భూమినిబుట్టిన యా చిన్నారి కూనయు బూఁటపూఁట కల్లారుముద్దుగా నేను బెంపఁగా నానాఁటఁ బెరుఁగుచు వచ్చె. నేను బెంచుటంజేసి యది నా కూఁతురయ్యె. ఈ కన్య అయోనిజ గావున సామాన్యున కెవ్వరి కేని యీరక యీయం దగినదికాదు. దీనికి వీర్యమే ఉంకువ (ఓలి) యని తలఁచి శివునివిల్లు ఎక్కుపెట్టునంత వీర్యముగల బలుదిట్టకే యొసంగఁ దగునని యింతకాల మెవ్వరికి నియ్యకయే యుంచితిని. ఇట్లు భూమిని బుట్టి నానాఁటఁ గన్నులపండువుగాఁ బెరుఁగుచున్న నా కుమారిని రాజు లనేకులు వచ్చి తమ కిమ్మని యడిగిరి. కాని, యా రాజుల కందఱికిని 'నిరాతంక పరాక్రమము నుంకువగా నిచ్చువానికే యా బిడ నిత్తు' నని చెప్పి వారి కీయనైతిని. అంత నలుగడలనుండి రాజులందఱును గూడి నే నెక్కుపెట్టవలయునన్న యా వింటిసారము దెలియఁగోరి మిథిలానగరమునకు వచ్చిరి. వా రటువచ్చి, యా వింటిసారము నెఱుఁగఁ గోరుటఁ జూచి నేను దానిని దెప్పించి వారికిఁ జూపితిని. వారు దానిని సరిగాఁ బట్టికొనుటకుఁగాని, మీఁది కెత్తి చూచుటకుఁ గాని చాలరైరి. ఆ రాజులు పరాక్రమశాలులై యుండవచ్చును; గాని యా ధనువువిషయమున వారి వీర్య మల్పమని నాకుఁ దెలిసెను. కాన నేను కన్నె నీయనని వారిని నిరాకరించితిని. అంత వారు తమ పరాక్రమమునందు సంశయము గలుగుటచే దాని చేత నా కూఁతుం బడయరాదని తెలిసి పెనుకోపము దనుక బలాత్కారము నకుఁ జొచ్చి, యందఱును మిథిలచుట్టును ముట్టడించిరి. వా రట్లు నా పురము నరికట్టుటకు మఱియొక కారణమును గలదు. వారు వీర్యశుల్కము నేర్పఱుచుటచేఁ దమ్ము నేను దిరస్కరించితి నని తలంచిరి. ఇట్లెంచి మించు రోషము ముంచుకొన మిథిలను ముట్టడివైచి పీడించిరి. ఇవ్విధమున నొక సంవత్సరము గడవఁగా నా దుర్గమును బదిలముగా రక్షించుటకు వలయు సేనాదిసాధనములన్నియు నశించె. దాని వలన నేను చాల దుఃఖితుఁడ నైతిని. అంత నేను దపము సేసి దేవతలనెల్లఁ బ్రసన్నులఁ గావింపఁగా వారు మిక్కిలియు సంతసించి నాకుఁ జతురంగబలముల నొసంగిరి. ఆ బలములవలన పాపకర్ములగు నా నరపతులందఱును భంగమునొంది వీర్యములు దూలి యిఁకఁ బరాక్రమము పసకు శంకించుచు మంత్రులతోఁగూడ నలుగడలఁ బాఱిరి. మునీంద్రా! ఈ విల్లటిమహిమ వింటివిగదా. అతిభాస్వరం బగు నీ ధనువును రామలక్ష్మణులకుఁ గూడఁ జూపెద. రాముం డీ ధనువును మోపెట్టునేని అయోనిజయగు నా సుతను సీతను ఈ దశరథకుమారున కిచ్చెద" ననియె.

ఇది అఱువదియాఱవ సర్గము

అఱువదియేడవసర్గము

రాముఁడు విల్లు విఱుచుట

జనకుఁ డాడిన మాట విని విశ్వామిత్రమునివరుఁడును 'రాజా ! రామునకుఁ ధనువును దెప్పించి చూపు' మనియె. అంత నా జననాథుఁడును మంత్రులను బిలిచి 'గంధమాల్యసమలంకృతంబైన యా దివ్యధనువును గొనితెం' డని యాజ్ఞాపించెను. జనకునిపంపున వారును యజ్ఞవాటము విడిచి, పురము సొచ్చి, యా ధనువును ముందట నిడుకొని పురమునుండి బయలుదేఱిరి. ఒడ్డుఁబొడువును మంచి బలిమియుం గల పురుషు లయిదువేవురు ఎనిమిదిచక్రములు గలిగి బండవలెనున్న యా వింటి మందసను (పెట్టె) బట్టి లాగిరి. వారయిదువేవురయ్యు నా యొక పెట్టియను అతికష్టముతో లాగుచుండిరి. మంత్రులు శివధనువును బెట్టియున్న యా ఇనుపపెట్టియను దీసుకొనివచ్చి, దేవతాసన్నిభుఁడగు జనకునిఁ జూచి "రాజేంద్రా ! మిథిలాధిపా ! సీతనుగోరి వచ్చిన సకలరాజులును 'ఔరా ! ఈ వింటిసారం బేమి !' యని కొనియాడిన కడిందివిల్లిదె చూడు. దీనిని నీవు చూడం గోరితివిగాన తెచ్చితి" మనఁగా వారల పలుకు విని యా నరపతియు కృతాంజలియై మహాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రునిని ఆ రామలక్ష్మణుల నిరువురిని జూచి 'బ్రాహ్మణోత్తమా ! ఈ విల్లు పూర్వము మా వంశీయులగు జనకులచేనెల్లఁ బూజింపఁబడినది. ముందు సీతను గోరివచ్చి మహావీర్యులయ్యు దీనిని పూరింపఁజాలకపోయిన రాజులును 'ఔరా' యని దీని సారమును మెచ్చుకొనిరి. ఆ రాజు లేమి ! దేవతలందఱు గుంపుకట్టి వచ్చినను కాని, మఱి యసుర రాక్షస గంధర్వ యక్ష ప్రవరులుగాని, కిన్నర మహోరగులు గాని దీనిని వంపఁ జాలరు. మఱి మోపెట్టనేని, బాణము దొడుగనేని, నారి గూర్పనేని, బరువుచూచుట కెత్తి కదలుపనేనియుఁ జాలరు. ఇఁక మనుష్యుల కట్లు సేయు శక్తి యెక్కడిది ? అట్టి యీ మేటివిల్లును దెప్పించితిని. మహాత్మా ! దీని నీ రాజపుత్రు లిరువురకుఁ జూపుము' అనియె. ధర్మాత్ముఁడగు విశ్వామిత్రుఁడును జనకుఁడు చెప్పిన వాక్యమును విని రామునిఁ జూచి 'నాయనా ! రామా ! వింటిని జూడు' మనియె. ఆ బ్రహ్మర్షి పంపు గయికొని రాముఁడును ఆ వింటి నుంచియున్న మందసను దెఱచి యా ధనువును జూచి విశ్వామిత్రునితో 'బ్రాహ్మణోత్తమా ! ఈ బలువింటిని జేత ముట్టెద. ఇంతేకాదు. దీని నెత్తి కదల్చెద. మఱి సెలవేని మోపెట్టుటకునుఁ బ్రయత్నించెద. చిత్తగింపుఁ'డనఁగా రాజును మునియు 'అట్లేకాని' మ్మనిరి. ముని పంపున రాముఁ డా వింటినడుము లీలమెయిం బట్టికొని పెక్కువేల రాజులు చూచుచుండఁగా (అలవోకగా) దానిని మోపెట్టె. [1]అట్లా ధార్మికుండు దానిని మోపెట్టి, ఆకర్ణాంతముగాఁ దెగదీయఁగా ఆ విల్లును రామునియశము దశ

1. పూర్వోక్తవిధమున మిక్కిలి పొడవైన యా ధనువుయొక్క మొన బాలుఁడగు రామునికి అందనేరదు గాన అతఁడు దాని నెట్లు మోపెట్టు? నని యడిగినయెడల నతం డాశ్చర్యకరమగు శక్తికలవాఁడు గాన చేత ముట్టఁగానే యది వంగిన దని తెలియునది.

దిశల వెల్లివిరియఁ బ్రల్లన నడుమ విఱిగె. ఆ విరిగినచప్పుడు పిడుగు పడిన యులివుం బోలె మిక్కిలి బెడిదంబయ్యె. వెనుగొండ బ్రద్దలువాఱెనోయన భూమియు వడఁకె. మునివరుఁడగు విశ్వామిత్రుఁడును జనకుఁడును రామలక్ష్మణులునుందక్క దక్కిన మనుష్యులందరు నా ధ్వనికి మూర్ఛిల్లి నేలం బడిరి. పిదప నా జను లందఱును దెప్పిఱి లేవఁగా జనకుఁడు భయము మాలి కేలు మొగిచి పలుకు పొందుమీఱ నమ్ముని పుంగవుఁ జూచి "మహాత్మా! దశరథకుమారుఁడైన యీ రాముని వీర్యము నేను జూచితిని. బాలుఁ డెక్కడ! ఈ బలువిలు నెక్కిడుట యెక్కడ! ఇది యెంతయు వింత. మఱి యిది యెందును గానరాదు. కాన యిట్టి దట్టిదని తలఁపనుగూడ నలవి కాదు. ఇంతేకాక యిది మనుష్యులకే యసాధ్యము. కనుక నిట్లు గలుగునని నే నూహించినవాఁడను గాను. [1]నాకూఁతురైన యీ సీత దశరథుని కుమారుఁడగు రాముని భర్తగాఁ బడసి, జనకుల కులమునకుఁ గీర్తి తేఁగలదు. పరాక్రమమే యుంకువగాఁగొని దీని నిత్తునన్న నాప్రతిజ్ఞయు సత్యమైనది. నాకుఁ బ్రాణముకంటె నెక్కుడైన యీ నా సుతను సీతను రామునికీయఁదగు. నీపంపు గయికొని నా మంత్రులు రథము లెక్కి మిక్కిలి వేగముగా నయోధ్యకుం బోయి, వినయముతోడ మెలుపుమాటలాడి యా రాజును నాపురమునకుఁ దేవలయు. వారు పోయి యీ కాకుత్స్థకులతిలకులు విశ్వామిత్రమునికాపునఁ బదిలముగా నున్నవారనియు, వీర్యశుల్కయగు సీతను నొసంగుటయు, మొదలుగాఁగల సకల వృత్తాంతములను రాజునకుఁ జెప్పి, యాతనికిఁ బ్రీతిగొలిపి, మిక్కిలి వడిగాఁ దోడితేవలయు" ననియె. కౌశికుఁడును 'వల్లె' యనఁగా నా ధార్మికుఁడును మంత్రులఁ బిలిచి కల్యాణపత్రికయు

1. ఇందులకు 'జనకానాం కులే కీర్తి మాహరిష్యతి మే సుతా। సీతా భర్తార మాసాద్య రామం దశరథాత్మజమ్' అని మూలము. (మే సుతా) నాకూఁతురు అనుటచే తనతోడి సంబంధముచేఁ గలిగిన యతిశయమును, (సీతా) సీత అనుటచే నాఁగటిచాలున జన్మించుటవలని - అనఁగా అయోనిజగాఁ బుట్టుటవలని యతిశయమును దెలియనది. (దశరథాత్మజమ్) దశరథకుమారుఁడు అనుటచే 'బాన్ధవాః కుల మిచ్ఛన్తి' అనురీతిని బంధువులు గోరు కులీనత్వమును, (రామమ్) రాముని అనుచో 'రమయతీతి రామః' అన్నట్లు సౌందర్యాదులచే రమింపఁజేయువాఁడు గాన 'రూప మిచ్ఛతి కన్యకా' అను రీతిని కన్యక గోరు రూపాతిశయమును, (భర్తారమ్) భర్త అనుటచే ద్రవ్యాదులచే భరింపఁజాలినవాఁడని తెలియుటవలన 'విత్త మిచ్ఛన్తి మాతరః' అన్నట్లు తల్లి గోరు ధనవత్త్వమును గలవని సూచితము. సర్వసమ్మతుఁడైన వరుఁడని భావము. అట్టి యతిశయములుగల నాకన్య యిట్టి సకల శుభలక్షణలక్షితుఁడైన వరుని (ఆసాద్య) పడసి 'అనన్తం బత మే విత్తం యస్య మే నాస్తి కించన। మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే కిఞ్చిత్ప్రదహ్యతే' అన్నట్లు అధ్యాత్మజ్ఞాన వైభవమునఁ బ్రసిద్ధిగన్న మాపూర్వులగు (జనకానాం) జనకుల, (కులే) కులమున, (కీర్తిం) కీర్తిని, (ఆహరిష్యతి) సంపాదించును అని భావము. 'కీర్తి' ఏకవచనముగా నుండుటచే ఎప్పుడు నొక్కరూపై యొప్పుచుండునట్టిదని గ్రాహ్యము.

సందేశపత్త్రికయు నిచ్చి 'ఆ రాజును జరిగిన వృత్తాంత మున్నరూపమునఁ జెప్పి తోడుకొని రావలయు' నని యానతిచ్చి పుచ్చినవాఁడయ్యె.

ఇది అఱువదియేడవ సర్గము

అఱువదియెనిమిదవ సర్గము

జనకుఁడు దశరథునిఁ దోడితెచ్చుటకు దూతలను బంపుట

జనకుఁడు పంపిన దూతలు గుఱ్ఱములు బడలికలొందని మందగతిని బయనమైపోవుచుఁ ద్రోవనడుమ మూఁడు రాత్రులు నిలిచి యంత నయోధ్యాపురముఁ బ్రవేశించిరి. వా రట్లు సొచ్చి రాజగృహము సేరి, యచటి దౌవారికులఁ జూచి 'మేము జనకరాజు దూతలము. ఇది మీ రాజునకు వేగ తెలుపుఁ' డనఁగా నా ద్వారపాలకులును దశరథునకు వారిరాక తెలిపిరి. దూతలు తమ్ము జనకరాజు పంపినట్లు చెప్పుటచే దశరథుఁడు వారలను దోడితెచ్చుట కానతిచ్చె. వారును దౌవారికుల వెంట రాజభవనము సొచ్చి, యచ్చట దేవతాసన్నిభుండై యున్న వృద్ధుని దశరథమహీనాథునిఁ గాంచిరి. వారు ఆ రాజన్యుని సౌజన్యమును జూచి, భయము విడిచి యందఱును బద్ధాంజలులై వినయము గడలుకొనఁ దీయనిపలుకుల నా రాజతిలకునిఁ జూచి "మహారాజా! మిథిలాపతియగు జనకమహారాజు మాటిమాటికి నెయ్యముఁదొలఁకు తియ్యనిపలుకుల 'మీ కుశలం బెడ తెగకుండునా?' యని యడిగె. మీరు పురస్కరించుకొనియుండు నగ్నిహోత్త్రములయు నుపాధ్యాయులయుఁ బురోహితులయుఁ గుశలములు నట్లె యడిగె. ఇట్లా విదేహరాజు మీ కుశలం బడిగి విశ్వామిత్త్రుని యనుమతిని మీతో నిట్లనుమనియె. 'పరాక్రమమే యొలిగాఁగొని నా కుమారి నిత్తు నని, మున్ను నేఁ జేసియున్న ప్రతిజ్ఞ మీ కందఱికిని దెలియునే కదా. రాజు లనేకులు రోషమున వచ్చి యా వింటిని మోపెట్టు వీర్యముమాలి విముఖులై పోవునట్లు సేయుటయుఁ దెలిసియున్నదియే. ఇట్లు సకల రాజులును గోరునట్టి యీ సీత నీతోడి సంబంధమునకు నర్హుండైనట్టి నేను బడసిన కూఁతురు. పూజ్యుఁడగు నీ పుత్త్రుఁడును విశ్వామిత్త్రుని ముందిడుకొని మద్భాగ్యవశమున నాపురికి వచ్చి, యీ నాకొమారితను వీర్యంబు వెంపున తన వశము గావించుకొనియె. ఆ విధము చెప్పెద. రాముఁడు తన మహత్త్వమువలన అనేకులు బలిసియున్న పెనుకొలువున మహామహిముఁడైన శివుని దివ్యధనువును నడుమ విరిచినవాఁడయ్యె. నా కూఁతురు వీర్యశుల్క గావున అట్టి శుల్కం బొసఁగిన మహాత్మునకు ఈ రామునకే యాబిడ నీయం దగు. నా పట్టిన ప్రతిన తీర్పఁగోరెద. అందులకు నీ వనుమతింపఁ దగును. మహారాజా! నీవు ఉపాధ్యాయ పురోహిత పురస్సరముగా వేగ రమ్ము. నీకు శుభంబగు. నీకన్న గారాబుల రామలక్ష్మణుల నీకుఁ జూడం దగదే. రాజేంద్రా! నిన్ను దర్శించియు సీతను ప్రదానము సేసియు సంతోషింపఁ గోరెద. ఆ సంతోషము నీవు నా కొడగూర్పఁదగును.

నీ యిరువురు కొడుకులఁ జూచియు, వారలయు నా కుమారితలయు కల్యాణమును జూచియు, నేను సంతసించునట్లు నీవు గూడ సంతోషింతువు.' ఇట్లు విదేహనాథుం డగు జనకుఁడు, విశ్వామిత్రుని యనుమతి నొంది శతానందుని సమ్మతియుం జెంది ఈ మధురవాక్యము తమకుఁ జెప్పి పుత్తెంచె" (నని చెప్పి యా రాజునందలి గౌరవముచేత మఱియు నెక్కువగా మాటాడుటకు శంకించి యంతటితో విరమించిరి). రాజును ఆ దూతలవాక్యము విని, మిక్కిలియు హర్షించి వసిష్ఠునిని వామదేవునిని మఱియుఁ దక్కిన మంత్రులనుఁ జూచి 'కౌసల్యా కానందము వెల్లిగొలుపు రాముఁడు విశ్వామిత్రుని కాపుదలక్రిందఁ బదిలముగాఁ దమ్ముఁడగు లక్ష్మణునితోడ విదేహదేశమున నున్నాఁడు. మహాపరాక్రమవంతుఁడగు జనకుఁడును రాముని వీర్యముఁ గనుఁగొనెను. కావున నతఁడు తన కుమారితను రామునకు నియ్యఁ గోరుచున్నాఁడు. మహాత్ముఁడగు జనకుఁడు చెప్పిపంపిన వృత్తాంతము మీకు నభిమతమగునేని మిథిలా నగరమునకు వేగ పోవుదము; జాగుసేయఁదగ' దనియె. అందులకు మంత్రులును మహర్షులును 'మంచి' దని చెప్పిరి. రాజు నందులకు మిక్కిలి సంతుష్టుఁడై 'రేపు పయనం' బని మంత్రులకుఁ జెప్పె. జనకరాజ మంత్రులు మంత్రిత్వమునకు వలయు గుణములన్నింటిచే రాణించువారు గావున దశరథునివలన మిక్కిలియు సత్కారము నొంది సంతోషమున నా రాత్రియంతయు నందుండిరి.

ఇది అఱువదితొమ్మిదవ సర్గము

అఱువదిడెబ్బదవ సర్గము

దశరథుండు మిథిలానగరమునకుఁ బోవుట

అంత రాత్రి గడచిపోఁగానే దశరథుఁడు ఋత్విజులను బాంధవులనుఁ గూడి సంతసమున సుమంత్రునిఁ జూచి 'ఇపుడు కోశాధికారు లందఱును శ్రేష్ఠంబయిన ధనమును దీసికొని, నానావిధములగు రత్నములను గయికొని కల్యాణమునకు వలయు కార్యములఁ గుదురు పఱచుకొని తగిన కాపుదలతో ముందర పోవలయును. నే నాజ్ఞ యిచ్చిన తోడనే నలుగడలఁ జతురంగబలములును, శిబికలు పల్లకీలు మొదలగు యానములును, రథాదియుగ్యములును వేగమున బయలు దేఱవలయు. వసిష్ఠుఁడు, వామదేవుండు, జాబాలియుఁ, గాశ్యపుఁడును, మిక్కిలి దీర్ఘాయుష్యుఁడగు మార్కండేయుఁడును, గాత్యాయన ఋషియు ననెడి యీ బ్రాహ్మణులు ముందు పోవలయు. జాగుసేయక నా రథమును బూన్పఁ బంపుము. రాయబారులు నన్ను తొందర పెట్టుచున్నారు సుమీ' యనియె. రాజు ఋషులతోడఁ గూడి పోవుచుండఁగా నతని యానతిచొప్పున చతురంగబలములు నాతని వెంటఁ బోయెను. రాజును నాలుగు దినములు పయనము సేసి విదేహదేశముఁ బ్రవేశించెను. శ్రీమంతుఁడగు జనకభూకాంతుఁడును దశరథుని రాక విని తాను

కలు సమకట్టించె. అంత జనకుఁడు వృద్ధుఁడగు దశరథునికడకు వచ్చి యాతనిదర్శనమున ముదంబు నొంది మేనం బులకలొత్త వివాహము వేగ జరుగు నని హర్షము నొందెను. రాజశ్రేష్ఠుఁ డా భూపతిలకునిఁ జూచి యేచినయుబ్బున 'మహారాజా! నీకు స్వాగతము. మహారఘుకులమునఁ బుట్టిన మహనీయుండవు. ఇట్టి నీవు మా భాగ్యవశమున నిచ్చోటికి విచ్చేసితివి. నీ కుమారుల విలు విఱుచుట మొదలగు పరాక్రమ కృత్యములు నీకు సంతసముఁ గూర్చు. వారిని జూచి యీ సంతోషము ననుభవింపుము. మహాతేజుఁడును, భగవంతుఁడు నగు వసిష్ఠమహర్షియు బ్రాహ్మణోత్తములతోఁ గూడి, మా భాగ్యవశమున దేవతలతోడి దేవేంద్రునివలె వచ్చినవాఁడు. ఇట్టి మహాత్ములను దెచ్చిన నా యదృష్టమువలన నా విఘ్నములు నశించినవి. పరాక్రమముచే మిక్కిలి యుత్కృష్టులును మహాత్ములు నగు రఘువంశపు వారితో వియ్యము సేయఁ గలిగిన యీ భాగ్యమునం జేసి నా కులము పూజ్యంబయ్యె. ప్రథమంబగు నిక్ష్వాకువంశమునఁ బుట్టినవాఁడవు. కాన నీవు నరేంద్రులకు నింద్రుఁడవు ఇట్టి నీవు రేపటి ప్రాతఃకాలమున వివాహ విషయమగు ప్రసంగమును నడపఁదగుదువు. మూఁడు నాలుగు దినములలో నా యజ్ఞము ముగియఁగానే ఋషులకు సమ్మతమగు బ్రాహ్మవివాహమును నెఱవేర్పవలయు' ననియె. మాట పొందెఱిఁగినవారలలో దశరథుఁడు మేటి. కాన, యతఁడు జనకుఁడు చెప్పిన మాట విని ఋషులనుమ నాతనితో 'ఇచ్చువాఁ డెప్పు డిచ్చునో యపుడే పుచ్చుకొనువాఁడు పుచ్చుకొనవలయును గాని వేఱులేదు. కావున, ప్రతిగ్రహము (పుచ్చుకొనుట) దాతయధీనము. నీవు వీర్యశుల్కముగాఁ జేసెడి యీ కన్యాప్రదానమును ముందే వినియున్నారము. కాఁబట్టి యిచ్చుదాతవైన నీ వెట్లు చెప్పుదువో పుచ్చుకొనువారమైన మే మట్లు చేయుదుము. నీవు ధర్మజ్ఞుఁడవు. కాన, నీకుఁ దెలియని ధర్మము లే' దనియె. సత్యసంధుఁడగు దశరథుఁ డిట్లు మిక్కిలి ధర్మయుక్తముగాను యశస్కరముగాను జెప్పినమాట విని విదేహనాథుఁడు మిక్కిలియు విస్మయము నొందె. అంత మునిజనులందఱును బరస్పర సమాగమము గలుగుటవలన మిక్కిలి హర్షము నొందినవారై యా రాత్రి యచట సుఖముగా నుండిరి. దశరథుఁడును రఘుకులాలంకారులగు తన కుమారులఁ జూచి మిక్కిలియు సంతసమునొంది, జనకుఁడు సేయు పూజలకుఁ గరంబు ప్రీతి గడలుకొన నందు వసించియుండె. మహాతేజుఁడగు జనకరాజు తత్త్వవిదుఁడు, ధర్మముచొప్పున యాగమునకు సంబంధించిన కడకుకార్యమును గూఁతులకై వివాహమునకు ముందు చేయవలసిన యంకురార్పణాది కార్యములును నిర్వర్తించి యా రాత్రి గడపె.

ఇది అఱువదితొమ్మిదవ సర్గము

డెబ్బదియవ సర్గము

వసిష్ఠుఁడు జనకునకు నిక్ష్వాకువంశక్రమమును జెప్పుట

అంతఁ దెలతెలవాఱఁగా జనకుఁడు మహర్షులను గొని యజ్ఞాదిక్రియలు ముగించి మాట పొందుమీఱఁ బురోహితుఁడగు శతానందుఁ జూచి '[1]సాంకాశ్యమనెడు పురము గలదు. ఆ పట్టణము మంగళకరమైనది. దాని చుట్టుఁబట్టుల నగడ్తవలెఁ జుట్టుకొనియున్న యిక్షుమతియనెడి యేటి నీటియందుఁ బగవారు రాకుండఁ గాచుటకై మేకులు నాటంబడియున్నవి. మఱియు దాని చుట్టు నీటి యుసిరికచెట్లు చెలువారుచుండును. సుకృతమువలెనే యదియును దనయందు వసించు వారికి సకలాభీష్టములు నొసఁగుచుఁ బుష్పకవిమానమువలె నెసఁగుచుండు. మహాపరాక్రమవంతుఁడును మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు నగు నాతమ్ముఁడు కుశధ్వజుఁ డనుపేరు గలవాఁ డా పట్టణమునందు ఇక్షుమతీనదీజలములఁ ద్రావుచు నివసించియున్నాఁడు. అతఁ డీ యజ్ఞమునకు రక్షకుఁడై నవాఁడని తలఁచెద. కాన, వానిని జూడఁ గోరుచున్నాను. అమ్మహాతేజుఁ డీ కల్యాణమువలని సంతోషంపు సొంపును నాతోడఁ దాను సయిత మనుభవింపఁగలవాఁ' డనియె. (శతానందునిముందట జనకుఁడిట్లు చెప్పఁగా మిక్కిలి చుఱుకుగల కొందఱు వచ్చిరి. రాజు వారలకుఁ గుశధ్వజునిఁ బిలుచుకొనిరా నియమించెను.) వారును వడిగల గుఱ్ఱముల నెక్కి యింద్రుని పంపున విష్ణునింబోలె ఆ నరేంద్రునిపంపునఁ బురుషసింహుఁడగు కుశధ్వజునిం దోడితేరఁ బయనమైపోయిరి. అట్లు పోయి సాంకాశ్యను జేరి కుశధ్వజునిఁ గాంచి రాముఁడు విలు విఱుచుట మొదలుగా జరిగిన వృత్తాంతమును జనకుని యభిప్రాయమును దెలిపిరి. ఆ కుశధ్వజుఁడును బలవంతులగు నా దూతమిన్నల చేత ఆ వృత్తాంతమును విని రాజాజ్ఞం జేసి పయనమై వచ్చి మహాత్ముఁడును ధర్మతత్పరుఁడు నగు జనకుని దర్శించెను. అతఁడు మొదట శతానందునకును బిదప ధార్మికుఁడగు జనకరాజునకు నభివాదనముసేసి, వారి యనుమతిని రాజార్హమును మహార్హము నగు సింహాసనము నెక్కి కూర్చుండె. మిక్కిలి తేజంబున రాజిల్లు నా యన్నదమ్ము లిరువురును ఆసనములఁ గూర్చుండి సుదాముఁడను మంత్రిలలామునిఁ జూచి ' మంత్రిపుంగవా! నీవు వేగమునఁ బోయి యమేయకాంతిం బొలుపారుచు నెవరికిని నెదిరింపరాకుండు నిక్ష్వాకుకులుని దశరథభూపాలుని నతనికుమారులను మంత్రులనుఁ దోడితె'మ్మని పంపిరి. వాఁ డా రఘుకులవర్ధనుండున్న విడిపట్టునకుఁ బోయి యా విభునిఁ గాంచి యాదల వాంచి మ్రొక్కి 'అయోధ్యాపతీ! వీరాగ్రణీ! మిథిలాధినాథుఁడగు వైదేహుఁడు మిమ్మును మీ యుపాధ్యాయ పురోహితులతోడఁ జూడఁ బూనినాఁ' డని విన్నవించె. రాజును ఆ మంత్రినరుని మాటను బాటించి యపుడు ఋషిబృందమును బంధువు

1. ఇందలి విశేషములు శతానందునికిఁ దెలిసినవియేయైనను, దెలియఁ జెప్పుటకుఁ గారణము అవి పరంపరగా దశరథుని చెవులం బడవలయునను కోర్కెయే కాని వేఱుకాదు.

లనుఁగూడి జనకుఁ డున్న యెడకుఁ బోయె. అట్లుపోయి యా భూనాయకుఁడు మంత్రులును బాంధవులు నుపాధ్యాయులును బలసియుండ మాట పొందుమీఱ విదేహపతినిఁ జూచి 'మహారాజా! భగవంతుఁడగు వసిష్ఠమహర్షి మా యిక్ష్వాకు కులమునకుఁ బరమగురుఁ డనియు మాకు వలయు కార్యము లన్నిటను ముందునిలిచి మాటాడువాఁ డనియు నీకు దెలిసియేయున్నది. ఈ ధర్మాత్ముఁడు విశ్వామిత్రుని యనుజ్ఞ నొంది మహర్షుల నందఱిని గూడి నావంశము క్రమముగాఁ జెప్పును' అని (మహాత్ములగు రాజులనడుమఁ జెప్పి నరశ్రేష్ఠుఁడగు) దశరథుఁడు మిన్నకుండె. భగవంతుఁడును వాక్యవిశారదుఁడు నగు వసిష్ఠుఁడు విదేహపతిని అతని పురోహితునిఁ జూచి 'ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములకు గోచరముగాని వస్తు వగుటచే విష్ణుఁడు అవ్యక్తము నాఁబడు. ఆ విష్ణువునకు బ్రహ్మ జనించినవాఁడు. ఆతఁడు [1]శాశ్వతుఁడును నిత్యుండును అవ్యయుఁడు నగు. ఆ బ్రహ్మకు మరీచి పుట్టెను. మరీచికిఁ గాశ్యపుఁడు పుట్టె. కాశ్యపునకు సూర్యుండు పుట్టె. సూర్యునకు మనువు కుమారుఁడయ్యె. ఆ మనువే మున్ను రాజయ్యె. అతనికి నిక్ష్వాకుఁడు పుట్టె. ఆ యిక్ష్వాకుఁ డయోధ్య నేలినరాజులలో మొట్టమొదటివాఁ డని తెలియుము. ఇక్ష్వాకునకు శ్రీమంతుఁడగు కుక్షి పుట్టె. కుక్షికి శ్రీమంతుండగు వికుక్షి కొడుకయ్యె. వికుక్షికి మహాతేజుఁడును బరాక్రమశాలియు నగు బాణుండను సూనుండు పుట్టె. బాణునకుఁ దేజస్వియు బ్రతాపవంతుఁడు నగు ననరణ్యుఁడు పుట్టె. అనరణ్యునకుఁ బృథువు పుట్టె. పృథువునకుఁ ద్రిశంకుఁడు గలిగె. త్రిశంకునకు మహాయశుఁడగు దుందుమారుఁడు కుమారుఁడయ్యె. అతనికి యువనాశ్వుఁ డని నామాంతరము గలదు. అతనికి మాంధాత పుట్టె. మాంధాతకు శ్రీమంతుఁడగు సుసంధి పుట్టె. సుసంధికి ధ్రువసంధి, ప్రసేనజిత్తు అను నిద్దఱు కొడుకులు గలిగిరి. ధ్రువసంధికిఁ గీర్తిమంతుఁడగు భరతుఁ డనువాఁడు పుట్టె. భరతునకు మహాతేజుఁడైన యసితుండు పుట్టె. ఆ యసితునకు హైహయులును, దాలజంఘులును, శూరులగు శశిబిందువులును బగవారై బాధసేయుచుండిరి. వారలు పైనెత్తి రాఁగా అసితుఁడు వారలను ఎదుర్కొని పోరుచు ఆ యుద్ధమునందే పరాజితుఁడై రాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడినవాఁ డయ్యె. అప్పు డసితుఁ డల్పమగు తన సేనను గూడి మంత్రులతోడ హిమవంతమునకుఁ బోయి యచట [2]భృగుప్రస్రవణంబను శిఖరమున వసించియుండెను. అతని భార్య లిరువురు నపుడు గర్భిణులుగా నుండిరని

---

1. బహుకాలముండువాఁడుగాన 'శాశ్వతుం' డనియు, కొండు పదార్థముల కాలము నాశము లేకుండువాఁడుగాన 'నిత్యుఁ' డనియు, ప్రవాహరూపముగా నెడతెగక ప్రతికల్పము నుండువాఁడుగాన 'అవ్యయుఁ' డనియుఁ దెలియునది.

2. భృగుప్రస్రవణ మనఁగా భృగుమహాముని సాన్నిధ్యము గల సెలయేటిదాపటి ప్రదేశము. ఇదియే పూర్వము భృగుతుంద మనఁబడినది.

వినికి గలదు. అందొక్కతె తన సవతికిఁ దానిగర్భము నశించుటకై విషము గలిపిన భక్ష్యము నిచ్చెను. అంత భృగువంశమునఁ బుట్టిన చ్యవనుఁడను ముని యా రాజు తనదేశమందు వసించుచున్నవాఁడను నభిమానముచేత నతనియందుఁ బ్రీతుఁడై వర మనుగ్రహించుకొఱకు రమణీయమైన పర్వతరాజమగు నా హిమవంతమునకు వచ్చెను. ఆ యిద్దఱిలో విషముతిన్న ముద్దియ మంచి భాగ్యవతియై తామరఱేకులవంటి కన్నులుగలిగి చెలువారుచుండును. అది తనకు కుశలముగాఁ గొడుకు పుట్టవలయునని కోరుచు వేలుపువలెఁ గాంతిచే వెలుంగుచున్న యా భార్గవునకు నమస్కరించెను. విషము పెట్టిన కాళిందియను కట్టిఁడి భార్యయు ఆ మునికడకు వచ్చి మ్రొక్కెను. ఏ యడ్డియు లేక మగబిడ్డ పుట్టవలయునని కోరినదై మొదటఁ దనకు మ్రొక్కిన వరవర్ణినిం జూచి యా బ్రాహ్మణుఁడు పుత్రోత్పత్తివిషయముగా 'తామరఱేకులవంటి కన్నులు గల యో భాగ్యవంతురాలా! నీయుదరమునందు మహాబలుఁడును భూరిపరాక్రముండును, మహాతేజుఁడును, శ్రీమంతుఁడు నగు సుపుత్రుఁడు విషముతోఁ గూడినవాఁడై త్వరలోఁ బుట్టఁగలఁడు. విషముతోఁగూడఁ బుట్టునని వగవకుము. ఏమియు భయములే' దనియె. పతివ్రతయు పుట్టపురాణియు నగు నా రాజపుత్రి చ్యవనునకు మ్రొక్కె. అంత అచిరకాలముననే పతివియోగము కలుగఁగా, ఆ కాంత పుత్రునిఁ గాంచెను. చూలును బోఁగొట్టవలయు నని సవతి విషముఁ బెట్టెను గదా. ఆ విషముతోఁ గూడియే పుట్టినందున ఆ కొమరుఁడు సగరుం డనఁబడియె. సగరునకు అసమంజుఁడు పుట్టె. అసమంజున కంశుమంతుఁడు గలిగె. అంశుమంతునకు దిలీపుఁడు పుట్టె. దిలీపునకు భగీరథుఁడు జనించె. భగీరథునకు కకుత్స్థుఁడు గలిగె. కకుత్స్థునకు రఘువు పుట్టె. రఘువునకు నలఘుతేజస్సమృద్ధుఁడైన ప్రవృద్ధుఁడు పుట్టె. ఇతఁడు మొదటఁ బ్రవృద్ధుఁడను పేరొంది పిదప వసిష్ఠునిశాపమువలన రాక్షసుఁడై యంతఁ దాను వసిష్ఠుని శపింప జలమును గ్రహించి తన భార్య వలదని యాఆడింపఁగా దానిని విడిచె. అది అతని పాదములమీఁదం బడఁగా నతఁడు కల్మాషపాదుం డనఁబడియె. అతనికి శంఖణుఁడు పుట్టె. శంఖణునకు సుదర్శనుఁడు పుట్టె. సుదర్శనున కగ్నివర్ణుఁడు జనించె. అగ్నివర్ణునకు శీఘ్రగుఁడు పుట్టె. శీఘ్రగునకు మరువు పుట్టె. మరువునకుఁ బ్రశుశ్రుకుఁడు గలిగె. ప్రశుశ్రుకున కంబరీషుఁడు పుట్టె. అంబరీషునకు నహుషుఁ డను రాజు పుట్టె. [1]నహుషునకు యయాతి పుట్టె. యయాతికి నాభాగుఁడు పుట్టె. నాభాగున కజుఁడు పుట్టె. అజునకు దశరథుఁడు పుట్టె. ఈ దశరథునకు అన్నదమ్ములైన యీ రామలక్ష్మణులు పుట్టిరి. రాజా! ఇక్ష్వాకుకులజాతులగు రాజులు మొదటినుండియుఁ బరిశుద్ధమైన వంశము గల

---

1. ఈ నహుష యయాతులు చంద్రవంశ్యులగు నహుష యయాతులకంటె వేఱైనవారు. ఇందలి క్రమవైషమ్యము కల్పభేదమువలనఁ గలిగిన దని యెఱుంగునది.

వారును బరమధార్మికులును పరాక్రమశాలులును సత్యవాదులును అగుదురు. అట్టివారి కులమునఁ బుట్టిన యీ రామలక్ష్మణులకొఱకై నీకొమారితలను గోరు చున్నవాఁడ. నీకూఁతులకు ఈ కొమారులే తగుదురు. ఈ కొమారులకు నీకూఁతులే తగుదురు. ఇట్టి తగినవారికి అట్టి తగినకూఁతుల నియ్య నీకును దగును."

ఇది డెబ్బదియవ సర్గము

డెబ్బదియొకండవసర్గము

జనకుఁడు తన వంశక్రమమును జెప్పుట

వసిష్ఠుఁ డిట్లు చెప్పఁగా జనకుఁడు చేతులు మొగిడ్చి యమ్మునిని జూచి 'మహాత్మా! నీకు శుభం బగుఁగాక. పొగడ్తగన్న మావంశమును జెప్పెద. నీకు వినఁదగు. సత్కులప్రసూతుఁడైనవాఁడు తాను కన్యాదానము సేయునపుడు తన కులమునంతయు నిశ్శేషముగాఁ జెప్పవలయు. కావున మావంశమును చెప్పెద వినుము. మహనీయకార్యములచేత ముల్లోకములను బ్రసిద్ధిగాంచిన నిమి యను రాజు గలఁడు. అతఁడు మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు. బలవంతుల కెల్లఁ దలమిన్న. అతనికి మిథి యను పుత్త్రుఁడు గలిగె. ఆ మిథిచేతనే యీ మిథిల నిర్మింపఁబడినది. అతఁడే మొదటి జనకుఁడు. అతనికి ఉదావసువు గలిగె. ఉదావసువునకు ధార్మికుఁడగు నందివర్ధనుఁడు పుట్టె. నందివర్ధనునకు సుకేతుఁ డని ప్రసిద్ధిగన్న పుత్త్రుఁడు గలిగె. సుకేతునకు ధర్మాత్ముఁడును బలవంతుఁడు నగు దేవరాతుఁడు పుట్టె. రాజర్షియగు దేవరాతునకు బృహద్రథుఁడు పొడమె. బృహద్రథునకు శూరుఁడును బ్రతాపవంతుఁడు నగు మహావీరుండు గలిగె. మహావీరునకు ధీరుఁడును సత్యపరాక్రముఁడు నగు సుధృతి గలిగె. సుధృతికి ధర్మబుద్ధి గలిగి, మిగుల ధర్మము నాచరించు దృష్టకేతువు పుట్టె. రాజర్షియగు దృష్టకేతువునకు హర్యశ్వుఁ డనువాఁడు గలిగె. హర్యశ్వునకు మరుఁడు కొడుకయ్యె. మరువునకుఁ బ్రతింధకుఁడు పుట్టె. ప్రతింధకునకు ధర్మాత్ముఁడగు కీర్తిరథుఁడను రాజు తనూజుఁడయ్యె. కీర్తిరథునకు దేవమీఢుఁడు పుట్టె. దేవమీఢునకు విబుధుఁ డనువాఁడు గలిగె. విబుధునకు మహీధ్రకుఁడు జనియించె. మహీధ్రకునకు మహాబలుఁడగు కీర్తిరాతుఁడు పుట్టె. రాజర్షియగు కీర్తిరాతునకు మహారోముఁడు జన్మించె. మహారోమునకు ధర్మాత్ముఁడగు స్వర్ణరోముఁడు గలిగె. రాజర్షియగు స్వర్ణరోమునకు హ్రస్వరోముఁడు జన్మించె. ధర్మజ్ఞుఁడును మహాత్ముఁడు నగు నా హ్రస్వరోమునకు నిరువురు పుత్త్రులు గలిగిరి. అందు నేను బెద్దవాఁడను. వీరుఁడగు కుశధ్వజుఁడు నా తమ్ముఁడు. మా తండ్రి పెద్దవాఁడనగు నన్ను రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసి కుశధ్వజునిఁ బోషించు భారము నాపయి మోపి తపోవనమునకుఁ జనియె. ముదుసలియగు మా తండ్రి దివమునకుఁ బోవఁగా నేను దేవసముఁడగు నా తమ్ముని కుశధ్వజుని నెయ్యముతో జూచికొనుచు రాజ్యభారము దాల్చితిని. అంతఁ గొంతకాలమునకు సాంకాశ్య

పురమునుండి వీర్యవంతుఁడగు సుధన్వుఁ డను రాజు ముట్టడించుటకు మిథిలపై నెత్తివచ్చి యనుపమానమగు శివధనువును, జలజాతనేత్రయగు సీతను దన కిమ్మని నాకుఁ జెప్పి పుచ్చెను. వింటినిగాని సీతనుగాని నే నీయనైతి. దానివలన వాఁడు నాతో యుద్ధమునకుఁ దలపడఁగా నన్నెదిరిన యా సుధన్వుని ఆ రణమునం జంపితిని. అట్లా నరవరునిఁ బరిమార్చి సాంకాశ్యమునకు వీరుఁడగు నాతోఁబుట్టువు కుశధ్వజునిఁ బట్టము గట్టితిని. ఈ తోడఁబుట్టువు నాకుఁ దమ్ముఁడు. నేను పెద్ద వాఁడను. మునీంద్రా! నీ వడిగినట్లు మిగులఁ బ్రీతితోడ నా యిద్దఱు కూఁతుల నిచ్చెదను. నీకు శుభంబగుఁ గాక. రామునకు సీతను, లక్ష్మణునకు నూర్మిళను వొసంగెద. పరాక్రమమే యుంకువగాఁ గలిగి వేలుపు కన్నియవలెఁ జెన్నారు నా కూఁతురు సీతను, రెండవకూఁతురయిన యూర్మిళను త్రికరణశుద్ధిగ ముమ్మాఱు నొసంగుచున్నాఁడ. (దశరథభూనాథా! రఘుకులతిలకుఁడవగు నీకు మిగుల ముదముతో నా కూఁతులను గోడండ్రుగా నొసంగెద.) రామలక్ష్మణులకు [1]గోదానంబను సమావర్తన కర్మమును జేయింపుము. నీకు శుభంబగుఁగాక. వివాహ కాలమునఁ జేయవలసిన పితృకార్యమగు నాందీ శ్రాద్ధమును గావింపుము. మహాబాహూ! నేఁడు మఘానక్షత్రము గదా. నేఁటికి యేఁడవనాఁటికి మంగళకరమగు నుత్తరఫల్గునీ నక్షత్రమునందు వివాహకార్యమును జరుపుము. రామలక్ష్మణులకు మీఁదు మిక్కిలి సుఖము గూర్చు గో భూ తిల హిరణ్యాది దానములను గావింపు' మనియె.

ఇది డెబ్బదియొకండవ సర్గము

డెబ్బదిరెండవ సర్గము

దశరథుఁడు కుమారుల వివాహార్థము గోదానాదులు సేయుట

జనకుఁ డిట్లు చెప్పి యూరకుండె. అంత విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠసహితుఁడై యా వీరునిఁ జూచి 'రాజోత్తమా! ఇక్ష్వాకువంశమును విదేహవంశమును ఆశ్చర్యములైనవి. వాని మహిమ ఇంతంతని కొలఁదిపెట్ట నలవి కాదు. ఏలన ఈ రెంటికి సాటి మఱొక్కటియు లేదు. సీతను ఊర్మిళను రామలక్ష్మణులకు ధర్మమున నిచ్చు నట్టి ఈ వివాహసంబంధము సమానకులములకుఁ గలుగుటంబట్టి తగియున్నది. వధూవరులకుఁ గల సమాన సౌందర్య సంపదను బట్టియుఁ దగియున్నది. మఱియొకటి మీకుఁ జెప్పవలసి యున్నది. ఆ మాటను పాటించి వినుము. ఈ కుశధ్వజమహారాజు నీకుఁ దమ్ముండు. మఱియొక ధర్మజ్ఞుఁడు కావున నీవలెనే ఇతఁడును సంబంధమునకు నర్హుఁడు. ఈ ధర్మాత్మునకుఁ బుడమియందు సాటిలేని చక్కఁదనము

1. 'గోదానమ్'-'గావః' అనఁగా కేశములు; 'దాన' మనఁగా ఖండనము; బాహుపాదమూల రోమములు ఖండింపఁబడు కర్మ మనుట. ఇదియే వివాహమునకు ముందు సేయఁబడు సమావర్తనకర్మ మనఁబడును.

గల ఇద్దఱు కూఁతుండ్రు గలరు గదా. ఆ ముద్దియలను పత్నులుగా నొకరికొఱకు వరించుచున్నాము. మఱెవరికొఱకును గాదు. పిన్నవాఁడగు మన భరతుఁడును బుద్ధిమంతుఁడగు శత్రుఘ్నుఁడును గలరు గదా. ఆ మహాత్ములకొఱకే యాతని కూఁతుండ్రు నిరువురను వరించుచున్నారము. దశరథుని ఈ కుమారు లందఱును మంచి రూపమును యౌవనమును గలవారు. అందఱును దిక్పాలకులకు సాటివత్తురు. అందఱును దేవతలంబోలి పరాక్రమవంతులు. మీ ఇరువుర సంబంధమువలన నిర్దుష్టంబైన ఇక్ష్వాకుకులమును, పుణ్యకర్ముఁడవగు నీ కులమును వియ్యముచే నొకటితో నొకటి గట్టువడి యుండును గాక' యనియె. విశ్వామిత్రుఁ డాడినమాటలు విని వసిష్ఠుని యనుమతినిగొని యపుడు జనకుఁడు చేతులు మొగిచి వారిద్దఱిని జూచి 'మునిపుంగవులారా! ఇక్ష్వాకుకులముతోడి వియ్యము మిక్కిలి తగినది. అట్టి తగిన సంబంధమును జేయుఁడని మీరు తామై మా కాజ్ఞాపించుటవలన మా కులము ధన్యం బయ్యెనని తలఁచుచున్నాఁడను. మీ రానతిచ్చినట్లే యగు. మీకు శుభం బగుఁగాత. ఒకరినొకరు వీడక కవగూడి యుండు భరతశత్రుఘ్ను లిరువురును గుశధ్వజుని ఈ కూఁతుండ్రను ఈ ఇద్దఱినిఁ బెండ్లాడుదురుగాక. మునీంద్రా! మహాబలులగు రాజకుమారులు నలువురును ఒక పగటియందే నలువురు రాజ పుత్రికలను జెట్టపట్టుదురుగాక. బ్రాహ్మణోత్తమా! భగుండు ప్రజాపతి (దేవత) గాఁ గల యుత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రమందు పగలు వివాహముఁ జేయుట ప్రశస్తమని పండితులు చెప్పెద' రని చల్లఁదనంబునఁ జెప్పి, చేతులు మొగిడ్చి యా యిరువుర మునుల నెదుర్కొని జనకుఁడు 'మీరు నాకుఁ గన్యాప్రదానం బొనగూర్చి చాల ధర్మము గలిగించితిరి. మీకు నే నెల్లప్పుడును శిష్యుఁడ నయితిని. మీరు మా యన్నదమ్ము లిరువుర దివ్య సింహాసనములను దశరథుని సింహాసనమును అధిష్ఠించి మా ముప్పుర రాజ్యంబులను బాలింపుఁడు. 'దశరథుని రాజ్యం బిచ్చుటకు నీ వెవ్వ' రందురా? ఈ మిథిల దశరథుని కెట్లు సొంతమో అయోధ్యయు నా కట్లు సొంతము. కావున నేను దశరథునిరాజ్యమును మీ కీయవచ్చును. కాఁబట్టి మీకు మూఁడు రాజ్యములందును బ్రభుత్వము గలదనుటకు సందియము లేదు. మే మందఱమును మీ కధీనులము. మీరందఱును మాకు హితముపదేశించి మాకుఁదగినట్లు ఏకార్య మేని చేయఁదగు'' ననియె. జనకుఁ డిట్లు చెప్పుచుండఁగా రఘుకులదీపకుఁడగు దశరథుఁడు సంతసిల్లి యా జనకవల్లభునిఁ జూచి, 'మిథిలాధిపతు లగు నన్నదమ్ములు మీ యిరువుర కల్యాణగుణములు లెక్కింప నలవిగాకున్నవి. కావుననే రాజులును ఋషిజనులును మీచేఁ జక్కఁగాఁ బూజితులైరి. నీవు శుభము నొందుము. నీకు మంగళ మగుఁగాక. నేను నా విడిపట్టునకుఁ బోయి శ్రాద్ధకర్మము లన్నియుఁ గావించుకొనెద' నని పలికి యపుడా రాజునొద్ద సెలవుపుచ్చుకొని మునీంద్రుల నిద్దఱిని ముం దిడుకొని యమ్మహాయశుఁడు వేగ వీడుఁబట్టునకుం బోయి నాందీ

శ్రాద్ధమును విధిచొప్పునఁ గావించి తెలతెల వాఱఁగా లేచి యప్పటికిఁ జేయవలసిన యుత్తమకార్యమగు గోదానమును (సమావర్తనకర్మమును) జరిపె. అంత నా రాజు పుత్త్రులంగూర్చి యొక్కొక్కనికొఱకు లక్ష గోవులచొప్పున బ్రాహ్మణులకు దానము సేసెను. ఆ రఘునందనుఁడు పుత్త్రులయందు మిక్కిలి వాత్సల్యము గలవాఁడు. కావున నింతటితోఁ దనియక వారల సమావర్తనోత్సవమునుగుఱించి బంగరుకొమ్ములు గలవై భాగ్యవంతము లగు నాలుగులక్షల గోవులను దూడలతోను బాలు పిదుకు కంచుపాత్త్రలతోను బ్రాహ్మణులకు దానముసేసి, మఱియు బహుధన మవ్వారిగా వారికి నిచ్చె. అప్పుడు సమావర్తనము చేసికొన్న పుత్త్రులు తన్ను బలసియుండఁగా ఆ దశరథభూవిభుఁడు దిక్పాలురు బలసికొలువఁ బ్రసన్నుఁడై యున్న బ్రహ్మదేవునివలెఁ బ్రకాశించెను.

ఇది డెబ్బదిరెండవ సర్గము

—❀—

డెబ్బదిమూఁడవ సర్గము

సీతాకల్యాణము

దశరథుఁడు తన కుమారులకు ఉత్తమమగు సమావర్తనము జరిపిననాఁడే శూరుఁడైన యుధాజిత్తు అతనికడకు వచ్చెను. ఆ యుధాజిత్తు కేకయరాజునకుఁ గొడుకు; భరతునికిఁ దల్లితోడఁ బుట్టిన మేనమామ. అతఁడు దశరథునిఁ జూచి కుశల మడిగి 'రాజేంద్రా! కేకయరాజు స్నేహముతో మీ కుశలము నడుగుమనెను. నీ వెవరి క్షేమము గోరుదువో యట్టి మేమందరము నిపుడు గుశలముగా నున్నవారము. మాతండ్రియైన యా కేకయరాజు నామేనల్లుఁడైన భరతునిఁ జూడఁ గోరుచున్నాఁడు. కావున, వానిని బిలుచుకొనిపోవుటకొఱకు నే నయోధ్యకుఁ బోయితిని. అయోధ్యయందు నీవును నీ కుమారులును వివాహార్థము మిథిలకుఁ బోయినారని విని నా మేనల్లునిఁ జూచుటకై యచటినుండి శీఘ్రముగా వచ్చితి' ననియె. అంత దశరథుఁడు ప్రియాతిథియై యుధాజిత్తు వచ్చుటను జూచి, పూజార్హుఁడైన యతనిని మిక్కిలి పూజించెను. అంత నా మహీకాంతుఁడు మహాత్ములైన తన కుమారులతోడ నా రాత్రి గడపి తెల్లవాఱఁగా లేచి, ఆ యా కాలములందుఁ జేయవలసిన కర్మముల నన్నిటిని దెలిసినవాఁడు గావున నప్పటికి వలసిన కర్మములు తీర్చి, ఋషులను ముందిడుకొని, యజ్ఞశాల సమీపమునకుఁ బోయెను. రాముఁడు సమస్త భూషణాలంకృతులై యున్న తమ్ములను గూడి, తోరము గట్టుకొని మంగళాచారమును నిర్వర్తించి, వివాహమునకు యుక్తమై [1] విజయము గూర్చునట్టి శుభ

1. 'విజయ' మనెడి ముహూర్తమునం దని కొందఱు వ్యాఖ్యాతల మతము. వివాహ ముహూర్తము అపరాహ్ణమున జరుగుట చేతను విజయము అను ముహూర్తము పూర్వాహ్ణమునందలిది గావునను, ఇచట విజయ మనఁగా జయావహమైనదని యర్థము సేయవలయునని మఱికొందఱి మతము.

ముహూర్తమున వసిష్ఠునిని మఱియుఁ దక్కిన మహర్షులను మున్నిడుకొని యజ్ఞశాలకుఁ బోయెను. (అట్లుపోయి తమ్ములు తన్ను చుట్టియుండగా తండ్రియొద్ద గూర్చుండెను.) భగవంతుఁడగు వసిష్ఠుఁడు జనకునియొద్దకు బోయి యతనితో 'రాజోత్తమా! దశరథభూనాథుఁడు తోరముగట్టుకొనియున్న కొడుకులతోఁ గూడి కన్యాదాత వగు నిన్ను ఎదురుచూచుచున్నాఁడు. కన్యనిచ్చువానికిని, పుచ్చుకొనువానికిని సమస్త పురుషార్థములు సమకూరును. వారిద్దఱివలననే కన్యాదానము ప్రతిగ్రహము మొదలగు వివాహకార్యములన్నియు జరుగవలయును. కాఁబట్టి దాతవగు నీవు ఊరకుండరాదు. కన్యాదానము చేసి నీవు ప్రతిజ్ఞను దీర్చుకొనవలయును. అదియే దాతవైన నీకు ధర్మము. ఉత్తమమైన యీ వివాహము జరిపి యా ధర్మమును బొందుము' అనియె. మహాపరాక్రమవంతుఁడగు జనకుఁడు మిక్కిలియు దాత; మఱియును పరమధర్మము లన్నియుఁ దెలిసినవాఁడు. కనుక, వివాహమునకు తాను జేయవలసిన విధులన్నియుఁ దీర్చియే యుండెను. కాఁబట్టి, మహాత్ముఁడగు వసిష్ఠుఁడు అట్లు చెప్పినప్పుడు తాను అమ్మునితో 'మహాత్మా! మీరైయేల త్వరితముగా రాకున్నారు? మీరు రాఁగా నడ్డగించు ద్వారపాలకుఁ డెవఁడున్నాఁడు? వచ్చుటకు యెవరి యాజ్ఞను యెదురుచూచుచున్నారు? నీకు నీ రాజ్యమువలెనే యీ రాజ్యము కూడ సొంతము. నా రాజ్యమే నీ సొమ్మై యుండఁగా ఇఁక నా గృహమును నీకు సొంత మని చెప్పవలయునా? సొంత గృహములో విచార మేమున్నది? నాకై మీ 'రెదురుచూచుచున్నా' మంటిరి. నా కన్యలు వివాహమునకు వలసిన మంగళాచారములను అన్నిటిని జేసికొని జ్వలించుచున్న అగ్నిజ్వాలలవలె వెలుఁగుచు వివాహవేది సమీపమునకు వచ్చియున్నవారు. నేను సిద్ధుఁడనై ఈ వేదియందుండి మిమ్ము నెదురుచూచుచున్నాను. కాఁబట్టి దశరథమహీపతి నిర్విఘ్నముగా శుభకార్యమును జేయుఁగాక. జాగుసేయనేల' యనియె. జనకుఁడు చెప్పిన వాక్యమును, వసిష్ఠుఁడు చెప్పిపుచ్చిన పురుషునిమూలముగా దశరథుఁడు విని తన కుమారులను ఋషులను అందఱిని గూడఁదీసికొని యాగశాలను ప్రవేశించెను. అంత విదేహరాజు వసిష్ఠునితో 'మునీంద్రా! నీవు ధార్మికుఁడవు; మఱియు మాకుఁ బ్రభుండవు. లోకుల నందఱిని రమింపజేయు మన రామునకుఁ జేయవలసిన వివాహకార్యము నంతయు నీవు ఋషులనుగూడి చేయింపుము' అనియె. భగవంతుఁడైన యా వసిష్ఠుండును 'వల్లె' యని చెప్పి, విశ్వామిత్రునిని ధార్మికుఁడైన శతానందునిని ముందిడుకొని వివాహమునకై యాకులతోఁ గ్రొత్తగాఁ గట్టఁబడిన పెండ్లిపందిరి నడుమ శాస్త్రవిధిప్రకారమున వివాహవేదిని గావించి, దానిచుట్టును గంధ పుష్పములును, మొలకలు (జాజులు) నించిన బంగారుపాలికలను

మొలకలు గల [1] యడుగులేని పాత్రలను, మొలకలు నించిన మూఁకుళ్లను, ధూపముతోఁ గూడిన ధూపపాత్రలను, శంఖరూపములైన పాత్రలను ఆజ్య హోమములకుఁ గావలసిన స్రుక్స్రువములనెడి పాత్రములను, అర్ఘ్యముకొఱకు జలముతో నింపఁబడిన పాత్రములను, లాజలునించిన పాత్రలను, పసుపుఁబూసి సంస్కరింపఁబడిన యక్షతలను నుంచి, వాని నలంకరించెను. మహాతేజుఁడును భగవంతుఁడు నగు వసిష్ఠుఁడు వేదియం దగ్నిని బ్రతిష్ఠించి సమమైన కొలతగల దర్భలను సమంత్రకముగా పఱచి, విధిమంత్రపూర్వకముగా వధూవరులకు అభ్యుదయముకొఱకు ఆ యగ్నియందు హోమముచేసెను. అంత జనకరాజు సర్వాభరణముల నలంకరించుకొనియున్న సీతను తోడ్కొనివచ్చి యగ్నికి ముందట రామున కెదురుగా నిలిపి, కౌసల్యకానందము పెంపు గూర్చుచున్న రామునితో [2]'ఈ సీత నాకూఁతురు. ఈబిడ నీకు ధర్మపత్ని యగును. దీనిని బ్రతిగ్రహింపుము.

1. 'ఛిద్రకుమ్భైః' అను పాఠమునకు ఇది యర్థము. 'చిత్రకుమ్భైః' అను పాఠమునందు నానావర్ణాదులతోఁ గూడిన పాత్రములని యర్థము.

2. దీనికి 'ఇయం సీతా మమ సుతా సహధర్మచరీ తవ। ప్రతీచ్ఛ చైనాం భద్రం తే పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా' అని మూలము. ఇందులకు విశేషార్థము:—సౌందర్యము అభిజాత్యము మొదలైన వానిని బట్టి సీత ప్రతిగ్రహించుటకుఁ దగినది అని చెప్పుచు జనకుఁడు దారవోయుచున్నాఁడు— ఇయం = ఇది; ఈ కనఁబడుచున్నట్టి మితిలేని సౌందర్య సౌకుమార్య లావణ్యాదులు కలిగియున్న యీబిడ-అని సీత సౌందర్యాదులను బ్రత్యక్షముగా నిర్దేశించుచున్నాఁడు. కేవలము ప్రత్యక్షముగా కనబడు సౌందర్యాదులే కాదు, సీత అను పేరునుబట్టి అనుమానముచే తెలియందగు అయోనిజత్వమును సూచించుచున్నాఁడు:—(సీతా) సీతయనఁగా నాఁగటిచాలు. అందుఁ బుట్టినదిగావున సీత యనఁబడినది. దీనిచే అయోనిజత్వము అనుమితమైనది. ఇది మితిలేని సౌందర్యాదులు గలిగినది మాత్రమే కాదు, నాఁగటిచాలున పుట్టుటచేత అయోనిజయు అగును. కాన మిక్కిలి మహనీయురాలు అని భావము. (ఇయం సీతా) ఈ సీతను సిద్ధాశ్రమమున విన్నది మొదలుగా శివధనువును విఱుచుట మొదలైనవానిచేత ఎప్పుడు చూతుమా యని నీకు మిక్కిలి కుతూహలము గలిగించుచున్న యీ సీత. లేక,—మెఱుపు మెఱసినపుడు ఎప్పుడుగాని మెఱుపుయొక్క అవయవమైన కాంతి తెలియునే కాని అవయవి అగు ఆ మెఱుపు తెలియదు. సీతయొక్క రూపును మెఱుపు మెఱసినట్లే కాంతి జ్వలించుటఁజేసి ఆ రూపముయొక్క కాంతిమాత్రముచే కన్నులు మిఱుమిట్లు గొనఁగా అవయవియైన ఆ రూపు తెలియరాదయ్యె. అట్లు తెలియక తొట్రుపడుచున్న రామునికి (ఇయం సీతా) ఇదె సీత-అని తేటపడ చూపుచున్నాఁడు. లేక,—రాముఁడు సీతను విన్నది మొదలుకొని ఎప్పుడు నెడతెగక ఆమెనే మనస్సునందు భావించుకొనుచు నుండుటచే ఆ భావనాప్రకర్షమువలన 'ప్రాసాదే సా పథి పథి చ సా పృష్ఠతః సా పురః సా'-'మేడయందును, ప్రతిమార్గమందును, వెనుకను, ముందటను, అదియే కనఁబడుచున్నది' అన్నట్లు అంతయు సీతామయమై అన్నియెడలను సీతయే కనబడుచుండుటవలన జనకుఁడు తా నియ్యఁబోవు సీత ఇచట నున్నదని రామునకు సవిశేషముగా తెలుపుటకై (ఇయం సీతా) 'ఇదిగో సీత' అన్నాఁడు. 'మీరు కోరినది సౌంద

నీకు శుభం బగుఁ గాత. నీ హస్తమున ఈబిడ హస్తమును గ్రహింపుము. ఇది పతివ్రతయై మహాభాగ్యవంతురాలు నై, నిన్ను నీడవలె ఎప్పుడును అనుసరించి

ర్యము మాత్రమే కాదు: అభిజాత్యము ఉండవలయు' నని రాముఁడు అడుగునో యని చెప్పుచున్నాఁడు—(మమ సుతా) నాకూఁతురు-ఆచారమే ప్రధానముగాఁ గల జనకకులమందుఁ బుట్టిన దానికి ఆభిజాత్యము చెప్పనేల యని భావము. లేక—(మమ సుతా) 'మహతా తపసా రామః' అన్నట్లు నీ వెట్లు దశరథునకు మహాతపస్సుచేతఁ గలిగితివో అట్లే నీకు ఇచ్చుటకై అనేక వ్రతములు ఉపవాసాదులును చేసిన నాకుఁ గలిగిన కన్య యిది యని అర్థము. 'ఈ సుందరి నాకు భోగార్థమై ఉండనీ, ధర్మములు ఆచరించునపుడు మఱియొకతెను తోడుగా నుంచుకొనెదను' అని రాముఁడు తలఁచునోయని చెప్పుచున్నాఁడు-(సహధర్మచరీ తవ) ఇది నీకు భోగముకొఱకే కాక నీతోఁ గూడి ధర్మను లాచరించునదియు-అనఁగా ధర్మపత్నియు-అగుననుట. లేక, —'సమానో ధర్మః సహధర్మః, తం చరతీతి సహధర్మచరీ' అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి నీవు ఏ ధర్మమును ఎట్లు చేయుదువో అద్దానిని అట్లే ఇదియు చేయుచుండెడి. లోకమునందు ఒకరివలె మఱియొకరు ఉండరు; ఇది అట్లు గాక నీవలెనే ఉండుటంజేసి నీకు ఇదియే తగినది. ఇదితప్ప మఱి యేకన్యయు నీకు పత్ని కాఁదగదు అని యర్థము. 'ఇట్లు సౌందర్యము, అభిజాత్యము, ధర్మాచరణశీలత్వము పొందలేనవి కలదిగానున్నను నీ యనుమతి లేక నేను దీనిని పుచ్చుకొనఁజాలను' అనునో యనితలఁచి (ప్రతీచ్ఛ చైనాం) దీనిని ప్రతిగ్రహింపు మన్నాఁడు. రామునికి అవినాభూతయై (ఎప్పుడును ఎడఁబాయనిదై) ఉండునది. కావున ఆమెను రామునికి ప్రదానముసేయుట అనునది ఒప్పదు. కాన జనకుఁడు (ప్రతీచ్ఛ) ప్రతిగ్రహింపుము అనెనేకాని, (దదామి) ఇచ్చుచున్నానని చెప్పఁడయ్యె. 'సీత నాకు ఎప్పుడును తనంతనె సిద్ధించినదై యుండఁగా ఆమెను నాకు క్రొత్తగా ఇచ్చుటకు నీ వెవ్వఁడవు' అని రాముఁడు కోపించునో యని తలఁచి (భద్రం తే) నీకు శుభం బగుత! అని ఉపలాలించుచున్నాఁడు. లేక,—ఎనలేని కన్యాలక్షణములతో నొప్పుచున్న యీబిడను ప్రతిగ్రహించుటచే (భద్రం తే) నీకు సర్వమంగళములు కలుగునని యర్థము. లేక,—అనురూపులైన వధూవరులగు మీయొక్క సంయోగముచే దృష్టిదోషము కలుగునోయని (భద్రం తే) అని మంగళాశాసనము చేయుచున్నాఁడు. నేను అనజ్ఞ ఇయ్యఁగానే రాక్షస గాంధర్వ వివాహములచే పెండ్లాడునో యని తలఁచి (పాణిం గృహ్ణీష్వ) పాణిగ్రహణము సేయుమన్నాఁడు. ప్రణయకలహకాలమందు పాదగ్రహణమ్ము సేయుదువుగాక; ఇప్పుడు పాణిగ్రహణము సేయుమని ఆ దంపతులకూడికవలని శోభాతిశయమును చూడఁగోరి యిట్లు చెప్పినాఁడని తెలియునది. లేక,—సిద్ధాశ్రమమున విన్నది మొదలుకొని రామునకు సీతయందు తృష్ణానురాగము పెరుఁగుచుండుటంజేసి భావనావశమున సీతకుఁ బ్రణయకోపము గల్గినట్లు ఎంచి, రాముం డామెపాదమునే పట్టుకొనునో యని శంకించి (పాణిం గృహ్ణీష్వ) పాణినే పట్టుకొమ్మన్నాఁడనియు గ్రాహ్యము.

అర్థాంతరము:—రాముని అప్రమేయరూపమును, ఎవ్వరికిని గదల్పనురాని శివధనువును విఱిచిన బలసంపత్తిని, మఱియుఁ దక్కిన లక్షణములను బట్టి జనకుండు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు గావున రామునిని విష్ణుదేవునిగాను, సీతను శ్రీదేవినిగాను తెలిసికొని యీ దేవరహస్యమును వెలిపుచ్చుటకు ఇచ్ఛగింపనివాఁ డగుటవలన స్పష్టముగాఁ గాకపోయినను ధ్వనివృత్తిచే సీతారాముల అనాది సంబంధమును సూచించుచున్నాఁడు:—(ఇయం) ఈమె-జగత్సృష్ట్యాది కారణభూతుఁడును సాక్షా

యుండును' అని చెప్పి రాముని హస్తమున నపుడు మంత్రపూతమగు జలమును విడిచెను. అప్పుడు 'మేలుమే' లని దేవతలును ఋషులును గొనియాడిరి. అపుడు

విష్ణుదేవుఁడును అగు నీవు రాముఁడవై అవతరించినట్లే లక్ష్మియును సీతయై యిచట అవతరించి యున్నది చూడు మనుట. మీకు దాంపత్యము నిత్యమే అయినను మీరు మనుష్యులరై పుట్టితిరి గావున మనుష్యధర్మమును అనుసరించిన సీతను పెండ్లాడుము. (సీతా) ఈమె నాఁగటిచాలున పుట్టిన అయోనిజ; నీవు దేవ కార్యార్థము కౌసల్యకుఁ బుట్టినవాఁడవు. ఇట్లు నీవలె పుట్టుకగాని మఱొక ప్రయోజనముగాని లేనిదైనను నిన్ను అనుసరించుటకొఱకే నాఁగటిచాలునఁ దోఁచి మనుష్యత్వమును మాత్రము గయికొని నిన్నే వరించుచు నీతోడి నిత్యదాంపత్యమును సూచించుచున్నది. (మమ సుతా) నాకూఁతురు; మనుష్యత్వమునకుఁ దగినట్టుగా కన్య ఒకరి ఇంటఁబుట్టి ఒక పురుషుని చేపట్టవలసినట్లు తానును నాయింటఁ బుట్టి పెరిఁగినది. కావున నేను కూఁతురుగా భావించి నీకు దానము సేయు చున్నాఁడను. (సహధర్మచరీ తవ) నీవు ఆచరించు జగత్సృష్ట్యాది ధర్మములందుఁ దోడ్పాటై యుండి, తానును ఆచరించునది. (ప్రతీచ్ఛ చైనామ్) నీకు నిత్యపత్నియైనను మనుష్యత్వమును అభినయించుటకై అంగీకరింపుము. (భద్రం తే) నీకు నిత్యసిద్ధయైనదానిని నేను క్రొత్తగా నిచ్చెదనని కోపింపకుము. (పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా) నీ వెప్పుడును వక్షముననే ధరింతువు. ఇప్పటి మనుష్యత్వమునకుఁ దగినట్లు వివాహవిధినిబట్టి పాణినే పట్టుకొనుము.

అర్థాంతరము:—జనకుఁడు తన యుత్కర్షము సూపుచు దానము చేయుచున్నాఁడు— (ఇయం) ఇది వీర్యశుల్క, వీర్యము ఓలిగా ఇచ్చి కొనఁదగినది. శివధనువును విఱిచి దీనిని జయించితిని అని అలఁతిగా తలంపవలదు. నీకు గౌరవింపఁదగినది. (సీతా) నాఁగటిచాలునఁ బుట్టినది కావున నిన్నునుఁ దక్కిన జంతుజాలమును భరించుచున్న భూదేవియొక్క కూఁతురైనది. ఇంత మాత్రకే నీవు ఈబిడను బహుమానింపవలయును. భార్యయైనప్పుడు విశేషించి బహుమానింపఁ దగునని చెప్ప నేల? (సీతా) ఇది అయోనిజ. నీవు కౌసల్యకు పుట్టినవాఁడవు. కావున పుట్టుకయందు నీకును దీనికిని చాల భేదమున్నది. దీనినిబట్టి నీవు ఈబిడయందు మిక్కిలి గౌరవము ఉంపవలయును. (మమ సుతా) నాకూఁతురు - రాజరాజనగు నాచే పెంపఁబడినది. కాఁబట్టి నాయందుండు గౌరవమును నీవు దీనియందు జూపవలయును. లేక,—(మమ సుతా) ఇది బ్రహ్మనిష్ఠుఁడను తపస్వి నగు నాకూఁతురు. దీనియందు గౌరవము చూపనియెడల నాకుఁ గోపమువచ్చును. దానిచే నీకు కీడు గలుగును. (సహధర్మచరీ తవ) ఇది నీకు కేవలభార్య గాదు, ధర్మపత్ని. దీనిని అగ్రపత్నిగా నుంచుకొనవలయును. (భద్రం తే) నేను చెప్పినట్లు చేసితివేని నీకు శుభం బగును.

అర్థాంతరము:—జనకుఁడు వినయానుసంధానముతో దానము చేయుచున్నాఁడు— (ఇయం) ఈబిడ, నీవు శివధనువును అవలీలగా విఱిచిన మహాపరాక్రమనిధివి. ఇది నీపరాక్రమమునకు ఈడు జోడు గానిదైనను కరుణించి కైకొనవలయు. (సీతా) నాఁగటిచాలునఁ బుట్టినది, తల్లి లేనిది. తల్లిలేనిబిడ్డను లోకు లెక్కువగా ప్రేమింతురు గదా! కావున నీవును దీనియందు మిక్కిలి ప్రేమ చూపవలయును. (మమ సుతా) నాకూఁతురు- నేను బ్రహ్మనిష్ఠుఁడను గావున నావలన పెంపుడు సౌఖ్యమును దీనికి అంతగాఁ గలుగదు. నేను బ్రహ్మనిష్ఠయందే యుండుటవలన నీవు దీనిని ఉపేక్షించినను నేను విచారించుట గలుగదు. కాఁబట్టి అట్లు చేయక దీనిని దృఢముగా ప్రేమింపుమని యిప్పుడే చెప్పెదను. (సహధర్మచరీ తవ) నీకు ధర్మపత్ని - నీవు ధర్మపత్నిగా గ్రహించినను జాలును. కర్మ

దేవదుందుభులు మ్రోఁగె. పూవులసోనలు మిక్కిలి కురిసె. ఇట్లు మంత్రజలపూర్వకముగా సీతను దారవోసి జనకుఁడు సంతోషమునఁ దెప్పలఁ దేలుచు లక్ష్మణునిఁ జూచి [1] 'లక్ష్మణా! రమ్ము. నీకు మంగళ మగుఁగాక. నేను ఊర్మిళను

తులమగు మాకు అంతే కావలయును. (ప్రతీచ్ఛ చైనామ్) వరులు చాల గౌరవము కలిగిన కన్నెను దాని తలిదండ్రులను ప్రార్థించి తామై పుచ్చుకొనుటకు త్వరపడుదురు. ఇట్టి కన్నెనో తల్లిదండ్రులు తామే కొంత ప్రార్థించి వరులకు ఇయ్యవలసియున్నది. కాఁబట్టి, నేనే యిచ్చెదను. ప్రతిగ్రహింపుము. (భద్రం తే) మాయందు ప్రేమయుంచుటవలన నీకు ఇట్టి శుభంబులు గలుగును.

తనిశ్లోకి:—(ఇయం) రూపసౌందర్యాదులందు నేనే అధికుఁడ నని ఊరకుండకుము. నీవలెనే రూప సౌందర్యాదులు గల ఈ సీతను జూడుము. (సీతా) నాఁగటిచాలునఁబుట్టినది. బంగారుతీఁగ భూమియందే పుట్టును; సీతయు బంగారు తీఁగవంటిదే కాన భూమియందుఁ బుట్టినది. దీనిచే అయోనిజయు అయినది. (మమ సుతా) జనకకులమునఁ బుట్టుటచే ఆభిజాత్యమును జెప్ప నక్కఱ లేదు. (సహధర్మచరీ తవ) నీ వాచరించు ధర్మములను ప్రవర్తింపఁ జేయునది. (ప్రతీచ్ఛ) అత్యాదరముతో ప్రతిగ్రహింపుము. (పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా) ప్రణయాపరాధమునందు పాణిచే పాదగ్రహణము కలుగనీ, ఇపుడు పాణిగ్రహణము చేయుము. లేక, నీవు శివధనువును విఱువఁదగినంతటి హస్తంబు గలవాఁడవు. సీతహస్తము అతిమృదులము. కావున మెలపుతో బట్టుకొను మనుట. (భద్రం తే) ఒండొరుల పాణులను బట్టుకొనియున్న వధూవరు లిరువురకును మంగళాశాసనము.

ఇందే అర్థాంతరము:—(ఇయం) ఇది నిన్ను ఎడఁబాయ కుండునప్పుడు మాత్రమే తాను ఉండునట్టిది యగును. నిన్నెడబాసిననో తాను ఉండియు లేనట్టిదానివలె నుండునది. 'ఆర్తార్తే ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినా కృశా। మృతే మ్రియేత యా నారీ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతా।' 'భర్త దుఃఖింపఁగా దుఃఖించునదియు, సంతసింపఁగా సంతసించునదియు, దేశాంతరముపోఁగా మలినాంగియై కృశించునదియు, మరణింపఁగా మరణించునదియు అగు స్త్రీ పతివ్రత' అనునట్లు సాధారణముగా పతివ్రతయైన స్త్రీ భర్తను బాసినప్పుడు తాను ఉనికిలేనిదే యగుచుండఁగా పతివ్రతలందు ఉత్తమురాలును, అత్యంత విలక్షణయు నగు ఈబిడ నిన్ను యెడఁబాసినయెడ సత్తానాశము గలది(ఉనికి లేకుండునది) యే అగునని చెప్పవలెనా. (ఇయం) ఇది-నీ కాత్మయు శరీరమును ఛాయయు అయినది. కావున ఇది నిర్దోషయే. ఒకవేళ దోషము ఉండెనా, అది నీదే గదా. ఒకరికి తన యాత్మదోషముగాని తన శరీరదోషము కాని తన ఛాయాదోషము గాని తనదేకదా. కావున నీ వెట్లో ఇదియును అట్లె దోషములేనిది. (సీతా) నాఁగటి చాలున - అనఁగా భూమిని - బుట్టినది. 'మాతర మంగనాః' 'స్త్రీలు గుణంబులను దల్లిం బోలుదురు' అనునట్లు భూదేవి కూఁతురు గాన భూమివలెనే క్షమాది గుణములు గలది. (ఏనాం) అనేక వ్రత నియమములచే నాకుఁ బుట్టినది. (భద్రం తే) నా వ్రత నియమాదులచేత పుట్టినందులకు సాఫల్యము నీదియే. భోగ్యవస్తువుయొక్క గుణసమృద్ధి భోక్తయేకదా మిక్కిలి అనుభవించును. (పాణిం గృహ్ణీష్వ పాణినా) సీత ముగ్ధ. తాను చేయి చాఁచి నీచేతిని బట్టుకొన నేరదు. కాన నీవే పట్టుకొనుము.

1. పెద్దవాఁడగు భరతుఁ డుండంగా పిన్నయగు లక్ష్మణునికి ముందు వివాహము చేయుట దూష్య మని తలఁపరాదు. 'పితృవ్యపుత్రే సాపత్నే పరనారీసుతేషు వా। వివాహ దాన యజ్ఞాదౌ

నీ కియ్య నిశ్చయించితిని. నీవు ఆబిడను పరిగ్రహించి పాణిగ్రహణము సేయుము. జాగు సేయవలదు' అనియె. ఇట్లతఁడు లక్ష్మణునకుఁ జెప్పి, భరతుం జూచి 'రఘునందనా ! నీ హస్తముచేత మాండవిపాణిని గ్రహింపుమా' యనియె. ఆ ధర్మాత్ముఁడు శత్రుఘ్నుని సైతము చూచి 'మహాబాహూ ! నీవు నీ హస్తముచేత శ్రుతకీర్తిని బాణిగ్రహణము సేయుము. మీ రందఱును తిన్ననివారు. మీ కందఱికిని సచ్చరిత్రమే వ్రతము. ఇట్టి మీకే మా కన్యలు పత్నులు కాఁ దగుదురు. కావున, కాకుత్స్థతిలకులారా ! మీరందఱును [1] పత్నులంగూడి మా కన్నులు చల్లఁ జేయుడు. కాలవిలంబము వలదు' అనియె. ఆ రాజకుమారులు జనకుని వాక్యమును విని వసిష్ఠుని యనుమతిని గొని, వారు నలువురును రాజపుత్రికలు నలువురి హస్తములను తమహస్తములచే స్పృశించిరి. అప్పుడు మహాత్ములగు రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు తమ తమ భార్యలతోడ [2] అగ్నిహోత్రమునకును వేదికిని జనక మహారాజునకును ఋషులకును బ్రదక్షిణము సేసి శాస్త్రోక్త ప్రకారమునను గల్పసూత్రానుసారముగాను వేఱువేఱ వివాహకర్మమును గావించిరి. కాకుత్స్థకుల తిలకులగు రామాదులు తమ లలనామణుల సుందరహస్తములను బట్టుకొనఁగానే మిక్కిలి యొప్పిదమైన గొప్ప పువ్వులవాన యాకాశమునుండి బోరన గురిసె. దేవదుందుభులు మొరసె. గీతములును వాద్యములును సెలఁగె. అప్సరసలు గుమిగూడి యాడిరి గంధర్వులు మధురముగాఁ బాడిరి. రామలక్ష్మణులు రఘుకులతిలకులు గాన, వారి వివాహమునం దిట్టి వింతలు చూపట్టినవి. ఇట్టి నృత్త గీత వాద్య ధ్వనులచే నలుగడలు ప్రతిధ్వనులు గలుగుచుండఁగా మిక్కిలి తేజస్సున రాజిల్లుచున్న యా రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు మూఁడుమాఱులు తమతమ యగ్నిహోత్రములకుఁ బ్రదక్షిణము సేసి భార్యలను బెండ్లాడిరి. అంత నా రఘునందనులు తమతమ పత్నులతోడ విడిదిపట్టునకుం బోయిరి. దశరథుఁడును భార్యలతోఁగూడి సొంపారుచున్న కొడుకులను గన్నులారఁ జూచుచు, వారివెంట ఋషులను బంధువులను గూడి పోయెను

ఇది డెబ్బదిమూఁడవ సర్గము

పరివేదో న దూషణమ్' అన్నట్లు పెద్దవానికి ముందు పెండ్లి చేయవలయునను విధి సహోదరులకే కాని సవతి బిడ్డలకు లేదు.

1. 'పత్నులంగూడి' అనుటచే దారవోసియైనదని ఊహించునది. జనకుఁడు జ్యేష్ఠుఁడుగాన మాండవీ శ్రుతకీర్తులంబట్టి అనుజ్ఞమాత్రమే చేసెను. వారని దారవోసినవాఁడు కుశధ్వజుఁడే.

2. మొట్టమొదట వసిష్ఠుఁడు హోమము చేయుట రామాదుల యభ్యుదయమునుగుఱించి యని తెలియునది. పిదప అగ్నిని ప్రతిష్ఠించి వివాహహోమమును రామాదులు చేసిరి. పాణిగ్రహణమైనపిదప ఆ యగ్నికిని బ్రాహ్మణులకును దాతయగు జనకునికిని రామాదులు ప్రదక్షిణములు సేసి

డెబ్బదినాల్గవ సర్గము

పరశురామ దర్శనము

అంత నా రాత్రి గడవఁగానే విశ్వామిత్రమహాముని జనకమహారాజును దశరథభూనాథునిని వీడుకొని (రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులను సీతోర్మిళా మాండవీ శ్రుతకీర్తులనను ఆశీర్వదించి) ఉత్తరమునఁ దాను వసించియుండు హిమవంతమునకుఁ బోయెను. అమ్ముని పోయినపిమ్మట దశరథుఁడును మిథిలాధినాథుఁడగు జనకుని వీడుకొని వేగముగాఁ దన పురమునకుఁ బోయెను. అతఁడు పోవుచుండఁగా కొంత దూరము పంపివచ్చుటకు జనకుఁ డాతని వెంబడించెను. పిదప నా విదేహ రాజు కూఁతులకు అరణము మిక్కిలి యిచ్చువాఁడై అనేకలక్షలు గోవులను, పెక్కు లక్షలు మేలి కంబళములును, శ్రేష్ఠములైన పట్టువస్త్రములును, మంచిరూపుగలిగి చక్కఁగా నలంకరింపఁబడియున్న రథ గజ తురగ పదాతులును, మిక్కిలి మేలైన దాస దాసీ జనంబులును వారికి నొసఁగెను. మఱియు నా మహీపతి మిక్కిలి సంతుష్టుఁడై పెక్కులక్షల వెండిబంగారు నాణెములను ముత్తెములను బవడములను కన్యాధనముగా నిచ్చె. ఇట్లు అపారధనము నిచ్చి రాజుచేత సెలవు పుచ్చుకొని యా మిథిలాధీశుఁడు నిజస్థానమగు మిథిలను బ్రవేశించెను. అయోధ్యాధిపతియగు దశరథుఁడు చతురంగ బలములును పరిజనములును గొలువ మహాత్ములగు కొడుకులను గూడి ఋషుల నందఱిని బురస్కరించుకొని తన పురమునకుఁ బోయెను. అట్లా రాజు ఋషిగణమును గూడి కొడుకులతోడఁ బోవుచుండఁగా నతనదిక్కైయాకాశమునఁ బక్షులు అశుభమును సూచించుచు ఘోరముగాఁ గూసినవి. భూమియందో మృగము లతనికిఁ బ్రదక్షిణముగాఁ బోయి శుభము సూచించినవి. ఆ శకునములను జూచి రాజు వసిష్ఠునితో 'క్రూరములగు పక్షులు భయంకరముగాఁ గూయుచున్నవి. మృగములు ప్రదక్షిణముగా నడుచుచున్నవి. అశుభశకునములును శుభశకునములును గానిపించుచున్నవి. ఇది యేమో తెలియుక నాహృదయము మిక్కిలి తత్తఱపడుచున్నది. శుభమో అశుభమో యని నిర్ణయింపలేక నా మనస్సునకు మిక్కిలి దుఃఖమగుచున్నది. తెలియఁజెప్పు' మనఁగా నవ్వాక్యము విని యమ్మహర్షి తీయని పలుకుల 'రాజా! దీని కేమిఫలము గలుగునో చెప్పెద వినుము. మనకు ఘోరముగాఁ గలుగనున్న భయమును ఆకాశమందు పక్షులకూఁతలు సూచించుచున్నవి. ఈ భూమియందలి మృగములు ఆ భయము ఉపశమిల్లు నని సూచించుచున్నవి. కాఁబట్టి యీ తాపమును విడువు' మనియె. అచ్చట వా రిట్లు మాటాడుకొనుచుండఁగా, వాయువు భూమియెల్ల గడగడ వడఁకునట్లు మంచి మ్రాఁకులను బడఁగూలుచుచు బిట్టుగా వీచెను. సూర్యుని చీఁకట్లు గ్రమ్మె. దిక్కులన్నియుఁ దెలియ వయ్యె. దుమ్ము క్రమ్ముకొనఁగా ఆ సైన్యమంతయు సొమ్మ

పిమ్మట స్వకల్పానుసారముగా ఒక్కొక్కరు వేఱువేఱ అగ్నిని ప్రతిష్ఠించి వివాహహోమము చేసిరి, పిమ్మట లాజహోమము చేయుచు, తప్పక యగ్నులకు ముమ్మాఱు ప్రదక్షిణము నేసిరి.

స్లినట్లుండెను. అప్పు డయ్యెడ వసిష్ఠుఁడును, తక్కిన మహర్షులును, దశరథుఁడును, అతని కుమారులు మాత్రమే తెలివిగలిగియుండిరి. తక్కినవారందఱును ఎఱుకదప్పి యుండిరి. ఆ చిమ్మచీఁకటి భయంకరముగాఁ గ్రమ్ముకొనఁగా నవు డా సేన బూడిదచే కప్పఁబడిన ట్లుండెను. అప్పు డది అతిభయంకరుఁడై జడలగుంపు దాల్చి వచ్చు పరశురాముని జూచె. అతఁడు భృగువంశజాతుఁడు; జమదగ్ని కుమారుఁడు; రాజరాజులనేని మర్దించి మించినవాఁడు. అతఁడు కైలాస పర్వతమువలె నెదిరింపరాని దిట్టయై, కాలాగ్నివలె సహింపరాని ప్రతాపము గలిగి, మిగుల కాంతులచే వెలుంగుచుండును. కావుననే పామరజనులకు నతఁడు దేఱిచూడ రాకుండును. ఆ మహాత్ముఁడు మూఁపున గొడ్డలి నిడుకొని, మెఱపుల గుంపువలె తన తేజంపు మెఱుఁగులు నలుగడలఁ బ్రసరింపఁగా, విల్లును మేటిబాణమును బట్టుకొని, త్రిపురంబులను గూల్చిన శివుఁడో యనఁ జూపట్టెను. జప హోమంబులను ఎడతెగక చేయుచుండు మహాత్ములగు వసిష్ఠాది బ్రాహ్మణు లందఱును, అతిభయంకరుఁడై యగ్నివలె జ్వలించుచున్న యాతనిని జూచి, అందఱు నొక టిగాఁ గూడి యొకరితో నొకరు 'ఈ పరశురాముఁడు తనతండ్రిని జంపినారని క్షత్రియులందు మిందు గోపించియుండును. మరల నిప్పుడు క్షత్రజాతిని చంపఁడే కదా! ఏలన, మునుపే క్షత్రియులను జంపి కోపమును తాపమును దీఱియున్న వాఁడు. కావున మఱల వారిని జంపఁ గోరఁడే కదా' యని గుసగుస లాడుకొనిరి. వా రిట్లు మాటలాడుకొని యర్ఘ్యమును గొని భయంకరుఁడై కానఁబడుచున్న యా పరశురాముని 'రామా ! రామా !' అని యింపార తీయని పలుకులఁ బిలిచి పూజింపఁగా వాఁడిమగఁడగు నా జమదగ్నిరాముఁ డా ఋషులు చేసిన పూజలను గయికొని దశరథరాముని జూచి యిట్లనియె.

ఇది డెబ్బదినాలుగవ సర్గము

—⁂—

డెబ్బదియైదవ సర్గము

పరశురాముఁడు రాముని ధిక్కరించుట

'దశరథరామా ! రామా! ఆశ్చర్యకరమై నీ వీర్యము లోకములన్నిటను వినఁబడుచున్నది. శివునివిల్లు విఱుచుట, తాటకను జంపుట మొదలైన నీ కృత్యములను అన్నింటిని వింటిని. శివుని విల్లెక్కడ! నీవెక్కడ! అట్టి ధనువును నీవు విఱుచుట మిక్కిలి యాశ్చర్యము. మఱియు దానిని ఇట్టి దట్టి దని తలంపనుగూడ శక్యము గాకున్నది. దానిని విని, నేను మేలైన మఱియొక ధనువును గొనివచ్చినాఁడను. అతిభయంకరమైన యా మహాధను విదియే. ఇది మాతండ్రియగు జమదగ్ని నా కిచ్చెను. దీనియందు బాణమును దొడిగి ఏదీ ! నీబలమును జూపుము. ఈ వింటిని మోపెట్టితివేని నీబల మిట్టిదని నేను దెలిసికొందును. అప్పుడు నీవీర్యము మెచ్చుకొనఁదగినది యగును. అట్టి వీర్యముగల నీకు ద్వంద్వయుద్ధము నిచ్చుచున్నా'ననెను.

అతనిమాటలు విని యపుడు దశరథుఁడు దుఃఖంబున మొగము వెలవెలఁబాఱ దీనుఁడై చేతులు మోడ్చి యతనితో "నీవు క్షత్రియులయందు ముందు గలిగి యుండిన రోషమును విడిచి మిక్కిలి శాంతుఁడవైతివి; మఱియును బ్రాహ్మణుఁడవు; బ్రాహ్మణులకు శాంతియే కదా స్వరూపము. అందును మహాకీర్తిమంతుఁడవు; కావున సహజమగు శాంతిని విడిచి ఆ కీర్తిని జెఱుపుకొనరాదు. నీ వన్నిటను ఆరితేఱిన పెద్దవు. నాకొడుకులు బాలురు. కావున వీరలయెడ రోష ముడిగి అభయము నొసంగఁదగును. ఎప్పుడును వేదాధ్యయనము మొదలగు వ్రతము లాచరించుచుండు భార్గవుల వంశమునఁ బుట్టితివి. ఇంద్రునియొద్దఁ బ్రతిజ్ఞ సేసికొని శస్త్రమును విడిచితివి. ఇట్టివాఁడవు గావున నే నీవు ధర్మపరుండవై కాశ్యపునికి భూమియంతయు దానముసేసి వనమునకుఁ బోయి మహేంద్రపర్వతమునందు వాసము చేయుచున్నాఁడవు. మరలను వచ్చితివిగా! ఎందులకు? మమ్మందఱిని నాశము సేయుటకే మరల వచ్చితివి. 'మిమ్ముగాదు. రాముని ఒక్కనినే నాశముసేసెద' ననకుము. రాముని ఒక్కనిని జంపితివేని మేమందఱమును బ్రదుకము సుమీ" అనియె. దశరథుఁ డిట్లు చెప్పుచుండఁగా జామదగ్న్యుఁడు తన ప్రతాపము పెంపున ఆతని మాటలను బాటింపక పీటఁబుచ్చి రామునిదిక్కు మొగమై "దేవనిర్మితములై లోకమందెల్లఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచిన మేటి ధనువులు రెండు. అవి మిక్కిలి దృఢములై మంచి సారము గలిగి విండ్లలోపల ముఖ్యములై యొప్పును. వానిని విశ్వకర్మ మిక్కిలి ప్రయత్నపడి చక్కఁగా నిర్మించెను. ఆ రెండు విండ్లలో ఒకదానిని త్రిపురాసురులతోఁ యుద్ధము సేయఁగోరిన శివునికి దేవత లొసఁగిరి. అది యప్పుడు త్రిపురాసురులను జంపినది. దానినే నీవు విఱిచితివి. (నా చేతనున్న యీ ధనువు రెండవది దీనిని దేవతలు విష్ణువున కొసఁగిరి.) రామా! మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించుచున్న యీ ధనువు విష్ణుదేవునిది. ఇదియును శివునివింటికి నున్నంతటిసారము గలది. 'శివునివింటివంటిదే యిది యైనయెడల దానివలెనే యిదియును నాకు ఒకసరకా' యనవలదు. ఆ శివునివిల్లు వికలమై యుండఁగా నీవు విఱిచితివి. లేకున్న దానిని విఱువఁజాలవు. దాని వైకల్యమునకు గారణము వినుము. శివుఁడు త్రిపురములను దహించిన పిదప, దేవతలు [1] శివునియు విష్ణునియు బలాబలములు తెలియఁగోరి అందఱును బ్రహ్మను జూచి 'శివ కేశవులలో బలవంతుఁ డెవఁ'డని యడిగిరి. బ్రహ్మయో సత్యవంతులలోనెల్ల శ్రేష్ఠుఁడు. శివ కేశ

---

1. దేవతలు బ్రహ్మను జూచి 'మున్ను వరాహాది రూపముల చేత భూమి నుద్ధరించుట మొదలగు కార్యములు విష్ణుఁడు చేయుటనుబట్టి అతఁడే అధికుఁడని నీవు పొగడఁగా మేము వింటిమి. ఇప్పుడు శివుఁడు విష్ణుని కేవలము ఒక సాధనముగాఁ జేసికొని తానే ముఖ్యుఁడై త్రిపురములను దహించుటను జూడఁగా శివుఁడే అధికుఁడని మాకు తోఁచుచున్నది. కాఁబట్టి ఈ యిద్దఱిలో అధికుఁ డెవఁడు' అని యడిగిరని తెలియనగు.

వుల యెక్కువ తక్కువలనుగుఱించి యా దేవుఁడు చెప్పిన యుపదేశములు సత్యము లుగా దేవతలు నమ్మినను కన్నులారఁ జూడకగాని వారి మనస్సునకు సమాధానము కలుగదయ్యె. కాన యా దేవుఁడు వారి యభిప్రాయమును దెలిసికొని శివ కేశవులకు [1]విరోధముఁ గలిగించెను. పగ కలుగఁగానే శివుఁడును విష్ణువును ఒకరినొకరు గెలువఁ గోరి లోకులకెల్ల దిగులుచేగగురుపొడుచున ట్లతిభయంకరముగా యుద్ధము సేసిరి. అప్పుడు విష్ణుదేవుఁడు హుంకారము సేయఁగా భయంకరమైన శక్తి గలద య్యును శివుని విల్లు [2] జడనుపడి తూలినదయ్యె. మహాదేవుఁడగు త్రిలోచనుఁడును స్తంభితుఁ డయ్యె. అప్పుడు దేవతలును ఋషిసంఘములను చారణులను గూడికొని వచ్చి యుద్ధము వలదని ప్రార్థింపఁగా వారిద్దఱును శాంతిఁ బొందిరి. అప్పుడు దేవతలును ఋషులును విష్ణుదేవుని పరాక్రమమువలన శివుని ధనువు జడనుపడి తూలుటఁ జూచి విష్ణుండే యధికుఁడని తలఁచిరి. శివుఁడు మహాయశుఁడు. అట్టి దేవుఁ డిట్టి తక్కువపాటు గలుగఁగా కోపము నొంది యా ధనువును బాణముతోఁ గూడ విదేహదేశము నేలు [3] దేవరాతుఁ డను రాజర్షి చేతికి నిచ్చెను. శత్రువుల

---

1. బ్రహ్మ విష్ణుఁతో త్రిపురజయమందు శివుఁడు విలుకాఁడు తానే యగుటవలన తానే ఆ జయమునకు ముఖ్యుఁడనియు నీవు సాధనము మాత్ర మగుటచేత అముఖ్యుఁడనియు నాకు చెప్పె నని చెప్పి ఆ శివునికి శివునియందు విరోధమును, శివుఁతో, విష్ణువు నీ బాణముకొనయందు తానుండు టచే తానే త్రిపురములను గాల్చె ననియు నీవు గాదనియు నాతోఁ జెప్పెనని చెప్పి ఆ శివునకు విష్ణువునందు విరోధమును బుట్టించె నని గ్రాహ్యము.

2. ‘దక్షయజ్ఞవధే పూర్వం ధను రాయమ్య వీర్యవాన్’ మందు దక్షయజ్ఞ ధ్వంసమున వీర్యవంతుఁడగు శివుఁడు ధనుస్సును సారించి అనుటచేతను, దక్షయజ్ఞముకడపట శివుఁ డా ధనువును దేవతల కిచ్చె ననుటచేతను, శివకేశవులకు విరోధము దక్షయజ్ఞ సమయముననే కలిగెనని తెలియునది. ఆ యజ్ఞముకడపటనే ఆ ధనువు జడనుపడిన దనియు ఊహ్యము.

3. దక్షయజ్ఞాంతమందు శివుఁడు ధనుస్సును దేవతల కిచ్చెనని పూర్వము చెప్పఁబడినది. శివుఁడు ధనువును దేవరాతునిచేతఁ బెట్టినాఁడని యిపుడు చెప్పఁబడినది. విశ్వామిత్రాశ్రమమందలి మునులు ‘దేవతలు జనకునికి యద్ధమం డిచ్చి’రని చెప్పిరి. సీత అనసూయతో ‘వరుణుఁడు ఆ ధనుస్సును జనకునికి ఇచ్చె’ నని చెప్పెను. ఇవన్నియు పరస్పర విరుద్ధములుగా నున్నవి. వీనికి సంగతి యె ట్లనఁగా:—దక్ష యజ్ఞాంతమందు శివుఁడు కోపముతో ఆ వింటిని దేవతలకు ఇచ్చివేయఁ బూనఁగా ఆ కోపమును జూచి దేవతలు దగ్గఱకుఁ బోయి ఆ వింటిని దీసికొనుటకు భయపడి దానిని తమకుఁగా దేవరాతుని కిమ్మని ప్రార్థింపఁగా శివుఁడు దానిని దేవరాతునిచేతఁ బెట్టెను. కావుననే శివుఁడు దానిని దేవతల కిచ్చెననుటయు దేవరాతుని కిచ్చెననుటయు రెండును పొసఁగియున్నవి. శివుఁడు దేవరా తునిచేతఁబెట్టె ననుటచేత అతనికి దేవతలు వింటిని సొంతముగాఁ గాక యిల్లడగా నిప్పించిరని తెలియునది. పిదప జనకుఁడు యజ్ఞముచేత దేవతలను దృప్తిఁబొందించి యిల్లడగా నున్న యా విల్లును సొంతముగాఁ దనకిచ్చునట్లు ప్రార్థింపఁగా వారు దానిని అతనికి సొంతముగా నిచ్చివైచిరి. కావున దేవతలు దానిని జనకునికి ఇచ్చిరనుట యొప్పుచున్నది. మఱి యా దేవతలు ఆ వింటిని వరుణుని

పురంబులను జెండాడునదై నా చేతనున్న యీ విష్ణుధనుస్సును ఆ దేవుఁడు భార్గవుఁడైన ఋచీకునకు 'నీయొద్ద నుంచుకొనియుండు' మని ఇల్లడగా నిచ్చెను. మహాతేజస్కుఁడైన యా ఋచీకుఁడు కార్యములం దెదురులేనివాఁడగు తన కుమారునికి జమదగ్నికి ఆ దివ్య ధనువు నిచ్చెను. మహాత్ముఁడైన యా జమదగ్నియె మా తండ్రి. ఆ వింటి నిల్లడగాఁ గలిగియుండియు నాతండ్రి ఆయుధమును విడిచి తపము సలుపుచుండెను. కావున నతఁడు తపోబలకలితుఁడై యుండినను గార్తవీర్యార్జునుఁ డాతనియెడఁ దామసబుద్ధి గలిగి చంపెను. ఇట్టిది మఱి మెచ్చటను గలుగునా? ఇది యెంత క్రూరము! దీనిని వినఁగా నేను గడురోషావేశము నొంది క్షత్రియజాతిని జంపఁదొడఁగి యది పుట్టఁగా పుట్టఁగా మఱిమఱి పెక్కుమాఱులు నిర్మూలముగాఁ ద్రుంచుచు నది యేలు భూవలయము నంతయు స్వవశము చేసికొని యాగముచేసి యాగము కడపటఁ బుణ్యకర్ముఁడును మహాత్ముఁడు నగు కాశ్యపునికి దానిని దక్షిణగా నొసఁగి మహేంద్రపర్వతమున వాసముచేయుచుఁ దపముసలుపుచుఁ దపోబలమును గలవాఁడ నయితిని. (దేవతాసేవితమగు నా పర్వతమున మిక్కిలి సుఖముగాఁ దపము సేయుచు నున్నవాఁడను. అయిన నివు డిచటికి రాకకుఁ గారణ మేమనఁగా మహాబలుండవగు నీవు నీ పటువీర్యమున) విల్లు విఱుచుట విన్నాఁడను! కావుననే వేగముగా వచ్చితిని. రామా! తండ్రి తాతల వరుసనుండి క్రమముగా నాకు వచ్చిన యీ విష్ణుని వెను విల్లిది. నీవు క్షత్రియుఁడవు. బ్రాహ్మణునివలె నాచేతఁ గాదని చెప్పక క్షత్రధర్మమును ముందిడుకొని శివధనువువలె శిథిలముగాక సారము గలిగియున్న ఈ మేటి ధనువును బట్టుము. పరపురంబుల గెలుచు నీ బలువింటియందు నీవు దంట వయితేని, బాణంబు దొడుగుమా చూతము. అంత మెచ్చి నీతో ద్వంద్వయుద్ధమును జేసెద" ననియె.

ఇది డెబ్బదియైదవ సర్గము

డెబ్బదియాఱవ సర్గము

పరశురామగర్వభంగము

దశరథరాముఁ డపుడు పరశురాముఁడు చెప్పిన వాక్యము వినియుఁ దండ్రి దగ్గఱ నుండుటవలన, నితనియందలి గౌరవమునుబట్టి బిగ్గఱగాఁ బలుకక కొంత యెలుఁగు కొలఁదిపఱిచి పరశురామునితో 'భార్గవరామా! తండ్రిఋణము దీర్చుకొనఁ బూని నీవు గావించిన కృత్యము లెల్ల వింటిని. శూరునకు వైరము దీర్చుకొన వలసినదియె కదా! కావున నందులకు నీవు చేసినది ఒప్పుకొనెదను గాని, నీవు నన్ను

చేతులార జనకునికి ఇచ్చుటచే సీత అంసూయుతో వరుణుఁడు దానిని జనకుని కిచ్చెనని చెప్పిన మాటయు ఉపపన్న మగుచున్నది. కాఁబట్టి సర్వమును సమంజసమే యని తెలియునది.

వీర్యహీనునిగాను కావుననే క్షత్త్రధర్మముచొప్పున నీ వింటిని బట్టుట కశక్తునిగాను దలఁచి యవమానించుచున్నాఁడవు. ఇది యొప్పదు జుమీ. పరులు క్రిందుపఱుచుట కోరువని నా తేజస్సును, పగవారిని గ్రిందుపఱుచు నా పరాక్రమమును ఇదె చూడు' మని చెప్పి కోపంబు దీపింప నా భార్గవునిచేతినుండి ధనువును బాణమును (విష్ణుని యవతారముగుటఁ జేసి యతనియం[1] దుండు వైష్ణవకళను) పరాక్రమము మెఱసి చులుకఁగాఁ దీసికొనెను. ఆ వింటియందు బాణము దొడిగి యెక్కుపెట్టి జమదగ్నిరాముని జూచి యేచిన కినుకతో 'పరశురామా! నీవు బ్రాహ్మణుఁడవగుటచేతను [2] విశ్వామిత్త్రునియెడ నాకుఁ గల స్నేహముచేతను పూజ్యుఁడవైతివి. కావున నేను నీ ప్రాణములను బుచ్చుకొనుట కీ బాణమును వైవఁజాలకున్నాఁడను. ఓయీ! నీ ఈ పాదముల గమనశక్తినైనను, నీవు తపోబలముచే నార్జించిన ఎనలేని [3] లోకములనైనను ఈ రెంటిలో నీవు దేనిని గోరుదువో దానిని గొట్టెదను. ఈ బాణము దివ్యమైనది; మఱియు విష్ణుదేవతాకమైనది. కావున శత్త్రువుల పురముల జయించునది. ఇది ఇట్టిది గావున నీ బలమును దూలింపక గుఱి తప్పి నేల వ్యర్థముగాఁ బడదు గదా' యనియె. అయ్యెడ ఋషులును దేవతలును గంధర్వులును అప్సరసలును సిద్ధ చారణ కిన్నరులును యక్ష రాక్షసులును ఉరగులును గుంపులుగొని బ్రహ్మదేవునిఁ బురస్కరించుకొన్నవారై విష్ణుని మేటి యాయుధమైన యా ధనువును గేలంబట్టి గ్రాలుచున్న రామునిని, మహాశ్చర్యమైన యతని కృత్యమును జూచుటకు వచ్చిరి. రాముఁ డా మేటి వింటిని దాల్పఁగానే లోకమంతయు మ్రానుపడి మిన్నక నిలిచె. జామదగ్న్యుఁడు (దనయందలి విష్ణుతేజంబు దూలఁగా) వీర్యము మాలి రామునిఁ జూచె. ఇట్లు రాముని తేజంబునఁ దన వీర్యంబు దూలఁగా జామదగ్న్యుఁడు జడనుపడినవాఁడై జలజదళాక్షుండగు రామునిఁ జూచి యల్లనల్లన నిట్లనియె. "కాకుత్స్థతిలకా! తొల్లి యీ భూమినంతయు నేను గాశ్యపున కిచ్చినపుడు, అతఁడు 'నా దేశమైన ఈ భూమియందు నీవు వసింపరా' దనియె. కాశ్యపునికి భూమి నంతయు సొమ్ముగావించితిని. అతని నేలయందు వసింపననియుఁ బ్రతినవట్టితిని. కాఁబట్టి నేను గురుఁడగు కాశ్యపుఁడు చెప్పినట్లు సేయువాఁడనై రాత్త్రుల నీ భూమియందు వసిం

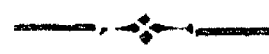
1. 'ఇత్యుక్త్వా దేవి! వైష్ణవ్యా శక్త్యా తద్గతయా సహ । జగ్రాహ వైష్ణవం చాపం వినయేన చ లీలయా' అని పాద్మపురాణమునఁ జెప్పఁబడినది.

2. విశ్వామిత్త్రుని యప్పచెల్లెలు ఋచీకునిభార్య. ఋచీకుఁ డామెయందు జమదగ్నిని గనెను. జమదగ్ని పరశురామునిఁ గాంచెను. ఇట్లు పరశురాముఁడు విశ్వామిత్త్రునితో బంధుత్వము గలిగి యుండుటంబట్టి అతనిని రాముఁడు చంపనొల్లఁడయ్యె నని తెలియునది.

3. లోకములను అనఁగా లోకముల ప్రాప్తిని అనుట. లేక దానికి మూలమైన పుణ్యకర్మములను అనియుం గ్రాహ్యము.

చుటలేదు. కాఁబట్టి, వీరాగ్రణీ! నా యీ గమనశక్తిని నీవు గొట్టరాదు. ఏలన నే నిందు నిలువక మనోవేగమున మహేంద్ర పర్వతమునకుఁ బోఁగలవాఁడను. నేను తపము సేసి యప్రతిమములైన లోకంబులను సంపాదించితిని. నీ మేటి బాణమున [1] వానిని గొట్టుము. కాల విలంబము వలదు. నేను వేగ పోవలయు. ఈ ధనువును పట్టుటం జేసి నీవు నిర్వికారుఁడై శత్రునిరసనశీలుఁడగు పురుషోత్తముఁడవును దేవదేవుఁడవును అగుదు వని యెఱుంగుదు. పరంతపా! నీకు భద్రం బగుఁగాత. ఇదిగో దేవతలందఱును గుములుగొని వచ్చి యుద్ధమం దెదురులేని నిన్నును, ఎనలేని నీ వీరకృత్యమును జూచుచున్నారు. కాకుత్స్థా! నాకే సిగ్గు పుట్టినది. ఇది నాకుఁ దగదు. నీవు ముల్లోకములకు వల్లభుఁడవు. ఇట్టి స్వామివగు నీవు నన్నోడించినందులకు నాకు సిగ్గుగలుగదు. రామా! శత్రువుల నడంచుట నీ సువ్రతము. కావున సాటిలేని నీ మేటితూపును వదలుమా. తూపును విడువఁగా జూచి మహేంద్రగిరికిఁ బోయెద'' ననియె. ప్రతాపవంతుఁడయ్యుఁ బోఁడిమిసెడి పరశురాముఁ డట్లు పలుకఁగా శ్రీమంతుఁడగు శ్రీరాముఁ డుత్తమమగు బాణమును బ్రయోగించె. పరశురాముఁడును తాను తపముచే నార్జించిన లోకములు రామునిచేఁ గొట్టువడి పిఱువీకు లగుటఁ జూచి వేగముగ మహేంద్ర పర్వతమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు దిక్కులన్నియును విదిక్కులును తెలివొందెను. సురలును ఋషిసమూహములును ఆ బలువింటిని బూనియున్న చిన్నారిరాముని నెంతయుఁ బ్రశంసించిరి. జామదగ్న్యుఁడును దశరథరాముని గొనియాడి యంతఁ బ్రదక్షిణంబు సేసి వేగముగ నిజస్థానమునకుం జనియె.

ఇది డెబ్బదియాఱవ సర్గము

డెబ్బదియేడవ సర్గము

దశరథుఁడు పుత్రులతో నయోధ్య సేరుట;
సీతారాముల పరస్పర ప్రేమము

పరశురాముఁడు పోవఁగానే దశరథరాముఁడు కోపము విడిచి మనమున శాంతివహించి యప్రమేయుఁడైన (అదృశ్యుఁడైన) వరుణునిహస్తమున నా ధనువును దాని బాణముతోఁ గూడ నొసఁగెను. అంత రాముఁడు వసిష్ఠుఁడు మొదలగు

1. లోకంబులను గొట్టుట యనఁగా, లోకముల ప్రాప్తికి హేతువైన కర్మములను విఫలములుగాఁ జేయుట. ఒక కార్యమును మూర్తమైనదిగాని అమూర్తమైనదిగాని అడ్డగించుటయే రామబాణముయొక్క అపేక్షితము.

ఋషులకు నమస్కరించి పరశురాముని వలని భయమున [1] తబ్బిబ్బువడియున్న తండ్రిని జూచి 'జామదగ్న్యుఁడు పోయెను. కావున చతురంగములతోఁ గూడిన మనసేన యేలికవైన నీ పాలనముక్రింద అయోధ్యనుగూర్చి పోవుఁగాక. ఈ సేన నీ యాజ్ఞను ఊనియుండునది. కాన దానికిఁ బయన మగుట కాజ్ఞ యియ్యుమ్ము. చాతకంబుల బారు మబ్బులలోని నీరు గోరునట్లు లీ సేన నీయాజ్ఞ గోరుచున్న' దనియె. దశరథుఁడు రాముని వాక్యము విని యక్కుమారునిఁ జేతుల బిగియారఁ గౌఁగిలించి యాదల మూర్కొనియె. మొదట పరశురాముఁడు పోయె నని రాముఁడు చెప్పినను అప్పటి భయమున నా పలుకు స్పష్టముగా నతఁడు తెలిసికొన కుండి కొంత తెప్పిఱిలఁగానే, మరల రాముఁడు చెప్పఁగా పరశురాముఁడు పోయె నని విని మేను నిబ్బరముగా గగురుపొడువ మిగుల నుబ్బి యప్పుడే తన్నును దన కొడుకులను మరల జన్మించినట్లు తలఁచెను. అంత నతఁడు నిజసైన్యము నయోధ్యా పురికిఁ బయనంబగునట్లు లాజ్ఞాపించెను. అప్పుడ డప్పురమును వస్త్రములుగల టెక్కెయములతోను చిఱు టెక్కెయములతోను పెను ధ్వజములతోను గూడి బెడఁగై మంగళతూర్య ఘోషములు బోరుకొన పెంపారుచుండె. జనులు రాజమార్గముల కలయంపులు చిలికి పువ్వులు వెల్లుగా చల్లియుండిరి. రాజు రాకవలని యుల్లాసమున మొగములు వికసిల్ల మంగళ వాద్యములు సేయువారు నలుగడల నిండియుండిరి. ఇట్లతిరమణీయమైన బహుజనసమూహములచే నలంకృతమైయున్న పట్టణమును రాజు ప్రవేశించె. పురవాసులగు బ్రాహ్మణులును దక్కిన పురజనులును జాల దూరము రాజు నెదుర్కొనిచనిరి. మహాయశస్కుఁడగు నా శ్రీమంతుఁడు ఆ పుర జనులును శ్రీమంతులగు తనపుత్త్రులును బలసి కొలువ హిమవంతమువలె తెలిగచ్చు మెఱుఁగున తలతలలాడుచుఁ గడుంబొడవై బెడఁగారు నిజగృహములను బ్రవేశించెను. ఆ రాజ గృహమందలి జనులు మిక్కిలి సంతసించిరి. రాజు తన నగరం గల భోగపరికరములగు సమస్తపదార్థములచేతను మిక్కిలి పూజింపఁబడి రాజిలుచుండెను. కౌసల్యయు, సుమిత్త్రయు, నెన్నడుము చెన్నుగల కైకేయియు, మఱియుఁ దక్కిన రాజస్త్రీలును గోడండ్రకు నుపచారములు సేసి యంతఃపురమునకుఁ గొనిపోఁబూని, మహాభాగ్యవతియగు సీతను యశస్వినియైన యూర్మిళను గుశధ్వజునికూఁతుల నిద్దఱిని లోనికిఁ దోడ్కొని పోయిరి. ఆ వధువు లందఱును మంగళాశీర్వచనము లంది మంగళాలంకారకలితలై పట్టుపుట్టములను గట్టి [2] గృహదేవతాలయంబులకు వేగ పూజలు గావించిరి. అపుడు వారు మ్రొక్క

---

1. దశరథుఁడు తబ్బిబ్బుతో నుండుటచే పరశురాముఁడు రాముని పరదైవముగాఁ జేసిన స్తుతినిగాని విష్ణుధనువును వరుణున కిచ్చుటను గాని ఎఱుఁగఁడయ్యెనని ఊహింపనగును. తక్కిన వారికిని మాయాతిరోధానము చేత అవి తెలియవనియు గ్రాహ్యము.

2. స్త్రీలకు దేవతాయతనములను మాత్రమే పూజించుటకు అధికారమని తెలియనగును.

వలసినవారలకెల్ల మ్రొక్కి (కుబేరుని గృహములవలె సుందరములైన) తమతమ మందిరములను జేరి గోవులను ధన ధాన్యములను నిచ్చి బ్రాహ్మణులకుఁ దృప్తి గావించి, యందఱు ముదంబు వొదల నేకాంతమునఁ దమతమ కాంతలతోడం గూడి క్రీడించుచుండిరి. మహాత్ములైన యా రాజకుమారులును భూమియందు సాటిలేని పరాక్రమంబున మించి తమకనురూపలైన మించుఁబోండ్లం బెండ్లాడి, యస్త్రములం దారితేఱి, యపారధనవంతులై, బహు సుహృజ్జనులు గలిగి, పురుష సింహు లనఁ బొలుపారుచుండియుఁ గన్నతండ్రికి నడఁకువతో శుశ్రూష సేయుచు నుండిరి. (మఱియు వార ల్యా కాలములకుఁ దగిన నీతి యెఱింగి తమ సుగుణములచేఁ దండ్రికి సంతసము గూర్చుచుండిరి.) అంతఁ గొంత కాలమునకు దశరథుండు తాను గైకేయియందుఁ గన్నకొడుకును భరతునిఁ జూచి 'నాయనా! కేకయరాజు కుమారుఁడును నీకు మేనమామయు నైన యీ యుధాజిత్తు నిన్నుఁ దోడ్కొనిపోవుటకు నిట వచ్చియున్నాఁడు. (అతఁడు మిథిలయందు ఋషులనడుమ నన్నుఁ జూచి నిన్నుఁ బంపునట్లు ప్రార్థించెను. నీవు ధర్మజ్ఞుఁడవు; కాన యాతనికిఁ బ్రీతిసేయవలయు)' ననియె. దశరథునిమాట విని కైకేయీసుతుఁడగు భరతుఁడును (దండ్రికి నమస్కరించి రామ లక్ష్మణులను గాఁగిలించుకొని) యపుడు శత్రుఘ్నునితోడఁ బోవుటకు బయలుదేఱెను. పోవునపు డా పురుషలలాముఁడు తండ్రిని, దుఃఖరహితముగా నే కార్యమును జేయునట్టి రాముని, తల్లులను వీడుకొని శత్రుఘ్నునిఁగూడి యరిగె. భరతుఁడు పోవఁగానే యపుడు మహాబలుఁడగు రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును దేవతాసదృశుఁడగు తమ తండ్రిని బూజించిరి. రాముఁడును ధర్మాత్ముఁడు గావునఁ దండ్రియాజ్ఞను మున్నిడుకొని పట్టణవాసులగు జనులకుఁ బ్రియములును హితములు నైన సకల కార్యములను జేయుచుండెను. పురజనులకే కాదు. రాముఁడు; శ్రుతి స్మృతి నియమములకు బద్ధుఁడై నడుచుకొనువాఁడు గావున దల్లులకుఁ జేయవలసినకార్యములను దల్లులకును, గురువులకు జేయవలసిన కార్యములను గురువులకును ఆ యా కాలములను గనుగొని కావించుచుండెను. రామునికిం గల యిట్టి సుస్వభావమునకు మంచి నడవడికిని అపుడు దశరథుఁడు ప్రీతుండయ్యె. అతఁ డొక్కఁడు ప్రీతుఁ డగుట వింతకాదు; బ్రాహ్మణులును వణిజులును అతని దేశంబునందుఁ గల తక్కిన జనులును బ్రీతులయిరి. మహాయశస్కుఁడును సత్యపరాక్రముఁడు నగు రాముఁడు శీలవృత్తములచేతనే కాక తక్కిన గుణములచేతను భూతములకు బ్రహ్మదేవుఁడుంబోలె వారి కందఱికిని బ్రియతముఁడును వారలందెల్ల గుణాధికుఁడు నై రాణించుచుండె.[1] రాముఁడును అనుకూలంబగు మనము గలిగి సీతయందు మనసు నిలిపి, యాబిడ

---

1. ఇందులకు మూలము 'రామస్తు సీతయా సార్థం విజహార బహూనృతూన్ । మనస్వీ తద్గత స్తస్యా నిత్యం హృది సమర్పితః' ఇందులకు విశేషార్థము:—'రామస్తు' తు శబ్దము భేదమాను

మనస్సునందు దానును నెలకొని పెక్కు ఋతువు లామెతోడం గూడ విహరించుచుండెను. రామునికి సీత యతనితండ్రి గూర్చిన యిల్లాలగుటంజేసి ప్రియురాలైనది. ఇంతే కాదు. పతిశుశ్రూష సేయు గుణమును బట్టియు, సౌందర్య గుణమును బట్టియు, ఆభిజాత్యమును బట్టియు రామునికి సీతయందుఁ బ్రీతి పయింబయి హెచ్చు పెరిఁగినదయ్యె. రాముని ప్రీతి యట్లుండ, సీతహృదయమునందు [1]భర్త యందలి ప్రీతి యినుమడిగాఁ బొదలుచుండెను. సీతమనస్సునందలి యనురాగభావము గూఢముగా నుండినను రాముఁడు తగిన చిన్నెలచేతఁ దర్కించి దానిని తెలిసికొనుచుండెను. ఎప్పుడును తా నాబిడ హృదయమందే మెలంగువాఁడు గాన యామె యనురాగము ఎంత గూఢమైనను తెలియకుండునా? సీతయుఁ దన యంతరంగమును రాముఁ డెఱుంగుటకంటె మిక్కిలి యెక్కువగా నతని హృదయమును దాను తెలిసికొనుచుండును. ఎట్లన, సీతయో మైథిలి; మఱియు జనకుని కూఁతురు; కావున సూక్ష్మజ్ఞ యగును. మీఁదు మిక్కిలి రూపమున దేవతలతోడ సాటియైనది; కాన ప్రగల్భురాలు; అందఱికిని గనఁబడుచున్న రూపు నొందిన శ్రీదేవివలె వెలుఁగునది; కావున సహజబుద్ధి విశేషమును జెప్పవలయునా.

దెలుపుచున్నది. మందు కేవలము పితృశుశ్రూషాదులు సేయుచుండిన రాముఁడు ఇపుడు కామపరతంత్రుఁడై కూడ ప్రవర్తింపుమనంత భేదము నొందినాఁడనుట. 'మనస్వీ' మిక్కిలి మనస్సుగలవాఁడు-భోగరసాస్వాదనమందు హెచ్చిన మనస్సుగలవాఁ డనుట. 'తద్గతః' 'తస్యాం గతః' అని విగ్రహము. సీతయందే తగిలియున్న మనస్సుగలవాఁ డనుట. 'తస్యాః హృది నిత్యం సమర్పితః' సీతయు రాముఁడు చేయు నా యా వ్యాపారములచే వశీకృతయై అతనిని మనస్సున నెప్పుడును తలఁచుచు తన మనస్సును ఆతనికి లోనుగావించి యుండు ననుట. 'నిత్యం' చిరకాలముగా కూడియుండియు అప్పుడే క్రొత్తగాఁ గూడినట్లు మితిలేని ప్రేమ కలిగియుండిన దనుట. 'బహూన్ ఋతూన్' ఇచట అత్యంత సంయోగమునందు ద్వితీయ. ఇది భోగము ఎడతెగకుండుటను సూచించుచున్నది. సంవత్సరము లనక ఋతువు లనుటచే ఆ యా ఋతువులకుఁ దగిన భోగోపకరణములతో భోగ మనుభవించినాఁడని తెలియుచున్నది. 'విజహార' అని పరస్మైపదము-ఇందు క్రియాఫలము కర్తను బొందదు. కాఁబట్టి యెంతకాలము క్రీడించినను తృప్తినొందడయ్యె నని యర్థము. పరస్పరబద్ధానురాగము నిరవధికమైనదని యిట సూచితమైనది.

1. ఇచట భర్త యనుటచే నొక సారస్యము. రామునికి తండ్రిగూర్చిన భార్య యగుటచేత, సుగుణ రూపాభిజాత్యము కలుగునది యగుటచేతను సీతయందు ప్రేమకలిగినది. సీతకో కేవలము భర్త యైనంతమాత్రముచేతనె రామునియందు ప్రేమకలిగినది అని భర్తృశబ్ద సారస్యము.

ఇట్టిది కావుననే రాముని మనసును అతనికన్న మించి తా నెఱిఁగినదాయెను. 1 మహారాజకుమారుఁడగు రాముఁడు ఉత్తమరాజకుమారియు అభిరామరూపవతియు అత్యంతకామయు నగు సీతనుగూడి ప్రోడయై మహాలక్ష్మింగూడిన దేవవల్లభుండగు నాదివిష్ణుండునుంబోలెఁ బ్రకాశించెను.

ఇది డెబ్బదియేడవ సర్గము

బాలకాండము

సమాప్తము

శ్రీ సీతా లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్న హనూమత్సమేత

శ్రీ రామచంద్రార్పణమస్తు

---

1. మహారాజకుమారుఁడనుటచే మితిలేని భోగోపకరణ సంపద తెలియుచున్నది. ఉత్తమరాజకన్య యనుటచే అతనికంటె అధికభోగోపకరణసమృద్ధి సీతకుఁ గలదని సూచిత మగుచున్నది. తానే రాముఁడు-అనఁగా రమింపఁ జేయువాఁడు. అభిరామ యనుటచే. వానికంటె నధికముగా రమింపఁజేయున దని తెలియుచున్నది. అత్యంతకామ యనుటచే రామునికి తనయందుఁ గల కామముకంటె రామునియందు తనకు ఎక్కుడు కామము గలదనట భావము. తుల్యానురాగమును అవిచ్ఛిన్నకామమున గల రాముఁడు ఇట్టి భోగసమృద్ధిహేతువైన సీతవలనఁ నతి గలుగుటచే మిక్కిలి ప్రకాశించెనని చెప్పఁబడినది.

బాలకాండము